

Евген Гуцало

Парад
планет

Євген Гуцало

ПАРАД ПЛАНЕТ

Роман

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,

де мовиться про колгоспника Хому — надлюдину другої половини двадцятого століття, а також згадується про те, що з його слави намагались пожитись не тільки законодавці паризької моди, а й ділки від порнографічного бізнесу

Світ гомонів тільки про Хому!

Вихід першої книги роману «Позичений чоловік», що належав перу самого позиченого чоловіка, лукавого, та ще й невірною, з подільського села Яблунівки, справив враження вибуху атомної бомби. А публікація другої книги, в якій ішлося про людське і надлюдське життя феноменів (серед цих феноменів — на чільному місці, звісно, сам старший куди пошлють із колгоспу «Барвінок», далі білий лебідь, що закохався в яблунівську молодицю Мартоху, далі радник вашінгтонської адміністрації, небезпідставно зневажений грибком-маслячком, потім уже шалапутний робот-халамидник Вася, заїжджий гіпнотизер-гастролер та деякі інші, не менш оригінальні феномени), справили таке враження, яке могла б справити хіба що ядерна космічна війна, що зненацька вибухнула б у Галактиці. Оскільки ж такої ядерної катастрофи ні земна, ні позаземна цивілізація не звідали і, сподіваємось, не звідають, то, очевидно, враження від другої книги про Хому не можна виміряти ніякими ні реальними, ні гіпертрофованими аналогіями.

Отже, хоч стій, хоч плач, хоч вріж поли й тікай, хоч долонею лису голову від граду затуляй, а Хома надлюдина — і край!

За звичаєм, ніякого стриму не знали зарубіжна преса, телебачення та інші органи масової інформації, чия фантазія не мала меж і не контролювалась. У їхніх судженнях не обходилося без дутих сенсацій і кутих на ковадлі брехні інсинуацій. У тій химерній маячній ім'я Хоми фігурувало в компанії осіб історичних, і трудно сказати, чи ця компанія задовольнила б яблунівського колгоспника, якби ж то він сам підбирав її на свій розсуд та за порадою рідної жінки Мартохи.

Назвавши Хому надлюдиною другої половини двадцятого століття, йому шукали рівних не поміж нині сущих — хай то чоловік із Сухолужжя чи Великого Вербчого, з Москви чи Парижа, з Полінезії чи островів Фіджі. Зовсім ні! Йому чомусь знаходили рівню поміж найвидатніших осіб минувшини, що твердо належали історії. То, дивися, згадали його з доброго дива в одній компанії з Александром Македонським та Наполеоном, то втиснули в ряд із Ейнштейном, Нільсом Бором і Вінером, то приписали мало не родинні зв'язки з Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Боккаччо і Петраркою. Мовляв, раз ти, Хомо, надлюдина, то віднині тобі з надлюдьми й знатись! Раз ти, Хомо, обізвався грибом — лізь у кіш...

Голова колгоспу «Барвінок» Михайло Григорович Дим збирався був обговорити добру та недобру славу й неславу Хоми на відкритих колгоспних зборах. Авжеж, чому ото світова преса приплутує старшого куди пошлють до всяких там полководців, чому ні сіло ні впало порівнює якщо не з Чарлі Чапліном, то, дивись, кидає мало не в обійми до Пабло Пікассо? Чому всемогутня індустрія інформації не вихваляє грибка-маслючка за трудові показники та ентузіазм на тваринницькій фермі, чому поряд із ним активно не фігурують інші скромні герої наших буднів? Адже диму без вогню не буває, слушно міркував голова колгоспу Дим... Проте через обставини, приховані мороком таємничості, слава й неслава позиченого чоловіка на відкритих колгоспних

зборах так і не обговорювалась, що, либонь, не могло не спричинитись до моральних збитків для всієї артїлі.

Гаразд, на зборах не обговорювали питання про те, що Хома начебто надлюдина, але ж хіба не ширились чутки, що його притягнуть... до відповідальності?! І саме до відповідальності кримінальної! За віщо, спитаєте? А, як то мовиться, за всі труди і діяння, що спричинились до всесвітнього галасу. Ось тільки за якими статтями притягати позиченого чоловіка до відповідальності?

Проте ці балачки zostались балачками і щезли, наче їх лизень злизав.

Еге ж, балачки щезли, проте прислужились до ще більшого галасу довкола Хоми. Його образ намагались відтворити найгеніальніші уми епохи — в малярстві, графіці, станковому живописі, а також у кіно й на телебаченні, а ще в музиці. Не вщухала злива естрадних шлягерів, що користувались незмінним успіхом — хай то Кривошії чи Липівка, Токіо чи Буенос-Айрес. Наймогутніші кіностудії Америки зняли кілька бойовиків, що принесли багатомільйонні прибутки. В світі наживи, де владарює його величність долар, ім'я яблунівського колгоспника зуміла використати навіть порнографічна індустрія! Що вже тоді казати про законодавців паризької моди, котрі не могли не ввести чи не всі елементи святкового покійницького одягу грибка-маслячка в найновіші моди не тільки для чоловіків, а й для жінок.

При такому ажіотажі ідолопоклонство перед Хомою неминуче мало перерости на обожнювання його особи, на канонізацію імені.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ,

у якому не без авторського осуду розповідається про так званих хомопоклонників, про аналогії між Хомою і древньоєгипетським богом сонця Ра-Горахте та іншими богами, а також про масове побиття бовванів у благословенній Яблунівці

Православна й католицька релігії, а також іслам із їхніми тисячолітніми традиціями не вбачали в Хомі бодай найменшої загрози своїм догмам, зате відчули занепокоєння всілякі секти. Та й як їм було не занепокоїтись, коли дедалі помітніше зростав чи не по всіх материках земної кулі культ старшого куди пошлють із яблунівського колгоспу «Барвінок»!

Культ Хоми, як стверджували деякі дописувачі до районної газети, своїм корінням сягав у сиву минувшину, коли наші предки поклонялись богам сонця та місяця, вітру та грому, родючості — Даждьбогу, Стрибогу, Перуну, Велесу та іншим богам із їхньої компанії. Проводили аналогії між культом грибка-маслячка, якому вже приписували певне вчення, і Заратустрою. Не обходилося без посилань на древньоєгипетського бога сонця Ра-Горахте, чомусь у цих розмовах згадувалось ім'я прекрасної Нефертіті, дружини фараона Ехнатона з XVIII династії, згадувався Тутанхамон, храми у Фівах, Мемфісі й Геліополісі. І вже не дописувачі до районної газети, а богослови зі світовою репутацією пов'язували Яблунівку з древньою Шумерією, а всякі квитанції, які Хома одержував у колгоспній бухгалтерії, порівнювали зі стародавніми глиняними табличками, написаними піктографічними знаками чи протоклинописом, — на них зафіксовано прийом чи видачу харчових продуктів, інструментів, кількість рабів. Деякі інтимні листи, написані Хомою до рідної жінки Мартохи, порівнювалися з «Листом Саргона II до бога Ашшура»; романи старшого куди пошлють ставились не нижче, ніж літописи царя Ашшурбанапала, цінні

в художньому й історичному аспектах. Красномовство Хоми, навічно відлите в золоті форми яблунівських приказок, прислів'їв, порівнянь, каламбурів і нісенітниць, небезпідставно цінувалось не нижче, ніж месопотамська народна мудрість епохи до народження Ісуса Христа.

Наприклад, як говорилося у Месопотамії за царя Саргона?

«Біднякові краще вмерти, ніж жити: якщо в нього є хліб, то немає солі, якщо є сіль, то нема хліба, якщо є м'ясо, то нема ягняти, якщо є ягня, то немає м'яса».

А в Яблунівці до революції як говорилося? «Якби все витріщилось на мужика, що йому буде, то вмер би з ляку».

За царя Навуходоносора: «Сильна людина живе руками своїми, а слабка — ціною своїх дітей».

За царя Миколи II: «Що ж робить — треба жити! Душа не пташка — не виженеш!»

За Сарданапала: «Той, у кого багато срібла, може бути й щасливим, той, у кого багато ячменю, може бути й щасливим, але той, у кого нема зовсім нічого, спить спокійно».

За Керенського та за Тимчасового уряду: «В малу мірку міряєшся, а в велику не влазиш».

Взагалі, слід наголосити на тому, що знавці древньої історіографії, котрі собаку з'їли на дешифруванні східних клинописних знаків (великі фахівці в галузях знань із шумерології, еламітології, урартології, хеттології), дійшли висновку, що риси образу яблунівського колгоспника Хоми Прищепи зримо проступають у зображеннях древніх богів Месопотамії. Так начебто бог сонця Шамаш, руїни храму якого знайдено в древньому місті Сіппара, зовні мав вигляд далекого предка грибка маслючка. Бог місяця Наннар та його дружина богиня Нінгаль теж у якийсь дивний спосіб ототожнювалися з Хомою космічної епохи, теж були причетні до його походження. І, звичайно ж, богиня родючості Іштар не доводилася старшому куди пошлють отією, про яку в Яблунівці сказали б: «У лісі медвідь, а в хаті мачуха».

Звертали погляди й до древньої Індії, казалось у зв'язку з грибком маслючком про бога вогню Агні, про бога вітру Ваю та про бога грози Парджанья. Мовляв, знаменита ненажерливість позиченого чоловіка — це, безсумнівно, позачасовий модифікований релікт древнього ритуалу, коли просто неба на олтарях приносили жертви богам, заколюючи тварину, кидаючи зерна хліба в огонь, ллючи топлоне масло, молоко. Мовилось про Будду та його вчення, про його чотири «благородні істини», про те, що Хома, безперечно, не згоден із індійським богом. Авжеж, не згоден, бо не вважає, що життя є злом і стражданням. Хоча, можливо, пристає до твердження, що до життя і відроджень спричиняють бажання — жадоба життя, насолод, влади, багатства. Але, звичайно, Хома не став би рятуватись від зла життя, бо навіть із квітів зла він намагався б зібрати плоди добра. І, безперечно, великий життєлюб із колгоспу «Барвінок» не захотів би досягнути порятунку, придушивши всі свої бажання, погасивши всі емоції, ставши урівноваженим.

Сходились на тому, що Хома й нірвана — речі несумісні!

Ха, нірвана? Щоб Хома звільнився від усіх своїх пристрастей? Та нірвана — це сім день конопель, а матірки три дні! В Хоми борода ще не виросла і розуму не винесла, щоб він перестав кланятись хлібові-батькові й воді-матері, щоб йому хтось зумів перегородити спати й родити, щоб йому перестала подобатись ота дівка пишна, яка заміж вийшла. Де це видано, щоб, б'ючи поклони нірвані, відцурався праці і, не поговоривши з головою, та й брав руками, щоб він мав жаготу і в його руках не кипіла робота, щоб він перестав напинати пупа, мріючи відпочити лише тоді, як помре. Не закортить грибку маслючку ніколи, поглядаючи на молодь, міркувати отак: «Дівки, не прядіть, бо коли виросте лопух — буде вам сорочка і фартух!»

Отже, як бачимо, яблунівського Хому, нині сущого, ототожнювали з усіма богами та божествами, котрих тільки знало людство за всю свою довгу історію. Мовляв, старший

куди пошлють витворений за образом і подобиною їхньою. Хай би ототожнювали, хай би поклонялись грибку маслючку по городах і весях нашої великої планети, — і сам Хома вже якось стерпів би поклоніння та обожнювання, й Мартоха б призвичаїлась, і правління колгоспу «Барвінок» було б поставлено перед dokonаним фактом. Але ж...

Але ж до чого додумались фанатичні хомопоклонники? В джунглях і преріях, у піщаних пустелях і на коралових атолах, у тундрі і в субтропіках — скрізь стали виготовляти погруддя Хоми. Виготовляли з міді й заліза, з мармуру й граніту, різьбили з дерева й випалювали з глини. Багато хомопоклонників надсилали свої вироби у Яблунівку, За короткий час у селі зібралося стільки погрудь старшого куди пошлють, вони так рясно заповнили вулиці, що ні пройти ні проїхати. Погруддя стояли на подвір'ях, на городніх межах, по левадах. Дехто висаджував погруддя на хату чи на хлів. Іноді сам Хома, кваплячись на тваринницьку ферму, не відав, де й ногою ступити.

— Чого ти, Хомо, сердишся на ті свої погруддя? — сміялась рідна жінка Мартоха. — З них хоч і користі нема, зате й клопоту катма: не п'ють, не їдять — поставали та й мовчать!

— Село без вікон та без дверей — ото ж і назбирало стільки гостей. Але ж вони, мої боввани, звикнуть у гостях, то й дома не захочуть, — відказував Хома.

— Гадаєш, посідають за нашим столом та й будуть розмахувати постолом?

— Еге ж, як оті злодії, що на злодіях їдуть і злодіями поганяють. І треба ж було сподобитись такої честі, що тешуть мої погруддя з каменю й рубають із дуба, виливають із бронзи, га!

— Бачу, Хомо, що ти їх любиш, а кишеню бережеш. До чого додумались у Яблунівці, де мудрі ніколи не лізли під стіл, де скільки голів, стільки й умів? Спершу ставили бовванів по межах та рівчаках, топили по калабанях і

викидали на пустирища. Але хтось із сільських Довгожителів, оті мудрі, що безумному з дороги вступаються (дідок Бенеря чи дідок Гапличок), порадили бовванів бити по головах, а з побитих шматків звести корівник новий для худоби. І звели в стислі строки! Славний вдався корівник. Хомі теж випало тут поратись коло товару. Не міг чоловік намілюватись приміщенням для артільних корівок, званих чи то Асамблеєю, чи то Квитанцією, чи то Ревізією. І чудо ж яке — стіни викладено із гранітних голів старшого куди пошлють, що поглядали на живого Хому неживими гранітними очима чи посміхались до нього лукавими гранітними губами. Куди в корівнику ступить грибок маслючок, а з усіх боків, із усіх кутків сам на себе грибок маслючок дивиться, сам собі всміхається, аж моторошно.

— Хай тобі грець! — інколи мимрив Хома.— Либонь, у нашого діда капелюх не по-капелюхівськи.

Напевне, чорт сім пар чобіт стоптав, поки до пари зібрав Хому та Мартоху, то, спитаєте, як їй велось, коли бовванів били по Яблунівці? Спершу й сама помагала троцтити на друзки, й рук своїх теж доклала до корівника, а потім у сльози вдарилась.

— Хомонько мій,— лебеділа по вечорах у хаті,— щоб мені руки всохли, коли ще вдарю якого боввана. Е-е, либонь, у них живу душу вкладено, бо коли б'єш, то плачуть кам'яними чи дерев'яними сльозами, бо зітхають залізними чи мідними голосами, бо стогнуть глиняним чи дубовим стогоном. Та хай їх грець поб'є, а не я!

Не тільки у Яблунівці чи у Великому Вербчому гомоніли, що ніхто з богів чи пророків за життя не плюндрував своїх храмів, не нищив культових зображень, ото тільки божок грибок маслючок у «Барвінку» до такого додумався. Чутка, що Хома б'є бовванів, гайнула по світу, і вже до Яблунівки перестали надходити ідоли від хомопоклонників, хоча, звичайно, самих хомопоклонників не поменшало, а, може, навіть побільшало. Побільшало з тієї причини, що Хома в

розквіті найчудесніших діянь виступив і проти культу своєї особи, й проти канонізації свого імені.

Хто міг прочитати потаємні думки старшого куди пошлють, котрий удався до такого войовничого атеїзму? Либонь, текли вони в отакому руслі: «Е-е, не хочу бути отим богом, якого можна й за гроші купити. Жодна дівка не прийде на мене молитись, а тільки гайне на хлопців дивитись. Не хочу, щоб на мене дивились, а чорта бачили».

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ,

де мовиться про химерний сон грибка маслючка, начебто він на районному ярмарку за грубі гроші купив собі чорта на шию, а той чорт обернувся на рідну жінку Мартоху, а рідна жінка Мартоха постала перед чоловіком така, що словами не передати

Той, хто прочитав книгу першу «Позичений чоловік» та книгу другу «Приватне життя феномена», має добре знати про виняткові здібності всесвітньовідомого грибка маслючка з яблунівського колгоспу «Барвінок». Усім запам'яталось, як він порятував рідне село під час потопу. А волоські горіхи, що спричинились до небаченого порозумнішання старшого куди пошлють, коли йому відкрилась мова худоби на фермі, мова птахів і зела, а що вже казати про те, що людське потаємне життя стало для нього явиною! Принагідно згадаймо й про те, як його начебто висували на роль першої снігової людини, з котрою мали ввійти в контакт не десь там у Гімалаях чи в Андах, а таки в Яблунівці. Згадаймо також, як його начебто збирались тренувати на космонавта, щоб нарешті й представник колгоспного селянства побував на довколоземній орбіті. Не забудьмо й про той факт, що Хома, либонь, у своєму індивідуальному користуванні мав літаючу тарілку, яку

пошкодував позичати сільській спекулянтці і пройдисвітці Одарці Дармограїсі для її гендлярських транссибірських чи транспівнічних мандрів. А ще ж і вікопомне мовчання позиченого чоловіка перед його екстраординарною поїздкою до Америки, а ще ж його подиву гідне поводження з радником американської адміністрації, а ще ж і його посильна участь в утвердженні псевдоідей рухомого театру та рухомого живопису. Гай-гай, скільки таємничого й загадкового в житті і діяннях звичайнісінького рядового колгоспника!..

Отже, того пам'ятного ранку Хома Прищепа прокинувся, згадуючи нічний сон: як за свої грубі гроші на ярмарку в районі купив чорта на свою шию, чорта з блискучими ріжками та з гостренькими ратичками, а той чорт уві сні виявився зовсім не чортом, а рідною жінкою. Після такого сну грибок маслячок неначе м'яло облизав і кричить із заплющеними очима:

— Гей, ти, за Хомою Хомихо, й чого мені отаке наснилось лихо?

Розплющився, а Хомиха стоїть коло печі з рогачем, брови летять над очима, наче чайки над морями, й вуста її схожі на молоденького усміхненого місяченька.

— Яке лихо? — питає жінка, й слова ж її такі солодкі, хоч у кутю замість меду їх сип.

А Хома з ліжка дивиться на жінку біля печі — й очі його ширшають і ширшають, наче зсередини надимаються, вже, либонь, третину обличчя зайняли, вже, дивись, на обличчі не вмістяться й попадають на долівку, як полумиски з мисника. Й не озивається, наче голос йому вкрадено шахраями й пропито ні за пучку рубаного тютюну.

— Чи ти, Хомо, лигнув язика з радості, що на долонях волосся проросло, й не хочеш признатися? — сокаче Мартоха.

А рот у хазяїна мовчить, як ота зозуляста курка, що навіть із пір'ям здохла.

— Ти, Хомо, зранку якийсь наче письменний, тільки не друкований.

Очі в Хоми скачуть, наче собаки, що на Йордань по слизькому льоду біжать.

— Та що, чоловіче, з тобою сталося, що ти вже і не підтакувач, і не суперечник?

Звівся грибок маслючок із ліжка, наче п'яний відірвався від бочки з брагою, по хаті сюди ник, туди ник — і все до жінки приглядається, як би приглядався до хвіртки без брами та до вікон без шибок. Далі скрадливо підступив до господині, обмацував, бубонів:

— Ге, либонь же, два стовпи, на стовпах діжа, коло діжі ручка, на діжі макітра, на макітрі ліс, а у лісі є кувіка, що кусає чоловіка...

— Чого ти, Хомо, такий, що тебе ні до сака, ні до бовта? Ось рогачем уперіщу, то матимеш ума стільки, як нема!.. Ото позичився Одарці Дармограїсі за телицю!.. Ото знатимеш, як мати за пасію аж французьку горлодерку!.. Ото знатимеш, як по гемонських Америках їздити, бо раз дурень — вдома сиди й кругом гляди!..

— Хоч би ти, Мартохо, і як пащекувала, а воно світиться!

— Яка холера світиться?.. Хе, розумний, як Соломонів патинок!.. Де світиться?

— Та сяйво світиться довкола твоєї голови, Мартохо!

— Цур тобі й пек, чи не буря тебе вивернула? — Й Мартоха злякано мацнула пальцями свою голову й так скривилась, наче боялась опектись. — Яке сяйво?

— Немов тобі в голові свічечка горить ота, що сама гола ходить, а за пазухою сорочку носить, а над волоссям срібний дим стоїть.

— Срібний дим, кажеш?

— Ага, отой півень, що сидить на осиці, підняв угору косиці.

Мартоха злякано в дзеркало полупала — і в неї від перестрашу одмінилось: і хапун, і сапун, і над сапуном моргульці, і над моргульцями галява, і над галявою ліс. Далі від дзеркала до Хоми обертається — й оті її кругленькі й

маленькі, якими до неба докинеш, а через хату не перекинеш, уп'ялись у грибка маслючка, мов кажани:

— Яке сяйво? Ти в собак навчився брехати чи сам собак учиш? Я не бачу...

Й заплакала Мартоха, а Хома вражено водив очима, наче злодій по ярмарку.

— Ой, людоньки, кожен би сказився після тієї гидольної Америки. Сказився й Хома, а тепер хоче кіз кувати, сам себе підводить, мов дурного під монастир. Це ж, Хомо, тобі лікуватись треба, хоч, може, ніякі ліки й не зарадять.

— Та правду кажу: сяйво! — гримнув грибок маслючок голосом, наче ціпом по залізному току.

— Чи я свята, щоб у сяйві ходити? — схлипувала Мартоха, поглядаючи в дзеркало й ніякого сяйва не бачачи.— Хіба я Божа Матір? Чи великомучениця? Я — Мартоха!

— Та не брешу: німб! — ударив чоловік голосом, наче громом у грозу.

— Стерявся розуму, тепер нема в мене годувальника й заступника, тепер він уже як отой клад, що хто не покладе, відти не візьме!

— Повір, Мартохо, я не той Хома, що і в світі нема, сяйво бачу.

— Е-е, був ти чоловік як чоловік, поки в тебе хомопоклонники не завелись, ото вони й пошили тебе в того хазяїна, в якого з воза й колесо украдуть.

Укмітив Хома, що до рідної жінки говорити — як до того пня, і, не вмиваючись і не снідаючи, надумав дати драла з хати. Обернувся в порозі — стоїть Мартоха, за ріжок столу рукою тримаючись, а довкола її голови прозоре сяйво срібне куриться, наче димок над згаслим багаттям, наче туманець у лузі, хай би трясця побила Мартоху, котра не вірить і сама не бачить свого німба!

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ,

в якому грибок маслючок бубонить що попадає («Не клюй, курко, крупку, не кури, турко, люльку»), а також ідеться про те, що він бачить наскрізь зоотехніка Трохима Невечерю

Лихий, мов смалений вовк, якому на хвіст мисливці сипнули солі, вже за ворітьми Хома звів очі від землі. Звів, наче камені піднімав, та й очам своїм не повірив, а не повіривши — й заплющився. Може, ото правду казала рідна жінка про хомопоклонників, що засипали Яблунівку бовванами, а боввани виглядають із бур'янів та з калабань? Розплющився грибок маслючок, знову глянув довкола себе...

Таки не привиділось, таки не мана, таки насправжки!

Ранкове сонце світило над селом, співали півні, повітря було міцне, як первак із бурячихи в їхньої самогонниці Вівді Оберемок. Уздовж вулиці росли тополі та верби, а над тополями й вербами м'яко так палахкотіло чи то полум'я, чи то ореол світився. Сяйво над деревами було відмінне від сяйва над головою рідної жінки Мартохи, бо, як то мовиться, жінка — не дерево, а дерево — не жінка.

Трохи оговтавшись, Хома рушив уперед, не перестаючи дивуватись не тільки з дерев, а й сам із себе. Якщо таке сяйво завжди палахкотіло над верхами дерев, то чому не помічав раніше, а тільки сьогодні? Та й з рідною жінкою Мартохою — чому раніше не бачив німба довкола голови? Може, тільки оцього ранку вони й спалахнули, Мартоха та дерева? Може, тільки після минулої ночі Хома сподобився бачити отакі дивовижі, а раніше ще був позбавлений небувалого дару? Ну, бачив колись, об'ївшись волоських горіхів, через стіну, міг ловити у воді рибу голими руками, бачив за спинами в яблунівців їхнє життя потаємне, мовби в телевізорі, ну, розумів мову худоби, птахів, калини, житнього колоска, але ж тоді до ореолів не доходило, ні!

Хома наче не по вулиці посувався, а, задерши голову, серед веселкового свічення плив, авжеж, серед того райдужного казкового мерехтіння, що відкрилось для його чутливого єства над верхами дерев. Наче промінились, наче пашіли, наче над ними багатьма відтінками всяких кольорів зацвіла невидима їхня душа, а зацвівши — стала видимою, вигравала блакитною ніжністю, зеленою ласкавістю, золотою замріяністю. Й ті ефемерні барви грали в душі Хоми, й грибку маслючку хотілося співати, й ноги відривались від землі, наче тіло втратило тягар ваги, надбавши пружні крила.

— Не клюй, курко, крупку, не кури, турко, люльку,— бубонів що попадає, ошелешений радістю. — Ходить квочка коло кілочка, водить діток коло квіток.

Їхав назустріч зоотехнік Невечеря на велосипеді. Як завжди, очі його скидались на двох ситих перепелів, що притаковилися серед стиглої пшениці.

— Мілкий брод — по самий рот, — муркнув замість привітання Хома, втішений, що над головою зоотехніка не іскриться ніяке сяйво.

— Бачу, ти на ферму квапишся так, наче покійного батька женять! — Зоотехнік Невечеря зупинився на двоколісному огиреві. — Оті закордонні боввани роботи за тебе не пороблять на корівнику.

У Хоми в голові барложилось, як свиня в солоді, кумедне бажання. Й сохрани Господь, щоб грибок маслючок, зовсім ні, а те бажання візьми й зніми з Невечері клинцюватого засмальцьованого картуза.

— І не ошатно, й не вдатно, — промимрив Хома, пильно приглядаючись до круглої, мов гарбуз, голови. — Таки без німба ходиш, без німба!.. Загубив чи ніколи й не було?

Й насадив клинцюватого картуза на той гарбуз, який мало не репне.

— Що загубив? — отетерів зоотехнік і мацнув долонею потилицю.

— Ха, либонь, не було. Не було, отож і не загубив німба свого.

Та й почвалав, а зоотехнік лупав очима-перепелами вслід Хомі, наче обіцяв йому й перцю дати, й на кабаки, й понюхати табаки. Покректавши досадливо, покрутив педалями, наздогнав грибка маслючка, а той як глянув — і наскрізь побачив зоотехніка!

А що Хомі вперше доводилось бачити людину наскрізь, то йому аж запаморочилось у мізках від здивування, аж замакітрилось, аж задерев'яніло в скронях.

Крізь рубчиковий піджак, сатинову сорочку та шовкову майку побачив Хома не так зоотехніка, як арматуру — насамперед хребтовий стовп із грудними хребцями, шийними та поперековими хребцями, з крижовою кісткою та куприком. Угледів ключиці, ребра, груди́ну, сідничну кістку, лобкову кістку, клубову кістку. Серце ритмічно скорочувалось, накачуючи кров по артеріях, можна було роздивитись вени, по яких кров поверталась назад до серця. Вбираючи повітря, надимались і опадали легені, грудна клітка при цьому розширювалась і звужувалась...

— Про який німб торочиш, Хомо? — вкотре запитував Невечеря в грибка маслючка, що мовчав, наче йому в роті миші кубло звили.

— Трохиме, — зрештою озвався Хома, — ти сьогодні натщесерце випив кварту кисляку?

— Ну випив, бо спрага мучила.

— А потім смажене куряче стегенце змегелив?

— Змегелив, Христя смачну смаженю зготувала.

— І голубці з рисом їв? І сметани з ополоник лизнув? І грушевим узваром запив?

— Ти глянь, — здивувався зоотехнік, — не інакше, як Христя вже по всьому селу роздзвонила!

— А скажи, Трохиме, шлунок у тебе не болить?

— Та болить, бо, либонь, переїв, бо оглядівся, як наївся... Ти глянь, і про мій живіт Христя не змовчала.

— Ага, постеріг лопатки в горосі! Та я твоєї Христі зучора не бачив. Та я тебе, Трохиме, наскрізь бачу, о!

Очі в Невечері стали якісь незграбні, мов мухи, що позалазили в патоку.

— Ото сідай на велосипед і гайда, бо я як захочу — ще й прочитаю тебе всього, від палітурки до палітурки, побачу, що там у твоїй душі написано.

Зоотехнік став схожий на оту сліпу курку, яка іноді теж зернину знайде, крутнув педалями велосипеда — тільки смуга лягла.

— Його й бритва не бере, а наше шило таки вголило! скрикнув Хома.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ,

де розповідається про феноменальну ясновидючість Хоми, котрому відкриваються не тільки самохідний комбайн чи цистерна, з якої у полях розкидають органічні добрива, а й голова директора школи Діодора Дормидонтовича Кастальського

Як Яблунівка гомоніла й гомонить? Не ходив мій батенько, не ходив, а як пішов, то й вороття на спині приніс. Отже, й з Хомою коїлось від тієї пам'ятної миті, коли прокинувся вранці й помітив довкола голови в Мартохи срібне сяйво, якого раніше ніколи не помічав... А все з якої причини? Та, либонь, із тієї причини, що раніше як був собі, та не мав собі, а тепер як пішов собі, то витесав нетесаного тесана.

Отож, сунув по дорозі назустріч грибку маслячку самохідний комбайн у хмарі подільської куряви.

— Гей, Хомо, дай закурити-залюлячити! — попросив комбайнер, спинивши машину й скочивши на землю.

Закурили-залюлячили з комбайнером дядьком Нещеретом Павлом, котрий сам про себе казав, що має розуму багато, але грошей катма. А потім Хома й питає:

— Ведеш комбайн на технічний огляд?

— Ага, на технічний огляд, бо щось барахлить.

Старший куди пошлють зиркнув упівока на комбайн:

— Тобі, Павле, і без техогляду все скажу. Не відрегульовано зазор між барабаном і декою — раз. Стерлася зірочка варіатора в мотовилі — два. Гідроциліндри в мотовилі ні к чорту не годяться, треба міняти — три.

— Так речеш, наче ти мастак і в нашому ділі!

— А мастак. — І, поглянувши на яблунівського механізатора так, що наскрізь його побачив, спитав: — Учора пиво в буфетниці Насті пив? Пив. Ниньки голова тріщить? Тріщить. Печінка стогне? Стогне. Душа марудиться? Марудиться. А душа не сусід, її не випреш.

— Чи ти, Хомо, часом не записався у ясновидющі?

— А ясновидючим, Павле, не треба записуватись у ясновидющі. Тільки дивись, не загуби ключі з кишені, бо там є дірка.

Той рукою в кишеню шусть — і справді дірка, й справді ключі ось-ось випадуть. Вибалушився на грибка маслючка, і вже йому з рота хоч би однесенєке слово-горобець випурхнуло, як заціпило. Бо й справді Хома скидався на оту сову, що знає, де кури ночують.

Тюпачить грибок маслючок, а ззаду його вантажівка доганяє, до вантажівки причеплено цистерну, що органічні добрива в полях розкидає. Ще не встиг Хома руку піднести й проголосувати, як уже сидів у кабіні поряд із шофером.

— То, кажеш, аміачну воду розливав? — поцікавився.

— Та кажу, що аміачну воду,— відповів шофер.

— А перед цим торфо-фекальний компост, кажеш?

— Та кажу, що перед цим торфо-фекальний компост. Заїла якась холера!

— Вакуумна система в тебе ні к чорту.

— А ви заглядали в ту систему?

— І гідросистема кашляє.

— Та ну?!

— Скажи, а в тебе в потилиці стріляє? — допитувався грибок маслючок.

— А ви звідки знаєте, що стріляє, хай би воно лихом скрутилось?!

— Зупинись, мені тут сходити... Звідки знаю? Бо наскрізь бачу твою машинерію — і гальма там, і редуктор, і карданну передачу.

— А як здогадались, що в голові стріляє?

— Не тільки в голові стріляє, а й поперек ломить, ха-ха-ха. Бо не тільки машинерію бачу наскрізь, а твоє нутро всеньке. Хіба забув, що на безлюдді й Хома чоловік, а Гапка ще й люди? Спасибі, що підвіз.

Грибок маслючок скочив із кабіни, а машина й далі стояла, бо здивований шофер дивився й дивився Хомі в спину, а від розбризкувача рідких органічних добрив тхнуло отрутохімікатами, гербіцидами, бардою. Й думалось шоферові: "Е-е, наш Хома після Америки не так діло в руки бере, як ото свекор пелюшки пере!"

Скажіть, а чи гоже було Хомі опиратися своїм мудрощам так, як ото опирається кіт на льоду? Авжеж, не гоже, отож старший куди пошлють не опирався, хоч, може, й не пишався, як подеколи пишається вдова тими поминками, що справила по чоловікові-покійникові. Бо, як то мовиться, не в тім річ, що в хаті піч, а в тім річ, що як не києм, то палицею.

— Здрастуйте, Діодоре Дормидонтовичу! — привітався з директором школи товаришем Кастальським, що до школи квапився з портфельчиком, а з портфельчика виглядала смажена гусяча ніжка, загорнута в газету.— Якийсь біс жениться, а нам коровай плескати, еге?

Діодор Дормидонтович просунув мимо по вулиці, мов хмара в небі, а грибок маслючок умить здогадався: "Заклопотаний, бо не встиг усе розкласти в голові на полички. Ти ж поглянь, який мастак, як вправно переставляє з полички на поличку оті думки, що вчора ввечері переплутались. А які ж це думки директор сьогодні складає на найвищій поличці,

щоб напихати було? І все чужі думки, не свої, а хоче видати за свої. І Квінтіліан: брехун повинен мати гарну пам'ять. І Тацит: підлизи найгірші з ворогів. І Демокріт: треба говорити правду й уникати багатослів'я... І ще, дивися, складає на верхній полиці розумні думки Монтеск'є, Плутарха, Вольтера, Канта...

Бач, яку славну думку знайшов у Сенеки: жорстокість завжди народжується з безпосередності й слабкості... Ну, хай розкладе директор чужі думки на полицках у голові, а мені, Хомі, чому б і не посміятись, коли один великий чоловік сказав, що сміх — це людинолюбство, коли другий великий чоловік сказав, що сміх — це сонце, яке проганяє зиму з людського обличчя, коли третій великий чоловік сказав, що сміх оздоровлює душу. А гумор, як запевняють не менші уми, ніж я сам, — це рятівне коло на хвилях життя, гумор переносить душу через провалля і вчить її гратися зі своїм горем, що коли я веселий — значить, я славна людина, а підляки рідко бувають веселими людьми!»

РОЗДІЛ ШОСТИЙ,

*у якому Хома розмовляє з німицею й чистотілом, чує у вербах
над ставом живий голос Федора Шаляпіна
і ще косить у лузі не траву, як інші косарі, а оперу Гулака-
Артемівського «Запорожець за Дунаєм»*

Історія замовчує, чи ходив грибок маслючок на корівник у той день, коли йому вранці привидівся ореол довкола Мартошиної голови, коли побачив райдужне сяйво над верхами дерев. Проте історія навечно вписала на свої скрижалі інші речі, що, може, складають справжню квінтесенцію життя і діянь грибка маслючка, обожнюваного хомопоклонниками всього світу.

І, на диво, вписала історія так на свої скрижалі, наче то й не вона, історія, карбувала рядки, а сам старший куди пошлють, ветеран війни і ветеран праці в колгоспі «Барвінок». А що манера мислення грибка маслючка відрізняється від манери мислення і Геродота, і Страбона, і Плінія Молодшого, і Плінія Старшого, і всіх інших відомих і менш відомих істориків, то не станемо дорікати Хоми за цю відмінність, а, навпаки, — похвалимо й воздамо належне за самобутність мислення, за неповторність, якої в сусіда не позичиш і на базарі не прикупиш.

Е-е, не скидався старший куди пошлють на оту бабу, що вловила, в міх положила, а воно — пурх! Ускочив Хома по самі вуха, таки влучив батька по колінах. Та й як було не вскочити, як було не влучити, коли світ весь одкрився перед грибком маслючком, таємниці й загадки відкрились — упіймав їх Хома, як сорока Якова.

Все забалакало — й сонна одур, себто німиця, забалакала виделчасто-гіллястим стеблом і яйцекруглим листям, і квітки на квітконіжках та в пазушках листя. У лісах, на полях та в байраках гомоніли до Хоми білокопитник, глід, бруслина, бугиля, чортове ребро, блават, жаб'ячі огірочки. Чистотіл хвалився старшому куди пошлють, що в народі його йменують і як гладишник, глечкопар, і як зелемозень, ластовине зілля, ростопащ, прозорник, сіре зілля, старовина!.. Отже, все, що зеленіло, цвіло й плодоносило, балакало з Хомою — хай то звіробій, золототисячник, козачий залізняк чи чаполоч пахуча — і старший куди пошлють знався на тій мові незгірше, ніж на рідній, яку ввібрав із молоком матері.

А ще грибок маслючок утямив мову птахів, що виспівували в Яблунівці, і тепер для нього не було ніяких загадок у тому, про що базікали горобці, ластівки, ворони, щиглики та інша перната живність. Крижні з металевозеленим оперенням на шиї та з темно-каштановими грудьми, шилохвости з чорними струменястими поперечними смужками на шиях, свищі з глинясто-жовтими головами й

іржасто-каштановими шиями, широконіски з яскраво-зеленими дзеркальцями, спереду облямованими білою смужкою, та інші надводні птахи яблунівських ставів відкрились перед усепроникливим розумом Хоми так, як могла б відкритись книжка, де кожна літера — знана й презнана, а слова читані й перечитані.

Гай-гай, не тільки пісні пташок розумів старший куди пошлють, їхні голоси, їхні хори!..

Під вітром кущі в лузі не просто шуміли гіллям та листям, а грали й співали. Ото Хомі не треба було телевізор чи радіо вмикати, йти на концерт художньої самодіяльності до Будинку культури чи їхати в обласний центр слухати естрадну програму. Для Хоми в Яблунівці куди ногою ступиш — скрізь музика, скрізь естрадна програма.

— Чуєш, Мартохо, — розповідав увечері грибок маслючок, повернувшись із тваринницької ферми, — що ниньки причулось у вербах над ставом?

— А що причулося? — спалахувала цікавістю рідна жінка, пораючись якщо не з шиттям, то з пранням, якщо не з солінням, то з варінням.

— Немов хтось арію Івана Сусаніна поміж листячка й гілля виводить.

— Арію Івана Сусаніна? Може, хтось із своїх співав?

— Еге ж, із своїх!.. Хто б це із своїх та й співав голосом Федора Шаляпіна!

— Та він же помер.

— Помер... Кому помер, а кому й ні, — відказував загадково.

Хома тільки з Мартохою перемовлявся про ті свої химерні музичні ввижання, які йому за правду видавались. Еге ж, тільки з рідною жінкою, бо спробуй, скажи зоотехнікові Невечері, листоноші Горбатюку чи директорові школи Кастальському. Ти їм, як на духу, довіришся, а вже завтра хіба до твого обійстя не підкотить карета швидкої медичної

допомоги, щоб аж до обласної лікарні взяти на обстеження до психіатрів та невропатологів?

Але й рідній жінці Мартосі не в усьому зізнавався Хома!

Та й хіба зізнаєшся їй у тому, що якось виходить за хлівець, де в них бузина росте, бугила кущиться, де всяке віниччя розкошує, — і в хащах цих чує раптом... Що б ви думали? Багатель! Багатель — це по-французьки, а хто по-французьки не тямить, то скажемо й по-нашому: дрібничка. Так, чує грибок маслючок за хлівцем дуже симпатичний інструментальний твір, такий граціозненький, такий виразненький. Хома заслухався, зачарувався, а за якусь хвилю-другу вже того багателью, себто дрібнички по-нашому, й не чути, обірвалась, погасла. А грали ж, грали — бузина та бугила, віниччя та лобода, ще й всякий там бур'янець, що в затінку і в затишку посотався.

Сам чорт ногу зламав би, якби намагався втямити все те, що відбувалося з Хомою, якби хотів довідатись, чому чемерник червонуватий раптом озивався до нього староруським культовим співом, так званим демественим, і старшому куди пошлють ставало так урочисто на душі серед чемерника червонуватого, наче він потрапив на трапезу, сидить за царським чи за княжим столом або ж опинився на пишній архієрейській відправі, на якій ніколи не випадало бувати і в вві сні... А то забрів грибок маслючок у зарості полину за корівником, і така тут йому журлива елегія зазвучала, так йому сумно стало серед цього запустіння!..

Вийшов якось із дядьками вкосити трави в лузі для колгоспної худоби. Сонечко в небі розсілось, мов книш на черені, повітря таке хмільне, що п'яниці й до буфетниці Насті не треба йти: пий — і п'яній, хоч, може, п'янство в роботі не товариш. А що вже квітів у траві!..

Ну, Хома косу в руки й косить разом із усіма, а тоді з лиця побілів, коса випала з рук, і Хома заплакав.

— Та що з тобою, — питають, — наче загубив голову, а без голови рукам і ногам погано?

— Ой, Одарки жалко! — рюмсає Хома, як маленький.
— Якої Одарки? — дивуються.
— І Карася жалко! — побивається невдатливий косар.
— Якого Карася?
— І навіть дрібненького турка шкода!

Тієї мови ніхто й на пучку не втямив, а Хома, підібравши косу, геть почвалав...

То, спитаєте, що сталося з позиченим чоловіком? А сталося те, що в зеленому лузі того дня причулись Хоми музика та співи, а були ті музики й співи не які-небудь, а із знаменитої української опери «Запорожець за Дунаєм», написаної Гулаком-Артемівським. І що проведе Хома косою по траві — то не трави з квітами вкосить, а співучого голосу Одарки, і що відведе грибок маслючок руку з косою, то не зеленого й живого зела втне, а живого голосу Карася вріже, і що втретє косою заміриться, то не паші для колгоспної корови повалить на пні, а повалить на пні оперу «Запорожець за Дунаєм»! Ну, як тут не заригаєш, як тут косу з рук не випустиш, як у розпачі геть не подасишся від косарського гурту?! Лихо з тієї музикою, та й годі...

РОЗДІЛ СЬОМИЙ,

*де голова колгоспу «Барвінок» Михайло Григорович Дим
приходить у гості до Хоми і бачить такі дива, яких іще
вчора жодний голова колгоспу на всій Україні не міг би
побачити в жодній хаті*

Голова колгоспу «Барвінок» Михайло Григорович Дим ніколи не мішався між чужі лика, між двері пальця не клав, плювком бурі не зупиняв і в скрутних випадках чортові шапки не віддавав, аби тільки голова ціла на в'язах була. А тут діло з Хомою повернулось так, що, либонь, наспіла пора й між чужі

лика мішатись, і пальці між двері класти, й проти бурі плювати, й чортові шапку віддавати.

— Добри вечір, Хомо! — привітався Дим, переступивши поріг господи старшого куди пошлють одного погожого вечора, навесні, в другій половині двадцятого століття.

Хазяїн сидів за столом. Зодягнений у полотняну вишиту сорочку, він тримав у руках книгу першу «Позиченого чоловіка», де йшлося про нього ж таки, лукавого й невірною. Розкішне англійське видання, в палітурках телячої шкіри, зі срібними пластинками на ріжках, а заголовок тиснений літерами кривавого золота. При появі голови колгоспу хазяїн розгорнув книжку — й раптом вона спалахнула полум'ям у вузлуватих, мережаних жилами руках грибка маслючка. Вражений гість застиг на порозі й зблід. Хома згорнув книжку — й вогонь, який щойно освітлював жовтаве, як віск, обличчя позиченого чоловіка, погас.

— Добри вечір, Михайле Григоровичу! — відказав із похмурою урочистістю. — Що це вас принесло — чи човничок, чи весло? — Статечною ходою підступив до гостя, потис руку й поспитав: — А котра вже година?

Дим сягнув рукою до кишені, де завжди тримав принесений з фронту продовгастих, мов цибулина, швейцарський годинник, — і вмить на обличчі його застигла розгублена гримаса:

— Чи загубив, чи в колгоспній конторі забув...

— А це не ваш годинник? — поспитав Хома.

На поораній безліччю борозенок долоні грибка маслючка поблискував продовгастих, мов цибулина, швейцарський годинник.

— Л-либ-бонь, м-мій, — затинаючись, мовив спантеличений Дим. І взяв ту трофейну цибулину обережно, з острахом, подивився на циферблат. — Зараз, Хомо Хомовичу, за чверть сьома.

— А точніше, — ледь усміхнувся грибок маслючок, дивлячись пильно в перенісся голови колгоспу, — за дванадцять хвилин сьома.

— Т-так-ки т-так, — промимрив Дим, пильніше глянувши на циферблат годинника. Нервовим рухом поклав до лівої кишені, похапливо переклав до правої. — То чого кликав, Хомо Хомовичу?

— Побалакати нам треба, як на духу.

— Охо-хо-хо, таки треба, од балачки не замуруєшся в комині. — І вже коли повсідалися за столом, уже коли поклали перед собою руки на скатертину, мов натруджені крила, поспитав: — Значить, правду про тебе гомонить Яблунівка?

— Воно, звісно, на похиле дерево і кози скачуть, — відповів за своєю звичкою грибок маслючок, та, згадавши, що сам покликав голову для поважної бесіди, зізнався: — Либонь, правду...

Гість спохмурнів ще дужче своїм чорним циганським лицем. Хома зозла вдарив кулаком по столу, й очі йому ворухнулись під повіками, як голівки гадючок у траві.

— Тільки не лякайтесь, Михайле Григоровичу, наперед, обіцяєте?

— Ну, обіцяю, — непевно відказав той.

Грибок маслючок проворно шаснув у сіни — й за якусь хвилю повернувся, в одній руці тримаючи гострого ножа, а в другій — вгодованого півня з червоним гребенем.

— Півня бачите? — поспитав Хома таким голосом, наче його чорти лоскотали.

— Б-бачу, — проказав похмурий Дим, зводячись за столом, і помацав кишеню, чи не пропав швейцарський годинник.

Блискуче лезо гострого ножа спалахнуло в руці старшого куди пошлють — і вже за якусь мить відтять півнячу голову той тримав у лівій руці, а півня без голови в правій руці. Кров цебеніла на долівку. Гребенясту півнячу голову Хома поклав біля лежанки, а безголового галагана біля порога.

Похижішавши колючими оченятами, бубонів заклинання — п'яте через десяте:

— Правда, що ми ходили дещо і гуторили про що... тільки коли я хоч що або абощо... то нехай мені казна-що... от що... а не те що! А ви ще кажете, щоб я там що-що або абощо...

І ще, либонь, не встиг Хома доказати своє химерне заклинання, як півень біля порога заворушився, стріпнув крильми, сп'явся на ноги — й подибцяв. І відтята голова також заворушилась, теж піднялась назустріч, очікувала, коли півень наблизиться в супроводі грибка маслючка.

Пришалимонений побаченим, гість очам своїм не вірив: голова приросла до шиї, й похмуро-урочистий Хома тримав у руках півня, що позирав довкола намистинами випуклих вічок. І якби не пролита кров на долівці, то побачене могло видатись хіба що маячною.

— Справді приросла? — промимрив Дим, не зважаючи простягнути руку й помацати, хоча хазяїн хати тицяв йому півня мало не під ніс. — І співатиме?

— Ще й курок топтатиме! І до сусідських вчащатиме!

— Ти ба, не штука наука, а штука розум, — позирав голова колгоспу на півня, що крутив ціленькою шиєю, наче веретеном. — А до чого ще вдатен, Хомо?

— До всього! Можу, к приміру, відрізати й приставити голову бику.

— У тебе ж немає бика на хазяйстві.

— Ну, колгоспному.

— Колгоспному не треба, — поміркувавши, сказав Михайло Григорович. — От якби мав бика в індивідуальному користуванні, як ось півня, тоді міг би своїй тварині відрізати й приставляти голову... І не боїшся, що раптом не приросте? Що або виграв, або програв?

— А чого боятись? Хоч на час, та навскач! Знаєте, чуюсь на такій силі, що міг би відрізати голову й вам, Михайле Григоровичу.

Губи в гостя посіріли, наче попелом покрились, і голос став плюсклим:

— Як же я без голови та був би головою колгоспу?

— А ви б і без голови зоставались головою!

— Т-ти п-прав-вду к-кажеш?

— Правду! А потім я б вам голову приставив, і ви знову були б головою колгоспу з головою.

— Спасибі на доброму слові... Мені й так знімуть, як час наспіє, а тільки зараз іще мій час не наспів... Всі люди як люди, а ти — Хома! Хіба ми тебе такого в члени артілі приймали? Чому приховував, чому втаював?

— Не приховував і не втаював, — чесно зізнався грибок маслючок, — бо раніше таке за мною не водилось. А це раптом!.. Ото й покликав вас аж до хати, щоб зізнатись, аби відали, з ким діло маєте, ким керуєте. Я й сам до пуття не знаю, яке вміння ще за моєю душею тримається, які завтра таємниці відкрию за людьми чи за світом.

Не так утішений, як запечалений своїми магічними здібностями, грибок маслючок у сомнамбулічному стані закачав рукав сорочки до ліктя — і ножем, яким іще недавно перетинав шию півня, штрикнув себе по голому тілу.

— Хомо, схаменися! — скрикнув голова колгоспу, полотніючи. — Тобі завтра на ферму!

Грибок маслючок із канібальською гримасою на обличчі різав і колов собі ліву руку. Кров тремтячими краплями спалахувала на порізах, цвіла кораловими вогнями на живих ранах.

— Дивись, Хомо, — бубонів Михайло Григорович, — листка непрацездатності не матимеш, бо в тебе не виробнича травма, бо в тебе симулянтська інвалідність!

Кров цебеніла з порізаної руки. Здавалось, голова колгоспу зараз і заплаче, й зариде, бо кого не взяв би жаль, коли таку наругу чинить людина над собою.

— Хе-хе, нема краще понад мене та понад попову свиню!
— похмурий, як бовдур усередині, похвалився грибок маслючок. — А тепер дивіться!..

Із ковбашки біля печі дістав якусь риночку здоровою, правою рукою, вмочив пальці в якесь золотаве масло з тієї риночки, змастив раз і вдруге скалічену руку — й Михайло Григорович знову не повірив очам своїм. Бо як ти їм повіриш, коли вони побачили неймовірну чудасію: рани, якими щойно кривавилась порізана ліва рука грибка маслючка, вмить затягнулись, наче їх і не було, а шкіра біліла ціленька й невшкоджена. Хоч би тобі шрам дрібненький, хоч би подряпинка, вавка чи рубець, — ну чисто нічогісінько!

— Це ж не вівторок, щоб повторять разів сорок, — жалісливо кривився Дим. — А якби в нашому колгоспі та кожному таке вміння, як у тебе? А хтось із дурного розуму поріжеться і не зцілиться, тоді що? Кому відповідати? А нагорі спитають, чому не доглядив, чому допустив!.. Це ж, Хомо, за тобою потрібне око та око! Гаразд, коли заманеться голову відрізати бикові. А якщо тому, хто наглядає за биком? Не приставиш голови бикові, то можна здати й на м'ясопоставки. А за безголового колгоспника хто відповідатиме? Ох-хо-хо-хо!

Не побивайтесь, Михайле Григоровичу, якось викрутилися б, — заспокоював грибок маслючок.

— Може, ти, Хомо, й викрутився б, а з мене голову таки зняли б.

І тоді грибок маслючок приніс із сіней великий лозиний кіш, повний курячих яєць.

— Та ми з вами робочу силу для колгоспу й з повітря дістанемо! — похвалився. — Ось лишень візьміть яйце, котре вам до вподоби.

Повагавшись, голова колгоспу вибрав чимале куряче яйце й віддав Хомі. Той поклав яйце на лежанці під макітру, та скоро вже зняв макітру і, примружившись, лунко вдарив отим курячим яйцем об спину дерев'яного ліжка, що стояло коло

лежанки. Яйце, звісно, розбилось, угору з-під ліжка полетіли якісь барвисті стрічки, пучки квітів, — і з шумовиння стрічок та з різнокольорового фейєрверка квітів появився незнайомий дядько. Дядько був озутий у гумові чоботи, одягнений у сіру куфайку, на голові — приношений картуз.

— На яку роботу мені завтра йти за нарядом, Михайле Григоровичу? — поспитав дядько хрипкуватим прокуреним голосом,

— Н-на п-проп-полку б-бур-ряків, — промимрив Дим посірілими губами.

Дядько гумовими чобітьми почовгав до сіней, зник там, скоро його тінь майнула під вікнами, а грибок маслючок прошелестів вкрадливим голосом:

— Беріть іще одне куряче яєчко, Михайле Григоровичу!

Голова колгоспу Дим — сторопілий, з дивним злодійкуватим виразом в очах — узяв із лозинового коша ще одне куряче яйце. Узяв обережно, мовби гранату, з якої вже зірвано чеку і яка ось-ось вибухне.

— Значить, іще одного колгоспника, щоб ви занарядили його на роботу? — поспитав грибок маслючок, упевнений у перемозі. — Кого вам? Шофера, тракториста? Агронома, зоотехніка? Чи, може, телятницю, котра б завтра вибилась у передові?

Й куряче яйце поклав під макітру на лежанці.

— Аби якусь бабу, — побажав Михайло Григорович. — Аби в ланку до буряків...

Через якусь хвилинку старший куди пошлють дістав яйце з-під макітри, вдарив об спинку дерев'яного ліжка. І вмить із-під ліжка полетіли барвисті стрічки, пучки строкатих квітів — і з цього фейєрверка вродилась дівчинка років дванадцяти. Веснянкувата, кирпата, з бородавками на босих ногах, дівчинка тримала в руках сапку й світила гострими, шершнюватими очима.

— Вибачайте, Михайле Григоровичу, — винувато сказав грибок-маслючок. — Либонь, яєчко трапилось від моло-

денької курочки, що дівчинку наворожили з вами. Зачекаємо кілька років, дівчинка підросте, стане молодницею — ось занаряджатимете її в ланку до буряків... Та куди ви?! Я ж бо ще не все показав, іще не висповідався до кінця, а перед ким я висповідаюсь, як не перед головою колгоспу?

А Дим уже зник, наче його блохи з'їли. Й Хома зітхнув:
— Побіг, мов червоний півень по жердочці.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ,

*у якому грибок маслючок вдається до заклинання і магичною
силою самобутнього українського слова творить одне з
найперших своїх вікопомних чудес*

Далі пригода за пригодою бігла, через пригоду перечіпалась і об пригоду шкоперталась.

І ти хоч тій пригоді кажи «отче наш», а вона тобі весь час — «од лукавого»!

Либонь, насамперед годилося б розповісти про те, як грибок маслючок вилікував сільську пройдисвітку і спекулянтку Одарку Дармограїху, котрій колись позичався за породисту телицю, і в тій знаменитій історії вода освятилась не без допомоги рідної жінки Мартохи.

Постеливши вишиту трояндами та голубами полотняну верету в садочку під яблунею, Дармограїха лежала, мов на картині мальована. Дорідна, вкохана, курганами перезрілих грудей мало піднебесся над Яблунівкою не сягала, в ясних водах її глибоких очей пливли хмари. Грибок маслючок, зодягнений у лахмани, в яких терся на фермі коло худоби, стояв перед Одаркою Дармограїхою й не говорив, а сюрчав так, як сюрчить коник:

— Був я в матки-полуматки, ночував на страхах-полях, клав вогонь із чернери землі, їв я тінь-молоко. Від матки-полуматки пішов я геть, ніс дев'ять палиць, а на кожній

палиці по дев'ять сучків, а на кожному сучку по дев'ять цідил, а в кожному цідилі по дев'ять кіток, а кожна кітка мала по дев'ятеро котят. А там стояв яструб під шопою й держав ков'якало. Прийшов кетюпало і взяв ков'якало. Ой, вставай, нерозсвіте, вступай в опітницю, бери гаркітницю, доганяй нетюпало та відбирай ков'якало!

Одарка Дармограїха вже не лежала на ряденці під яблунею, а сперлася спиною до стовбура. Їй дума тяжка, мов рало, їй чоло поорала, борознами виклала зморшки. Старший куди пошлють, наче з хмари випавши, бігав довкола молодиці так, як кіт за своїм хвостом ганяється, слова йому з рота вилітали зграєю кажанів і вились-хур-делились довкола смутної жінки.

— Прибігла шурда-бурда, узяла штрики-брики. Почули м'якинники, дали знати житникам. Гей ви, житники, сідайте на вівсяники, доганяйте шурду-бурду, віднімайте штрики-брики! А тоді вже прийшло собі, придибало, сіло собі на тертулі. Позичте, просить, мокротона-егрефиста, бо до нас прийшли ладуни! Потім чистота вхопила красоту і побігла на висоту. Люди стали кричать: «Давайте Божу благодать, бо вже хати не видать!»

Все в Одарки Дармограїхи в'яло від журливої задуми: брови в'яли й опадали, очі в'яли і згасали, щоки в'яли і линяли, губи в'яли і зітхали.

— Чистота вхопила красоту і побігла на висоту, — повторила слова із заклинання грибка маслячка.

А той тіпався так, наче гаспид, якого проганяв із Одарки Дармограїхи, та й не став собі шукати шкуру десь далеко, а переселявся зі своїми статками-манатками в шкуру Хоми.

— Бігла куца-білогуца попід слухани. Слухани зачули, сказали палцанам, палцани піймали, на костянім мості вбили. Далі прийшла непотуха та всілася на лелюха і просить позичити теленуха зарізати пустосвіта, нагодувати дармоїда. Потім прийшло й притупало, просить позичити шелихвоста, щоб зарізати полковника, бо приїхав князь.

Хе, побачили б ви Хому! Був схожий на оте, що на вогні париться, а на вітрі сушиться, що на вогні вмере, а на воді оживе. Себто на віск був схожий старший куди пошлють, себто був схожий на оту свічечку, на оте сонце — кальонце, посередині живиця. А тому-то й здавалась його голова вогняною, серце — із клоччя, а тіло назбираним із усього світу, а тому-то був Хома отой гість, що сам себе їсть!

І, видать, закляв-таки грибок маслячок спекулянтку й пройдисвітку Одарку Дармограїху, бо, поглянувши зараз на жінку, ніхто б не сказав, що знає тільки базар і переторги. Виглядала зовсім на героїню праці, якій ото прями́сінька дорога на Дошку пошани коло колгоспної контори. І вже вона, отямлена й до чистого сумління навернена, йшла із садка на обійстя, а з обійстя на вулицю, тільки ж Хома не відставав, слідом котився, як вогонь, себто як ота червона гадюка, що ладна весь світ поїсти, як ота червона ружана, що в полі пролежала б сім літ і на ній трава не виросла б. Котився Хома слідком за Одаркою, наказував:

— Йди туди, де за лісом, за пралісом, за розсохачем б'є бук бука буковим бичем. А як прийдеш, кумо, до куми, проси ляпоти, поляпати та й піти. А як побачиш стояку, то на стояці висить висяка, під стоякою ходить ходяка, отож у стояки й проси висяку!

Отак трибок маслячок закликав Дармограїху — і закляв! Так заклав, що від того пам'ятного дня молодиця не знала більше ніяких спекуляцій, трудилась у колгоспі на картоплі та буряках, на капусті й огірках. Бо таку силу мало чудодійне слово грибка маслячка.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ,

де чудотворець Хома неповторним і могутнім українським словом творить іще одне чудо, воскрешаючи з мертвих довгожителя Гапличка

Отже, закрывши Одарку Дармограїху і вилікувавши її від грошолюбства та повернувши їй чисте трудове сумління, Хома зажив великої слави. Звісно, старався чоловік не задля слави, але, як то мовиться, не хотілось бути в церкві, та собаки загнали. Е-е, якби коровай такої слави дістався отому, що скупий, аж синій, що в його посеред зими й льоду не випросиш, — мав би добрячий зиск, доїв би таку славу у штири цицьки. А що Хома? Він із тієї слави штанів не шив і наперед матнею їх не носив!

Та вже коли мова зайшла в цій книзі про Хому-чудотворця, то, звісно, випадок із Одаркою Дармограїхою — не винятковий, і як ото ледачий віл усе верне на занози, то нам тут годилося б, либонь, вернути на красу й силу українського слова, карбованого вустами грибка маслючка. А щоб не було нарікань, що Хома начебто більше став віддаватись чудотворній роботі, ніж роботі на фермі, наголосимо, що чудотворну роботу він виконував, так би мовити, на громадських засадах, а весь пал своєї душі і незгасне завзяття витрачав, як завжди, на тваринницькій фермі.

Отже, про довгожителя Гапличка. Про того діда, що в колгоспі «Барвінок» до яких тільки бугаїв та й був наглядцем приставлений у давнину. Пригадується, в молоді роки при безіменних, а вже пізніше при бугаях із іменами історичними — то при Перонові, то при Наполеонові, при бугаєві Бісмарку, а ще ж і при Імперіалізмові. Як останній бугай вийшов у тираж і яблунівська індивідуальна та колгоспна скотиняка стала зазнавати материнської втіхи від пробірок, дід Гапличок вийшов на пенсію. Вийшов на пенсію, проте до кінця не

зрозумів переваг такого прогресу в тваринництві, а, не зрозумівши, почувався, наче зневажено його чоловічу гідність. А як зневажено чоловічу гідність, то й вдача так зіпсувалась, що своїй бабці ще міг би купити капці, а що короткі були б, то втяв би старенькій пальці. А ще Гапличок у велике думання впав на кшталт отакого: «Десятку пропити чи штани купити? В лихий час випити квас, а як побачити пиво, пройти чи не пройти мимо? Чому воно інколи ні п'ється, ні ллється, ні в чарці не зостається?»

Видно, ці думи так тяжко давались довгожителю дідку Гапличку, що якимось, вийшовши від буфетниці Насті, старий прямо за порогом і звалився під тягарем тих думок, ноги підкосились. Народ яблунівський гадкував, що довгожитель, либонь, лежачи легше думатиме — близько чи далеко п'яному до Києва, чи добре дуть, як дадуть, чи вибачить дурний п'яному. Але ж упав Гапличок за порогом чайної і не зводиться годину, другу, третю. Зрештою яблунівський люд ударився в паніку. Хтось підняв дідові повіки — неживі. Хтось помацав пульс — ніякого пульсу.

А йшов мимо чайної Хома невірний та лукавий, заглядев довгожителя Гапличка в бур'яні.

— Була ложка, помело, та й те з дому загуло, — показав грибок маслючок, відразу втямивши, яка приклучина приклучилась отут. — А бодай його п'явки пили! Як умер, то як не бував...

І заходився привселюдно воскрешати з мертвих задубілого довгожителя. І поки воскрешав — хоч би пальцем торкнувся до покійника, хоч би пучкою! А тільки словами, а тільки великою силою духу, яку вкладав у кожне слово, тому-то й були вони дужчі за будь-яке помічне зілля.

— Поїду в ліс, вирублю теліш, із того теліша ізробдю два човни, два столи і на діжку віко. І тоді біла-білява перед Богом стане: «Боже мій милий, моє тіло рубають, а кров мою п'ють!» А потім кобила на вербі гніздо змостить, наведе поросят, угору ніжками висітимуть, полетіти хотітимуть. — І

мовив до гурту, що зібрався довкола: — А ви повторюйте заклинання слідом за мною!

І яблунівці дружно й злагоджено забубоніли:

І на діжку віко... тіло рубають, кров мою п'ють... угору ніжками висітимуть, полетіти хотітимуть.

Хома невірний і лукавий притупцював довкола непо-рушного довгожителя Гапличка, приказував:

— На горі тичка, на тичці капличка, а в капличці вмістилась людей копичка. А ще там сиділа сижуха в семи кожухах і дуже мерзла, а хто на неї поглянув — очима в'янув. А оте з води росте, на воді сидить, у воді дивиться, а там дід над водою шелестить бородою.

Яблунівський люд приказував услід за грибком маслячком:

— Капличка, людей копичка... сижуха в семи кожухах... дід над водою шелестить бородою...

А що довгожитель як припав до землі, то й не зводився, Хомою й далі трусило та тіпало:

— У лісі росло, на комині сохло, прийшло в село — людьми трясло. Тоді явір гучав, баран бечав, і матка гладка, й отець кривий, і діти зверескливі, й коло носа повилося, й по череву — гайда!

Від натуги очі в яблунівського люду лізли на лоба, наче коти на стріху від собак дерлись:

— Людьми трясло... явір гучав, баран бечав... коло носа повилося, й по череву — гайда!..

Заклинання слідом за старшим куди пошлють повторювали трактористи й шофери, що трапились на цю трагічну нагоду, яблунівська трудова інтелігенція, котра не пройшла байдуже мимо, школярі, що охоче прогуляли уроки в школі, а також і веселі відвідувачі Настиної чайної, саме оті відвідувачі, що, по-перше, горілки і в рот не беруть, друге — що й день начебто не такий, третє — по дві пляшки вже кожен із них видудлив, рукавом закусивши. Всі старались, наче мали такі голоси багаті, як пес — роги рогаті. Вже, здавалось, тими

заклинаннями й зуби собі попроїдають, і кожен, закликаючи, виприщувався, як чиряк, і кожен густо дивився, та рідко бачив. Бо, звісно, взявшись за гуж, ніхто не хотів сказати, що не дуж, ото ж і хекали, як воли в борозні, ото ж із них піт, як горох, котився, ото ж їм ніколи й носа було витерти. Бо, либонь, уже скоро мало на якесь діло закандзюбитись, уже той довгожитель Гапличок мав невзабарі очутитись.

Біле, як сніг, дметься, як міх, а в воді гине. Ні вареник, ні варениця, а на окропі вертиться. Та коли ж бо, нарешті, триста галок та п'ятдесят чайок та п'ятнадцять орлів бодай однесеньке яєчко знесуть? Та коли ж бо птах на дванадцяти ногах одне яйце знесе?

Хома закликав так ревно, так страшно, що скидався на отого уярмленого вовка, яким чорт оре, на хліб сподіваючись, і люд яблунівський, закликаючи, ні про що більше й не думав — ні про те, що золотом зайця не здоженеш, ні про те, що срібло — чортове ребро. Здавалось, що зараз ось від виснаження й Хома звалиться з ніг, і решта народу попадає.

— Триста галок, п'ятдесят чайок, п'ятнадцять орлів!.. Триста шістдесят п'ять чайок, п'ятдесят два орли, дванадцять голубів!.. Птах на дванадцяти ногах одне яйце знесе!

Ці заклинання, цей гамір, цей гармидер міг почути й мертвий — і отой, що вмер та й ноги задер, і отой, що не горів, не болів — зразу околів, і отой, що як би не болів — та славно околів. А довгожитель Гапличок не в ямі спав, а під чайною лежав, ото ж він спершу ледь-ледь рукою ворухнув. І поніс ту руку до очей своїх, наче спершу вкрав чуже, а тоді вже роздивляється. Й очі йому з-під повік випурхнули, як два горобчики, завовтузилися.

— Та коли ж бо птах на дванадцяти ногах одне яйце знесе! — лементував Хома як не свій.

— Птах на дванадцяти ногах! Птах на дванадцяти ногах! Птах на дванадцяти ногах! — ревіла юрба.

Коло чайної вирувало так, наче ліс у бурю. Грибок маслячок біснувався, наче отой, що впіймав жабу, а думав —

риба. Люд яблунівський шалів так, мовби на коні їхав — і коня шукав. І раптом довгожитель Гапличок повернувся на правий бік і став дригати ногами, наче відганяв од себе нечисту силу, а нечиста сила сікалась та сікалась, не відставала. І зненацька очі його, що дивились невідомо куди й бачили невідомо що, спалахнули сяйвом осмисленого погляду, як пелюстки маку на сонці. Розтулились губи, й ворухнувся язик, тільки, либонь, був дурний, мов овечка, бо не сказав і словечка.

Вляглась така тиша, що було чутно, як у грудях яблунівців б'ються серця.

— Ти ж бач, — мовив довгожитель Гапличок здивовано. — Яблунівка! А мені здавалось, що я з руками, з ногами — з лавки не злізу. Що поклали мене в корито, яке другим накрито!..

— Дідуню, а як там на тому світі? — хекаючи, відсапуючись, поспитав мокрий, мов викручений, Хома.

— Трудно, Хомо, на тому світі: самі не п'ють — і мені випити не дають.

— Ні, дідуню, раз воскреснув із мертвих, то тепер ще стільки житимеш, як прожив.

— Авжеж, ніхто від того не втече — ні цар, ні цариця, «і риба в воду, ні миша в нору, — мовив довгожитель Гапличок, зводячись із землі й ледь-ледь заточуючись, наче на позичених ногах. — А тепер, Хомо, годилося б таке діло замочити, щоб я, із мертвих воскреснувши, та й не розсохся. Правда ваша, людоньки: явір гучав, баран бечав, коло носа повилося — й по череву гайда!

Та й, схиливши сиву голову на плече свого рятівника грибка маслючка, довгожитель Гапличок подибцяв до дверей чайної, а за ними й гурт цікавих посунув, щоб випити й погомоніти про чудо.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ,

*у якому, нарешті, мовиться про дивовижні стосунки грибка
маслючка з головою сільради Гнатом Васильовичем
Перекучеренком, котрий змушений дивитись крізь пальці на
всілякі його чудеса й пригоди*

Резонно зауважать, що начальник районної міліції сам товариш Венеційський далеко, у нього в районі отаких, як грибок маслючок, тисячі, за кожним не встежить — позичають чоловіка чужій молодиці за породисту телицю чи за мотоцикл із коляскою, полетів до Америки на лайнері чи подався до Великого Вербчого на своїх двох, возить гичку з плантації на літаючій тарілці чи потай від сільської громадськості готується до ролі першого колгоспника, якого закинуть аж у космос на довколоземну орбіту.

Авжеж, начальник міліції сам товариш Венеційський не встежить за всім, руки не дійдуть, але куди сільрада дивиться?

Авжеж, бо саме сільрада й повинна відповідати за тих, що дружно прожили всеньке життя зі своєю рідною жінкою, нічогісінько такого за нею не помічали, хоч, здається, можна було помітити як не перед війною, то вже після війни, коли хазяйство з руїн піднімали. Й раптом нате — німб засвітився над Мартошиною головою! Та де ж той німб раніше був, що не світився? А може, то в очах старшого куди пошлють засвітилося, слід перевірити, а перевібивши — й доповісти куди слід.

Далі — ще гірше: став кожного наскрізь бачити. Ну, хай би наскрізь бачив комбайн, трактор чи якусь іншу машинерію, техніка — діло мертве, без нервів. Але, скажіть, кому сподобається, що його бачать наскрізь? Бачать, яку думку і на яку полицку розкладено?!

А то, ха-ха-ха, косить чоловік у лузі не сіно, а начебто косить оперу знаменитого Гулака-Артемовського «Запоро-

жець за Дунаєм», косить то арію Одарки, то стинає під корінь арію Карася!..

Гаразд, що заклинаннями, силою й красою могутнього українського слова навернув вічну спекулянтку і пройдисвітку Одарку Дармограїху до колгоспної праці, прищепив молодиці трудове сумління. Але ж із довгожителем Гапличком хіба не стався формений конфуз? Ну, воскресив старого із мертвих, це правда, від правди не сховаєшся, бо майстерно-таки закликав могутнім українським словом. Але для чого воскресив? Щоб довгожитель, оклигавши, знову подався прямисінько до чайної?..

Сільрада, звісно, в Яблунівці є, а в тій сільраді, звісно, є й голова сільради Гнат Васильович Перекучеренко. Як то вже принагідно міркувалось, прізвища трапляються всякі, й наш народ персональної відповідальності не несе за ті прізвища, які носить. Широко знано всяких Кучерів, Кучеруків, Кучерявих, Кучеренків, а от яблунівський голова сільради — аж Перекучеренко! Він, либонь, у мокре літо родився, бо високий виріс, а далі, мабуть, виростав у великому лісі, та ще й при воді. Замашний, що, напевне, таким би в старовину та й старовинні верстви міряти; моторний, що, напевно, з усяким ділом спромігся б упоратись на кивах і на мигах; і здоровий, бо, напевне, завжди тримав голову в холоді, а ноги в теплі — такому б вік жити на землі.

Але в такого — і замашного, і моторного, і здорового — Перекучеренка водився один невеличкий гандж. Цей гандж у когось іншого zostався б непомітний, а в голови сільради маленьких ганджів не буває, в голови сільради й маленький гандж здається великим.

Гнат Васильович, який ото виростав у великому лісі, та ще й при воді, заїкався. Якесь одне слово зачинав у селі, а пологи того слова приймав уже десь у лузі. Якась думка в Перекучеренка закільчувалась увечері, коли товчену картоплю-гартаначку запивав кислим молоком, зацвітала ця думка опівночі, коли вві сні горнувся до розімлілої від тепла

жінки, а плодоносила ця думка вранці, коли на світ благословлялось.

До речі, Перекучеренко через заїкуватість і забарність Думки своїй майбутній дружині молодій учительці яблунівської школи Оксані Максимівні освідчувався три дні. Першого вечора, проводжаючи дівчину від клубу додому, лише мовив: «Оксано!.. » й замовк. Щоправда, в слово було вкладено стільки палкої ніжності, що саме тільки слово могло попалити йому губи. Другого вечора, наче випадково здибавши дівчину біля промтоварного магазину, мовив до неї: «Тут таке діло!.. » Й замовк, наче знову попівся. Третього вечора очікував на дівчину побіля її садиби. Й нарешті повністю освідчився в почутті: «Давай поженимось».

Пожилися, жили мирно, постаралися на двох дівчаток, що вдалися у свою балакучу маму й не заїкались. Та коли Гнат Васильович намагався мовити своїм дочкам-пустункам якесь напучення і, проказавши слово чи й два, замовкав, то Оксана згадувала:

— Еге ж, тут таке діло!

На диво, голова сільради Перекучеренко відразу переставав заїкатись, коли випадково здибався з грибком маслячком. Побачивши того на корівнику, в чайній чи на сільській дорозі, Перекучеренко ледь-ледь усміхався й відчував, що якась химерна сила тягне його до Хоми невірної й лукавої. А що не міг противитись цій силі, то вступав у балачку зі старшим куди пошлють. І заїкання — мов рукою знімало, говорив — наче гаптував, наче вилами по воді картини малював. А на кожне слово грибка маслячка реготав, наче не перед добром. Варто було Хомі казна-що сказати («О, бачте, отой собака сказився і з двору біжить, щоб хазяїна не вкусить»), як голова сільради сміявся, аж за живота брався. Йому б, може, треба на прийом до голови райвиконкому, а Перекучеренко біля Хоми увивається — й на жодному слові не заїкається!

Скажете, це така правда, як одного рака повна торба — ще й клешня висить! Проте хоч собаче слово на небо не йде, але ж і собака дурно не бреше, що ж тоді про нас казати, коли ми крутимось, наче той собака, забуваючи, що хвіст весь час іззаду...

А тільки як повелось? Повелось так, що перед важливою поїздкою до району чи в область голова сільради неодмінно прагнув здибатися з грибком маслючком. Здибається, надивиться на того, хто крізь землю пройшов — червону шапочку знайшов, насміється повний мішок реготів — і вже не заїкається, і вже чи доповідь годен прочитати з трибуни, чи розумне слово докинути в бесіді.

А якось старший куди пошлють і каже голові сільради:

— Гнате Васильовичу, ви ж бо все-таки влада в селі, а бігаєте слідком за мною, наче я чи межу вам переорав, чи в борщ начхав. Коли яку нужду маєте до мене, то навідуйтеся додому.

Й Перекучеренко внадився вже до хати Хоми невірною та лукавою, щоб, подивившись на грибка маслючка й пореготавши вволю, полікуватись від заїкування, від якого ніякі лікарі вилікувати не годні були...

Неспроста кажуть: скрипка грає — голос має! Бо чимало отаких гостей (чутки, виявляється, довгі ноги мають) навідувались до їхнього сільського ясновидця. Гаразд, мав Перекучеренко природний гандж, і дехто з тих, що з усіх усюд навідувались, також мали природжений гандж. Але ж не всі, не всі! Один заїкався, бо поночі зі своєю законною жінкою здибався — та й перелякався. Другий заїкався, бо його у Сухолужжі погнали з посади колгоспного комірника й сказали, щоб до тюрми готувався. Третій заїкався, бо хоч у Липівці в сільмазі й проторгувався, та ще не попався. Якомусь чоловікові з Кривошиїв судомило червоне, як розпечений чавунець, обличчя, коли намагався сказати: «Мені совість спати не дає». Дядько із Чудв, котрий робив обліковцем, починав заїкатись, коли бачив: хоч і як середини у людському

гурті тримався, а негадано для себе чи наперед прорвався, чи ззаду zostався.

Отже, всякі заїки навідувались до Хоми — й такі догідні, що тільки на смітник повикидять, і оті заїки-ледаща, які не годяться нінащо, й оті заїки, що виміють ложки — та й виллють борщ! Грибок маслючок чи свині їсти готував, чи з-під корови гній вичищав, чи правою рукою Мартоху по вечері обіймав, а тим заїкам багато й не треба. Вони слідком за грибком маслючком шнуркували чи до свині, чи до корови, чи до Мартохи — й реготали. Хай лукавий і невірний Хома ложку після молочного киселю облизує, хай на космічний супутник у небі дивиться, хай жаб'ячий концерт із очеретів слухає, — заїки знай регочуть. І, здавалося б, нема чого реготати, а вони ж для своєї користі і для свого здоров'я хочуть якомога більше реготу урвати. Особливо ж надриваються і той, що з Сухолужжя, колишній колгоспний комірник, якому сказали до тюрми готуватись; і той із Липівки, Що проторгувався, та поки що не попався; і той із Кри-вошиїв, що ніколи совісті не мав — та й ту продав.

Звісно, Перекучеренко був чесний заїка, та й до пуття не відав, до якої компанії втрапив, але, як то мовилось і мовиться: із якими заїками поведешся — від таких заїк і наберешся, отже, хоч чи не хоч, а й на чесного заїку Перекучеренка можна було подумати всяку марну марницю!

Деякі з тих заїк видужували і вже ставали такими базіками, що язики в них бекали і бекали, мов голодні вівці. Декому (як отим із Кривошиїв, Сухолужжя чи Чудв) одпускало тільки на якийсь тиждень, то знову мусили навідуватись до Хоми, щоб підлікуватись. А яблунівський голова сільради — знову ж таки, хоч із чесних заїк! — теж мусив учащати на сеанси реготу, бо хоч і помагало, та ненадовго.

— Гнате Васильовичу! — запевняв старший куди пошлють. — Не сумнівайтесь, вилікую ваше заїкування реготом. Бачте, перебої в процедурах, бо ви ж бо не завжди й удома

застаєте мене. То, знаєте, міг би до вас і в сільраду заскочити, коли з ферми повергаюсь.

— Е-е, Хомо Хомовичу, краще вже ходитиму додому, я не ледащо, з якого води не вивариш.

— То приходьте на ферму. Поки я коло худоби пораюсь, ви б і посміялись уволю.

— Хто ж бо, Хомо Хомовичу, стане привселюдно реготати з такого трудівника, як ви!

— Десь би заховалися за скотинякою — і реготали б, і лікувалися б!

— А що народ скаже? Народ скаже, що ви, Хомо Хомовичу, трудитесь, а я насміхаюсь.

— Чому ж насміхаєтесь? Із недугою своєю боретесь.

— А хто на фермі знатиме, що борюсь з недугою? Ніхто й не повірить. Отож і казатимуть, що стільки з мене користі, як із чорта смальцю...

Тепер ви втямили, куди ото дивилась яблунівська сільрада, що на її території вільно ріс такий характерник, як грибок маслячок?

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ,

*де автор намагається розгадати таємниці винятковості
свого героя, котрий, виявляється, живе не тільки за
московським, київським і місцевим часом (який цілком
збігається), а й за декретним, ефемеридним і місцевим
зоряним часом*

Тут, либонь, слід сказати про те, що досі Хома невірний, лукавий не хворів ніякими хворобами. Бо Хома як здоровий удався, то так повсякчас і тримався, бо, як то мовиться, як удасться біс, то хоч вибий увесь ліс. І не тра було про нього

казати, що горбатого й могила не виправить, чи з чорної кішки білої не зробиш, чи криве дерево не дуже виправиш.

А моцаком із моцаків Хома тому, по-перше, вдався, що в будь-якій роботі кохався.

Вже сам він колись похвалявся, що йому робити — мов п'яному з гори котитись. На грибку маслючку колгосп «Барвінок» і тримався: Хома брав силу із колгоспу, а колгосп брав силу із Хоми. Йі трудно сказати, хто з них був дужчий у тій дружбі — старший куди пошлють чи колгосп «Барвінок». А що роботи в колгоспі завжди вистачало, то здоров'я в грибка маслючка ніколи не убувало, й чим більше трудиться, тим здоровший і на лиці вродливіший. А тільки трохи менше на фермі покрутиться, то, дивись, на силі немов і підупадає, і вже з лица попоганшав, наче йому вночі приснилось оте, що страшно проти ночі й згадувать. Ото вже яка велика й мало вивчена лікувальна сила колгоспної праці!

По-друге, як ми вже казали, ніхто так не міг користати з краси і сили могутнього українського слова. Працюючи, старший куди пошлють ніколи не почувався бездумним, навпаки, в його думках зеленів, цвів і плодоносив увесь Світ. Світ цей був не окремішньо від Хоми, а в Хомі, він мав його в єстві своєму в кольорах, у пахощах, у музиці. А тому Хома скидався начебто на великий пук рослин, де були благодатка, чорногірка, лепешняк, гордовля, скусівник, кошачий горох, багун, квасниця, дикий шапран, німиця чорна, сонна одур, білокопитник, глог, гогоц, бозник, блават, водяний трифоль, гадючник...

По-третє, здоров'я в Хоми крилось не тільки в колгоспній праці, не тільки в могутніх ресурсах невмирущого українського слова, а й у тому, що він завжди був точно визначений у космічному просторі, без будь-яких похибок зорієнтований щодо всіх небесних тіл.

Авжеж, мовиться про зорієнтованість тіла грибка маслючка щодо планет, зірок, астероїдів і т. д.

За яким часом жили і живуть у Яблунівці? Ну, за місцевим там, за київським чи московським. Дехто — й знать не знає про час, декотрі — про час не чули, бо плели мачули. А грибок маслючок, окрім київського, московського та місцевого часу, не міг обійтись ні вдома, біля жінки, ні на тваринницькій фермі без місцевого середнього сонячного часу, без поясного часу, без декретного часу, без ефемеридного часу та без місцевого зоряного часу. Гай-гай, уся ця зорієнтованість старшого куди пошлють потрібна не так, може, для того, щоб не спізнюватись на ферму до скотини, як для того, щоб у будь-яку хвилю дня і ночі тіло яблунівського колгоспника було точно визначене щодо всіх небесних тіл. Скажімо, грибок маслючок завжди твердо знав видимий радіус сонця, проекцію сонячної вісі обертання на картинну площину, геліографічну широту центру сонячного диска й довготу центрального меридіана Керінгтона. Шкурою своєю відчував старший куди пошлють і селенографічну довготу й широту центру диска Місяця, а також фізичні координати Марса, Юпітера й Сатурна.

Беручи воду з криниці, грибок маслючок сам собі міг сказати:

— О, комета Стефана — Отерма пройшла через сузір'я Овна...

А п'ючи пиво в чайній, міг буркнути отаке казна-що:

— Ти диви, де вже ота комета Туттля!

І ніхто з любителів пива не втямив би з тієї мови й на макове зернятко.

Авжеж, можна б докладно розповісти про те, які зв'язки існували між грибком маслючком та кільцями Урана; між грибком маслючком і чорними проваллями зоряної маси; між грибком маслючком і білими карликами; між грибком маслючком і рухом окремої пилинки в кільцях Сатурна по круговій орбіті. Можна було б докладно розповідати й про те, як грибок маслючок відчував не просто секунду, а секунду атомну, бо оте її постійне відчуття теж мало неабияку вагу для

яблунівського колгоспника, теж впливало на його трудовий ентузіазм, на поводження в колективі, на стосунки з сусідами, та, либонь, годі.

Годі гори перевертати, бо хоч скільки б їх перевертали — однаково стоять на місці!

Бо, може, міцне фізичне й душевне здоров'я старшого куди пошлють і справді трималось на невсипущій колгоспній праці й на могутньому українському слові, а от чи трималось воно так само й на вивіреності та виваженості чинників космічних — хтось, може, й не згодиться, заперечається.

— Га?! — скаже листоноша Федір Горбатюк, багатий на розум проникливий, мало не енциклопедичний. — Хома не кашляє навіть тоді, коли Марс переходить сузір'я Діви? Кажіть-балакайте! Побачимо, що станеться з Хомою, коли Марс переміститься в сузір'я Скорпіона.

А через якийсь час знову гомонітиме серед яблунівського люду листоноша Федір Горбатюк.

— Га?! Кажете, Хома навіть не скривився, коли Марс перемістився в сузір'я Скорпіона? Побачимо, якої грибок маслячок заспіває, коли Марс буде видно в сузір'ї Стрільця!

А ще згодом:

— Га?! І не кривився Хома, й ніякої не співав, при повному здоров'ї? Стривайте лишень, нехай лиш Марс добереться до сузір'я Козерога!

Але не підупав на силі старший куди пошлють навіть тоді, коли планету Марс було видно в сузір'ї Козерога, бо, либонь, ніяке розташування планет не могло похитнути його міцного духу, бо, либонь, будь-яке розташування планет — і сприятливе, і несприятливе — йшло тільки на користь яблунівському колгоспнику!

Бо таки навчився він танцювати на сосновій основі й на липовому пітканні, себто в решеті, і в дірки не потрапляти.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ,

*у якому Хома з Мартохою, випадково буцнувшись лобами,
здитиніли розумом, а ще вперше мовиться про загадковий
парад планет*

Отже, Хома на здоров'я не скаржився, й Мартоха не скаржилась, але з обома сталась прикра okazія, про яку слід розповісти бодай коротко. Яка okazія? У темних сінях Мартоха й Хома буцнулися лобами, та так буцнулися, що в обох із очей бризнули золоті жуки, у головах загули джмелі, у вухах зашаруділи таргани.

Повиходили чоловік із жінкою надвір, дивляться — і Яблунівки не впізнають, дивляться — й себе на своєму обійсті не впізнають. І так вони після того удару в темних сінях здитиніли і змаліли, що й за роботу в колгоспі забули, посідали на зелену траву коло криниці.

Давай гратись і співати, — сказала Мартоха до Хоми. Так, наче вона була дівчинкою, а Хома — хлопчиком. І заспівала тонким, як ниточка, голосом: — Дайте бабі киселя, буде баба весела, дайте бабі рибки, стане баба дибки.

Й Хома відповів хрипкуватим, як у півника, голосом:

— Дід пішов по гриби, баба по опеньки, дід свої посушив, бабині сиренькі.

Хома дригав задертими ногами й співав:

— Цить, не плач, спечемо калач, медом помажемо, тобі покажемо, самі з'їмо, тобі не дамо.

І Мартоха сукала ногами по траві, чисто виводила:

— А качечка — льодком, льодком, а вовчичок — слідком, слідком, а качечка в ополонку, а вовчичок за головоньку!

Хома щоким надимав та й із реготом казав:

— Ішов дідько із ярмарку по колоді через воду, тільки став він на колоду — бовть у воду! Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду та знов бовть у воду.

— Сонце світить, дощик кропить, чарівниця масло робить!

Так ото Хома з Мартохою, буцнувшись лобами й здитинівши умами, бавились на зеленій траві коло криниці, щедро сиплячи старими примовками до старих дитячих ігор. Уже, здавалося б, давно ті примовки вичахли в пам'яті, як вичахає жар у згаслому багатті, — але ж, послухайте лишень, знову ожили за такої okazji й пурхнули з їхніх душ на волю.

З часом гули в Мартохи джмелі дедалі тихіше, аж поки й зовсім повмовкали, наче геть повилітали. Й тоді, переставши дригати й сукати ногами, питає Мартоха:

— Ти чого, Хомо, по траві качаєшся? Чому не подався на корівник?

— Хіба, Мартохо, заборонено? Повиростаємо — тоді й наробимось.

І здитинілий грибок маслючок став рачкувати по траві, розгортав лопухи, приказував:

— Ой гайку, гайку, дай гриба і бабку! Сироїжку з добру діжку, красноголовця з доброго молодця!

Але і в старшого куди пошлють невзбарі перестали густити джмелі в голові, дитяча сонна одур схлинула — й поглянув Хома довкола мудрими, зболілими очима.

— Вже отямився чи ні? — питає Мартоха жалісно. — Чи й досі маленький та дурненький?

— Ой, Мартохо, як добре маленькому й дурненькому! — несподівано зізнався грибок маслючок. — Може, ще раз ударимось лобами, щоб здитиніти?

— Бодай ти про лихо не знав! А як змаліємо до пелюшок та колиски, тоді що? Е-е, Хомо, треба до глузду навертатись, щоб від таких думок відцуратись.

— Так би й бавився! — прошепотів Хома. Й закричав до чоловіка, що проїхав на машині мимо їхнього обійстя: — Безштанько, безштанько — курячий дядько!

— Отямся Хомо, то ж голова нашого колгоспу Дим!

— Бач, не хоче зі мною гратися, сякий-такий, сухий та немазаний!

— Я вже очуняла, а він і досі...

— Очухався й очуняв, Мартохо... А й справді добре дитиною бути, можна всякою всячиною бавитись, аби не плакати. Качалися б у траві, як бублики, голенькі. От коли щасливі — хай там безпупі, без носа та без очей. Хоч голенькі, аби живенькі... Але ж, Мартохо, не можна, бо хто за нас усе в цьому світі поробить? У Яблунівці та в колгоспі? У пеклі та в раю? А ще ж бо, жінко, й парад планет на мою голову насувається, хто ж той парад планет і організує, як не старший куди пошлють?

Як бачимо, вперше мова про парад планет зайшла після того, як Хома з Мартохою буцнулися лобами в темних сінях. Можливо, якби вони буцнулися раніше, то й про парад планет ішлося б раніше, проте гадати вилами по воді не слід, а обмежимось лише констатацією факту. Почувши про парад планет, Мартоха стала схожа на оту тернину, яка грушок не родить, хоч, може б, і хотіла родити, бо тернина не оте погане дерево, що з нього й тріска погана.

— Га?— здивувалась Мартоха. — А це що за родина — кумового наймита дитина?

— Ага, — прикусив язика Хома, — родина — куминої свахи наймичка.

— Очуняв, та, либонь, не зовсім отямився, щось у твоїй голові деренчить. Може, ми тепер такі з тобою родичі, як чорт козі дядько?

— Еге, тепер я нашим воротам двоюрідний сарай.

— А я тобі, либонь, рідня — проти дня, а проти ночі — ні!

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ,

де мовиться про богоборця Хому, котрий, воюючи проти культу своєї особи, виступає перед колгоспниками з розповіддю про єгипетських богів

До місця й до ладу вже докладно згадувалось про те, який то культ Хоми створювався по світах, до якого фанатизму та мракобісся доходило безліч хомопоклонників, що надсилали до Яблунівки тисячі й тисячі бовванів — тесаних-із дерева, рубаних із граніту, вилитих із металу. Мовляв, коли ви самі й досі не спромоглись поставити пам'ятник на готовому постаменті під ясенем на обійсті в грибка маслючка, то ось вам доста пам'ятників, для кожного яблунівця вистачить, щоб поставити на постаменті в душі...

Підкреслюємо, грибок маслючок щиро й переконано боровся з такими забобонами, але годиться наголосити й на тому, що яблунівська громадськість активно допомагала в його атеїстичній діяльності й самобичуванні. Так, наприклад, громадськість доручила Хомі підготувати лекцію про облудну класову сутність древніх релігій. Відриваючи потроху часу від догляду за колгоспною скотиною, грибок маслючок таки підготувався, й таки виступив у Будинку культури перед трактористами, тваринниками й трудовою інтелігенцією, хоч вони, як і доповідач, ніколи не вірили ні в якого бога. Але хіба не цікаво було Хомі розказати, а їм послухати!

Отож, він розповідав, а вони й слухали про древньоєгипетського бога Сета — доброго бога часу, вісника нільської води й життя. Й про золотого бика Озіріса, місячного бика, у якого ранкова зоря — бог Сет — віднімала життя... Не було такого, чого б грибок маслючок не знав. Якби хтось із яблунівських піонерів запитав у нього, де в древніх єгиптян містився потойбічний світ, Хома не забарився б із відповіддю, сказав би, що в древніх єгиптян той світ містився на небесах, у золотому сонячному вінці, а не в чорних

підземеллях, а тому-то вони й шанували сонячний диск, зображаючи його між двома рогами, між двома зміями та між двома лодіями...

Отож, як бачимо, викриваючи в своєму публічному виступі облудність поточених шашелем історії старовинних єгипетських релігій за панування фараонів усяких династій, старший куди пошлють хитромудро й недорогим коштом стріляв із кривої рушниці в релігійний город сучасних хомопоклонників. А що таку криву стрілянину, може, не кожен був годен і втямити, то Хома вдався і до речей прямих, як мотузок, скручений усемеро. Закінчуючи лекцію, сказав:

— Мої пращури, орючи панську ниву, знали, що до неба високо, а до царя далеко, що всі вони під Богом, тільки одна кобила під наритниками. їм, богомільним, велось так: родись, хрестись, помирай — та все грошики давай. Про мого прадіда Грицька що в Яблунівці подейкували? Що тільки єдиний раз навідався був чумак до церкви, бо мусив, бо попові собаки загнали. Й то, либонь, було найбільше свято, що побачили прадіда Грицька у церкві. А прабаба Оришка вдалась іще боговірніша за свого чоловіка Грицька, бо той без молитви зайшов до Божого дому і без молитви назад вийшов, а прабаба Оришка завжди шепотіла одну молитву: «Вірую, вірую, по церкві бігаю, як би двері знайти та з церкви втекти». Дід Харитін теж любив схилити коліна і перед Богом, і перед чортом, приказуючи на Великдень: «На тобі, куций, паски, щоб і ти знав, що Великдень». А його баба Явдоха, славна вишивальниця й гаптувальниця, казала: «Не хочу в рай, а хочу в пекло, бо в пеклі все тепло, а піди в рай, то й дровами дбай». А що вже казати про мого батька-нетягу Хому, якому, либонь, і сам чорт був не брат, який казав про пореволюційного яблунівського батюшку Іларіона, коли той навідувався на поминки чи на хрестини: «Попа та дурака в передній куток саджають». І цього самого батюшку Іларіона хіба ж моя рідна матінка Варвара не кропила-святила своїм язиком превелебним? Хіба не виповіла йому на похороні, коли ховали

бабу Явдоху? Виповіла йому так: «Ви, отче Іларіоне, тільки й чекаєте, аби хто вмер, — то б і шкуру здер. Хіба вас торік і позаторік за серце не брало, коли в приході мало людей умирало? Хіба у вас щодня долоня не свербить? Та нема нікому на світі, батюшко Іларіоне, як вам і ледачому котові: обоє лежите і марно хліб їсте!» Отак виповіла мати Варвара, то потім мала попову злобу до гроба. А я вдався і в прашчурів, і в предків, і в прадіда Грицька та прабабу Оришку, і в діда Харитона та бабу Явдоху, і в батька Хому та матір Варвару, які знали, що Бог не оберне порося на карася, кола на вола й сухий сук на грошей пук. І я знаю, що Бог дуже милостивий — змилостивився над раком та ззаду очі дав. Я з отих чудотворців та богомольців, що святим кулаком та по окаянній пиці, котрі гріх у міх, Спаса в торбу, а духу в морду!

Грибка маслячка слухали так уважно, мовби навіч бачили, як ростуть на вербі груші, а на осиці кислиці. А чом би й не слухати, коли почуте не завадить ні псу, ні вівсу! Й коли Хома зійшов із трибуни, за якою почувався так певно, наче отой макогін, котрий є великим хазяїном у хаті, то до нього мокрим листком причепився не хтось, а Діодор Дормидонтович Кастальський, директор школи, чоловік дуже вчений — він недавно відпустив собі вуса, щоб на все зважати й на вуса мотати.

— Ви, Хомо Хомовичу, дуже головата людина, й дивно, що така розумна голова стільки багато волосу держить, — не втримався директор школи від лестощів, проводжаючи грибка маслячка по нічній Яблунівці, над якою мерехтіли зорі. — Славно ви казали й про мумії, й про усипальниці, й про саркофаги. Звичайно, нашому колгоспникові треба тільки мріяти, щоб його забальзамували та поклали в саркофаг, достойний його героїчної праці біля землі чи біля скотини.

— Еге ж, забальзамують! — вдався Хома до критиканства. — Та й саркофагів на всіх не вистачить.

— Ось тільки одного втямити не годен, — провадив далі Діодор Дормидонтович, і чоло його, наче пергамент, по-

сіклося загадковими ієрогліфами зморщок. — Скажіть, Хомо Хомовичу, чого ви ото так від єгипетських богів одхрещувались? І навіщо так було сварити священного козла? Чи священну корову — богиню Хатхор? Чи священних сокола, бджолу, шуліку, змію? Ото, може, ви тільки й пожаліли, що сонячного бога Ра...

— Якщо по правді, Діодоре Дормидонтовичу, то не завинили ні корова-богиня, ні священні сокіл, бджола, шуліка та змія. Ні баран в образі бога Амона... — зізнався щирий грибок маслячок. — Але не міг я не виступити з критикою, не міг! А чому? Щоб не шили мене до їхньої компанії, от! Я маю свою компанію в колгоспі «Барвінок» — отих, у кого рухи в горбатих мозолях.

— Та мало що про вас кажуть по світах, Хомо Хомовичу! Але у Яблунівці казна-що не верзуть, бо свій розум мають, а не купований.

— Поки що не верзуть, але ж Яблунівка також має вуха, з чужого голосу такої наспівають! А я в компанію до богів не хочу, мені добре і з рядовими членами колгоспу «Барвінок». — Спершу Хома статечно гомонів, а тут наче його нечиста сила вкусила. — А то що? Забальзамують, покладуть у саркофаг, поставлять піраміду аж до неба — й тоді спробуй доведи, що ти зовсім не фараон, що ти скотар!

— Хомо Хомовичу, — ладком урезонював директор школи Кастальський, чудуючись, що розважливий грибок маслячок відбіг свого глузду, наче потопельник рятівної соломинки, — але ж ніхто поки що вас не бальзамує і в саркофаг не кладе. Ви ж бо знаєте, що в Яблунівці зовсім інші звичаї.

— В мене по світах стільки розвелось хомопоклонників! Хіба не вони з моїм культом носяться, як чорт із мальованою торбою? А я не хочу, щоб мене висаджували на небо, мені й на землі коло Мартохи добре!

— Та нема в Яблунівці таких, навіть ваша Мартоха не хомопоклонниця... Себто вона хомопоклонниця, тільки зовсім іншого фасону, в неї жіночий фасон.

— І добре, що нема! Але про всяк випадок треба відмежуватись від тих, кого нема. Що, хіба мені трудно в груди себе зайвий раз ударити? Для профілактики не завадить!

— Значить, для профілактики відмежовуєтесь від усіх богів? — перепитав директор школи, і його поскороджене зморшками чоло спалахнуло в темряві світлом досвідченого порозуміння. — Про запас?

— Для профілактики, про запас! — кукурікнув Хома невірний і лукавий.

— Ну, хіба для профілактики... А запас біди не чинить, та й запас цей — не рідному батькові й не за готові гроші. Бо запас, трапляється, мов капуста: коли сам не з'їси — поїдять свині.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ,

у якому розповідається про багатолікого мандрівника Хому, котрий, подорожуючи по Україні, творить фантастичні чудеса

І став богоборець Хома такий, наче отой цап, якого треба боятися спереду, й наче отой кінь, якого треба остерігатися ззаду, й наче отой лихий чоловік, якого треба остерігатися навкруги.

Зопалу що накоїв? Зопалу цегляний постамент, збудований уже давненько за рішенням правління колгоспу під майбутній пам'ятник, узяв та й поруйнував, а з цегли намостив доріжку від воріт і до хліва, щоб породиста корова не заносила на ратицях грязі з вулиці до стійла. Авжеж, святе

місце порожнє не буває! А якщо святого немає на святе місце, то хіба не лазили й не лазять на вільний постамент усі, кому тільки замандюриться? ! Хіба сам грибок маслючок, обуяний гординею, не видряпувався, щоб посидіти на постаменті в монументальній задумі? Відтепер святе місце поруйноване дотла — ні комусь, ні Хомі! Відтепер — прийде сто душ та візьме сто груш, то мало що й залишиться, а прийде сто душ, принесе сто груш, то буде мірка. Втямили, що коли нема лою — світять водою? !

І, розпасіювавшись, дошками хрест-навхрест забив двері комори, в якій колись рідна жінка Мартоха в диявольській своїй закоханості в грибка маслючка обладнала музей імені Хо Хо Прищепи. Хотів навіть деякі експонати викинути на смітник, та в останню хвилю завагався, передумав, бо згодом, коли знадобиться, днем із вогнем не знайдеш, скажімо, глиняний полумисок роботи яблунівських гончарів, із якого старший куди пошлють любовив їсти гречану кашу, засмачену свинячими шкварками, локшину в молоці, пшеничні галушки...

Та коли вже на чийсь голову шишки стануть падати!..

Начебто Хома тільки те й знав, що роботу в колгоспі, начебто й не виїжджав із Яблунівки ні в Чудви, ні в Сухолужжя, ні у Велике Вербче, а народ усяке подекував. А народ подекував усяку всячину, мовби грибка маслючка бачили і в Чудвах, і в Сухолужжі, і в Великому Вербчому. Але ж не тільки на золотому Поділлі, а й у поліській Борзні, а й у Веселих Боковеньках, що лежать у вільних степах, а й на гірському хуторі Бокач, що в Карпатах неподалік славної Путили. Начебто старший куди пошлють дуже спритний і внадливий — де не посій, то вродиться. Що майстерно наловчився міняти свою подобизну: у поліській Борзні бачили його худючим, аж хребет можна промацати через живіт; а в степових Веселих Боковеньках бачили його ширшим, ніж довшим чи то довшим, ніж ширшим. Там він був рябий, наче на його лиці чорти горох молотили, в іншій місцині на виду

чорний, мовби з казана з киплячою смолою втік, а ще десь — блідий, наче з хреста знятий.

І начебто отой багатоликий Хома, що блукав по світах, теж умів бачити німби над людськими головами. Проте світилися йому не всі голови, а тільки ті, чиї власники-хазяї могли йому чи чарчину добру поставити із закускою, чи перекинути червінець-другий за ясновидющість. Авжеж, за ясновидющість, бо начебто мандрівний грибок маслючок бачив усіх людей наскрізь: і не тільки бачив те, що вони з'їли за сніданком чи за обідом, а й болячки їхні, котрі не завжди відкривались кваліфікованим медикам із районних та обласних поліклінік.

А хіба в Трилісах, неподалік од Фастова, в промтоварному магазині не сталось таке, що коли компетентні товариші провели ревізію після відвідин одного підозрілого покупця (цей покупець, за всіма ознаками, дуже схожий на мандрівного грибка маслючка, так-таки нічого й не купив), то побачили, що з прилавків несподівано пропали деякі види дефіцитних натуральних тканин, а замість них появилися сувої кримплену, нейлону, дерев'яного шовку та іншої мертвої синтетики. Крім того, вироби зі шкіри також замінено на синтетичні.

А під прилавком навіть появилася баночка синтетичної ікри, хоч, подумайте, в промтоварному магазині в Трилісах ніхто ніколи не торгував натуральною червоною чи чорною ікрою!

В селі Вовковиї, на Чернігівщині, пропав у колгоспі семилітній віл, яких на господарстві тепер не скрізь і побачиш. Від того екзотичного семилітнього вола не зосталось ні ріжок, ні ніжок, пропала й шерсть густа від загривка аж до хвоста.

Згодом слідчі органи лише довідались, що навідувався до Вовковиїв перехожий, на грибка маслючка як дві краплі води схожий, похвалявся коло буфету перед місцевими любителями оковитої: «За один раз чверть вина випиваю, пудовим хлібом

заїдаю. Бика маю за телятко, козла маю за ягнятко. Курчат, курей, вутят, гусей і поросят споживаю для потіхи — гризу їх, мов горіхи!»

Але чи не найбільшого розголосу на Україні зажив отой мандрівний Хома, коли під час своєї подорожі по республіці навідався до села Хрещатого, яке в старовину славилось по всіх усядах багатим ярмарком. Либонь, слава того ярмарку й поманила грибка маслючка в таку долину. Трудно сказати, що в Хрещатому відбулось насправді, та подекують, що причина всього криється начебто в тій шапці-невидимці, з якою бачили Хому на ярмарку. Магічною шапкою-невидимкою зумів старший куди пошлють накрити весь товар — і товар зник! Ось щойно лежав на прилавках, лежав у кошах та мішках, ось щойно змагались між собою в красномовстві досвідчені віртуози ярмаркових хитрощів — продавець і покупець. А після того, як пройшов по ярмарку Хома, на тому знаменитому ярмарку в Хрещатому, як і раніше, були продавці й покупці, ось тільки продавці нічого не продавали, а покупці нічого не купували. З прилавків, із мішків та кошів пощезали печене й варене, сухе й солоне, квашене й вуджене. Хтось таки отямився, хтось таки закричав у Хрещатому на ярмарку: «Ловіть Хому! Бачте, захотів і море перескочити, й хвоста не замочити. Захотів пройдисвіт собі прибилі, а всім другим погібелі. То раніше про нього казали — не будь Хомою, на те ярмарок! А тепер він уже вчений, тепер він і з кошиком, і з грошиком, бо розжився на шапку-невидимку. Хе, він такий, що й з дешевої рибки наварить смачної юшки! »

Але як ти зловиш злодія, коли в нього шапка-невидимка? Захотів — і накрив шапкою-невидимкою весь товар, захотів — сам зодягнувся в шапку-невидимку, захоче — й на вас начепить шапку-невидимку, що вас не тільки ніяка холера не знайде, а навіть сам начальник районної міліції товариш Венеційський!..

Із уст в уста передавали, начебто мандрівний Хома ледь не віддав Богові душу. В місті Жданові на березі Азовського

моря він зайшов до ресторану «Золота рибка». В ресторані грибок маслючок, на превелике здивування офіціантів, замовив одне-однісіньке куряче яйце, до того ж сире. І, на превелике здивування Хоми, сире куряче яйце в ресторані «Золота рибка» знайшлось. Він, — зодягнений у свій святковий покійницький одяг, імпозантний тією вишуканою імпозантністю, що характерна для будь-якого жителя Яблунівки, — не став розбивати куряче яйце ні з тупого носа, ні з гострого. А просто кинув до рота ціленьке й необлуплене. Коли спробував ковтнути, його схопили корчі. З нелюдським стогоном Хома звалився на підлогу. Викликали швидку медичну допомогу, старшого куди пошлють проворно доставили в поліклініку по вулиці Апатова. Тут змушені були вдатись до хірургічного втручання. Коли після складної операції з рота невдатливого їдця витягли не яйце, яке той проковтнув, а живе, добре вгодоване курча, оторопіння медиків не знало меж.

Хома великодушно подарував курча тому хірургові, котрий врятував йому життя. На прохання медичних працівників поліклініки по вулиці Апатова в Жданові грибок маслючок іще спробував проковтнути качине яйце — й тепер йому з рота дістали чималу живу качку, яку дивний пацієнт подарував асистентові хірурга.

Хому попросили ковтнути гусяче яйце — і з рота його дістали живеньку гусочку, яка перепала тамтешньому стоматологу.

Подякувавши за надану медичну допомогу, грибок маслючок зник із поліклініки, а там іще довго точились усякі балачки. Мовляв, такому унікальному пацієнтові немає ціни, він би міг забезпечити живою птицею, а не свіжозамороженою, весь колектив лікувального закладу, ніколи б не було перебоїв із постачанням, не довелося б по чергах бігати чи на базарі переплачувати втридорога. Мовляв, шкода, що інші пацієнти не такі. В інших пацієнтів — чи то виразка шлунку, чи то грудна жаба, чи то якась виробнича

травма, інші пацієнти не вміють ковтати курячих, качиних чи гусячих яєць, а від їхніх виразок шлунку, грудних жаб та виробничих травм ніякої користі не було, нема й не буде. Про таких хворих можна сказати, що вони не курять і не мелють, що вони б і псу віддали траву, бо свого коня не мають, що їм хоч куй, зозуле, хоч не куй.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ,

*де змальовано зустріч старшого куди пошлють із
начальником районної міліції самим товаришем
Венеційським, який нітрохи не сумнівається в алібі
яблунівського колгоспника*

Коли по правді, то не всіх бовванів і побили, не всім лоби потрощили, бо коли народ наш удатний кішці хвоста зав'язати, коли здатен із відьмою по чарці випити, коли в космосі мало що не оре, не сіє і врожаю не збирає, то що там боввани! Деякі вціліли по бур'янах, славні такі боввани, пикатенькі, лупоокі, капловухенькі. Ну, викапаний грибок маслячок, яким його по світах нарубали й натесали хомопоклонники всякої масті. Питаєте, до чого додумались у нас? А додумались у нас оцих бовванів перелицьовувати, машкару їхню змінювати.

Спробуйте пам'ятник новий чи якийсь погруддя поставити. І гроші, і матеріал, і робота скульптора, — а грошей, і матеріалу, й роботи навіть сам чорт легко не настарчить. Отож знаходили в Яблунівці загубленого справжнього боввана, трохи долотом чи обухом сокири міняли йому фізіономію та вираз очей — і вже, дивись, перед тобою не грибок маслячок, а зовсім інший фрукт.

Отож і появились по багатьох селах оці зовсім інші фрукти. Там, не без хитрої вигадки будучи, перетесали

старшого куди пошлють на заслуженого вчителя, ще десь — на знатного механізатора, десь-інде — на знаменитого лікаря. Й не таке траплялось! У Сухолужжі такого боввана омолодили, причепили галстук, сунули піонерський горн у руки й поставили на шкільному подвір'ї. У Вінниці, в парку над Бугом, гранітного грибка маслючка зодягли в куценькі спортивні труси й приспособили до рук весло. У Мелітополі гіпсового старшого куди пошлють зуміли зодягнути в робітничий комбінезон, поставили на центральній вулиці, а в ліву руку поклали велику гайку, яку Хома розглядав із сардонічним виразом на обличчі. Звісно, траплялися й інші цікаві знахідки в цьому жанрі монументального мистецтва, яке так сміливо взялось експлуатувати дармових бовванів.

Часткова бовванізація монументального мистецтва збіглася з подальшими подіями, тому-то й слід трохи розказати про ці трансформації Хоми, в яких — і фантазія, і політ мислі, і практицизм.

Резонно скажете, що яблунівська сільрада в особі голови Гната Васильовича Перекучеренка в супрязі з головою колгоспу «Барвінок» Михайлом Григоровичем Димом, нарешті, повинні були реагувати. Така слава в самій Яблунівці, у білому світі, такий розголос, ажіотаж, нездорова сенсаційність, а місцеві органи мовчать, наче параграфів наковтались, а ті параграфи поставали їм кілком у горлі. Буває, кажете? Буває, що й гнида співає, але який любитель вокалу слухатиме її!..

Якогось дня Хому ласково таки запрошено до сільради перед очі Гната Васильовича. Спершу грибок маслючок гадав, що той надумав лікувати свою заїкуватість прямо за робочим столом, то поквапився прийти, бо помагав лікувати хворобу й помагатиме — йому не шкода своєї лікувальної магічної сили. Та коли переступив поріг кабінету, мимоволі розгубився.

Коло осяяного сонцем вікна бесідувало двоє — голова сільради й сам начальник районної міліції товариш Ве-

неційський. Коли скрипнули двері, вони обірвали розмову і вступились пильними поглядами в грибка маслючка.

Над головами в обох світилися німби. Й коли над головою голови сільради Хома побачив німб, котрий нагадував срібне свічення, то вже над головою самого начальника міліції товариша Венеційського німб нагадував золоте свічення. Миттєвим поглядом пронизавши обох наскрізь, старший куди пошлють побачив, що Перекучеренко сьогодні обідав капусняком, їв тушковану гусятину і запивав грушевим узваром, а сам начальник районної міліції пообідав кабачковою ікрою, рубленим шніцелом, сибірськими пельменями і талліннським кефіром. У нього болів поперек і нила права нирка. Хоча Венеційський і походив із подоляків, із діда-прадіда репаних селян, проте своєю вродою нагадував кавказьку людину, й щось демонічне було у виразі його чорних опуклих очей, у різкому обрисі мужнього обличчя, яке годилося б карбувати на монетах.

Д-добрий д-день, Х-хомо Х-хомович-чу, — першим винувато привітався голова сільради, стримуючи радісну усмішку від зустрічі з грибком маслючком. Адже він так і лікувався від свого заїкування — спогляданням химерного яблунівця і веселим сміхом.

— Здрастуйте, коли не жартуєте, — стримано відказав грибок маслючок, — та щоб матері вашій сім копійок.

— Так, так, — усміхнувся Перекучеренко, відчуючи, як із появою Хоми ота клята заїкуватість минає.

Начальник районної міліції сам товариш Венеційський сказав:

— Хомо Хомовичу, ви щойно з ферми, від худоби?

— Ага, бабрався в гною, бо коло скотиняки завжди клопотів по вуха.

— А ви вчора в Одесі не були?

— Вчора? В Америці бував, а от в Одесі бувати ніколи не доводилось.

— У нас є достовірні дані, що вас бачили на Привозі...

— Я ось кажу, що ви, Хомо Хомовичу, вчора з Яб-лунівки нікуди й ногою, — невластивою для себе скоромовкою заторохтів Перекучеренко, відчувши магічну дію грибка маслючка.

— Еге ж, бачили вас на Привозі, на знаменитому одеському базарі, — вів далі Венеційський, і в голосі його дзвеніла сталь.

— Та хай Господь боронить! Може, хтось нализався, от і приверзлось казна-що в червоному капелюшку... Вся ферма, вся Яблунівка можуть посвідчити.

— Бачили вас із пістолетом у руках...

— Із яким пістолетом? Та я ніякої зброї не тримав із війни, хіба що ножа чи вила-згрелі.

— Так от, весь Привоз бачив, як ви стріляли з пістолета, а вистріляні з пістолета кулі підхоплювали на лезо ножа.

— Тю! — скрикнув грибок маслючок. — Хтось оббрехав, а ви їм віри ймете.

— Потім привселюдно ви підкидали вгору колоду карт, стріляли з пістолета — й тричі влучали тільки в пікову Даму.

— Тільки в пікову даму? — щиро дивувався старший куди пошлють.

— Тричі! — не без захоплення повторив сам начальник районної міліції.

— Та не був я вчора на Привозі! — мовив Хома невірний і лукавий, проте мовив із якоюсь невпевненістю, наче й сам трохи сумнівався, що каже правду.

— Після Привозу вас бачили біля Одеського оперного театру.

— Та зроду-віку не ходив по театрах. У Нью-Йорку запрошували в Метрополітен-оперу, та якраз нежить схопив, довелось весь вечір чхати в готелі на сотому поверсі.

— Біля Одеського оперного театру жінка-продавщиця від громадського харчування торгувала пиріжками з лівером. Ви, Хомо Хомовичу, купили в неї пиріжок, розламали навпіл — і всередині серед ліверу знайшли ювілейного карбованця.

— Тю! — знову злетіло з язика в Хоми.

— В другому пиріжку ви знайшли ще одного ювілейного карбованця.

— За що купить, то купить, аби свіжа копійка, — вигукнув грибок маслючок.

— І в третьому пиріжку так само лежав ювілейний карбованець.

— Значить, набрався я грошей, аж кишеня не сходилась? — оговтавшись, пожартував Хома. Звичайно, він спершу розгубився, бо хто не розгубився б, угледівши начальника районної міліції, якого раніше доводилось бачити лише віддалік, та ще почувши від нього чудні речі. — З такими грошима, добутими з ліверних пиріжків, і в бруді будеш чистий... А хочете знати, що далі було?

— Де було? — в один голос мовили Перекучеренко і Венеційський, витріщившись на грибка маслючка, наче той узявся їсти свій язик, щоб не ходити до музик.

— Та ж біля театру!

— То зізнайся, що далі було, — примружився начальник районної міліції.

— Народу зібралося — страх, бо де ж це видано, щоб гроші добували з пиріжків. Ну, тітка відразу й прикрила свою комерцію, бо вона ж і сама годна повиколупувати ювілейні карбованці з ліверу, то чого має казна-кому віддавати!

— Ну-ну, — похмуро підохочував до зізнання начальник районної міліції.

— Розколупала всю корзину пиріжків — і не знайшла жодного карбованця!

— Суща правда, не знайшла. Значить, Хомо Хомовичу, таки були вчора в Одесі? Таки стріляли з пістолета на Привозі в пікову даму? Таки ловили кулі на лезо ножа? Таки добували ювілейні карбованці з ліверних пиріжків біля оперного театру?

— Й на Привозі не був, і гроші з ліверу не добував, — уперто стояв на своєму грибок маслючок.

— А так розказуєте, наче, своїми очима бачили.

— У мене алібі на сто процентів, — не здавався Хома невірний і лукавий. — Ось і голова сільради товариш Перекучеренко підтверджує.

— А може, прикриває вас? — висловив чорну підозру начальник районної міліції. — Бо звідки ви знаєте, що далі сталось біля оперного театру?

— Я все можу знати, як захочу... Ось ви сьогодні їли кабачкову ікру за обідом? Їли. А рублений шніцель і сибірські пельмені? Їли. І талліннський кефір пили.

— Та ви що, разом зі мною в районну чайку заходили? — вражено пробелькотав товариш Венеційський, хоч, може, йому не годилося белькотати й за химерніших обставин.

— А я вас наскрізь бачу!

Сам начальник районної міліції товариш Венеційський звик до того, що він усіх бачить наскрізь — і не тільки своїх підлеглих, а й казнокрадів, хабарників, аліментників, порушників громадського спокою, дармоїдів, спекулянтів. Він не звик до того, що його самого бачили наскрізь, але ж бачив його не хтось, а сам грибок маслючок, феномен із феноменів, отож Венеційському трохи й лестило, що він удостоївся такого проникливого погляду старшого куди пошлють. Щоправда, він хотів сказати цьому яблунівському колгоспнику, що кожна людина в нашому суспільстві суверенна, має право не тільки на недоторканість своєї особи, а й право на недоторканість внутрішнього світу, що ота кабачкова ікра, сибірські пельмені, рублений шніцель, талліннський кефір містяться у внутрішньому світі його особи, куди будь-кому зась потикатись і поглядом. Але Венеційський несподівано для самого себе стримався від такої тиради, сказав натомість:

— А позавчора в Малих Дубових Грядях пограбовано промтоварний магазин. Винесено колготки жіночі, куфайки на ватині, гумові чоботи, джутові мотузки. Ходять чутки, що вас

бачили в Малих Дубових Грядях увечері, а пограбування сталося опівночі.

— Я в Малих Дубових Грядях руками не дивився й очима не пас! Маю алібі: позавчора, як і вчора, я вранці, вдень і ввечері порався коло скотини, й ногою з ферми не ступав нікуди.

— Три дні тому в Кривошиях із біологічного кабінету в школі вкрадено заспиртованих гадів...

— Тю! — в один голос тюкнули голова сільради і старший куди пошлють.

— Заспиртованих гадів потім знайшли у верболозах над ставом, зловмисник викинув, проте спирт пропав, наче вивітрився. Ходять чутки, що ви навідувались у Кривошії.

— Це якийсь добрий собака набрехав, ото вже солить мені язиком. І за той день маю алібі!

— Так, так, — не став суперечити голова сільради Перекучеренко. — Хома не отой дзигар, що одне показує, а друге б'є.

— Ви ж бо знаєте, яка слава про вас котиться по світах?

— Знаю. Де що скоїться, а Хома винуват. У якої вдовиці дитя народилось, а Хому батьком величають, у якого дядька здулась корова, а приплітають грибка маслючка. Авжеж, коли в мене така слава, то чом не тулити горбатого до стіни! Але вини моєї немає ні в чому — ні в тому, що в Малих Дубових Грядях украдено, ні в тому, що в Кривошиях познущались із заспиртованих гадів. Я в Одесі на Привозі не був і з пістолета не стріляв. Хоч, може, теж зумів би влучити в пікову даму чи лезом ножа зловити кулю. Й коло оперного театру в ліверних піріжках не порпався і ювілейні карбованці не діставав. Хоч, може, зумів би дістати з піріжка не ювілейного карбованця, а десятку чи сотню. І ще хочу таке сказати — й голові сільради, й начальникові районної міліції. Справді, я умілець, а народ називає навіть народним умільцем. І я зі своїм умінням ні від кого не криюсь. Але ж багато брешуть на мене, брешуть і не заїкаються. У Трилісах не я обчистив промтоварний магазин і

не я там забув під прилавком баночку синтетичної ікри. У Вовковиях не я розправився з колгоспним волом! У Хрещатому не я накрив ярмаркові товари шапкою-невидимкою. А в Жданові в ресторані «Золота рибка» та в поліклініці не я ковтав яйця, не мені з рота діставали курку, качку й гуску! Хоч, може, я такий мастак і народний умілець, що теж без труда зумів би ковтати яйця, теж зумів би постачати споживачам живу птицю, а не свіжоморожену. Так що не треба причисляти мене до шахраїв і ловкачів, я не авантюрних і не пройдисвіт, а старший куди пошлють із колгоспу «Барвінок, і мені дорогі мої колгоспна честь і трудове сумління.

І грибок маслячок так споважнів, так набундючився, так нагоріжився, наче свою колгоспну честь і трудове сумління нікому не віддасть, не подарує і не проциндрить.

— Тут таке діло, Хомо Хомовичу, — поважно озвався Венеційський, суворішаючи чорними очима.

— Еге ж, таке діло, — вмить підхопив Перекучеренко й теж построгішав зеленим жабуриннячком очей.

— Ну, якого ще цвяшка хочете мені в лоб забити? — поспитав спогорда старший куди пошлють.

— Хомо Хомовичу, ми не сумніваємось у вашому алібі, — сказав начальник районної міліції. — Знаємо, що ви з ферми від скотини й ногою ні руш.

— Це ви як в око вліпили!

— Але ж слід було з вами зустрітись? Слід. Ген ви з радником американського президента здибались, із товсто-сумами за океаном ручкалися, знайомилися з підготовкою корпусів швидкого реагування, то нам сам Бог велів по-знайомитись.

— Авжеж, годилось познайомитись, бо ми одного поля ягоди, — поважно проказав грибок маслячок. — Але ж там, за синім морем, мене в літню резиденцію запрошували, й то я не пішов, а тут у сільраду не міг не навідатись.

— Значить, Хомо Хомовичу, так, — мовив начальник районної міліції, і в голосі його, як годиться, задзвенів метал найвищої проби. — Ви маєте стопроцентне алібі, і ні слідчі органи, ні органи міліції ні в чому вас не підозрюють. Від вашого імені чи під вашим чесним іменем по селах району, а також по інших областях діють чи то аферисти, які видають себе за ілюзіоністів, чи то ілюзіоністи, котрих треба судити з усією суворістю, як аферистів. Та хоч би як викручувались оті кримінальні злочинці, що маскуються під самодіяльних магів, і самодіяльні маги, чия артистична творчість пахне кримінальними злочинами, скоро всіх виведемо на чисту воду. Кожен лже-Хома дістане по заслугах!

— Лже-Хома не Хома, — шанобливо сказав грибок маслючок про себе. — А Хома — це вам не лже-Хома!

— Суца істина, — згодився голова сільради. — Хомою треба вродитись і вдатись, і не десь, а в Яблунівці.

— Якби ж один лже-Хома, а то розвелась ціла згряя, — мовив начальник районної міліції, і метал у його голосі був підточений жахом. — Та всіх виловимо! Навіть тих, що, може, щиро помиляються, щиро хочуть наслідувати ваші, Хомо Хомовичу, великі діяння. А вже потім з'ясуємо, хто правий, хто винуватий. Спасибі, що відірвались від роботи на фермі й прийшли в сільраду.

— Добре, що покликали, — тупцяв у порозі грибок маслючок. — Я вже й сам хотів просити міліцію, щоб якийсь порядок навела. Бо й справді розвелось багато отих, що вміють ускочити й вискочити, а на Хому звертають.

І щойно грибок маслючок вийшов, як Перекучеренко одразу став заїкатись:

— К-кому с-смішк-ки, а к-кому нітрішк-ки.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ,

де буржуазні органи масової дезінформації, наклепів і інсинуацій виступають на захист грибка маслючка, лючи рясні крокодилячі сльози

Приїзд начальника районної міліції самого товариша Венеційського до обітованої Яблунівки і розмова в сільраді зі старшим куди пошлють були скрізь помічені й належним чином прокоментовані. Помічені й належним чином прокоментовані у Великому Вербчому, Сухолужжі, Чудвах, Кривошихах та інших довколишніх селах, від яких і голку в сіні спробуй сховай, а тут такі події! 1, звісно, чутка докотилась до зарубіжних могутніх концернів брехні й наклепу, до синдикатів інсинуацій і фальсифікацій, до численних радіоцентрів.

Розперезались, як тільки могли, всі органи, котрі тут годі перераховувати, бо забагато честі для них. На перших сторінках газет аршинними літерами набиралось: Яблунівка, Хома Прищепа, Мартоха, Венеційський, Перекучеренко! Інформація про чергову відставку кабінету в Італії, про валютні баталії на біржах Нью-Йорка та Ріо-де-Жанейро, про воєнні вилазки ізраїльської воячини на півдні Лівану, про страйк французьких докерів, про найновішу сукню англійської принцеси Анни та інші не менш важливі повідомлення йшли на підверстку до матеріалів із Яблунівки. А що їх було обмаль, мов кіт наплакав, то майстри жовтої преси вдавались до хитромудрих маніпуляцій, після яких оті котячі сльози обертались на повноводі ріки брехні, де стояли каскади Ніагарських водопадів вигадок, обману, безсоромності.

Нічого не навчившись після поїздки грибка маслючка до Америки, де Хома невірний і лукавий відмовився зробити візит радникові вашінгтонської адміністрації, який помилково прийняв його за дисидента, тепер буржуазні органи масової дезінформації знову зчинили страшенний галас довкола

славного імені яблунівського колгоспника. У їхніх виступах укотре йшлося про те, начебто саме на Хомі найяскравіше можна побачити, як порушуються права людини в Яблунівці. Мовляв, погляньте лишень, як вільно ведеться у їхньому вільному світі. У них там бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий. А яка свобода слова: хто має багацько, той бурчить, а хто не має, той мовчить. А яке в них суспільство рівних можливостей: багатому товстосуму щастя, а бідному поденщику діти, багатство дме, а бідування вдвоє гне, багатому життя, а бідному виття. А який у них високий рівень техніки, повсюдна механізація: багатому і під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати. А які плоди генетики й селекції: у багатого й теля з телям, а в убогого одна корівка — та й та ялівка. А яка небачена індустрія розваг та відпочинку: половина світу скаче, половина плаче, багачеві вітер гроші несе, а бідному половою очі засипає. І соціальна структура у них зі світу сього поширилась на той світ: бідним і на тім світі доводиться на товстосумів робить — товстосуми будуть у котлі кипіть, а бідняки дрова носить. Ось, мовляв, як у них скрізь добре, навіть персональні протиатомні сховища мають капіталісти: дожившись до самого краю, хочуть пожити й за краєм, навіть у водневому пеклі бізнесмени спробують жити, як набіжить, а як не можна сяк, то вхитрятимуться інак, і бідняки в тому пеклі житимуть, аж поки жили порвуть.

А в Яблунівці, лящали на всі заставки органи буржуазної дезінформації, давно не так і далеко не так. Ось хоча б для прикладу взяти знаменитого Хому невірною і лукавою, який колись чи то був закоханий у всесвітньовідому французьку горлодерку, чи то французька всесвітньовідома горлодерка була закохана в знаменитого старшого куди пошлють. Безумовно, Хома — надлюдина з колгоспу «Барвінок», правди ніде сховати, бо в нього завжди задні колеса йдуть за передніми, йому в гурті робити, мов із гори котитись, він попереду людей навчився бігти, але від людей ніколи не

відстає. Надлюдина Хома дотримується особистого надлюдського морально-етичного кодексу, що зводиться до таких головніших афористичних постулатів: один — як ні одного; що два, то не один; одна голівешка в печі гасне, а дві в полі горять. Серед хомопоклонників планети найбільше шануються його заповіді: рука руку миє, нога ногу підпирає; хто від товариства відстане, нехай від того шкура відстане; добрі діла шумко ходять, а злі дзвонять, як дзвони. А серед най-фанатичніших хомопоклонників (а в якого месії чи пророка не було отих, що за його вчення ладні піти в огонь і в воду, на інквізиторське багаття чи на хрест!) магічний вплив мали такі ортодоксальні заповіді грибка маслячка: триндиринди, завтра Великдень; курзю-верзю, дайте на кутю гречки; телень, телень, бов, ялесь, шелесь, блесь!

Так от, районна міліція в особі начальника самого товариша Венеційського та яблунівські керівні верхи в особах Перекучеренка й Дима тиснуть на Хому так відверто й так підступно, вимагаючи, щоб той добровільно позбувся найприкметніших рис своєї неповторної індивідуальності, що вони, органи масової дезінформації, не можуть мовчати. А якщо не можуть мовчати — не скупитимуться на обмови, щоб, пожалівши личка, не довелося згодом віддавати ремінчик. Значить, вони захищають права надлюдини Хоми в ім'я надлюдини Хоми, вони хочуть, щоб він і в майбутньому, як і в минулому, знав тільки розквіт своєї особи. Який розквіт?

І тут буржуазні рупори пропаганди давали собі волю, вони чого тільки бажали грибку маслячку! Щоб він у колгоспній Яблунівці проти гори сипав піском із поли, щоб йому роса очі виїла, поки сонце зійде, щоб він міг собі що головою в піч, що в піч головою. А ще хай би уволу лобом у стіну бився, може, й пробився б; а ще щоб він на небо не скочив і в землю не закопався, а ще хай би він із зав'язаними очима та вниз головою. А ще хай би його душа терпіла в тілі, коли сорочку воші з'їли, І щоб завжди йому було добре, як

голому в терну, щоб голому грибку маслючку і розбій був не страшний. І хай би ніхто не забороняв бути ситим святим духом, і щоб він міг класти зуби на полицю, і щоб голод виганяв його на холод. І хай би йому завжди судилась вольная воля пішечки ходити з мішечком, і хай би він ходив по жебрах, та не мав у що хліба класти, і хай би кому видався похорон, а грибку маслючку завжди празник. І хай би його око не засинало глибоко, хай би йому не спалось, а хліб снівся, хай би в нього були драглі, що перед Хомою спати лягли. І хай би з такого славного життя грибок маслючок пишався б, як кіт на глині, дувся б, як жаба в болоті, чванився, наче та кобила, що віз побила. А коли про той світ ідеться, то хай старшому куди пошлють і в пеклі добре ведеться: хай буде ні печаль, ні воздыханіє, но жизнь біс батька яка. І, ллючи крокодилячі сльози, буржуазні органи дезінформації і наклепів по-фарисейському бажали, щоб грибок маслючок на тому світі, нарешті, зумів приставити нові дверцята до старої лазеньки, щоб навчився перемішувати тісто, вийнявши з гарячої печі, щоб йому там місяць світив, як зорі не схочуть, щоб заробив, нарешті, на хребет та й у губу.

Отак вони захищали права старшого куди пошлють із колгоспу «Барвінок», фальшиво шкодуючи, наче йому, надлюдині, обрубують крила. Еге ж, захищали, обстоювали, зі шкіри гнучись, але ніхто їх у Яблунівці не слухав і не чув. А якби оті буржуазні теревені докотилися б до Хоми невірною й лукавого, та архімудрий яблунівський колгоспник сказав би з усією притаманною йому розважливістю:

— На чужу галич повикидали стільки палиць, а на свого голубчика не залишили й одного дубчика!

І лукава Мартоха не стала б чекати на слова, принесені сороками на хвостах, сама знайшла б слова:

— Почали заморські баби дзвонити в брехливі дзвони, так видзвонять, бо в немочі всього їм хочеться!

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ,

У якому переповідається зміст статті, вміщеної на сторінках районної газети, котра, кидаючи погляд на юні роки грибка маслючка, мимохіть передає куті меду з численними віруваннями та забобонами

Як уже відзначалось, Хома змушений був виступити з просвітительською лекцією про релігії древнього Сходу, водночас рішуче відмежувавшись від хомопоклонників, котрі схилялись перед ним, як перед новітнім ідолом. У руслі Цієї атеїстичної пропаганди слід розцінювати й статтю, що появилась на сторінках районної газети і в якій з матеріалістичних наукових позицій робилися аналітичні спроби пояснити феномен грибка маслючка. Звичайно, стаття мала сприяти у войовничій боротьбі з забобонами, а також давала гідну відсіч усіляким органам буржуазної лжеінформації, що намагались погріти свої слизькі руки на старшому куди пошлють.

В статті стверджувалось, що Хома, знавець космогонії, в дитинстві своєму був переконаний, наче Земля тримається на трьох слонах, а слонів тримає на твердій панцирній спині черепаха-велетень, і ця черепаха-велетень плаває у безмежному молочному морі. І коли малому грибку маслючку дехто з ровесників силкувався доказати, що Земля з обітованою Яблунівкою тримається на трьох китах, то принциповий Хомко, відстоюючи засади своєї космогонії, ліз битись, обзиваючи шмаркатих опонентів і собачою печінкою, і чортовим насінням, і внуками кузьчиної матері.

У дитинстві малий Хомко, який іще тільки палко мріяв вибитись на старшого куди пошлють у колгоспі «Барвінок», умів задобрювати вітер. Еге ж, коли до Хомка приходив вітер (отой хтось та брав щось, а бігти за ним — не знаєш за ким, бо пішов туди — не знаєш куди), то хлоп'як потай від рідної матінки Варвари затирав у жменю пухкеньке борошно,

висипав на причілку хати, кажучи: «Гей ти, без рота, без носа, а голос маєш! Не гнівайся, заспокойся, славний вітриську! Бери пшеничне борошенце і неси своїм дрібненьким діткам, які співають, свищуть і плачуть, а ніхто їх не бачить! »

Пасучи в полі корову, малий Хомко звертався до струмка: «Бережок-татко, водиця-матка, благословіть води взяти!» Щоб заприятитися з калиною, на її гілля чіпляв гостинці — хай то блакитна биндочка, цукерка в цяцьковій обгортці чи зірвана в житі волошка. А взимку малий Хомко крадькома набирав у дерев'яну ложку киселю, виходив у сіни і з порога задобрював киселем шпаркий мороз, що лютував надворі: «Гей ти, морозе-морозенку, прихось їсти мій кисіль, тільки вівса не морозь! »

Хомко, пастушачи в полі коло череди, сподівався, що в будяках, коло кринички, у вівсі можна знайти смерть, від якої вмирають люди. Смерть можна було б заховати в полотняну чередничу торбинку, міцно зав'язати мотузочком — і віднести в отой ліс, що чорніє ген-ген далеко. Там залізти на високе дерево, прив'язати торбинку на вершку так, що тільки пташки могли б і бачити її. І від тієї пори перестали б мерти люди в Яблунівці, і баба Явдоха жила б на цьому світі вічно, поки й сонця. Усі народжувалися б — і ніхто не вмирав, і тоді ніхто б йому, малому Хомкові, не загадував загадки про мерця, якого несуть на цвинтар. Мовляв, одгадай, дитино, що то таке вчора сталось у нашій Яблунівці: п'ять голів, чотири розуми, на восьми ногах, а мають сто пальців? ! Але хоч і як пильно видивляв очима оту смерть, сподіваючись знайти і сховати до фарбованої бузиною торбинки, проте не знайшов, десть вона по світах никала...

Малий грибок маслячок учився викликати дощ: у спеку ловив на болоті жабу, накривав консервною бляшанкою і бив по бляшанці дрючком, щоб жаба заквакала. Авжеж, бо коли жаби розквакаються — неодмінно чекай на дощ. А коли замість жаби траплявся рак, то закопував його живцем у пісок. А якщо не було під рукою ні жаби, ні рака, а сонце смажило,

то хитрий Хомко викидав із хати надвір віника й терпляче очікував, коли небо затягнеться хмарами й піде дощ. Траплялось, що жаба, рак чи віник таки помагали, дощ збирався і крапав якщо не через день, то бодай через тиждень, але що ж ви хотіли, в дитинстві Хомко тільки вчився магії, отож не дивно, що його могли спіткати невдачі.

Які тільки хотіння опосідали в ту пору буйну голову грибка маслючка! Потай праглося знайти в лузі чи в полі цапків слідочок, витиснутий його ратичкою, щоб із того слідочка випити дощової води. От якби трапився цапків слідок, от якби випив чародійної води, то обернувся б на цапка, гасав на волі й ніхто ніколи в Яблунівці не знав і не відав, що то хоч і цапок, але насправді — малий Хомко у цапковій шкурі та з цапковими різками.

Батько Хома, доглядаючи колгоспну кошару, підстрелив вовка, що темної ночі намірявся поласувати ягничкою чи овечкою. Здерта з вовка шкура сохла на бантині на горищі в хаті. Хіба ж не додумався Хомко темного вечора нацупити на себе вовчу шкуру, хіба не шукав на обійсті й на вигоні великих каменів і не стрибав через ті камені? І знаходив, і стрибав, мліючи у вовчій шкурі від гарячого страху, бо все здавалось, що ось-ось таки обернеться на вовка, ось-ось має трапитись такий чародійний камінь, який перетворює людину на сіроманця. Бо є такі камені, є, стрибнув у вовчій шкурі через камінь — і ти вже вовк, стрибнув назад — і ти вже людина. А коли не пощастить перестрибнути назад, то на все життя зостанешся звіриною хижою, батько та мати не впізнають і відцураються, нипатимеш по хащах лісових, полюватимеш на дичину, підкрадатимешся темної ночі до колгоспної овечої кошари, аж поки тебе сторож устрелить, поки вб'є, — й лише по смерті своїй ти загубиш вовчу шкуру й знову обернешся на людину, на Хомка...

Уже тоді, на зорі юного віку, малий Хомко вірив, що зуміє колись якщо не горами рухати, то бодай розсувати яблунівські горби; що зуміє не тільки викликати дощ у спеку, а й збирати

дош із небес і тримати його у величезних гладущиках і макітрах; що навчиться ховати до міцних шкіряних торбинок цілі табуни норовистих вітрів — і випускати їх тоді, коли заманеться, а то навіть продавати на ярмарку в районі; що зуміє висушувати річки, щоб зорати дно й засіяти хлібом; що навчиться зцілювати хворих, лікувати недуги. Хомко мріяв стати на такій силі, щоб украсти місяць із неба над Яблунівкою, сховати в комині чи в коморі, а коли всі перелякаються — випустити місяця на волю, хай би світив для всіх, бо Хомко не скнара.

Стаття в районній газеті закінчувалась обіцянкою: «Далі буде». Наукові матеріалістичні позиції в статті були лише заявлені, проте, либонь, її наскрізь пронизував дух об'єктивізму та схиляння перед забобонами. Можливо, малий грибок маслючок і не цурався забобонів, можливо, в дитинстві ці забобони вплинули на його психіку, на ріст і накопичення феноменальних здібностей, що в дорослому віці обернули старшого куди пошлють на надлюдину, але ж чи не слід було всі ці чинники осмислити з критичних позицій? Авжеж, саме з критичних позицій!

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ,

*де блідо й невиразно сказано про великий день вікопомних
діянь яблунівського чудотворця*

При нещасті і розумний подурнішає, сяка-така нападсть, а спати не дасть... Що ж тоді про старшого куди пошлють казати, коли оті нападсті валились на нього так, як галузь на ведмедя: коли мала галузь, то ведмідь спересердя бурчить, а коли велика, то бурмило мовчить.

Мовилось уже про те, як, буцнувшись лобами, грибок маслючок із рідною жінкою геть здитиніли, бавились у дворі

коло криниці. Оте нагле здитиніння, та ще навідини начальника районної міліції самого товариша Венеційського, галас буржуазних органів дезінформації, туманний виступ районної газети (з отією, наче з «чорного гумору» взятою погрозою «далі буде») — усі ці чинники спричинились, либонь, до помітної макоцвітності в голові старшого куди пошлють.

Макоцвітність Хоми насамперед помітила його рідна жінка Мартоха, яка завжди заднім розумом була міцна, бо в неї й голова виросла, й ума багато винесла. А вгледіла вона, як уранці Хома взяв глек молока — й ніяк не вмудриться випити. Й так хотів голову свою встромити у глечик, і сьак, і перетак — не лізе голова ніяк! То взяв чоловік корито для свині, вилив туди молоко — й давай посеред хати навіть без ложки їсти. Мартоха так отетеріла, що змовчала, наче свого язика на позички віддала аж у Велике Вербче, а його їй і досі не повернули.

Старший куди пошлють, поснідавши молоком із корита, подався з хати.

Потім довго сперечались: це був великий день у житті грибка маслючка чи, навпаки, грибок маслючок сам був великий у цей день?..

На подвір'ї колишньої пройдисвітки та спекулянтки Одарки Дармограїхи горів огонь. Горів огонь саме на тому місці, де колись старшого куди пошлють уп'ято на ланцюгу до криниці, а позичений чоловік побоювався так смикнути за ланцюг, щоб не перевернулась уся Яблунівка, а разом із Яблунівкою та й не перевернувся білий світ із військовими кораблями в морях і океанах, із корупцією усяких мастей у США, Японії та Ізраїлі, із сексуальною революцією в країнах буржуазного Заходу...

Отож, горів огонь, а сама Одарка Дармограїха у цю хвилю поралась коло великого закіптюженого казана, підвішеного над вогнищем. Тепер, живучи чесним життям, Дармограїха схудла, проте багатий і розкішний квітник, на

який скидалось її буйне тіло, чарував чоловіче око, як і колись, і хто б не подумав про неї: «Добра жінка чоловіка дванадцять раз на день одурить, а як отака вогненнощока Одарка — то й без числа! »

— Готуєш вечерю? — поспитав грибок маслючок.

І він, забувши, що має квапитись на ферму до худоби, заходився допомагати Одарці Дармограїсі, не боячись пересудів людських.

І тих голубів, що набила Дармограїха на голубину печеню, п'ятеро славних турманів, кинув до казана. А в казан линував повне відро води. А під казан докинув кілька березових поліняк, щоб багаття горіло веселіше. Господиня, зачарована старатливою роботящістю грибка маслючка, позирала так, наче бачила: біда пішла з дому, а любов — у дім.

Хома приніс із криниці ще двоє відер води й доливав у казан, а згори накрив кришкою, а до багаття знову докинув палива, і язика вогню скакали завзятіше, ніж язика всіх тещ на світі.

— А тепер, Одарко, дивися!

І артистичним рухом колгоспника-віртуоза зняв із казана гарячу кришку.

— Ой! — сказала Дармограїха, злякано затуляючи обличчя руками.

Та й хто б на її місці не сказав «ой», хто б злякано не затуляв обличчя руками, якби зненацька перед його очима з казана, підвішеного над вогнем, та й не випурхнуло п'ятеро голубів! Еге ж, п'ятеро отих голубів, яких господиня побила на голубину печеню, яких грибок маслючок варив в окропі. Живі птахи, вирвавшись із казана, залопотіли крилами й полетіли на гілля саду, а потім спурхнули — й невдовзі потонули в лагідній синяві яблунівського неба.

— Мама за багача, а багач навтікача, — розгублено пробубоніла Одарка Дармограїха, зазираючи до казана. — А де ж поділись оті троє відер води, що ти сюди наливав?

Бо й правда: з казана і голуби полетіли, й жодна краплинка води не блищала на дні. Дармограїха похапцем одставила казан од вогню, щоб не луснув од жару, а Хома:

— Чого тобі журитись, Одарко? Отих самих голубів можеш удруге зловити, вдруге забити і вдруге у казані зварити!

— Тією самою печенею двічі ситий не будеш... Отак можна десять разів заміж виходити — і в старих дівках вік звікувати...

Двері чайної стояли навстіж одчинені, під стелею крутився вентилятор із чорними гумовими крилами, а буфетниця Настя — ширша, ніж довша, з грудьми, що висіли, наче два переспілі гарбузи на тину, — цідила з бочки пиво по кухлях і сварила на листоношу Федора Горбатюка:

— Нащо ви мені тицяєте гудзика замість монети? Пиво за ламані гудзики не відпускаю.

— Чудеса, — бубонів Федір Горбаткж. — Наче ж клав у кишеню гроші, ніяких гудзиків не було, й де тільки взявся...

— Дай лишень глянути, — мовив Хома, що трапився до чайної саме на цю хвилю. І, взявши гудзик із руки листоноші, засміявся так, наче зрадів, що камінь йому зсунувся з душі. — Та який же це гудзик? Зовсім не гудзик, а натуральний карбованець.

Дивляться зачудовані листоноша Горбатюк та буфетниця Настя — й справді старший куди пошлють тримає на репаній долоні блискучого карбованця, новенького, наче щойно з монетного двору. Підкинув хвацько на долоні, просить:

— А налий-но два кухлі, Насте, бо в горлі пересохло, треба промочити.

— Е-е, бач, який прийшов посол та й упав у розсол, — отямився листоноша Федір Горбатюк і заговорив нудним та голодним голосом, неначе три дні хліба не їв: — Либонь, хочеш напитись пива не за свої гроші, а за мої.

— За які твої гроші? — мружиться грибок маслючок. — Ти мені гудзика ламаного дав, а пиво я хочу випити за справжнього карбованця.

— Еге, кажи-розкажуй! — лукаво моргає листоноша. — Знають тебе у Яблунівці й по світах.

— Як же це так? — дивувався Хома. — Я в тебе взяв гудзика, а маю повернути карбованця?

— То ж мій, ха-ха-ха, карбованець, ти ж бо сам сказав, що гудзика не було, та й не клав я гудзика в кишеню, коли до чайної збирався.

— Ага, кажеш, не клав? На ось, бери!

І весело так простягає листоноші Федору Горбатюку долоню, в якій щойно тримав блискучого карбованця, й той, зрадівши, бере, хутенько простягає буфетниці Насті:

— За свої гроші і я можу випити два кухлі пива. Налий, Насте, але так, щоб менше піни.

Буфетниця Настя простягла руку по карбованця, взяла, а потім як закричить на листоношу:

— Ти бач, як у нього дереться горло — чи би пило, чи би жерло! Та я ще не ота дурна, що аж крутиться, аби мої мізки старими гудзиками забивати.

Аж-витріщився листоноша Федір Горбатюк: таки й справді хотів розплатитись гудзиком. Отим самісіньким гудзиком, якого щойно давав старшому куди пошлють і якого з доброго дива таки надібав у своїй кишені.

— Напився пива? — глузував грибок маслючок. — Напився пива, аж заболіла спина? Ото будеш знати, як носити ківш на рибу, коли риби катма... Насте, налий-но кухоль за мої трудові!

Що тут сталося з буфетницею — злякано скривилась, наче їй на плохенький животик раптом завадили з'їдені зранку пироги, та й каже:

— Е-е, хлопці, зачиняюсь!

— Та за трудові, Насте, а не за гудзики.

— Немає пива, порожня бочка, зачинаюсь! Хто відає, де там у вас трудові копійки, а де гудзики? А вас, Хомо Хомовичу, знають скрізь, ой знають!

Ну що було діяти грибку маслючку? Овернувся — й гайда на вулицю, тільки далеко від чайної не відійшов, бо тут поряд промтоварний магазин трапився. Ступив через поріг, привітався із потомственим яблунівським лавочником Петром Кандибою, що стояв за прилавком, наче аршин, зодягнений у синій бостоновий костюм.

— То, кажете, немає дитячих цяцьок? — допитувалась у лавочника молоденька телятниця Фрося, тримаючи за руку п'ятирічного синочка Василька. — Бо мій малий скиглій просить і просить цяцьку.

Лавочник Петро Кандиба вже вкотре пробубонів, що є тільки відра кольорові пластмасові. А що п'ятирічний Василько мав уже троє пластмасових відер, подарованих родичами, то мама Фрося допитувалась, чи немає якої стоящої цяцьки під прилавком. Голосом сухим і шорстким, як терпуг, лавочник відказував, що, може, колись і завезуть, бо чом не завезти, коли, трапляється, по інших місцях таки завозять гарні іграшки. І лупав на маму Фросю, як дурень на каганець.

— Як то не привезли? — втрутився до розмови грибок маслючок, якому того великого дня самою долею судилося скрізь тицяти свого носа. — Затим крамниця пуста, що лавочник тут свище!

Й по цих словах старший куди пошлють ізняв із голови лавочника приношеного бриля з рисової соломки. З несподіванки Петро Кандиба нічирк і дух притаїв, а очі стали такі, що лиш мовчали б та потакували. Телятниця Фрося з малим Васильком цікаво дивились на бриля в цупких і покручених, мов коріння калгана, пальцях яблунівського характерника.

— Пір'ячко бачите? — поспитав той і нагнувся, щоб підняти з підлоги пухнасте пір'ячко, занесене до лавки хтозна-яким вітром. Підняв, подмухав і повторив: — Бачите?

Хитро всміхнувшись, грибок маслючок опустил пір'ячко на дно бриля з рисової соломки й затулив долонями з розчепіреними пальцями. Довгі рукава піджака нависли над брилем, неначе притомлені крила загадкового птаха. Несподівано грибок маслючок крутнувся на одній нозі, бриль завертівся в його руках вовчком — і вже Хома наставляв бриля над прилавком, казав:

— Мої руки легкі, мої руки непожиточні!

Гай-гай, що тільки посипалося з рисового бриля потомственного лавочника, з того бриля, що опинився у легких і непожиточних руках грибка маслючка, у його вузластих пальцях, схожих на кручене коріння калгана! Посипались чудернацькі розцяцьковані машинки наших марок, а також марок зарубіжних, модерних моделей і випусків старих. А ще літачки — реактивні військові й мирні «ку-курудзяники», якісь дирижаблі, аеробуси, вертольоти... Цяцьки лежали на прилавку живим казковим царством, і, здавалося, рисовий лавочників бриль здатен явити ще й не такі багатства. Малий Василько, наче остерігаючись опектись, потягнувся до автомобіля з системою дистанційного управління — й злякано відсмикнув руку.

— Ну, хіба моя робота сама за себе не каже? — похвалився грибок маслючок і, отямившись, уже Петру Кандибі дорікнув: — А ти верзеш, наче цяцьок нема в лавці! Є цяцьки, тільки сховані у твоєму брилі. Ото б признався, чоловіче, навіщо таке добро від дітей ховаєш?

Петро Кандиба кидав своїми очима на ті цяцьки, наче молодих кібців пускав на курчат. І лице в нього кривилось, як у тієї людини, що хотіла б навчитись плавати, та боїться набрати води у вуха.

— Бери, Фросино, всі цяцьки, — великодушно мовив вартій куди пошлють.

І вже телятниця Фрося з сином Васильком намірились ті цяцьки згребти й до великої корзини висипати, як Раптом лавочник Петро Кандиба отямився. Уже не лупав, як дурень

на каганець, і вже його очі не мовчали й не потакували. Звинувшись, мов сірко за мухою, вихопив у грибка маслючка свій бриль із рисової соломки і так за чудовано розглядав, наче мав цілий ожеред золотої соломи, якою і сам визолотиться, і рідню свою визолотить.

— Ха-ха-ха! — сміявся, радіючи, немов і в його кози нарешті виріс хвіст. — Та я ж тепер із цим брилем такі цяцьки даватиму, аби донесли, а потім доганятиму — і ще даватиму!

Телятниця Фрося, яка нічому не дивувалась, бо, здається, народилась після дощук в четвер, позбирала даровані цяцьки до лозиної корзини, Василька свого за руку — й гайда з лавки. Наче побоювалась, що лавочник справді доганятиме — і ще даватиме.

— Ти глянь! — булькав сміхом, наче індик, Петро Кандиба. — П'ятий рік на голові ношу й не знав! А я ж його в Калинівці купив на базарі, з машини торгували такими брилями, покупці не дуже брали, а я взяв. Хомо Хомовичу, яка ж це фабрика випускає такі брилі, га? Шкода, ярличок не зберігся, то я б тепер по всіх усядах поскуповував отакі брилі! Вони ж бо всі такі, як ріг достатку, еге? Крутну, а з нього й посипалось, еге? А можна, щоб із нього не тільки цяцьки сипались? А щоб удосталь сипались килими й кришталь, золоті каблучки і запчастини до телевізора? То нічого, що брилик маленький, а сила ж у нього має бути велика, правда?.. І хай би горілочка з нього полилась, і червона ікра, і домашня ковбаска, і вудженина, і всяка всячина!

Тулив той рисовий бриль до грудей, зазиравав усередину, цілував — і не вірилось, що може так далеко відбігти розуму людина, яка ще зовсім недавно виглядала, як аршин, зодягнений у синій бостоновий костюм. Крутив отим брилем і так, і сяк, і наперекосяк, бо вірилось, що ось-ось із того щось буде, має статись усякого дива по парі, по парі, а ззаду два! Може, для того слід знати потаємне заклинання, бо ж Хома

вміє заклинати, може, треба сказати під ніс: «І носе Солосі! »
Або: «Фесь! Та й увесь! »

Лавочник мордувався, а бриль той заставався глухий та німий, а що з нього випало — так оте пухнасте пір'ячко, яке Хома знайшов на підлозі.

— Навчи свого хисту, Хомо, бо тобі навчити легше, ніж попу програти парафію!

— Еге ж, тебе тільки навчи, а потім тебе і вхопить, як попа за живіт.

— Бриль мій? Мій! А твій хист... Що там годиться приказувати? Моя покійна баба так приказувала: як густо, то й копно, весною і в вереб'я пиво, в степу і хрущ м'ясо. Шепчу по-всякому, а наче нахапав муки у міх без вітру... Отож признайся, щоб і я закликав свого бриля, хай би з нього сипалося, мов із рогу достатку. А я б оддячив!

— Ти, Петре, не сподівався б на вербі груш, бо з такого статку не матимеш достатку.

— Хомо Хомовичу, з половини бариші наші: бриль мій — хист ваш.

І лавочник, знавіснілий від безсилля, знову взявся товкти в гандрабатих руках отого бриля, й очі його скупі враз поглухішали, мов хата без когута, а бриль із рисової соломки, куплений колись у Калинівці на базарі, заставався собі й далі поношеним брилем, не обертався на ріг достатку.

Грибок маслячок, посміюючись із загребущості яблунівського лавочника, подався собі геть із лавки, бо його чекало в цей великий день багато інших справ, не звершивши яких, він ніколи й не зажив би слави великого народного умільця.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ,

*де Хомі вдаються чудеса, яких Яблунівка не бачила від
сотворення світу, хоча на своєму віку вона вже надивилась
усього*

Отак поглузувавши з колишньої пройдисвітки і спекулянтки, а тепер сумлінної колгоспниці Одарки Дармограїхи, отак покепкувавши зі скупого листоноші Федора Горбатюка, отак потішивши молоду телятницю Фросю з синком Васильком і заодно познуцавшись із лавочника Петра Кандиби, наш грибок маслючок і далі творив чудеса реальні, бо тільки йому одненькому на весь «Барвінок» і судилось ілюзії обертати на явину. І вже ті чудеса не здавались чудесами, бо, як то мовиться, вбравшись між ворони, вони й крикали, як ворони.

Але не про ворон ідеться, а про качок. Про табун качок, які переходили дорогу перед носом старшого куди пошлють, коли він вийшов од лавочника Петра Кандиби. Слідом за табуном качок ступала доярка Христя Борозенна з лозинкою в руці. Достигнувши, мов пшеничний колос улітку, молодиця світилася золотим злитком звабного тіла, а під бровами тлів такий жар очей, що Хома аж осліп на мить од того жару. Прозрівши, грибок маслючок досадливо схопив неповоротку качку, вийняв із кишені ножа, раз — і пошматував!..

— Хомо Хомовичу! — злякано пролепетала доярка Христя Борозенна, й очі її стали такі порожні від жалю, наче їх обідрали, немов молоденьку липку.

— Та не бійся, Христе, — не без лукавства відказав грибок маслючок. — Бо моя душа не їла часнику, то й не смердітиме.

По цих словах пошматовану качку підкинув догори — й лишенько ти моє, що сталося з очима Христі Борозенної! Вже не були такі порожні, немов їх обідрали, як молоденьку липку. Бо навіч угледіла, як ота качка з її табуна, пошматована

грибком маслючком, у повітрі обернулась одразу на дві качки — обидві живі. Закричавши й залопотівши крилами, вони шугнули над головою в доярки Христі і впали до качиноного гурту, що, звісно, перелякано лементував.

Витерши об штани кров із ножа, грибок маслючок сказав:

— Чого злякалась, мов чорт ладану? Я добрий. Я такий упертий у доброті, що коли втоплюсь, то не глядіть мене за водою, а глядіть проти води, еге ж, бо впертюх.

— Нагнали страху, — зізналась Христя Борозенна. — От як воно? Хоч і знаю, що ви народний умілець, але ж забуваюсь. Еге, забуваюсь, що всякої хвороби від вас можна чекати.

— Бо я весь час отакий гречаний: хоч ти мене в піч, хоч ти мене з печі, а я репаюсь.

— Може, своє вміння передали б моєму Хомкові, а вашому колишньому названому синку? Таке вміння, як у вас, за спиною не носить, воно скрізь у житті знадобиться — хай дитина подасться на шахту чи в колгоспі коло машин.

— Може, й передам колись. А тільки зятям, Христе, що не навчиться пес плавати, поки йому вода у вуха не наллється,

І розійшлись вони — доярка Христя Борозенна погнала крикливий табун качок до ставу, а старший куди пошлють подався своєю дорогою, бо ж не мав права баритися творити великі діла.

Побачивши коло криниці самогонницю Вівдю Оберемок, попросив у неї напиться води, і коли жінка принесла розцяцькованого квіточками кухля, грибок маслючок і тут зумів запаморочити людині памороки. Черпнувши води, впустив склянку — вона й розпалась.

— Диво — на березині бруньки, — злетіло з язика у Вівді Оберемок.

— Велике діло — чортзна-що, — буркнув Хома у відповідь.

І, тихенько творячи замовляння («гуляй, курко, по борщу, поки другу притащу! що на серці, то на серці, а що в животі,

то чого там нема! піймати б муху та повісити, а другі дивилися б і не кусалися б!»), грибок маслячок зібрав розбиті скалки. Зібравши, стулив докупи, простягає самогонниці Вівді Оберемок, а жінка дивиться — й очам не вірить: Хома простягає цілесеньку склянку, а в склянці повно води!

— Бери, Вівде, свою склянку й спасибі за воду, смачна вода! — мовив грибок маслячок і, либонь, щоб сотворене чудо не перестало бути чудом, іще одне заклинання мало не проспівав: — Ой, гоп, ти-ни-ни, у кого я вдався, мати sani продала — я з печі сковзався!..

Вівдя Оберемок обережно, мов гада живого кусючого, взяла з корчуватих пальців старшого куди пошлють ціленьку склянку, а що їй заціпило, то не обізвалась. І якось так задки, задки — в одній руці склянка, а в другій відро з водою — подалась до хати, аж поки гулькнула в сіни.

— Ох і чудний у нас народ в Яблунівці! — сам до себе озвався веселун, жартівник і дотепник Хома. — І чого йому дивуватись по нинішній день, що до революції у нас танцювала Романиха з Романом, загубила штири гроші з гаманом? І чого дорікати, що в громадянську війну у нас танцювала Тендюриха з Тендюром, загубила калиточку з тютюном, і не було Тендюрисі лиха, бо загубила калиточку тихо. Хе, ніяк не звикнуть до чудес, а пора б уже звикнути.

Після зустрічі з дояркою Христею Борозенною та самогонницею Вівдею Оберемок старший куди пошлють під вербами край ставу прилучився до картярської компанії, а в цій компанії Хома не був би Хомою, якби не дав волю своєму хистові. Тільки вигравав у хлопців, бо чомусь йому йшла лише козирна карта, лише тузи та королі. Гаразд, хай би йшли, якби він грав чесно, але ж варто йому глянути на карту — і вже валет зовсім не валет, а дама, бо під тим магічним поглядом грибка маслячка помінявся малюнок і несподівано чоловіче обличчя перетворилось на жіноче! А коли хлопці розгнівались на Хому й захотіли навіть віддухопелити

яблунівського жартівника, то що він учворив? Підкинув усю колоду карт догори над головою й голосно сказав заклинання:

— Еге ж, ми з тобою свояки, бо моя мама й твоя мама в одній воді хустки прали... Еге ж, вона йому, Василевому, тітка, а він їй через вулицю бондар, по Тупишиці гончар, а попросту — як там хочете...

Проворно проказав заклинання — і враз колода карт угорі обернулась на зграю пташок, тріпочуть крильми, пурхають, щебечуть. Хлопці й роти пороззявляли, бевзі бевзями, аж поки грибок маслючок змилювався над ними, щось мовив — і за його владним наказом уже зграя пташок не лопотіла над головами, бо, либонь, обернулась на колоду карт, і та колода карт лежала собі на зеленій траві: грайте, хлопці, хоч усе життя програйте!

Не так далеко й відійшовши від картярів, здибав грибок маслючок стару бабу с серпом у руці та мішком порожнім на плечі, видно, йшла старенька вжати трохи трави в лузі. Ну, Хома візьми й зачепи яблунівську бабу: мовляв, куди це ви несете повнісінький мішок добра? Баба й витріщилась на лукавого чоловіка, який ото сміється й тішиться, неначе його бузько носом ськав. Тоді грибок маслючок бере в неї з плечей отой мішок, що справді таки порожній, наче обчищена злодіями церква, й хитро так дивиться на бабу, наче їй каже: не дивіться далеко, а глядіть за очкуром. І, взявши мішок за ріжки, став трусити, й тоді з мішка всяке добро посипалось. Еге, всяке добро посипалося — заполоч, наперстки, коралі, яких тепер і зі свічкою не знайдеш. Либонь, надбала баба ще за свого дівування, а може, у спадок од матері дісталось.

— Як же воно прип'ялось до мішка, як реп'ях до кожуха? — бідкалася старенька. — Як же це воно вчепилось, як сльота, щоб ходити за мною весь день?

Та й, хапаючися, стала збирати дівоцьке своє багатство, до мішка кидати, дякуючи Хомі, що той таки не взув її в свої чоботи, правду сказав, бо не облесливий, як собака, бо лясів не підпуска, хвиглів не сипле, гадина в його словах не дихає.

Зібравши дівоцьке багатство, старенька випросталась у попереку, хотіла подякувати грибку маслючку, глянула перед собою...

Еге ж, глянула перед собою та й остовпіла. Гадаєте, ви б не остовпіли, якби раптом побачили те, що яблунівська баба побачила? А що була богомільна й навіть читала колись книгу Еклезіястову, то залебеніло їй із язика:

— І двері подвійні на вулицю замкнені будуть, як зменшиться гуркіт млина, і голос пташини замовкне, і затихнуть усі дочки співучі, і будуть боятись високого місця, і жахи в дорозі їм будуть, і мигдаль зацвіте, й обтяжіє кобилка...

Так молилася стара яблунівська баба, тримаючи в руці кропив'яний мішок, у якому неспогадано опинилось її дівоцьке багатство, а перед собою бачила грибка маслючка. Та річ у тому, що не просто грибка маслючка, зовсім ні! Цей грибок маслючок був ну геть чистісінько без голови. Тільки, зрозумійте правильно, був не зовсім без голови, тьху, він був із головою, але ж ту голову тримав не на в'язах, як то заведено в кожного яблунівського колгоспника, а під пахвою лівої руки!

З такого оторопіння богомільна яблунівська баба знетямлено заголосила Соломоновою піснею над піснями:

— Підкріпіть мене виноградним печивом, освіжіть мене яблуками, бо я хвора з кохання! Ліва рука його — під головою моєю, правиця ж його — пригортає мене!.. Заклинаю я вас, дочки єрусалимські...

Стара українська баба, стоячи в яблунівському лузі, мимоволі згадувала дочок єрусалимських, бо від безголового старшого куди пошлють кому б не замакітрилось! А та голова, яку він тримав під пахвою, витріщилась на бабу живими, опуклими, як равлики, очима, а лукаві губи розтягувались у веселій усмішці, бо хто б не засміявся з такого небаченого людського оторопіння!

— Най буде бабі плескано! — озвалась голова голосом грибка маслючка.

— Знову я бачив під сонцем, що біг не у скорих, і бій не в хоробрих, а хліб не в премудрих, і не в розумних багатство, ні ласка — у знавців, — а від часу й нагоди залежні вони! — відмолювалась баба від страшно́ї явний мудрістю з книги Еклезіястової.

— Хоч у коліно землі набий, аби твоя взяла, — знову озвалась голова під пахвою у грибка маслючка.

Й тоді яблунівська баба, зрадівши, що ще жива, що ноги їй іще не вгрузли в землю по коліна, задки-задки подибцяла від характерника, який чи то привидівся, чи то приснився, й коли від нього ні відхреститись, ні відмолитись, то ліпше втекти, почуваячись отим перцем, який сміливий, поки не вийде на герець, а як вийде на герець, то він уже й не перець!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ,

*у якому Хома невірний і лукавий, обернувшись ще й на Хому
безголового, носить ся зі своєю головою, мов дурень із
писаною торбою*

Що ви скажете про Хому, який ото досі наче й не тихо ходив і не рідко місив, а тепер іще сягністіше припустив і ще густіше замісив? Про Хому, який досі не брав чужого — й не боявся нікого, бо мав очі-міру, душу-віру, а совість-поруку? Щоправда, він і тепер начебто не поліз у чуже, щоб не втратити своє, знаючи, що чужим не наживешся, але ж, коли поміркувати, ніхто досі в Яблунівці свою голову під пахвою не носив. Згода, всякі лихі часи траплялись на Поділлі, при ординцях чи за ляхів не одному яблунівцю довелося не тільки з головою своєю розпрощатися, а й з білим світом, і коли з фашистами воювали, то теж не шкодували голів, але ж то в ім'я великої та святої справи розлучалися з головами!

А що ж тут? А тут яблунівський колгоспник, скотар, старший куди пошлють, званий у народі Хомою невірним і лукавим, перед старою бабою в лузі зняв із пліч свою буйну голову й сховав під пахву! Перед старою бабою! Навіщо? Аби здивувати? Але вона вже така надивована своїм життям, що ніяким безголов'ям її не здивуєш.

Усяку марницю верзли-варнякали про ті походеньки грибка маслючка з головою під пахвою, важко втямити, де тут правда й де вигадка. Бо в цій пригоді правда видається чудніша за вигадку, а вигадка схожа на буденну правду, тут правда, либонь, іще зліша від вигадки.

Хома собі йшов стежечкою в лузі, ніс голову під пахвою, бо хто б йому чужий підрядився голову нести, а з головою ж, либонь, щось сталося. Ще б не сталося! Якись там трибики зайшли за ролики чи, може, навпаки, ролики зайшли за трибики, тільки голова не мовчала, а гомоніла:

— Еге ж, дуже важливо знати, що у всіх частинах нервової системи поряд зі справді-таки нервовими елементами існує ще один вид тканини, яка родинно близька значним, поширеним у всьому організмі тканинним утворенням, відомим під назвою єднальної тканини.

Голова під пахвою в грибка-маслючка видала цю дуже наукову тираду зовсім не голосом грибка маслючка, а голосом якогось високолого професора, що виступає з кафедри перед студентами Оксфордського університету або Донецького держуніверситету. Та раптом фраза обірвалась, губи смачно плямкнули, наче облизувались після смачненької ковбаски, зуби хижо клямцнули, а очі змінили вираз — тепер це був погляд не професора університету, а якогось диктора телебачення чи лектора товариства «Знання»:

— Як і раніше, хитрощами заманювали молільників до храму. В історію ввійшов зухвалий подвиг ченців монастиря Сен-Медар. Святі отці помітили, що кількість прочан цієї обителі катастрофічно падає, прибутки меншають, казна порожніє. Слід було щось чинити. Римські брати-ченці

перейнялися співчуттям до тих, що зазнали злигоднів, запропонували взяти напрокат тіло святого Себастьяна...

Значить, грибок маслючок йде собі стежечкою в яблунівському лузі, пташки співають, сонечко світить, а він тримає під пахвою голову, а голова гомонить. Авжеж, бо коли голові дано язика, то язык мовчати не звик, та ще такий язык, до якого грибок маслючок ізвик. І вже, дивися, знову лице змінилось, очі переінакшилися, губи по-іншому сіпаються. Гай-гай, хто б іще вигадав краще для себе життя, ніж іти й слухати свою голову, а вона ж під пахвою, бачте, зовсім не так гомонить, ніж на в'язах. На в'язах вона, дивись, і дурницю якусь ізверзе, бо іноді в голові таке народжується, що й лопатою не вигребеш. А під пахвою — тільки мудре, тільки вчене, та ще ж бо на всякі голоси, які, здається, за Хомою раніше не водились, але що то дай волю голові! Хоч і під пахвою, а все-таки воля...

Поки ото, либонь, Хома лугом ішов і голову свою слухав, то вже вся Яблунівка від отієї перестрашеної баби довідалась, яка okazія приключалася зі старшим куди пошлють. А довідавшись, нітрохи не здивувалась, бо з ним ще й не таке траплялось. Фуражир Ілько Дзюнька, що коло греблі трапився назустріч грибку маслючку, не так із того здивувався, що здибав безголового Хому, як із того, що безголовий Хома й досі не на фермі коло худоби, а сонце ген як високо!

— Та я ось закривів на ногу, тільки не знаю, на котру, — відказує старший куди пошлють. І питає в Ілька Дзюньки: — Слухай, ти голову купити не хочеш?

— Голову? — перепитав Ілько Дзюнька. — Та голову свою маю таку дурну, що подеколи за нею горе ногам... Скільки ж ти за голову хочеш? Бо я не чував, у якій ціні тепер голови на базарі.

— Голови на базарі у всякій ціні, бо раз на раз не виходить, та й базар на базар не приходитьсь. На якому базарі дешевше, а на якому дорожче, де продають голови на голову, а де й на пучки. Добре, як на чесняка наскочиш, той чесняк не

стане лупити зайву копійку й відпустить свій товар за справжньою ціною. А я чесняк із чесняків, тебе дурити не стану, щоб самому не ошукатись.

— А хоч розумна? — питає фуражир.

І в цей час голова під пахвою в грибка маслючка озвалась:

— Ха-ха, годиться в цьому світі бути не дуже солодким, щоб тебе не проковтнули, й не дуже гірким, щоб тебе не виплюнули.

— Либонь, мудра голова! — здивувався почутому Ілько Дзюнька.

— Та ж кажу, що казна-що тобі не збуду, — запевнив старший куди пошлють.

І, мружачи стріхаті брови, голова знову озвалась:

— Природодослідники, що жили до Арістотеля, вважали, що рух відбувається у порожнечі, і що порожнеча — це місце, в якому відсутнє тіло.

— Що вона каже? — не второпав фуражир.

— Либонь, про Демокріта гомонить, — здогадався Хома невірний і лукавий.

— Кажись, — не став заперечувати й фуражир. Голова базікала, бо їй, як то мовиться, суботнім штихом не треба шити для поспіху, а фуражир Ілько Дзюнька та грибок маслючок слухали, стоячи коло греблі. Бо чом би й не послухати отаку кебетливу голову, таку славно, як оте рябе, що в краму дороге?

— Товар, може, й славний, ось чи тільки не занадто кебетливий? — мовив Ілько Дзюнька. — Либонь, зостанусь я вже при своїй голові, Хомо. Своя звичніша й для мене, і для людей. Це ж яблунівці не надивуються, що доп'яв таку мудру голову, ще, дивись, на гріх підведе, а зі своєю спокійніше, надійніше.

— Та ж ніде більше такої не напитаєш! А я й попрошу недорого, по-Божому. Але ж утям, Ілку, не можу віддати за безцінь, бо засміють... Може, порадиш, кому продати?

— Попитай, Хомо, бо на всякий товар має знайтися свій покупець.

Старший куди пошлють удався із добротворців, а не з тих скупіїв, що вляжуться, мов собаки, на своєму добрі й ікла щирять, нікого не підпускають. Ізнявши собі з плечей голову, прагнув комусь продати, бо де ж ти ще таку голову знайдеш! Та в ній стільки розуму накладено, що хоч пальцем горни й на хліб намазуй. І якби ж Хома хоч просив дорого, зовсім ні, по-Божому ціну правив, бо хто ж захоче своє добро за безцінь уступити?

Він того дня таки поносився по Яблунівці зі своєю головою, мов дурень із писаною торбою, він таки хотів когось ошчасливити, але ж лихо: кожне відмовлялось від такої мудрої голови! Ще б, може, якийсь яблунівець і взяв, бо чом не взяти про запас, котрий біди не чинить, та й мало що може знадобитись на господарстві. Але варто голові під пахвою в грибка маслючка обізватись, варто сипнути одною чи двома пригорщами дорідної, перлистої мудрості, як покупці пропадали. Мовляв, хоч одна мудра голова й варта десяти дурних, але ж скільки клопоту з нею, скільки мороки! Зі своєю простіше й надійніше. Своя міркує по-своєму!

Отож, хоч фуражир Ілько Дзюнька й запевнив грибка маслючка, що на всякий товар знайдеться свій покупець, проте на мудру голову охочі не траплялись. Та ще на таку балакучу. Та ще на таку, що не криється зі своєю мудрістю, носить із нею, мов кіт із салом. Якби затаїлась, якби помовчала, як іще подеколи деінде трапляється, то, дивись, прийняли б тебе за дурного голову, ось би хтось і взяв тебе, ось би ти вже сиділа на чийхось в'язах, крутила б чиеюсь шиєю, командувала чиймось тілом, порядкувала в чийсь хаті, лізла б цілуватися до чиеїсь жінки, а коли маєш так багато розуму — потерпай та начувайся, хоч лусни, а мусни, хоч не рад, то мусиш zostаватись під пахвою в хазяїна, старшого куди пошлють.

До чого додумався Хома невірний і лукавий? Ну, гаразд, коли вам шкода ламаного карбованця за мудру голову, то беріть за безцінь! І поклав свою голову на зелену травичку неподалік од цвинтаря, бо не може такого бути, щоб ніхто не підібрав добра. В Яблунівці як? У Яблунівці не встиг загубити, як уже знайшли й підібрали! Отож, лежала-лежала голова грибка маслючка на зеленому моріжку, а сам грибок маслючок примостився неподалік у затінку ясенів та кленів, але з таким виглядом, наче вони з тією головою й не родичались ніколи. Зупиниться яка баба чи дядько, послухають хвилю, що голова на моріжку гомонить, та й далі своєю дорогою, бо в кожного робота, в кожного клопоти.

А в грибка маслючка серце з розпуки крається. Бо де ще їм знайти таку голову, як у нього? Бо коли там стільки того труда, що тільки зігнутись і підняти!

Махнув із досади рукою, повертається назад до своєї голови, а голова йому гіркими очима сяє й каже посірілими від пороку губами:

— Згадай, Хомо, що казав Гельвецій, французький філософ-матеріаліст вісімнадцятого століття. Він казав, що на землі нема нічого достойнішого, ніж розум!

— А так, — згоджується грибок маслючок. — Бо що розум? Розум — це наче Гриць за волами, Гриць і за дровами, це наче і сюди Микита, і туди Микита.

— Отож, Хомо, не втрачай розуму! Бо така голова тобі ще самому ой як знадобиться.

— Без голови — як без рук, — згодився старший куди пошлють, згинаючись і беручи свою голову знову під пахву.

— Що рука, то не голова! Як ти, Хомо, без голови пошепчеш глухому й поморгаєш сліпому?

— А що голова, то не руки! Як би я без рук та свою голову під пахвою носив?

Так любо-мило гомонів побіля цвинтаря старший куди пошлють зі своєю мудрою головою, бо де ж іще міг на всю Яблунівку знайти дотепнішого співбесідника? Хома сміявся

до голови, а голова йому зуби шкірила, а що вже лукаво підморгували одне одному!

Отак гомонячи, сміючись та моргаючи, дістався, нарешті, грибок маслючок на ферму до худоби. Спробував узятися за вила-згрелі, щоб гній вичистити від корівок, а як ти візьмеш ті вила-згрелі, коли голову під пахвою тримаєш? Таки заважає в роботі голова, що б там не казали, таки без голови краще. Бо судіть самі, Хома ту голову й так приспособлював, і сяк, не випускаючи з рук, а однаково згрелі не втримаєш тільки в правій чи тільки в лівій — обома треба міцно братись.

Поморочившись і помарудившись, Хома невірний і лукавий до чого домізувався? Домізувався до того, до чого хтось інший на його місці й не домізувався б, та коли вже тобі дано мізки, то мізкуй. Ось він узяв свою мудру голову й поставив обома руками на в'язи, де вона раніше й була.

— Як улипла! — зрадів грибок маслючок, який завжди тішився з доброї роботи.

Коли вже сонце на полудень стало, а потім і з полудня звернуло, старший куди пошлють зібрався додому пообідати. Аж тут у порозі корівника трапився зоотехнік Невечеря. Як завжди, очі-перепели тріпочуть у чоловіка на липі, наче стріпнуть ось крильми — й майнуть у білий світ. І дивився з такою зухвалою підозрою, наче бачив чоловіка, який, скажімо, ніколи не їсть жонатого борщу.

— Значить, так, Хомо... Десь там удома, коло своєї жінки, щоб ніхто не бачив, і можна... Твоя хата — твоя фортеця. Але до худоби маєш приходити з головою!

— Той ще не уродився, щоб усім угодив.

— А коли кожен захоче так, як ти? Зоставив собі голову вдома, щоб спочивала, а сам у колгосп без голови? Чи в школу без голови! Чи в бухгалтерію! А то в автобусі везе шофер без голови! Чи в магазині торгує продавець без голови!

— А чого ж, кому як заманеться...

— Не положено, ось! У кожному ділі має бути голова, й ти дурного прикладу людям не показуй. І нічого ділитися з

усіма своєю головою — самому тобі потрібна. Так наче й очима пива не пив і в дурного не зимувався, не скажеш, що в тебе хоч і золоті руки, зате вражий писок... Значить, Хомо, щоб узавтра приходив до худоби на ферму з головою. Бо де це бачено, щоб чоловік сам у себе голову вкрав — і другому віддав, та ще й не спіймався на гарячому?

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ,

де мовиться про те, що грибок маслючок у давнину бував на Савур-могілі й під містечком Берестечком, що він разом із товаришами карав відступника й зрадника Саву Чалого, що в своїй козацькій смерті вік був безсмертний

Після першої статті в районній газеті появилася стаття друга, в якій, на прохання численних читачів, пробувалось Докладніше зрозуміти походження такого феномена, як грибок маслючок. Може, й не варто б зупиняти увагу на цій статті, щоб не спускати з ока величних діянь старшого куди пошлють, проте матеріал у районці примітний насамперед своєю псевдонауковістю і, можливо, «квасним» патріотизмом, то бодай коротко перекажемо зміст.

У статті безапеляційно стверджувалось, що такої чародійної сили грибок маслючок напився з молоком матері. Але материнське молоко не заподіяло б такого впливу на грибка маслючка, якби разом із молоком матері він не ввібрав у себе чар української пісні. Пісні, яка завжди лунала з уст матері.

Отже, феномен Хоми криється у веснянках та гаївках, у риндзівках, у косарських та гребовецьких піснях, купальських та жнивварських піснях, у колядках і щедрівках. Мовляв, Хома виворожений піснями про мак і просо, шум і чадо, галку й горобецька, в його душі звила гніздечко перепілка красная

зіронька, там козел поїв лук-часник і чорну чорнушку. Мовляв, у єстві грибка маслячка камінь росте без коріння, сонце сходить без насіння, скрипка грає — голос має, дівки цвітуть різним цвітом, шляшок лежить — нема кінця, сокіл плаче, слід не баче, риба ходить — не говорить, і хміль в'ється вище лісу. А ще в те єство наїхали тури-люди, а ще там вербова дощечка лежить, а по ній дівойка бігає, а ще там весняночка-па-няночка, яка пряла на кілочку горобцю на сорочку, виводила нитку горобцю на свитку, виводила другу горобцю на пугу, й позоставались кінці горобцю на штанці. Гай-гай, а оті черевички з рогозу, що не бояться морозу! А отой милий, що купався не в лілії чи в шавлії, а в меді-вині, у цвіті-каліні та в панській рожі! А ще ота перепілочка, що звилася гніздечко з чорного шовку та білого льону й вивели в гніздечку двох діток — молодого Івана й молоду Тетяну — рано та ранесенько!

А раннє отроцтво грибка маслячка настало так, як Петрівка уже да настає, дівочий голосок прибуває, уже Петрівочки дві неділочки, нема голосочку половиночки, уже Петрівочки да не дня й не дня, уже голосочку да й нема, нема...

А ще ж у ті часи Яблунівка співала колядки, то хіба грибок маслячок, колядуючи, навіч не передивився, як ото предвічні на печі сиділи, а у печі пироги кипіли, зачали ся присувати, по єдиному витягати, усі з'їли; їдному пирогів не стало, він поліз на банти по сало, а ще сала не дістав, лишень дурно з бантів упав, розбився; предвічні взялися радити, що з тим побитим зробити, взяли його на санки, завезли го в будяки, най гине...

Та найбільше Хома усе-таки черпнув душею, серцем і розумом із пісень козацьких, співаних батьком, дідом, сусідом, чуваних од мандрівного люду та від перехожих. Із тих пісень увійшли в ясні хороми його голови оті козаченьки, що засвистали в похід з полуночі, заплакала Марусенька свої ясні очі. Малий Хомко чув, як кричала лебідонька, із-за хвилі

виринаючи, він чув, як співали козаченьки, та й у похід виступаючи, він чув гомін, гомін по діброві, холи туман поле покриває, мати сина виряджає. І вже то він, малий грибок маслючок, навіч бачив, як пливла щука з Кременчука, да прибіта із лука, вже то він, збираючись у похід, пускав кониченька в саду, а сам ішов до отця, до неньки, до милої на пораду, бо ж йому кортить до того війська, над яким короговики мають, попереду музиченьки грають. Мати хотіла своєму коханому грибку маслючку змити й зчесати головоньку, а він-бо їй каже, що йому змиють дрібні дощі, а розчешуть тернові кущі, а висушить ясне сонце, а розмають буйні вітри, а пригладить зелена ліщина, що й постелі йому стелити не треба, він сам собі постелить сірячину, а в головах кулачину, а вкриється калиновим листом, щоб не розстатися з товариством.

А в походах випало грибку маслючку! Ото як витоптала орда кіньми маленькі діти, подався він у ті краї, де з устні Дніпра та до вершини сімсот річок і чотири, да усі вони да у Дніпр впали, у Дніпр правий, несказаний! А ще ж бував на Дунаї, вів розмовоньку: «Чом ти, Дунай, став так смутен, став так смутен, каламутен? Що, Дунаю, тебе збило: чи галочки чорнокриллі, чи коники воронії, чи козаки молодії?» Бував і в городі Ізмайлові, де бився з турками, летіли бомби тесовії, шуміли кулі свинцевії, лежали тіла убитії, текли ріки кров'янії. Бував і на Савур-могілі, а над ним увишині пропливав орел сизокрилий. Ой там при долині, ой там при лотоці пив мед-горілку з козаками-молодцями. А під Дашевом та під Сорокою множество ляхів пропало, бо й там грибок маслючок рубав мечем голови з плечей, а решту топив водою. Під містечком Берестечком не відчайдушному Нечаєві крикнули козаченьки із-за гори високої, з-під чорного гаю, щоб утікав, а крикнули грибку маслючку, тільки ж він і не гадав тікати від ворогів, то його там ляхи зсікли на мак, то його голова качалась на ринку, то не дбали вражі ляхи про Хомину вроду — рвали тіло по кавалку, пускали на воду... А з

ким тільки знався грибок маслючок! І з Морозенком, за яким уся Україна плакала, і зі славним отаманом Сірком, що ходив до хана у гості, і з Супруном, який у суботоньку, проти неділеньки, із ордою стявся. А ще, звісно, з козаком Залізняком Максимом, який із військом у сорок тисяч обступили город Умань, поробили шанці і вдарили з семи гармат у середу вранці, накидали воріженьків повнісінькі шанці... А ще ж і таке трапилось, що він карав разом із товаришами відступника й зрадника Саву Чалого, якого у світлиці підняли на три списи вгору, поклали пана Саву на дубовій лаві, сказали: «Оце тобі, пане Саво, сукні-адамашки!..»

Та, либонь, найвищого злету дух грибка маслючка звідав у Цареграді на риночку. Гай-гай, зовсім не Байда пив там мед-горілочку, а він, грибок маслючок, і пив не день, не два, не одну нічку, та й не годиночку. Це він не захотів служити царю турецькому, назвавши його віру проклятою, а царівну поганою. Це грибка маслючка за гак ребром зачепили, й так він висів не день, не два, не одну нічку, та й не годиночку. А діставши лука від свого вірного джури, це грибок маслючок як стрілив — царя вцілив, а царицю в потилицю, його доньку в головоньку. А все тому, що турецькому цареві годилося б знати, як грибка маслючка карати: слід було йому молодецьку голову істяти, його тіло козацькеє поховати, вороним конем їздити, хлопця собі зголубити!

А в своїй козацькій смерті грибок маслючок був безсмертний... Лежали його рученьки край крученьки, а ніженьки край доріженьки, у головоньках росла травиця; а в іншому місці лежав він китайкою покритий, руки вкриті китайкою, а ніженьки нагайкою; а ще в іншому місці лежав грибок маслючок на купині головою, накрив очі осокою, кінь вороний у ніженьках, орел сизий в головоньках. І хоч би в якому краю своєї рідної землі лежав грибок маслючок, а коник над ним плакав: «Встань, козаче, ти проснися, на Вкраїну подивися, вже сидельця твої згнили і стремена вже

потіли, орли очі повиймали, а татари шаблю взяли». А грибок маслючок розмовляв із сизим орлом: «Сизий орле, побратаймося! Як ти, брате орле, станеш з лоба очі видирати, дай же моїй неньці знати — моїй неньці старесенькій, матусеньці ріднесенькій». І якщо не орел сизокрилий, то ворон чорний прилетить до матері із вісткою: «Ой я твого сина знаю, тричі на день попас маю, з лоба очі вибираю. Іди, стара, додомочку, візьми жовтого пісочку, посій його в город очку, як той пісок вгору зійде, тоді син до тебе прийде».

Отакий він, Хома смертний, — безсмертний у живій українській пісні, отакої сили набрався з її могутнього лона, отакого чару спізнав.

Але ж бо ратища його ніколи не були поламані, і в ладівницях zostалися набої, і шабля булатна в піхвах, тютюну не одна папуша, люлька-бурулька і бандура подорожна, бо не без того, щоб грибок маслючок у своєму житті бойовому та мандрівному не грав на бандурі, що посестрою доводилась йому...

Отака стаття появилася у районній газеті, яка, либонь, готувала цілу серію схожих матеріалів, бо ж мала пояснити й проаналізувати феномен старшого куди пошлють із яблунівського колгоспу «Барвінок», знайти корінь його чудотворних фантастичних діянь і подвигів.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ,

у якому сказано про угоду на творчу дружбу між колгоспом «Барвінок» і славетним театром опери та балету, а також змальовано правдоподібний політ Ікара на яблунівському корівнику

Якийсь час не було ніяких вістей про нові чудеса чи дива Хоми. Хоч він, як усяка творча натура, не міг обходитись без

чудес чи див, тільки, можливо, незначного калібру, що здавались непомітними на тлі його попередніх грандіозних звершень. Спитаєте, які чудеса чи дива? Наприклад, одного ранку на похмілля ждав, ждав, що Мартоха дасть йому кухоль холодної води — й жданки свої розгубив. А то спитали яблунівські діти на вулиці: «Дядьку Хомо, звідкіля ви?» Грибок маслючок і відповів: «Не з куля, а з соломи!» А то ще покрадьки спричинився до того, що відколи світ настав, то рак і по нинішній день не свистав, а то доклав свого дошкульного вміння, що жодна баба так і не стала дівкою, а то не без злих хитрощів старшого куди пошлють ще й дотепер ніхто не побачив свого вуха. Гадаєте, то не Хома невірний і лукавий убив у голову сліпим, що вони й нині кажуть: «Побачимо!»? Гадаєте, не він винуватий, що й досі іще не вся сорока біла? Гадаєте, не він домігся, що шкурятяні гроші як перестали ходять колись, то й нині не ходять? ..

Ну й інших багато див і чудес, але такі вони дрібненькі, як зорі в далекому небі, годі про них...

Кілька років тому в різних колективах стали популярними творчі угоди. А що яблунівський колгосп «Барвінок» не пас задніх, то його правління на чолі з Михайлом Григоровичем Димом вклало угоду на творчу дружбу з відомим театром опери та балету.

Перш ніж їхати в Яблунівку, театр довгий час дискутував: із яким саме твором їм слід звітувати перед колгоспниками «Барвінку»? Посилялись на Арістотеля, котрий сказав, що фабула є основа й наче душа трагедії. Згадувались імена Есхіла, Софокла, Евріпіда. Так, навряд чи варто везти в Яблунівку отого мольєрівського скупого, який скупий — і тільки, але хто відає, чи в колгоспі правильно зрозуміють шекспірівського Шейлока, який і скупий, і кмітливий, і мстивий, і чадолюбивий, і дотепний. Так, Дон Жуана зрозуміють, але чи на часі Дон Жуан?.. Ах, Мейєрхольд, ах, зображувальна стихія театру!.. Ах, Станіславський, ах

творець нового сценічного ряду, ах, імпровізаційна єдність звукових і пластичних інтонацій актора!..

Головний балетмейстер театру Веньямін Веньямінович Веньямінов, учень славетного Бальзама Бальзамовича Бальзамінова, безнадійно намагався винести на затвердження художньої ради таке питання: «Метафора. Тракткування метафори у Києві. Тракткування метафори у Яблунівці. Чи здатен зрозуміти старший куди пошлють, що метафора — одна з можливостей налагодити зв'язок мистецтва й реальності?» Проте художня рада театру відмовилася на своєму засіданні саме так ставити питання, наполягаючи на такій редакції: «Метафора. Спільність у трактуванні метафори в Києві і в Яблунівці. Метафора — одна з багатьох можливостей для старшого куди пошлють завжди підтримувати тісний зв'язок мистецтва з життям». Головний балетмейстер Веньямінов, учень славетного Бальзамінова, ніяк не міг пристати на таку редакцію, висловлюючи певність, що грибок маслючок навряд чи дійде через метафору до концептуального сприйняття світобудови. Й навіть правління колгоспу не поручиться за те, що Хома невірний і лукавий здатен осягнути міфологічні й міфологізовано-історичні персонажі у Шекспіра, у Расіна, у Гете.

Як бачимо, відомий театр опери та балету якнайвідповідальніше поставився і до творчої угоди, підписаної з колгоспом «Барвінок», і до своєї звітної поїздки у Яблунівку, а що вже тут особа самого старшого куди пошлють фігурувала на першому плані — дивуватись не доводиться. Отож і морочилася художня рада з отією сакраментальною метафорою, повертаючи її і сяк і так, розглядаючи і в затінку, й проти сонця.

Раділи, що та метафора мислями в небі, і шкодували, що вона ногами в постелі. Співчутливо зітхали, що та метафора вморилася, поки хліба наїлася. Дурнуватو кліпали очима, коли бачили в лінивої метафори горб на животі, а в скорої метафори — горб на плечах.

Зрештою, коли всі дискусії й суперечки начебто zostались позаду, славний театр опери та балету в своєму балетному складі відбув до Яблунівки. Либонь, немає потреби змальовувати ні маршрут, ні транспортні засоби, ні дорожні пригоди, бо не вони є визначальними у зв'язках мистецтва з життям, а визначальною була й застається пряма віддача мистецтва. Не станемо розповідати й про те, як у «Барвінку» зустрічали видатних митців, чим пригощали і які тости виголошували, хоча можете не сумніватись, що при зустрічі в Яблунівці сварка на воротах у жодного хазяїна не висіла, ніхто не кричав у в одну душу й за болячку ніхто нікого не хапав. А давайте зупинимось на тому моменті, коли навіч став відбуватися зв'язок мистецтва з життям, коли мистецтво навіч стало давати свою пряму реальну віддачу.

Помиляється той, хто думає, що балетна трупа театру виступала в новому Будинку культури в селі. Адже того вечора старший куди пошлють мав працювати на корівнику, отож постановка спектаклю була задумана саме на корівнику, так би мовити, на безпосередньому виробничому терені. У проході між загонами для худоби обладнали такі-сякі лаштунки, щоб вони могли якнайповніше імітувати об'єктивну дійсність, щоб мистецтво не відривалось, а наближалось до життя.

У цю вечірню годину худоба, повернувшись із поля, жувала засипані до жолобів корми, зітхала й ремигала. По кутках корівника тьмяно блимало електричне світло, яке начебто криво впрягли, та воно все-таки поїхало. Хома невірний і лукавий завзято вовтузився коло гною із вилами-згрелями в руках, і про грибка маслючка зараз ніхто б не сказав, що чоловік спить, а Химині кури бачить. І хоч у корові молоко не скисне, доярки метушились, готуючись до вечірнього доїння. У доярки Христі Борозенної аж душа свербіла взятися за дійки в корови, Щоб ото, як мовиться, чотири братчики в один корч стріляли. Зоотехнік Трохим

Невечеря заглядав до рота рябій Квитанції, що поранила язика об колючину й жалібно мукала.

Спитаєте, який спектакль у той вечір ставився на корівнику? Даруйте, що досі не сказано, проте пора й самим здогадатись. Так, так, «Ікар». Інші балети відпали з різних причин — і «Лебедине озеро», і «Спляча красуня», і «Лускунчик», чимало інших, що складали золоту скарбницю світового й вітчизняного мистецтва. Славетний театр опери та балету приїхав у Яблунівку з древньогрецьким міфом про Дедала та Ікара — батька й сина, що злетіли на саморобних крилах високо до сонця.

Отже, старший куди пошлють зі смаком поплював на шкарубці долоні, побиті залізним горохом мозолів, міцніше вхопився за держак вил-згрелів, загадково проказав:

— Цілячи в орла, не влучаймо у вола!

Голос грибка маслячка долинув до головного балетмейстера Веньямінова, що стояв між двома хвостами — між хвостом чорно-рябої рекордистки Асамблеї і хвостом фуражної корови Ревізії. Балетмейстер Веньямінов ізблід, наче йому раптом усе пішло з рук, а не в руки. Помітивши, що зблід Веньямінов, одминився на обличчі й оркестр, що розташувався неподалік поміж хвостами семи корівчин — Квитанції, Накладної, Економії, Премії, Догани, Регламентації, Безвідмовної. Хор, що мав співати без слів, збився до купи трохи далі за оркестром, і цей хор також спохмурнів на обличчі, наче раптом дружно позабував усі ті слова, яких він і не повинен був знати. Танцювальна група на дерев'яному підвищенні аж посіріла, наче в словах старшого куди пошлють застерегла оту іскру, з якої ох і великий вогонь буває!

Здолавши свій страх, що народжувався в демонічних безоднях підсвідомості, головний балетмейстер Веньямінов мимовільним молитовним трьохперстям правої руки торкнувся блакитної, в білу цятку краватки-метелика на грудях — і цей його панічний рух сприйнято як сигнал. Оркестр, що

стояв між сімома хвостами Квитанції, Накладної, Економії, Премії, Догани, Регламентациї, Безвідмовної, озвався ніжними голосами скрипок та дерев'яних духових інструментів — флейти, кларнета, гобоя, близького до подвійного авлоса. Хор, що мав співати без слів, і заспівав, власне, без слів...

І почалось! І почалось те, чого досі не бачили не те що на сцені театру, а на жодному корівнику світу. Оскільки зв'язок мистецтва з виробництвом тут був такий тісний, то подеколи навіть найдосвідченіші театрали не помітили б, де мистецтво мало не обертається на виробництво і де виробництво мало не перетворюється на мистецтво.

Флейта в оркестрі була не просто собі флейта, а флейта Пана, які водились іще в стародавній Греції, і в руках віртуоза-флейтиста її зв'язані мотузочком п'ять дудочок і сопілочки видавали звуки м'якого, ніжного тембру. Кларнет наче аж дихав ясным, чистим звуком десь у діапазоні від «мі» малої октави до «соль» третьої октави. Гобой у високому регістрі народжував пронизливий і різкий звук. Скрипка променилась звуками такого проникливого переживання, що, здавалося, ось-ось сконає в руках скрипаля. Хор, який із великим успіхом умів виконувати хорову музику Глінки, Мусоргського, Чайковського, Римського-Корсакова, Ніщинського, Лисенка, зараз без слів співав так натхненно, як іще ніколи не співав.

Блідий, мов смерть, головний балетмейстер Веньямінов думав: «Хор — це згусток архаїчних інтонацій, він допомагає передавати ветхозавітне відчуття старовини в міфі про Ікара». Перший акт сюїтного типу у виконанні балетної групи, що виступала у яблунівському корівнику, справив би враження на найрафінованіших поцінувачів мистецтва. Мрії та любов Ікара у першій картині, кування крил у другій картині, боротьба в третій, відчай і боротьба в четвертій, торжество безсмертної ідеї в п'ятій картині — все це разом, на глибоке переконання Веньямінова та всіх членів балетної трупи, не могло zostатись непоміченим старшим куди пошлють,

фуражирами, доярками і зоотехніком Невечерею, все це мало справити на них естетичний вплив, а справивши такий безсумнівний естетичний вплив — і втілитись у прямій віддачі мистецтва: у високій продуктивності праці, в трудовому ентузіазмі, у зайвих кілограмах надоеного молока, у підвищеній його жирності.

Грибок маслячок порався з вилами-згрелями коло гною, дівчата доїли худобу, грав оркестр, античний хор співав без слів, а на збитій із грубих дощок сцені посеред корівника звершувалось велике таїнство мистецтва. Прозорокришталеві, пастельні тони в тих епізодах, де йшлося про любов Ікара, дещо втрачали в глухуватій напівтемряві корівника, проте танцюристи вражали майже фантастичною пластикою рухів, віртуозністю виконання кожного номера. Особливо вдалились епізоди Ікара з Птицею, яку грала навдивовижу еластична блондинка, котра, либонь, зумисне гамувала свій дикий темперамент, але його видавала як врубелівської чарівливості синява очей, так і мелодійні, сказати б, контури тіла. А що вже музика спалахувала в цих епізодах! У музиці чувся політ, музика здатна була захопити в той політ не тільки Ікара й Птицю, а, здавалося, весь корівник разом із старшим куди пошлють, із доярками та зоотехніком Невечерею.

Головний балетмейстер Веньямінов, переживаючи за успіх спектаклю і водночас не сумніваючись у тому успіхові, аж млів од тривожного задоволення, коли під дірявим склепінням яблунівського корівника зазвучала пасторальна концертна п'єса для флейти соло та ударних. Музика тут мало не защебетала, або й защебетала, і в доярок, що не полишали доїння, перед очима постали, звісно, птахи й птахи, безліч птахів, що ринули в небеса й кликали їх за собою. Якби можна зафіксувати думки Веньямінова під час вечірнього доїння, коли худоба, жуючи сіно, зітхала й сопла, коли струмки молока вибігали з дійок і стріляли в дійниці, то думки головного балетмейстера мали б, очевидно, такий

вигляд: «Ах, як злютовано короткі три-хордові і кварто-квінтові приспівки, яке остинато малої секунди у арфи та ударних, яка ладова й метроритмічна змінність із яскраво вираженою танцювальною основою!.. Прекрасно задзвенів сонорний акорд струнних, арфи й челести, він немов повиснув на якусь мить угорі над худобою, його можна було б побачити і, здається, навіть помацати пучками. А сопрано, тенори та баси ще ніколи й ніде не звучали, як сьогодні, бо чи тут, на корівнику, така неймовірна акустика, чи то на хор так магічно діє присутність старшого куди пошлють, котрий зовні дуже звичайнісінький, та зате внутрішньо, безсумнівно, багатий... Ще ніколи Ікар не кував собі крила так, як кує сьогодні в корівнику. Він вольовий і мужній, скільки енергії вкладає в кожен удар молота і як звучить молот на залізному ковадлі!.. Дяка долі, яка привела мене в Яблунівку! Ще ніколи з таким веселим натхненням не танцювався нашою трупною діонісійський танець, ще ніколи так не вражало темброве забарвлення міді в сцені полювання! »

Отже, як бачимо, коли не зостався спокійним головний балетмейстер, який у мистецтві балету з'їв собаку і з'їв собаку не одного, то що вже тоді казати про грибка маслючка та інших яблунівських тваринників! У мистецтві балету жоден із них собак не їв, було не до того, й на їхню чисту наївну свідомість спектакль мав справити небувале враження, позначившись на кілограмах надоеного молока.

Про такий спектакль могли б тільки мріяти кращі балетмейстери й виконавці світу! Щоправда, сталось кілька непорозумінь, хоча ті оказії комусь і не здадуться непорозуміннями. Коли в корівнику величаво-грізно зазвучала тема Архонта, коли музика стала схожа на вигадливе поліритмічне плетиво з негаданими темброво-регістровими поєднаннями, коли в оркестрі стали помітно домінувати труба і ксилофон, озвалась корова Квитанція. Їй би, звичайно, мовчати й жуйку жувати, бо для неї в спектаклі композитор не передбачив ніякої партії, та й куди їй, колгоспній Квитанції,

було змагатися з прекрасними Птицею чи Дівчиною! Проте в корови несподівано пробудилась чи театралка, чи меломанка, й рябенька Квитанція, що мала роги віночком, задерла морду над жолобом і мукнула жалібно. Можливо, те мукання додало несподіваної барви до так званої жестової мімічної музики спектаклю — про це може кваліфіковано судити лише головний балетмейстер Веньямінов. Залишається сказати, що коли мукнула Квитанція, обличчя його було спокійне, жоден м'яз не здригнувся.

Друга okazія сталася така. Серед виставлених на корівнику декорацій були старогрецькі амфори, які театр позичив у історичному музеї саме для поїздки в Яблунівку Доярка Христя Борозенна, либонь, не звикла до того, що на корівнику йде спектакль, і, замакітрена, вилила піввідра надоєного молока до амфори, що стояла до неї найближче. Можливо, колись у Фівах якась старогрецька доярка й виливала молоко до цієї старогрецької вази, так що головний балетмейстер Веньямінов цю okazію міг розцінити позитивно, вважаючи, що саме життя втручається в мистецтво, дописує спектакль на свій лад, отже, якомога переконливіше втілюється ідея єдності мистецтва з виробництвом.

Головний балетмейстер Веньямінов страждання Ікара переживав як свої. Краєм свідомості і закрайком підсвідомості він побоювався, щоб ці страждання негативно не позначились на виробничому процесі на корівнику, щоб від співчуття Ікарові не опустились руки в грибка маслючка, а з тих працюючих рук не випали вила-згрелі. Проте Хома невірний і лукавий мужньо перетерпів страждання Ікара, вила-згрелі не випали з його рук, і головний балетмейстер був упевнений, що вже й не випадуть, бо на корівнику тим часом звершився епізод явлення Дівчини, що обіцяє Ікарові прекрасні земні блага, бо він таки вистояв, переміг, ворожі сили мають відступити, образ польоту в музиці набрав монументального звучання...

Перед фінальною картиною котрась із доярок змило-стивилась над головним балетмейстером Веньяміновим, що той захляв так і на тілі спав, та й налила чоловікові кухоль свіжоздоєного молока. Митець перехилив кухоль одним подихом, бо мав квапитись, бо вже звучала симфонічна поема з хором, бо вже пісенно-світло пливли над худобою та над яблунівськими тваринниками теплі звуки скрипок і гобоя, вже наче спалахувала звуками всіх своїх сорока семи струн арфа, так само саяливо спалахувала небесними клавішними звуками челеста (слід сказати, що її молоточки, б'ючи по металевих пластинках, наче пульсували енергійним, ударним світлом, і їхній тембр був солодкий та ніжний, нагадуючи смак астраханського кавуна), і вже в цій божественній симфонічній поемі з хору озивався високий голос сопрано, й альти лебеділи білими лебедицями!.. Авжеж, спектакль увінчувався достойним вінцем, і сотворіння цього вінця вимагало від головного балетмейстера Веньямінова мало не повного самозречення, потребувало від нього максимального напруження й переживання, — й він намагався і самозректись, і напружитись, і переживати. Щоправда, запах молока, який стояв на корівнику, лоскотав ніздрі, горло здригалось від спазматичних ковтків, але ці дрібниці не заважали йому думати приблизно так: «Ох, фінал — політ Ікара, фонтан емоцій, радість досягнутої мрії! Контрастно-складові і поемно-симфонічні структури... Кода має символізувати пришествя десятків, сотень, тисяч нових Ікарів — хай вони приходять у колгоспи, на фабрики, на шахти. Ікари мають працювати, дерзати в труді, але труд їхній має бути не безкрилий, а крилатий. Новітні Ікари весь час повинні чути свої крила за плечима, чути себе в польоті, бо вони у віках утверджують подвиг першопрохідця повітряних трас!»

Авжеж, балетмейстер Веньямінов міг думати й зовсім не так чи приблизно так, ви ж бо знаєте, як трудно заглянути у внутрішній світ митця, спробувати зазирнути в безодні осяянь

і натхнення чи силкуватись у словах передати знадливість і водночас матеріалістичну сутність творчого процесу...

Ще на яблунівському корівнику хореографічними, музичними й хоровими засобами творився образ монументального польоту, як грибок маслячок поставив свої вилазгрілі у кутку.

— Ну, я ниньки молодець, — сам себе похвалив старший куди пошлють, витираючи рясний піт із чола. — Я ниньки один за вісімнадцять управився, хоч подеколи впоруюся за без двох двадцять.

Отак сказавши, наче гвіздочком прибивши, Хома невірний і лукавий велично пройшов мимо оркестру, що розмістився поміж семи коров'ячих хвостів, мимо хору що співав без голосу і таким чином без слів коментував події спектаклю, пройшов повз дощані лаштунки сцени, де саме яскраво втілювалась оптимістична трагедійність подвигу Ікара, повз конаючого в творчому екстазі головного балетмейстера — й опинився надворі, в строгому зоряному блиску й запаморочливих пахощах літньої яблунівської ночі. Простував додому й гомонів сам із собою:

— Хе, хе, навіть негріте залізо можна під таку музику зігнути. Хо-хо, під таку музику навіть на крутеє дерево можна йти без крутого клина... Ну й Ікар! Такий не подавиться галушкою, як колись Мазепа в Полтаві подавився. Славний у них трикутничок вийшов: Дівчина, Ікар та Птаха!.. А які півтонові, чвертьтонові і кварто-квінтові!.. А яке важкодзвінке маркатне звучання рояля, які віолончелі й контрабаси, які голосні литаври, а ще ж ксилофон, дзвони, гонг, маримбафон!.. Хо-хо, під таку музику можна не спішити язиком, а квапитись ділом, можна руками підкладати, а не дарма гелготати!

Отож, як бачимо, на корівнику тільки здавалось, що той Ікар так Хомі невірному й лукавому потрібен, як ота ворожка — на той світ дорожка, у якої лікуватись — без здоров'я зостатись. Але така буває подеколи звичка в нашого

колгоспника, що він усе бачить, усе розуміє, та тільки не скоро скаже — ну, в славнозвісний свинячий голос чи тоді, коли мокре поліно вогонь і матиме.

— Е-е, ти ниньки хутчій додому, — мовила Мартоха, коли Хома переступив хатній поріг. — Про тебе не скажеш, що ти живеш, аби землі важче.

— Де нема охоти, там нема роботи, — відказав Хома, — а сьогодні отой Ікар на фермі нагнав мені велику охоту до ударної роботи. Я й упорався на п'ять хвилин раніше, пішов додому, а вони там іще грали та співали...

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ,

де Мартоха не нахвалиться екзотичними звірами, птахами й гадами, побаченими літнього дня в ланці на буряках, а також скоромовкою сказано, як випивали й закусували доглядачі звіринця

Повечерявши, гомоніли мирно про всяку всячину: про курей, корівчину, про те, що кріт на грядках цибулі поточив землю, слід би узавтра вдосвіта початувати на нього із заступом. І вже коли напали позіхи на обох, уже-коли обкладалися спати, Мартоха сказала, що до них у поле приїжджав сьогодні зоопарк. Так і сказала Хомі:

— До вас Ікара привозили на ферму, щоб помагав, а до нас у ланку на буряки доставили цілісінький зоопарк. Ми собі пораємось на буряках, а нам усяких звірів показують. Сонце грає в небі, припекло на лежнів, та й нам душно, але й ліниві, Хомо, старались! Гарно трудилися у полі й ті, що п'ять день нічого не роблять, а шостий відпочивають, і оті, яким ніколи за вухом не свербить, і оті, що роблять, як собі на безголов'я. Бо що то зоопарк, бо що то звірі! Ні в кого в руках не мерзло, ніхто не хотів вести коровку до вовка, щоб не боліла головка...

А яких звірів привозили в поле! В окремій клітці у відкритому кузові автомобіля показували вгодованого сіроманця, про якого можна б сказати, що він у клітці смирився паче вовка, якби сам та й не був вовком. Сіроманець поглядав по яблунівських полях, наче кошару хотів вистежити, або ж хотів пожаліти якусь яблунівську кобилу — залишити хвіст і гриву, або ж хотів із якоюсь лошицею помириться, щоб та лошиця додому не вернулася. Мартошина ланка дивилася на сіроманця у клітці й думала: «Такий славний на державних харчах, що якби покликав козу в гості — коза прийшла б!»

Та що там вовк, та що там сіроманець!.. Славетний зоопарк приїхав до яблунівських буряківниць із птахами, звірами та гадами такими, яких поки що в цих краях не бачили, а відтак вони й не могли справити якогось впливу — позитивного чи негативного — на трудові показники... Бачили ниньки в полі сибірського козерога, голубого гну, що живе в африканських саванах, гвинторогого козла, що водиться в Белуджистані. Для показу на яблунівських полях спеціально відловили в Африці скотину, що називається ватуссі, а також антилопу канну, бегемота, білого носорога.

— Ой, Хомонько дорогий, побачив би ти двогорбого верблюда чи бізона, кафрського буйвола чи гривастого барана, ламу чи оленя Давида, дикого кабана чи благородного оленя — й почувався б ти не отією тещею, якій прибулося зятеві діти колихати, а був би ти отой Хома, що не без ума: не б'є жінку — б'є тещу. А ще ж у великих залізних клітках на буряки привозили ниньки багато іншого чудного звіра, щоб заохотили до труда й отих, які люблять три дні заходу, а день празника, і вбоїща такі, що ти хоч йому що хоч, і оті, що люблять у неділю по шавлію, в понеділок по барвінок, а в вівторок снопів сорок, а в середу по череду, а в четвер по щавель, а в п'ятницю по дяглицю, а в суботу на роботу. Серед того звіра годилося б назвати довгошиїх жирафів, зебру Гранта, коня Пржевальського, європейську лань, гуанако,

лосів, бантенгів, антилопу Нільгау, слона, тапіра, дикобраза, осла, туркменського кулана, смугасту гієну, гепарда...

Та, либонь, найдужче сподобався Мартосі амурський тигр, еге ж, — отой тигр, якого занесено до Червоної книги, бо зосталось їх не так багато.

— Давай, Хомонько, поміркуємо, як ото тепер дбають за простого яблунівського колгоспника. Хоч той тигр і рідкісний, хоч його занесено до Червоної книги, а все ж таки знайшли прекрасного звіра, щоб привезти в «Барвінок». Мовляв, дивіться, жіночки, — і хай більшає ваше трудове завзяття, хай в охотку рветься бур'ян на буряках.

А хто з ланки хотів, то міг і погладити амурського тигра, авжеж, через залізні пруті клітки доводилось простягувати руку. Тигр муркотів, мружився золотими очима, перевертався на спину й дригав лапами. Але не кожен сподоблявся погладити тигра, лише передовики, лише ті, що найвправніше трудилися на буряках. Скажімо, Мартоха погладила за шерстю й проти шерсті, тигр муркотів удоволено, а вже коли хотіла погладити Одарка Дармограїха, то агроном одшив, сказавши, що хоч вона тепер і з сумлінних колгоспниць, та з недавніх спекулянток і пройдисвіток. Та й, мовляв, у Одарки Дармограїхи батько з матір'ю не з бідняків-незаможників, того-то їй зась лізти до амурського тигра.

А ще ж бо в тому звіринці не обійшлося без рисі та ягуара, без лева і навіть без звичайнісінької лисиці, хоч, здавалося б, де тобі трудовий ентузіазм візьметься від лисиці, яких і по яблунівських байраках вистачає. Весело посміялась ланка із яванських макак, із мавпи гусара, чорного патлатого павіана, мандрила, горили та ще макаки лапундера. В декого прокинулась справжня любов до екзотичних птахів — рожевого пелікана і кучерявого пелікана, до африканського клювача й азіатського клювача, до американського фламінго й шоломоносного казуара, до ему, нанду й квакви. Були в звіринці чорний лебідь і лебідь-шипун, каролінська качка й кондор, беркут і стерв'ятник, вінценосний журавель і

червоний ара, кубинський амазон і синьолобий амазон, білощокий бананоїд і берегові ластівки. Щоправда, берегові ластівки нічим не відрізнялись від яблунівських, так що пробудити трудове завзяття навряд чи могли. Зате китайський алігатор чи слонова черепаха, кавказька агама чи мідноголовий щитомордник, строкатий удав чи сірий варан, середньоазіатська кобра чи амурський полоз — від їхньої присутності кидались до буряків оті, що вони робили б, та в них рукава болять, й ота Гапка, що гарно жито жне — серпа і в руки не бере, й оті, що звертаються до Господа, щоб не побив плоскіні, а побив матки на шматки.

Поки ланка пріла на буряках, доти й возили на машинах звіринець за ланкою. А коли жінки посідали полуднати в лісопосадці, то коло лісопосадки полуднав і звіринець. Ну, жінки там їли хліб із салом та цибулею, хто взяв вареники з вишнями та сиром, пили молоко. А в звіринця свої харчі! Чорного чубатого павіана, макаку лапундера, мандрила та горилу годували молодими пагонами рослин, які й не ростуть у Яблунівці, якимись небаченими заморськими плодами, листям, корою, бульбочками, комахами, молюсками, черв'яками, дрібненькими тваринками, що жалібно пищали на зубах. Для амурського тигра та для лева різали овечок та баранчиків, до білого ведмеда кинули живісінької риби та живісінького тюленя. Азіатський дикобраз ласував корінцями, насінням, бульбами. Хижому беркуту кинули до клітки сірого зайчика — й де той зайчик скоро подівся!.. А всім отим гадам — мідноголовому щитоморднику, строкатому удаву, сірому варану, амурському полозу, середньоазіатській кобрі — давали всяких дрібненьких рептильок, пташечок там, пташиних яєчок, непоказних звіряток. І ті гади не відмовлялись, їли з добрячим апетитом, бо, либонь, вважали, що заслужили від колгоспу «Барвінок», раз їх цілісінький день показували в полі для жіночої ланки!

Звісно, їли за рахунок колгоспу не тільки лев, тигр, слон, ведмеді, кондор, кубинський амазон, макак лапундер чи гади,

а й ті, що доглядали гадів, звірів та птахів. Апетити в наглядців на свіжому польовому повітрі так розігрались, що куди проти них кучерявим пеліканам, шоломоносним казуарам чи стерв'ятникам! Голова колгоспу Дим уже постарався для гостей, що разом зі своїми звірами так надихали до праці ланку буряківниць. Там для тих, що доглядають гадів, було варене й парене, солоне й мариноване, смажене й печене, а про напої казати нічого. От наче доглядачі гадів та звірів пили на відстані від своїх підопічних, але ж градус який був у тих напоях! Той градус брав і на відстані, тому-то від самого духу захмеліли пугач, антилопа, червоний ара, бородач-ягнятник. А китайський алігатор від хмільних пахощів очамрів так, наче навсправжки хильнув оковитої, й заплакав справжніми крокодилячими сльозами. Мавпа гусар стала гусарити — бешкетувала й верещала в клітці, кафрський буйвол гупотів буйволячими ногами, наче намагався танцювати українського гопака, кінь Пржевальського сумно й довго іржав. Од хмелю, що носився в повітрі, гади міцно поснули — і строкатий удав, і мід-ноголовий щитомордник, і слонова черепаха, і вся-вся їхня компанія. От як-то далася взнаки гостинність вдячного колгоспного правління!

Мартоха так славно розказувала про приїзд звіринця на бурякову плантацію, так змальовувала поснулих гадів, що Хома невірний і лукавий також захмелів, також йому замакітрилось у голові, наче на хвильку й він обернувся на якогось гада — полоза чи кобру.

— Ото бач, як водиться, Хомо, — гомоніла рідна жінка Мартоха, — хто пив ниньки в полі, а в амурського тигра має боліти голова! Гаразд, чоловік у місті завтра знайде похмелитись, а що діяти отій мавпі гусару, коли їй знову закортить погусарити?

— Або рисі? — згодився Хома. — Так, щоб потім про неї в зоопарку всі звірі казали, що рись сім літ похмелялась та з похмілля і вмерла.

— Е-е, правда, що нема де впитись двогорбому верблюду, щоб він і стежки не бачив.

— І не вп'ється бегемот, щоб йому море було по коліна.

Отак щиро, по-людському поспівчувавши звірам, Хома з Мартохою вголос помріяли про той день, коли на збирання буряків навідається в Яблунівку цирк, — ото славно копалися б цукрові, якби прямо в полі перед колгоспниками виступали циркачі, та з такими номерами, яких досі ще ніхто не бачив! Або хай би приїхав Ермітаж — хоч і не багато, а знайшлися б любителі в Яблунівці, котрі захотіли б подивитись Рембрандта, Веласкеса, Рафаеля чи Тропініна. А надивившись шедеврів, і в роботі неодмінно б пожвавилися: може, в передовики по району й не вийшли б, але задніх не пасли б, це вже точно, бо в магічному впливі мистецтва сумніватись не доводиться...

Хоч море їхніх мрій було ще більше, ніж справжнє, та зі справжнього вода не годиться, а з їхнього моря мрій ох і смачна водиця — легко нею впиться...

Коли нарешті поснули, то приснилось грибку маслючку, що бачить він на фермі крилатого Ікара з вилами-згрелями в руках. Крилатий Ікар так вправно орудував коло гною, що старший куди пошлють подумав не без заздрощів: «О, цей умілець коло річки не стане копати колодязя, він празників не питає і сорочки не латає. Такий і премії гребтиме, й додаткову оплату, й фотознімок його висітиме на Дошці пошани». Й грибок маслючок уві сні відчув, що йому за плечима свербить, бо там із-під лопаток виростають крила, й ті дужі пір'їсті крила ось-ось піднімуть його з ліжка, відірвуть од рідної жінки, але не розтопляться коло сонця, бо справжні, а не з воску...

А Мартосі снилась бурякова плантація за селом. І снилися звірі. Вони сиділи не в клітках, а ходили на волі — всякі там верблюди, лані, лосі, олені, кабани, білі носороги, слони. Загледівши Мартоху, витягнули до колгоспниці морди з розумними й веселими очима, й кожен звір озвався своїм

голосом, а їхні голоси начебто складались у пісню, з якої можна було втямити лише окремі слова: «Довго Хима юлила, поки хлопця обдурила... На весіллі погуляєм: дядько до мами сватається... Не женився — не журився, оженився — зажурився... » Отак співали в Мартошиному сні всякі заморські й незаморські звірі, все про дівування й парубкування, про милування та цілування, про женихання і віддавання, про залицання та упадання, та що ти з тих звірів озьмеш: вони й літо просвистять у полі, а робити самі не стануть, їм дріта-дріта серед літа, прийде зима — хліба нема. Та не біда: якийсь колгосп «Барвінок» їх нагодує...

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ,

*у якому старший куди пошлють знайомиться з академіками
Мастодонтовим-Рапальським, Йоною Ісайовичем Корогли,
Козаком-Мамариго та іншими, демонструючи виняткову
ерудицію та обізнаність в усіх галузях науки*

Наївні діти родючої подільської землі, Хома з Мартохою не здогадувались, що, можливо, славетний театр опери та балету і знаменитий на Україні звіринець приїжджали в той день до Яблунівки задля них обох, що до того приїзду спричинились добра воля й терплячий геній голови колгоспу Михайла Григоровича Дима. Бо надумав перевиховати в труді Хому та Мартоху, бо замислив у натхненній праці зміцнити їхню мораль. Отож, щоб шанувались у праці, нате вам театр опери та балету прямо на корівник, нате вам звіринець прямо на бурякову плантацію!

Звісно, практичний і далекоглядний Дим не обмежився тільки театром опери та балету і звіринцем. Кудись там подзвонив по телефону, з кимось там погломонів — і не встигла ще рясна подільська курява влягтися за театром опери

та балету й знаменитим звіринцем, як до Яблунівки вже їдуть зовсім інші шефи, із самої столиці, вже й приїхали! Еге ж, інші шефи, бо якби голова колгоспу Дим уповав тільки на одненьких шефів, то де б уже «Барвінок» зі своєю економікою й сидів, а за свої здобутки мав би, як свиня в городі — добре поліно.

До грибка маслючка на ферму в помічники не могли не виділити одного шефа. Оскільки всі вони мали високі академічні звання, то й цей, звісно, був пташкою їхнього польоту. З пещеною борідкою-еспаньйолкою, золоте пенсне мерехтить на гачкуватому носі, високолобий, лисина сліпуче міниться арктичним сяйвом, в очах стільки мудрості, що зразу видно: ото коли дурня саджають на покуті для сміху, то оцього посадили б тільки для честі. Рука, яку він простягнув грибку маслючку при знайомстві, була холодна, мов рука воскової фігури з музею мадам Тюссо.

— Академік Мастодонтов-Рапальський! — відрекомендувався він голосом, у якому задзвенів чеський кришталь.

І поки старший куди пошлють навчав академіка Мастодонтова-Рапальського тримати в руках вила-згрелі, шеф своїм чітко поставленим голосом, наче виступав перед професорською публікою в Оксфордському університеті, хвалився, що він таки є почесним академіком Оксфорда, а ще Кембріджа. А щоб Хома проникся до нього ще більшою повагою, академік Мастодонтов-Рапальський перерахував світових знаменитостей, із якими нібито познайомився на міжнародних конгресах та симпозіумах. Далі дістав із кишень кілька коштовних оксамитових шкатулок, навмисне захоплених до Яблунівки, і з тих шкатулок вийняв усілякі чудернацькі нагородні знаки, оздоблені дорогоцінним камінням. Обережно поклавши нагороди до оксамитових шкатулок, сховавши все те до кишень, академік Мастодонтов-Рапальський взявся за вила-згрелі, пробуючи згрібати гній на корівнику. А що клятві вила кепсько слухались його рук, то академік упав в амбіцію й став хвалитись перед Хомою, який-

то він великий учений, як-то знається на своїй справі. Стояв погожий літній ранок, під стелею цвіріньчали горобці, а вельми великий вчений Мастодонтов-Рапальський не замовкав ні на хвилину, такі мудрі слова ще ніколи не звучали на яблунівському корівнику, отож грибок маслючок і слухав, як заворожений. А йому до вух влітало і влітало: вегетативна нервова система, фіброзні астроцити, катехола-міни, рефлекс зіниці, саккадичні рухи, дифузія в міжклітинних щілинах, рецепторний потенціал, просторова сумація, міоненевральна патологія...

А що академік Мастодонтов-Рапальський за своє довге життя в науці звик нічому не дивуватись, то маститий вчений нітрохи не здивувався, коли старший куди пошлють уважно вислухав його і раптом у відповідь видав свою тираду, яка раніше теж ніколи не лунала на яблунівському корівнику:

— Мотонейрони, клітини Пуркінє, розподіл Пуассона, пресинаптичне гальмування, синаптосоми...

Академік Мастодонтов-Рапальський, бачачи, що наскочив не на дурного по саму зав'язку, тож, щоб підтвердити свій високий авторитет у світовій науці, мов горох об стіну сипнув:

— Синапси вегетативної нервової системи, синаптична затримка, синаптичні бляшки!

А грибок маслючок своєї:

— Синаптичні потенціали, синаптична відповідь!

Академік Мастодонтов-Рапальський поправив пальцем золоте пенсне і з великою гідністю заявив:

— В дослідах на п'явці з допомогою фізіологічних методів...

А старший куди пошлють підняв угору вила-згрелі, як найбільший свій аргумент, і січе:

— Досліди над сіамською кішкою, нейрони в середній смузі латерального колінчастого тіла...

Отак на корівнику гомоніли старший куди пошлють та маститий академік Мастодонтов-Рапальський. Із їхніх уст

знай сипалися всякі там ацетилхолинові шуми, волокна з ядерною сумкою, корзинчаті клітини, мозкові синаптосоми та піноцитозні вакуолі. Слова ці рідкісні, може, нічого й не сказали б зоотехнікові Трохиму Невечері чи доярці Христі Борозенній, а для грибка маслячка мудрі терміни були солодші за мед медович і цукор цукровий. Так і сипав, так і сік: мускульне веретено! генетичний фактор! радіоавтографія!

І хоч маститий Мастодонтов-Рапальський звик ніколи ні з чого не дивуватись, але тут, на яблунівському корівнику, мусив відмовитись від своєї олімпійської незворушності. Академік не без оторопіння дивився на непоказного грибка маслячка й на вила-згрелі в його жилавих, натруджених руках.

— Скажіть, Хомо Хомовичу, — поспитав не без мимовільного улесливого джоту в голосі, — як вам коло колгоспної худоби вдалося так глибоко проникнути в таємниці і надскладних клітин, і твердої мозкової оболонки, і фузімоторних волокон? Адже ви позбавлені і лабораторії, і спеціального обладнання. Та ви знаєте більше, ніж багато вчених, узятих разом! І навіщо вам, Хомо Хомовичу, у вашій роботі на фермі отакі глибокі знання?

— Ех, ви! — тільки й мовив старший куди пошлють докірливо. Й вираз його обличчя став такий, наче чоловік хотів сказати: «А ще в капелюсі!» Оскільки в цю літню днину академік був не в капелюсі, а сяяв ідеально блискучою лисиною, то Хома невірний і лукавий утримався від такого сакраментального вигуку, натомість сказав по паузі: — Усі ці знання увібрав із молоком матері, я всяких там академій не закінчував. А знання синапсів збудження чи гальмівних синапсів, механорецепторів чи методу сахарозного місточка, нейрофіламентів чи денервації допомагають мені в роботі ось тут, коло худоби! Хоча ви й академік, може, й бували в Оксфорді чи ще там де, а від життя відстали, не знаєте, що тепер без таких знань навряд чи обійдешся на високотоварній тваринницькій фермі, на тракторі чи комбайні.

Вислухавши старшого куди пошлють, академік Масто-донтов-Рапальський зрозумів, що таки справді відстав од життя, що по нинішній день мав хибне уявлення про науковий арсенал рядового колгоспника у «Барвінку». Авжеж, є закономірність у тому, що вони, новоспечені шефи, допомагають сьогодні в сільськогосподарських роботах у Яблунівці, таким чином поєднуючи науку з життям, яке, виявляється, ой як далеко пішло вперед. І він із незграбною заповідливістю заходився орудувати вилами-згрелями, вигортаючи гній та перетовчену мерву.

— Ну, бачу, вам дай товкач, то й вікна повибиваєте, — Дорікнув грибок маслючок, якому накинули такого шефа, котрий не вміє до пуття вила тримати в руках.

— Я й справді наче ота добра кума, та розуму нема, — відказав академік, непомітно й собі черпнувши а бездонного колодязя яблунівської народної мудрості. Й навіть став піддобрюватись до свого наставника: — Але краще з вами, Хомо Хомовичу, два рази згубити, ніж зі мною один раз знайти, еге?

— Хто відає! — розмисливо сказав старший куди пошлють. — Так із копита я вам не можу відповісти, чи зі мною ліпше в пеклі, ніж із вами в раю. Але, видно, ні в Оксфорді, ні в Кембріджі вас такого простенького діла не вчили, то в Яблунівці повчіться, вміння знадобиться на старість, потім ще й іншим академікам передасте — своїм і чужим, котрі б ото раді косити, та нема кому за ними косу носити.

— Бо з простоти люди пропадають, — згодився маститий Мастодонтов-Рапальський. Ви́ла-згрелі він намагався втримати однією рукою, бо другою хапався за золоте пенсне, що спадало з перенісся гачкуватого носа. — От вам, Хомо Хомовичу, допомагає, а мені чомусь зовсім не допомагає моя обізнаність із гальмівними нейронами, рецептивними полями, синаптичною передачею...

— Не скажіть! — заперечив старший куди пошлють і скривився так, як ото подеколи святий на святого кривиться.

— Без тих знань ви отут на корівнику, може, не варті були б і печеної цибулі.

Добре, що грибку маслючку трапився такий старатливий шеф, як академік Мастодонтов-Рапальський. Звісно, за першим наїздом до колгоспу в цього славнозвісного авторитета не все виходило з вилами-згрелями, а чи знайдеться сміливець, який стверджуватиме, що в академіка нічого не виходитиме й через кілька років шефської допомоги? Але, на жаль, не всі поміж приїжджих шефів відзначались таким сумлінням і скромністю, як Мастодонтов-Рапальський.

Якийсь академік носив оберемками вико-мішанку й закладав у жолоби для худоби. Дрібненький, наче немовлям ніколи не нюхав материнського молока, з блакитною оксамитовою шапочкою на голові, що скидалась на цурку для гри в скраклі, цей академік світив злими золотавими очима, що нагадували монети царської чеканки. Маститий Мастодонтов-Рапальський пошепки сказав старшому куди пошлють, що золотоокий в оксамитовій шапочці — знаменитий сходознавець, часто виїжджає в арабські країни, брав участь у якихось древніх розкопках на берегах Мертвого моря, написав цінні праці про унікальні й рідкісні монети династій Саманидів, Тимуридів і Шейбанидів, здатен годинами аналізувати традиційні версії сюжету про Юсуфа й Заліха в пуштунській літературі, може в самозабутті напам'ять цитувати Османські судові документи будь-якого століття. Авжеж, вико-мішанка з його рук розсипається, авжеж, він не годен пройти як слід по корівнику, але нехай старший куди пошлють не сумнівається, що золотоокогого в блакитній шапочці знають майже всі тюркологи. Мабуть, в очах Хоми невірною і лукавою майнув сумнів чи недовіра до почутого, бо маститий Мастодонтов-Рапальський проворно скочив до знаменитого сходознавця, щось шепнув на вухо — і в того від обурення побільшало золота в кожному оці принаймні унцій на тридцять-сорок. Заплітаючись тоненькими ніжками в підстилці, він підійшов до грибка

маслючка й відрекомендувався: Йона Ісайович Корогли. Рука, яку потиснув грибок маслючок, була тверда, маленька й кругла, наче мідна фельса, себто монета. А потім став мало не виспівувати арабською мовою, химерно округлюючи або витягуючи рум'яні, мов персики, губи. Коли Йона Ісайович Корогли вмовк, старший куди пошлють сказав із усмішкою:

— Даруйте, що я трохи засумнівався у вашій ученості, але після того, як ви майстерно продекламували газель із паризького рукопису Дивана, що належить незрівнянному Бабуру, я більше нітрохи не сумніваюсь у вашій ерудиції.

У бідного Корогли від здивування обличчя стало таке, наче він тільки щойно втямив, що приїхав до Яблунівки у великому чоботі на лівій нозі, а малий чобіт забув удома під лавкою, і гордий погляд золотих очей став прямий, як свинячий хвіст. А грибок маслючок оту газель Бабура, що прозвучала арабською мовою, відразу ж переклав на українську. Його сухий, мов перець, голос арабською тривогою звучав на яблунівському корівнику:

— *З тих пір, як це обличчя й ці коси заповнили моє серце, вдень немає мені спокою, вночі немає мені сну.*

В яку сторононьку я не піду, поряд зі мною йде страждання, куди б я не повернувся, назустріч мені йде горе. Сотні мук і кривд звідавши, тисячі страждань і печалей звідавши, спокою мало звідавши — такий, як я, є ще хто-небудь? Розлука з цією сонцеликою, біль від цієї неоправної біди запалили в моєму серці вогонь, затопили мою душу водою. Хоч би й як було тяжко, не кажи людям про свій біль, бо твій плач, о Бабур, для людей — сміх.

Академік Мастодонтов-Рапальський, якого старший куди пошлють уже встиг зачарувати раніше, дивився йому прямісінько в рот, поки з того рота вилітали всі бейти — від першого до останнього. Академік Корогли ще не здогадувався, що за оцим грибком маслючком водиться сила, здатна й мертвого з могили підняти, тому лиш ошелешено кліпав повіками, вислухавши газель по-українськи.

— Цю газель Бабур написав метром хазадж-і мусаман-і ахраб, — сказав Йона Ісайович, отямлюючись, та ще не

відаючи, що з грибком маслючком водитись — як з лихою годиною. — У першому бейті слова-антоніми «день» і «ніч» надають антитетичності висловлювання...

— Еге ж, Йоно Ісайовичу, — не дуже ввічливо перебив старший куди пошлють, якому досі не випадало так близько спілкуватися з академіками на корівнику. — А вже в п'ятому бейті, який завершує газель, Бабур виразив антитезу словами-антонімами «твій плач» і «сміх»...

Спантеличений Корогли (язичок його, либонь, любив скочити, перескочити і хвостика не замочити) шпарко заговорив про ряд семантичних протиставлень у цій газелі, що вони притаманні для багатьох дуалістичних міфологій, характерних для архаїчних періодів розвитку суспільних структур. А Хома невірний і лукавий з великою впевненістю того, що на вечірні був і в кадило дув, не залишився в боргу перед академіком: шпарко заговорив про бінарну логіку мислення на основі тотемічних уявлень, про рунічне письмо, про парні антитетичні словосполучення задля стилістичного прийому.

Слухаючи тонкі, кваліфіковані міркування старшого куди пошлють про перший бейт п'ятої газелі Бабура з його паризького рукопису Дивана, посилення на авторитетні імена Алішера Навої, Самойловича, Благого, Мелетинського, Золотарьова та інших, академік Йона Ісайович то синів, то зеленів од нападу несподіваних заздрощів і від бажання, щоб грибок маслючок послався й на його ім'я. Проте Хома невірний і лукавий не квапився посилатись на ім'я Корогли, з яким оце вів учену бесіду на яблунівському корівнику, не намагався навіть стати з ним на спільну дошку, а вперто підкреслював свою більшу обізнаність, ширшу ерудицію.

Либонь, цей турнір двох любомудрів тривав би й далі, та на корівнику появилася похмура постать зоотехніка Трохима Невечері.

— А чого ви, хлопці, тіснитесь, немов хліб у печі? — поспитав зоотехнік Невечеря, — А чого ви бали-теревені

точите, а свині в ріпі? А чого ви мнете роботу, як сліпий торбу? По академіях своїх на одне слово відказуватимете сто, а тут працювати треба. Які позбирались: навіть Хома через вас позбувся ума, а досі ж на ньому вся ферма трималась. Та ви, бачу, такі славні шефи, що якби виглянули з вікна, то яблунівські собаки три дні гвалтували б!

Мастодонтов-Рапальський хутенько за вила-згрелі схопився. Йона Ісайович побіг по вико-мішанку, а для Хоми тяж робота знайшлася: здійснюючи загальне керівництво академіками, він то руки засував до кишень, то чвиркав крізь зуби.

Слава про грибка маслючка, який розумом перевершив Мастодонтова-Рапальського й Корогли (хоч вони були спеціалістами із різних галузей знань), хутко поширилася серед приїжджих шефів. Очевидно, цю славу поширив не так Корогли, котрого публічно осоромили, як Мастодонтов-Рапальський, який знайшов собі рівного по плечу в благословенній Яблунівці. Й коли наморений грибок маслючок, ухоркавшись коло худоби, вийшов із ферми на колгоспне дворище, тут на нього чекали цікавим гуртом найвидатніші уми зі столиці.

Академіки дивились на старшого куди пошлють так, наче знайшли п'ятака, та не відають, як поділити знахідку. В їхньому гурті золотоокий Йона Ісайович був схожий на оту славнозвісну руду мишу, котра, вважай, загинула. Мастодонтов-Рапальський скидався на Ганну без солі, хоча й дженджурився, й очі його грали двома осінніми задержуватими півниками. Дехто кривився так, наче позаторік вимокнув як хлющ, дехто сутулився, немов у дитинстві обмерз як качка, дехто супився, наче йому ще сьогодні вранці на засіданні якоїсь вченої ради втерли носа. Грибок маслючок веселим зизом оглянув оторопілу компанію академіків і зразу відчув їхню глибоку недовіру до себе — таку глибоку, що жабі по око.

— Чого ви, хлопці, поставали тут як опарені? — щиро поцікавився Хома невірний і лукавий. — Може, не годні набрести на свою стежку?

А що академікам заціпило від радості так близько бачити старшого куди пошлють, то він узяв нитку балачки всвої руки, став підбадьорювати:

— Хрестійбо, як сироти! Як сироти, на яких світ стоїть, бо вони тільки народжуються, а не мруть. Як сироти, що горбаті, й череваті, і їдять багато. Не журіться, хлопці, бо з яблунівської хати по нитці — ось уже одній сиротині сорочка, а коли сорочка біла, то відразу сиротині й Великдень!

Академіки слухали, пороззявлявши роти, наче грибок маслячок вправно обертав перед ними kota назад хвостом.

А був у їхній компанії Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго, великий спец із технічних наук. Пізнавши в технічних науках геть усе, Козак-Мамариго взявся за хобі: цікавився медициною, генетикою, архітектурою, живописом, музикою, історією народності майя, кримінальним правом, японськими віялами з рисової соломки, горловим співом, так званими виходами людини в астрал, древньоєгипетськими папірусами, жаргонною лексикою одеських биндюжників і так далі. Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго зодягався у вишивану сорочку, носив полотняні штани, фарбовані бузиновим чорнилом, а також французький слуховий апарат. Еге ж, Козак-Мамариго трохи недочував, і слуховий апарат він одержав у подарунок від марсельських докерів... себто не зовсім від марсельських докерів, а від позашлюбного сина своєї другої дружини, з якою перебував у громадянському шлюбі. Позашлюбний син, будучи знаменитим футболістом, купив цей слуховий апарат у Марселі, куди їздив на матч у рамках офіційного європейського турніру, й купив не для когось, а для глухуватого вітчима, котрий начебто доводився йому й не вітчимом, а отим родичем, із яким спільно сушили онучі на одному сонці. Але ж не міг Аполлон Кіндратович сказати своїм високолюбим колегам, що дістав іноземний

слуховий апарат саме таким шляхом, ось тому й заявляв гордо, що апарат йому подарували марсельські докери, хоча вперто мовчав, де саме й коли зустрічався з ними...

Наділений мегатоннами вродженого й набутого в академічному середовищі апломбу, Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго дивився на грибка маслючка так, наче побачив злодія, котрий украв, та ще й кінці поховав. Хома невірний і лукавий, упіймавши з натовпу шефів-академіків саме той погляд, доброзичливо підморгнув ученому в полотняній вишиванці і в полотняних штанах, фарбованих бузиною.

— А чого ви, дядьку, так дивитесь, наче угледіли десяту воду на киселі?

Лишенько, як від того невинного запитання завівся академік Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго! Потемнівши на лиці так, наче ось тут, біля яблунівського корівника, з його кишені вкрадено спасибі, він запрагнув змішати грибка маслючка з болотом, а тому й засипав колгоспника градом запитань. Еге ж, коли такий велемудрий, коли зажив такої слави серед моїх колег, то відповідай! Що буде, коли коротконогого смугастого півня схрестити з коротконогою чорною куркою? Які вродяться курчата від чорного темношкірого півня з листовидним гребенем та від курки смугастої, білошкірої, теж із листовидним гребенем? Коли в нормальної жінки є брат-дальтонік, то чи може бути в неї син із кольоровою сліпотою? Якщо одружаться здоровий чоловік і здорова жінка, то чи може в них народитися син-гемофілік? Якщо батько й син у сім'ї гемофіліки й кароокі, а мати має нормальне згортання крові й голубоока, то чи передалися синові прикмети від батька? А коли схрестити білооку сіротілу самку дрозоділи з червонооком чорнотілим самцем?..

Вечірнє сонце сміялось у скалочках зіниць старшого куди пошлють.

— Говоріть хоч до скоромного Спаса! — весело озвався Хома невірний і лукавий, потішений тим, що до нього

звертаються з такими мудрими проблемами. — Говоріть, поки я ще не запитав, скільки яйцеклітин утворюється у вас, Аполлоне Кіндратовичу, з одного оогонія!

Почувши веселу відповідь старшого куди пошлють, академік Корогли сіпнувся, неначе приску на нього кинули, академік Мастодонтов-Рапальський зрадів, ніби ховався від смерті, та смерть усе-таки знайшла, академік Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго зморщився, немов згадав про своїх далеких предків, які повмирали від редьки. Та, либонь, він удався з отих, хто уповатиме на поміч воскової свічки, яку встромлять між пальців, коли покладуть на мари та понесуть до ями. Отож, вірячи, що подужає грибка маслючка, він знову сипнув запитаннями, наче зі скрині Пандори. Мовляв, ти, яблунівський Хомо, чоловік темний і не вчений, храму Сивілли в Тіволі не бачив, через міст Фабриція в Римі не ходив, акведуків поблизу Німа не оглядав, у дім Веттіїв у Помпеях не навідувався й розписом стін не милувався, навколо Колізею не вештався, під аркою Тіта не шпацірував, до колони Трояна тебе не водили. Пантеон тобі не показували, тінь від кінної статуї Марка Аврелія на Калітолії на тебе не падала...

Слухаючи академіка Козака-Мамариго, який, здавалося, здатен собі рота роздерти, коли той перестане вихвалитись, грибок маслючок поблажливо й великодушно всміхався. Зрештою Аполлон Кіндратович свою річ уклав, як сіно в годину, а Хома невірний і лукавий сказав:

— Е-е, видать, що ви не дурак, а наче отой буряк: на дорозі не росте, а все на городі. А знаєте, хлопці, що Плутарх казав про протилежність розуму й матерії? Перше для нього — Озіріс, друге — Ізіда. Від їхнього шлюбу, від цієї єдності протилежностей, спочатку появилась докосмічна єдність, яку Плутарх назвав Аполлоном, чи не так, шановний Аполлоне Кіндратовичу?.. А далі ця докосмічна єдність обертається й на космічну, так що космос виявляється найбільшою красою буття взагалі, правда ж бо, дорогий Аполлоне Кіндратовичу?..

Слухаючи грибка маслючка, який говорив і говорив, наче дрова під казан із киплячою смолою в пеклі підкладав, академіки лагідно всміхалися. За винятком хіба що єдиного Корогли, котрий ніяк не міг перейнятися симпатією до яблунівського любомудра, та заповзятого й самозакоханого Козака-Мамариго. Щоправда, поки грибок маслючок проводив тонкі історичні паралелі між Аполлоном і Аполлоном Кіндратовичем, у академіка випадково самовимкнувся французький слуховий апарат, подарований начебто марсельськими докерами, тому-то Козак-Мамариго й не оцінив по достоїнству сказаного, тому-то, знову ввімкнувши французьку слухавку, він ще раз кинувся вперед зі своєю ерудицією, мов індик на червоне. З його рота сипнули якісь еліпси, циклоїди, епіциклоїди, гіпоциклоїди, параболі, гіперболі, параболоїди...

В академічній компанії незворушний, самовдоволений грибок маслючок скидався на оте українське дерево, про яке говорять: «Дарма верба, що груш нема, аби зеленіла!» Звідки-бо академікам, які начебто все знали, та й було знати, що він не тільки бачить справжні срібні німби над їхніми головами, не тільки бачить з'їдені ними сніданки та обіди, не тільки внутрішні болячки, а й кожну думку їхню читає! І хай ти будеш хоч семи вершків у лобі, і хай би ти любив їздити — і не любив саночки возити, і хоч би ти хотів багато мати — і ще більше спати, однаково від грибка маслючка ні з чим не сховаєшся.

І коли з рота академіка Аполлона Кіндратовича Козака-Мамариго, нарешті, в запашне яблунівське повітря літнього вечора перестали сіятись усякі там теореми Дезарга й Паскаля, Хома невірний і лукавий ступив якийсь крок по споришу до академіка Козака-Мамариго й сказав:

— Еге ж, чули ми про мильні плівки на контурах, чули й про формулу Лапласа про поверхню рідини в капілярі. Як то мовиться, козел в огороді, а п'яниця ключник! А скажіть, шановний Аполлоне Кіндратовичу, глухота вам не заважає?

Академікові Козакові-Мамариго від несподіваного запитання заціпило, і в його запальних речах не стало браги, а на обличчі відваги.

— У диспуті мені допомагає французький слуховий апарат, подарований марсельськими докерами!

— Апарат, може, помагає, зате глухота заважає, — не без афористичної влучності відповів грибок маслючок. — А чи не хочете ви позбутись французького слухового апарата?

— Але ж це подарунок марсельських докерів!

— Еге ж, від дідового сусіда молотників! — усміхнувся грибок маслючок так, що академік Козак-Мамариго зблід, зрозумівши: цей скотар знає і про його другу жінку, з якою він живе у громадянському шлюбі, й про її сина-футболіста, якому доводиться чи то вітчимом, чи то й ні. — Давайте лишень слухавку, а я вам вуха полікую!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ,

*де Хома раптово обертається на народного голкотерапевта,
вправно лікуючи від глухоти академіка Аполлона
Кіндратовича Козака-Мамариго, а інших світил науки
також рятує від болячок*

Треба сказати, що академік Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго звертався по медичну допомогу до кращих вітчизняних і зарубіжних вухогорлоносіїв. Вітчизняні вухогорлоноси заспокоювали вченого, кажучи, що буває гірше. Звісно, краще одно око своє, ніж чужі обоє, звісно, сліпий сліпому стежки не вкаже, звісно, сліпий не баче, а кривий не скаче, але ж у вас, Аполлоне Кіндратовичу, зовсім не так. Для вас, мовляв, не тільки двох, а й однієї обідні правити не будуть, вам не болять — ото ж ваш язик і не кричить. Вам не треба, щоб баба ворожила та й головою

наложила. Про вас, глухого, не скажеш, що вам ані смерті, ані попусту, щоб вам уже не милий світ, що вам уже не топтати ряст. Глухому — скрізь добре, бо глухий — це не старий та дурний, до нього старість ще не йде й хвороб не веде, йому не треба жувати воду, коли хліба нічим.

Так заспокоювали академіка Аполлона Кіндратовича Козака-Мамариго наші внутрішні, себто вітчизняні, вухогорлоноси. Зарубіжні вухогорлоноси теж делікатно натякали, що глухота минеться, коли чоловікові умреться, що смерть не перебирає — бере також глушманів і тетер, що глухому викопають яму не вужчу й не мілкішу, ніж сліпому чи кривому.

Звісно, від таких розмов із вітчизняними та зарубіжними вухогорлоносами академік Козак-Мамариго почувався значно краще, подеколи здавалось, що може обійтись без французького слухового апарата, начебто подарованого марсельськими докерами. І потай від усіх він плекав сокровенну мрію, що смерті шукати не треба — сама прийде, а коли смерть прийде, тоді вже він напевне позбудеться глухоти!

Отож, коли в той пріснопам'ятний вечір грибок маслячок, якого нікому з академіків не пощастило подужати в стихійних інтелектуальних турнірах, та й пообіцяв полікувати слух великого спеца в галузі технічних наук, в очах колег засвітилась надія на чудо. Бо якщо хтось із них навіть усе своє свідоме в науці життя й боровся з народною медициною, то — будемо відверті! — до кінця людської подоби не втрачав, десь у неофіційному закамарку душі вірячи в цілющу силу до кінця не вбитої ним народної медицини. Аполлон Кіндратович належав саме до таких світочів нашої науки. Він подивився на грибка маслячка очима небіжчика, якому забули покласти мідні п'ятаки на повіки, й сказав:

— Авжеж, до біса всякі там фазові простори та топологічну структуру складних органічних полімерів у моєму

мозку! Поки купило не притупило, купую, Хомо Хомовичу, ваш товар, бо те купуєш, без чого не пробудеш!

Гай-гай, і цей академік під впливом Хоми невірною і лукавого не зміг не черпнути зі скарбниці яблунівської народної мудрості, коли з тієї глухоти став якийсь зиск викроюватись.

— Давайте, хлопці, за курник! — скомандував старший куди пошлють. — Там народ не підглядатиме.

Шефи притьмом слухняною отарою посунули за курник слідом за грибок маслячком. У кущах дерези поспинялися. На обрії сідало сонце, з поля поверталась, мукаючи, худоба. Обличчя в Хоми невірною й лукавого було червоне, мовби підмальоване вечоровою сонячною кров'ю. Й коли маститий Мастодронтов-Рапальський уже дивився на яблунівського колгоспника, як на новоявленого месію, то губи Йони Ісайовича Корогли тремтіли саркастичним усміхом.

— Роздягайтесь! — наказав старший куди пошлють видатному спецу із технічних наук.

Академік Козак-Мамаріго спершу лякливо схопився за полотняні штани, фарбовані бузиною, далі розгублено смикнув за китайку-поворотку свою вишивану сорочку.

— А може, тільки рукав сорочки закотити? — несміливо пробелькотав.

— Хто ж лікує від глухоти людину, в якій зачочено тільки рукав? — заперечив грибок маслячок.

Заперечив, звертаючись до всіх присутніх за курником шефів, наче до своїх асистентів, і вони дружно та мудро кивнули головами. Бачачи, що колеги повністю підтримують Хому й розуміючи, що тут не Будинок культури, який зобов'язує до певних норм поведінки, Аполлон Кіндратович незграбно стягнув вишиванку й передав у руки колеги Корогли. За вишиванкою зняв майку і вже хотів стягувати штани, як знову обізвався старший куди пошлють:

— Хто ж лікує від глухоти людину без штанів? Ви роззуйтесь!

Роззувшись, а також вийнявши з вуха французький слуховий апарат, академік Козак-Мамариго постав перед своїми колегами та перед грибком маслючком не тільки напівголий, а й глухий. Ще в босоногому дитинстві його тіло татуйовано всякими наколками, яких маститий Аполлон Кіндратович не соромився хіба що в присутності своєї другої дружини, з якою перебував у громадянському шлюбі.

— А ви чого смієтеся? — мовив старший куди пошлють до шефів, які іронічно розглядали свого колегу. — Не бачили голого академіка? Мовчіть, сякі, бо й ви такі! Авжеж, не бачить сова, яка сама...

Академіки слухняно позгрібали усмішки з облич, поховавши своє кепкування на господарство. Грибок маслючок дістав із-за вилоги звичайну циганську голку з ниткою, яку носив там про всяк випадок: пришити гудзик, залатати дірку чи, може, зайнятися голкотерапією.

Еге ж, зайнятися голкотерапією. Бо коли грибок маслючок дістав із-за вилоги піджака циганську голку, то Мастодонтов-Рапальський, Корогли, Козак-Мамариго та інші приїжджі шефи відразу здогадались, що Хома невірний і лукавий неодмінно практикує з голкотерапії. Їхній здогад переріс у певність, коли той чіпкими пальцями, наче кліщами, взяв ліве вухо глухого академіка і, вибравши якусь невидну цятку в раковині вуха, заходився наколювати химерну цятку гострим кінчиком циганської голки. На посинілих від страху губах Алоллона Кіндратовича розклалась, немов турецький святий на покуті, велика зміїста усмішка. Далі кінчик циганської голки старший куди пошлють загнав у праве вухо.

Обличчя в Алоллона Кіндратовича стало таке, наче в отого кота, який знає, чиє сало поїв. Потім, посадовивши спеца просто на землю, грибок маслючок загнав кінчик циганської голки в ліву п'яту свого стихійного пацієнта, переходя не з меншою вправністю — в праву п'яту. Слід сказати, що голка в п'яти йшла з великим скрипом, бо на них жовтіла чи не буйволяча шкіра.

Шефи надзвичайно пильно стежили за маніпуляціями народного голкотерапевта з Яблунівки, фіксуючи кожен його рух, вираз очей, міміку обличчя.

От і все, зробила Гапка бісового батька! — весело вигукнув грибок маслючок, виймаючи циганську голку з буйволячої шкіри Козака-Мамариго. — Не будьте жвавими, як ведмідь за мухами, вдягайтесь і взувайтесь, щоб народ не зглядався.

— Та невже? — здивовано вигукнув Аполлон Кіндратович, і лице його розцвіло такою нестриманою усмішкою, що якби притримали, то й ледар піймав би.

— Що, ні сіло ні впало — дай, мамо, сала, еге? — тепло всміхався яблунівський голкотерапевт.

— Еге! — усміхаючись, показував квасолини зубів Аполлон Кіндратович.

— Не сама пряла, кума помагала, правда? — тішився чужою радістю старший куди пошлють. — Думали, як уродиться лоша з лисиною, то так воно й пропаде?

— Чую! — кричав за курником Козак-Мамариго, якому, здається, зараз було не жалко втопитись у чистій воді. — Тепер я чую без французького слухового апарата, подарованого марсельськими докерами!

І татуйований спец із технічних наук кинувся обіймати й цілувати грибка маслючка, що своєю чародійною голкотерапією порятував от глухоти, від якої не могли порятувати найкращі вітчизняні й зарубіжні вухогорлоноси!

Що тут зчинилося серед приїжджих шефів-пацієнтів, людей у літах, а раз у літах — значить, із видимими чи невидимими болячками й хворобами! Декому з них здалось, що вони життя прокалатали, як у ніч уклали, що вони вік ізжили, як у ступі стовкли, що пішли їхні літа, яко вітри вкруг світа... Але не все ще втрачено на землі, раз їм пощастило в Яблунівці здибатися з народним зцілителем!

— Авжеж, такий наш вік, що ниньки жиєш, а завтра гниєш! — прочитав старший куди пошлють прозорі думки в

головах академіків. — Не хвилюйтесь, громадяни, підходьте по одному, та не пріться поперед батька в пекло...

І поки літнє сонце сідало за обрієм спати, старший куди пошлють займався голкотерапією за колгоспним курником. Він і без лікарняних довідок, без діагнозів медичних світил бачив, що ось в оцього ховрашкуватого з лиця академіка завжди болять голова, а зараз аж розколюється, наче клепки порозсихались чи обруч відпав. Ану, шановний, роззувайся, скидай свої імпортні замшеві туфлі, поколемо тобі голі підошви. Ну, що, перестало, голова вже не розколюється, клепки на місці?.. А ти, дорогесенький, прославився у геронтології й геріатрії, вивчав біологічні можливості подовження людського життя? Не хочеш вірити, що проти віку нема ліку, не хочеш упевнюватись, що час від часу, а до смерті ближче, не хочеш знати, що скільки не літай, а доведеться на землю падать?

І якби ж хвороба як хвороба, а то розболілися зуби на шефських роботах у колгоспі «Барвінок». Гаразд, можеш не роззуватись і не роздягатись, а тільки наставляй своє вухо, ось ми вухо поколемо циганською голкою. Бач, уже не болять, уже не кривишся, уже знову свято віриш, що скільки не співати, а не доведеться «амінем» кінчати, та біс із тобою, людям потрібні й такі геронтологи. Хай вони, як то у вас по-вченому кажеться, міркують над онтогенезом і старінням, над конституціональними типами старіння, над збільшенням стабільності генома, над іонізуючою радіацією та вільними радикалами, — тобто над усім тим, над чим покликані міркувати наші геронтологи!

А це ж бо що за благочинний академік, який начебто позичив свою фізіономію в якогось святого на день чи два, та забув повернути й сам носить уже не перший десяток років? Можеш і не признаватись, на лобі написано, що борешся з усякими культами, що ти вже не одного боженьку взяв за ноженьку та й бабахнув об землю, що ти й хомопоклонників зараз бив би, якби трапились, а до Хоми невірного й лукавого

просишся, аби порятував од потаємного гріха. Авжеж, одних богів звергаєш із престолів привселюдно, а потайки б'єш поклони іншому богу — скляному, любиш, щоб хрін та редька живіт упушили, мед та горілка все те потушили. Від потайного алкоголізму теж циганська голка помагає, ось тільки не кривись, наче тебе вхопило, як попа за живіт, ось не супся, наче в неживого бога не випросив хліба, та не мружся так страшно, наче задумав і в пеклі мати собі приятеля. Звісно, до пляшки-свашки легко звикнути, ось тільки голка циганська відучить від гріха, тепер ти чесно зможеш усім казати: «Гетьте з богами, станем з тютюном! »

А це чиї очі такі розгублені, наче їхній хазяїн у дядька служить, а з дядини плату править? Невже спеціаліст із філософсько-методологічних проблем прогнозування? Що-правда, свій шлях у науці він також починав із сміливого проекту. В юному віці трудячись на незначному промисловому підприємстві, якому завжди бракувало води для виробничих потреб, висунув ідею транспортування антарктичних айсбергів. Цілий караван айсбергів можна б транспортувати від Землі Грейама, через море Росса, далі Індійський океан, далі Суец, Середземне море, Дарданелли, Чорне море!.. Й не страшно, що до Шпитьок (там у юному віці трудився майбутній майстер із філософсько-методологічних проблем прогнозування) немає жодної водної артерії, можна ж бо прорити канал — і айсберги з дешевою антарктичною водою причалюватимуть прямісінько в Шпитьках!.. Так від якої недуги задумали полікуватись у грибка маслючка? Від алергії, бронхіальної астми, кропивниці, судинних захворювань, больових синдромів? Господи, лише від куріння? Хутчій роззувайтесь, наставляйте свої п'яти й вуха: циганська голка в руках яблунівського голкотерапевта лікує і від зловживання нікотинном. Та не сіпайся так, наче програв у карти і батька, і матір, і родину, та не здригайся, як отой, для кого великий гаман — велике свято, а трясця — велика хвороба. Рефлексотерапія старшого куди

пошлють вилікує тебе від куріння, щоб надалі не заважало в найфантастичніших проектах — скажімо, помпувати питну воду у Шпитьки з самісінького центру Землі. Або з допомогою мудро сконструйованих «сонячних пасток» черпати енергію з невичерпних космічних запасів. Або ж весь транспорт у Шпитьках, що працює на бензині, замінити на транспорт, що працює на атомній енергії.

Гай-гай, у кожного пацієнта знайшлась болячка для грибка маслючка! Скажімо, серед приїжджих шефів Хома відразу вкмітив, навіть без пальпації, що в отого булькатенького з набряклими повіками — перша стадія збільшення щитовидної залози, скоро ходитиме з чималим висячим зобом. Ану, булькатенький, іди до моєї циганської голки, полікую, бо ти ж, либонь, займаєшся радіозв'язком між цивілізаціями, які перебувають на різних планетних системах, вивчаєш можливість здійснення міжнародного зв'язку оптичними методами, хочеш зв'язатися з інопланетними цивілізаціями з допомогою автоматичних зондів, — то нащо тобі, такому хорошому, та ще й зоб!

А цей академік тримається прямо, наче кола йому в спину загнали, дивиться винувато, наче й по смерті йому не пізно буде каятися за гріхи. Ага, та це ж визначний поліглот, котрий, спеціалізуючись на українській мові, знає бездоганно майже всі мови світу, лише в українській спотикається, наче його доглядають сто баб — сто хвороб. А ти з якою німечю просишся до моєї циганської голки, сподіваєшся на силу моєї народної рефлексотерапії? Кажучи по-вченому, в тебе німич славна, якраз пасує твоїй велевченості: хеда семантична афазія! Ти й сам не здогадуєшся про свою хеду семантичну афазію, про свій розкішний симптомокомплекс, що заважає розуміти смисл граматично складних фраз, співвідношень між словами, які виражаються з допомогою атрибутивних конструкцій, порівняльних конструкцій, флексій, прийменників. Значить, уражені в тебе мізки в тім'ячку, потиличці й скроні, але ж ти не здогадуєшся, ні. Ось я тебе

покою циганською голкою, полікую яблунівською голкотерапією, то, може, позбудешся своєї хеди семантичної афазії, заодно і в українській мові перестанеш спотикатись, перестанеш від неї старіти, наче від сердитої жінки, навпаки — молодітимеш, наче від доброї й веселої!

Поки грибок маслючок за курником у дерезі колов циганською голкою приїжджих шефів, сонце сіло, запала м'яка й тепла літня темрява. В цій темряві радісно світилися очі тих, кому допомогла чудодійна рефлексотерапія. Зате зеленкуваті вовчі вогники блимали в очах академіків, яким не вдалось протовпитись до народного голкотерапевта за спритнішими й дужчими. Авжеж, не пощастило, а пора вже їхати, бо на артільний двір подано автобус, шофер давить і давить клаксон, скликаючи своїх пасажирів.

Прощаючись, маститий Мастодонтов-Рапальський довго й щиро тиснув мозолясту руку старшого куди пошлють. Тиснув би й тиснув, якби його не відтиснув експансивний Аполлон Кіндратович Козак-Мамариго, котрий сказав:

— Дякую, дякую... Проте я так звик до французького слухового апарата, подарованого марсельськими докерами, що носитиму подарунок і далі в нагрудній кишені.

Потім з Хомою невірним і лукавим прощався Корогли Йона Ісайович.

— Що ви знаєте про синдром Хойзінгера? — поспитав він у грибка маслючка.

— Ага, ви їсте землю, — нітрохи не здивувавшись, мовив той.

— Коли відчуваю циркулярну депресію, — гордовито мовив Йона Ісайович, соромлячись своїх колег,

— Не тільки при циркулярній депресії, — заперечив яблунівський голкотерапевт. — А також при нападі психопатії...

Йона Ісайович кліпав повіками, наче його несправедливо скривдили, проте мовчав.

— А також, коли загострюється ваша шизофренія!

Академік Корогли, який ще зовсім недавно так чванився своєю вченістю перед старшим куди пошлють, не став заперечувати ні нападів психопатії, ні загострення шизофренії.

— Неодмінно приїду до вас із своїм синдромом Хойзінгера, — обіцяв Йона Ісайович так, що, либонь, по його обіцянку на скорій шкапі не тра було поспішатись. Його золоті очі в темряві ледь-ледь блищали, наче там дорогоцінного металу зосталось по унції, не більше. І, подужавши велику свою гординю, нарешті похвалив: — А як ви сьогодні прекрасно читали й коментували перший бейт із п'ятої газелі Дивана златоуста Бабура: «Твоє чорне волосся стало дивним нещастям для серця, моєму розбитому серцю твоє волосся було чорною бідою...»

Нарешті, розпрощавшись із старшим куди пошлють, шефи-академіки подалися до автобуса, тяжко зітхаючи, що доля-розлучниця не дуже ласкава до них. А Хома невірний і лукавий сховав за вилогу піджака циганську голку, що сьогодні в його вправних руках повернула здоров'я стільком ученим мужам, і подався додому. Дорогою, за своєю звичкою, міркував уголос, бо, як то мовиться, що в печі — те й на стіл!

— Хіба академіки не такі люди, як усі? Як їдять та п'ють, то й кучерявчиком звуть, а як поп'ють, поїдять, — прощай, шолудяй!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ,

*у якому амстердамський напівпорнографічний журнальчик
брехливо пише про синдроми рідні грибка маслючка, марно
намагаючись за тими синдромами побачити коріння
надлюдської сили яблунівського колгоспника*

Наїзд шефів-академіків до Яблунівки, їхня посильна участь у суспільно-корисній праці, наукові диспути з грибком

маслючком, а також сеанси практичної голкотерапії, які Хома невірний і лукавий дав багатьом світилам науки за колгоспним курником у дерезі, — все це не могло пройти не поміченим органами світової преси — хай то будуть органи інформації чи органи дезінформації. Англійська буржуазна газета «Дейлі міррор», наприклад, писала про те, що постановка балету «Ікар» на яблунівському корівнику — це незначний, малопомітний успіх у налагодженні контактів мистецтва із життям. Паризька газета «Орор» удавано скрушно зітхала, що на Україні не так багато мандрівних звіринців, у кожному колгоспі їм побувати трудно, отож ближчим часом важко сподіватись на різке підвищення врожайності сільськогосподарських угідь. За кордоном не припинялися спроби з'ясувати «феномен Хоми», коріння його надлюдської сутності. Блеф, сон рябої кобили — так можна б назвати більшість статей. Особливо яскравий такий сон рябої кобили появився в одному напівпорнографічному бульварному журнальчику, що друкувався в Амстердамі, а називався цей сон рябої кобили так: «Дослідження Хоми з Яблунівки у клінічній психології».

Автор статті, що починалася з імені Зигмунда Фрейда, стверджував: мовляв, на генеалогічному дереві грибка маслючка не обійшлося без сучків... Для баби Явдохи, яка так любила малого Хомка, був характерний так званий симптом капюшона. Симптом капюшона виражався в тому, що, б'ючи праником шмаття на камені, баба Явдоха так закидала спідницю на спину, що спідниця навіть затуляла бабі обличчя. Крім того, в баби Явдохи був синдром Отелло. Цей синдром виражався в тому, що баба Явдоха ревнувала свого діда Харитона до кожної яблунівської спідниці. Крім того, баба Явдоха в дівочтві кілька разів переживала манію еротичного переслідування Крафта-Ебінга, їй здавалось, що в темній вулиці її перестрінуть парубки, здавалось, що чує їхні сороміцькі балачки. Ця манія еротичного переслідування минула в баби Явдохи, коли її пошлюбив дід Харитон.

А вже в цьому напівпорнографічному амстердамському журнальчику перепало дідові Харитонові, звичайнісінькому яблунівцю! Та, либонь, не такому й звичайнісінькому, раз без нього не могло обійтись на тому генеалогічному дереві, яке увінчував Хома невірний і лукавий. В юному віці трудячись на панській економії, Харитон на восьмому й дев'ятому роках життя спізнав жах так званого акінетичного нападу Дузе: несподівано завмирав перед рябим ярчам чи безрогим телям, наче блискавкою вдарений. Тоді ж, на роботі в панській економії, він побачив локомотив, з допомогою якого молотили зерно. Сильне враження від локомотива спричинилось до синдрому Желіффа: малому яблунівцю здавалось, що його ноги обернулись на двоє металевих коліс, на яких можна хутенько котитись по дорозі та бездоріжжю. Уже парубком він часто потрапляв під владу скиртоїдії Бжезицького: любив позадаватись і похизуватись перед дівками, проскакавши перед ними на дикому огиреві, міг на ярмарку захопитись волами, на які в нього не було грошей, а то раптом у розмові з учителем церковноприходської школи ввернути вчене слівце, почуте від сільського батюшки. Та чи не найяскравіше в діда Харитона в першу світову війну виявився симптом акаїрії Аствацатурова. Поранений у ногу в мазурських болотах, Харитон із Яблунівки до кожного приставав із одним і тим самим запитанням: «За віщо вони мене?.. За віщо вони мене?.. За віщо вони мене?» Почувши чи й не почувши відповідь, розпачений, ненавидячи жорстоку несправедливість смерті, він тоді, в мазурських болотах, із цим запитанням, здається, звертався до хвойника, до морошки, до клюкви, до птахів, наче світ природи міг відповісти!

Далі в тій статті в амстердамському напівпорнографічному журналі йшлося про матір грибка маслячка, начебто Варвара з Яблунівки хоч і була молодиця при вроді та доброму здоров'ї, а все ж... Коли до революції в Яблунівці трапився недорід, то юна Варвара страждала

ункусним епілептичним нападом Джексона; раптом у батьківській хаті, де й порошок борошна не було, їй починали пахнути книші, паляниці, коржі, пундики, маторжаники, в ніздрях лоскотали пахощі ковбас, шинки, вудженини!.. Уже коли прийшли фашисти, у Варвари начебто виявились прикмети ліліпут-галюцинації, себто всі німці та поліцаї стали їй здаватись малесенькими людьми, що їздять на малесеньких танках і машинах, тримають у руках малесеньку зброю, п'ють шнапс із малесеньких наперстків. Ліліпут-галюцинації у матері Варвари водночас дуже дивно поєднувались з гуллівер-галюцинаціями: сама собі вона видавалась дуже великою й сильною, іноді бачила свою голову в небесах. Отож зарубіжні писаки в своїх вигадках дійшли до того, що стверджували, нібито вона одного зимового вечора з сухою соняшничиною в руках кинулась на колону німців, що марширували через Яблунівку. Авжеж, німці видавались мурашками, то чому їй, головою до хмар сягаючи, та й не змести їх одним помахом сухої соняшничини, щоб очистити землю від окупантів?..

Лишенько, а які тільки синдроми приписано в тому напівпорнографічному амстердамському виданні старшому Хомі, себто батькові грибка маслючка! Роблячи в колгоспі коло худоби, він вірив, що в кожній корови, коня, свині чи кози всередині закладено магніт. У якої тварини його більше — та краще слухається, її легше доглядати й запрягати в плуг, а в якої всередині закладено менше магніту, та тварина вредна, брикається, хвищається, дає мало молока, не підставляє шию під хомут... Коли німці вступили в Яблунівку, майбутній батько грибка маслючка задумав спалити в полях урожай пшениці на пні, його було зловлено своїми ж таки посіпаками, бито шомполами до смерті, а в очах йому до скону стояв, не гаснучи, образ молодої Варвари, що тримає на руках малого сина Хомка, й так та картина закліла в його стуманілому погляді, що і в цій чіткості й довготривалості картини виявився начебто ейдетизм Урбанчика-Йенша.

А Мартоха! А яких тільки собак начіпляли на Мартоху! Щоправда, вона відбрехала б од будь-якої собаки в Яблунівці, але цур і пек отому напівпорнографічному амстердамському журнальчику: як такого ходу, то лучче з мосту та в воду... Мовляв, чоловік і жінка одного плота коли, отож Мартошині синдроми теж не з дому, а тільки додому, отож і від них дещо перепало Хомі. Й перераховувались, наче на бухгалтерській рахівниці. Синдром Пьотця, себто звуження поля зору: іноді бачить Мартоха поза собою, та не бачить перед собою. Піквікський синдром, себто сонливість: вона виспала б і коваля, і бондаря, якби поруч не спав старший куди пошлють. Синдром Стерджа-Вебера-Краббе, себто дразливість, схильність до перебільшень: говорила б, як ота покійниця балакуча, в якої аж пуп розв'язався, брехала б, як отой владика, в якого кістка не стримить із язика, гнівалася б і мутила, як під греблею біс.

Автор статті в амстердамському напівпорнографічному журнальчику про синдром самого грибка маслячка обіцяв написати в наступній своїй статті, а в цій доходив сакраментального резюме. Бачте, казав він, на якому генеалогічному дереві виріс Хома з Яблунівки, бачте, які в нього батько й мати, які дід і баба, яка рідна жінка Мартоха. Безумовно, в своїй сукупності риси їхніх особистостей не могли не позначитись на формуванні психіки старшого куди пошлють, на особливостях біологічного поля, на незвичайній енергії його свідомості та підсвідомості.

Звичайно, ця стаття намагалась поставити все з ніг на голову, напевне, автор добре набравсь та й замислив податись у гості до довгохвостих. Якби авторові отого добра та ще хоч піввідра, то він не тільки б свій ум пропив, а й останні штани!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ,

де мовиться про підступний лист академіка Йони Ісайовича Корогли до правління колгоспу, а також про найтяжчу кару, якою намагаються перевиховати старшого куди пошлють, а саме — про його відлучення від ударної праці на корівнику

Авжеж, соціальні свої виразки буржуазне суспільство завжди ладне приписати й суспільству нашому, отож оцією обставиною слід пояснювати, чому на статурне українське генеалогічне древо навішано стільки синдромів. Можливо, в тих псевдонаукових викладках є факти, близькі до істини (батько грибка маслючка таки палив пшеницю в полях, матір старшого куди пошлють таки вбито німцями під час окупації), але навіщо докупити валити святе й грішне, навіщо все пов'язувати синдромами?

Та годі про синдроми, з яких толку — мов із цапа молока, а давайте перейдемо знову до трудів і днів старшого куди пошлють у колгоспі «Барвінок».

Академік Йона Ісайович Корогли, повернувшись до столиці, на ім'я яблунівського правління колгоспу «Барвінок» написав листа, що дихав обуренням і гнівом. Послуговуючись найкращими зразками вітчизняного епістолярного красномовства, знаменитий сходознавець, якого знають і шанують усі тюркологи світу, звірявся в своїй сердечній епістолі, що через день-другий виїжджає до Самарканда, аби взяти участь у дослідженні старовинних чавуноливарних майстерень XVI століття. Проте ремісничі майстерні-кархана він вивчатиме зі спокійною совістю лише тоді, коли виведе на чисту воду старшого куди пошлють. Так, тепер усі академіки цілком слушно визнають, що серед них не знайдеться людини, яка б у будь-якій галузі знань дорівнювалась до інтелекту грибка маслючка. Але цікаво знати, яким чином Хома невірний і лукавий, працюючи на корівнику, досяг таких необмежених знань із арабістики, медицини, генетики, живопису, вищої

математики, прогнозування і т.д.? Очевидно, ці знання старший куди пошлють здобув, крадучи час у своєї роботи. А якби він не крав часу в роботи, тоді б у Яблунівку не довелося наїжджати шефам-академікам, аби доробити роботу, яку годилося б робити Хомі невірному і лукавому.

Проте його вина ще й у тому, що старший куди пошлють не тільки лінувався працювати в той день, він ще й збаламутив академіків, праця яких у колгоспі остаточно так і не переросла в красу. Зловживаючи цілком зрозумілим інтересом видатних умів до голкотерапії й зловживаючи необізнаністю видатних умів у галузі народної медицини, Хома невірний і лукавий з допомогою звичайної циганської голки зчинив серед приїжджих нездоровий ажіотаж, лікував їхні болячки в дерезі за курником. Звичайно, пацієнти не втнули, що старший куди пошлють вдався до грубої наруги над їхніми визнаними авторитетами, принизив їхню гідність, чого вони самі поки що не розуміють. Зате правління колгоспу «Барвінок», сподівається Йона Ісайович, не тільки зрозуміє, а й належним чином поставить грибка маслючка на місце, себто на законне місце старшого куди пошлють.

Авжеж, лист був продиктований враженням самолюбством академіка Корогли, який марно пнувся перевершити Хому невірного і лукавого в обізнаності й тлумаченні газелей незрівнянного Бабура, але правління колгоспу «Барвінок» не стало дошукуватись причини.

— Який садизм! — гримів на засіданні правління Дим, сердячись, наче навздогад спробував плести постолі — і не вдалось. — Уся Яблунівка знає, що ти мудріший за академію наук, тільки академія того не відає. То так познущатись із людей, доказавши їхнє неуцтво? Та вони в «Барвінок» приїжджали, щоб допомогти на всяких вузьких місцях, а не для того, щоб поїхати з поглумленою честю. А голкотерапія? Навіщо їх було раз-два лікувати хутенько гамузом? Та вони всеньке життя лікувались в таких самих великих світил, як самі, хай би й далі собі лікувались, так ні!

Позачергове правління, скликане для розгляду листа академіка Корогли, дійшло спільної згоди, що за нетактовне поводження з академіками Хому невірною й лукавою слід покарати. Ось тільки як? Гроші всюди хороші, то чи не општрафувати, вдаривши карбованцем? Коли Хомі регочеться, а його пацієнтам не хочеться, то чи не заборонити Хомі сміятись, аби не плакав? Коли гордість грибка маслючка зводить із ума, коли академіки від старшого куди пошлють навчились, а старший куди пошлють від академіків розучився, то чи не послати рішенням колгоспу Хому у високу науку, щоб років через п'ять-шість повернувся в рідну Яблунівку точнісінько таким, як ото приїжджали шефи?

— Товариші! — урочисто сказав Дим, і очі його світилися гордістю, наче в отієї голоти, що, нарешті, вилізла з болота. — Щоб Хому взяло за печінки, маємо застосувати до нього найстрашнішу кару, якої в Яблунівці ще не знали!

— Винного двома батогами не б'ють, — пролунав голос на захист грибка маслючка.

— Хай знає, чому коряк дьогтю, — пролунав голос і проти грибка маслючка.

Світячи радістю в погляді, наче заробив води до хліба, голова колгоспу Дим сказав урочисто:

— Пропоную до старшого куди пошлють Хоми Хомовича Прищепи застосувати найтяжчу міру покарання, а саме — відлучити його на місяць від ударної роботи на тваринницькій фермі!

Очі в членів правління стали раптом порожні й жалісливі: таку біду на чоловіка валити! Від такої біди Хома, звісно, не вмере, але всохне.

Ген як воно буває, — міркувало вголос велемудре правління колгоспу «Барвінок», — що нудьга за біду дочку віддає, а халепа на весіллі грає!

Нашого Хому знають і в Яблунівці, й по світах, бо водиться за ним багато всяких див! — Язик у роті в Михайла Григоровича гув залізним гулом, як молот на ковадлі. — Не

маємо права залишати чоловіка напризволяще, наш обов'язок — перевиховати через покарання Бо як прокинуться на старість у старшого куди пошлють муки совісті, то охляне від них, мов щеня в дощ. Отже товариші, в ім'я Хоми відлучимо Хому від ударної роботи на корівнику!

Правління розходилося з кабінету голови колгоспу похнюплене, а Михайло Григорович Дим, залишившись сам у кабінеті, теж несподівано зажурився...

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ,

у якому Хома відлучений, страждаючи, з допомогою санс-удару зупиняє своє серце, вступає в санс-контакт із буфетницею Настею і, напившись із горя, безуспішно намагається вдатись до санс-контакту з чорнявою молодичкою на автобусній зупинці

Про те, як старшого куди пошлють, за рішенням правління колгоспу «Барвінок», відлучали від ударної праці на корівнику, поширилося стільки легенд, пліток і побрехеньок, що тут дуже трудно відділити грішне від праведного, відсіяти зерно від половини.

Вдосвіта до грибка маслючка додому зайшов зоотехнік Невечеря (щасливий на лиці, немов йому сьогодні вдалося взути один чобіт на дві ноги) й сказав, що Хома невірний і лукавий може спокійно цілий місяць сидіти в хаті, бо, мовляв, прийшла злісна скарга від академіка Йони Ісайовича Корогли, бо, мовляв, не можна потішатися з шефів, бо, мовляв, не слід старшому куди пошлють у робочий час займатись голкотерапією в дерезі за курником, лікуючи од усяких видимих і невидимих хвороб.

Та й подався собі з хати зоотехнік Невечеря, радий досадити грибку маслючку будь-якою досадою, а хазяїн

відчув, що, либонь, пішло його щастя в ліс по пруття. Авжеж, досі оте щастя, як трясця, напало Хому та й довго не кидало, робив собі й робив коло скотиняки на корівнику вволю, а тепер йому щастя вилетіло з рук, як птиця з сіті. А все через отого золотоокого Йону Ісайовича, що має руки маленькі й круглі, наче мідні фельси, себто монети. Видать, у вченому світі не прощають, що ти краще знаєшся, скажімо, на газелях Бабура, можеш прокоментувати будь-який бейт, антоніми й антитези...

— Цілий місяць без роботи! — прошелестів язиком старший куди пошлють і потемнів на виду, наче смерть йому стала за плечима, а біда в хаті справляла весілля. — А все через отого академіка Корогли, в якого очі-ями, а руки-граблі! Завидючий — завжди загребуший, а загребуший — і вночі завидючий!

У розпачі грибок маслючок подумав, що зараз ось серце його зупиниться. А що серце й далі билось у грудях, то він задумав його зупинити силоміць. Авжеж, чого ти стукаєш і стукаєш, коли старший куди пошлють у такому розпачі!.. Так звану сансу, себто життєву силу, грибок маслючок силою волі заходився мобілізувати в частинах свого тіла, що були найближчими до серця. Насамперед у м'язах грудної клітки — у великому грудному м'язі, у малому грудному м'язі, у малому зубчастому м'язі, у міжреберних м'язах, у м'язово-сухожилковій пластинці діафрагми. А також у м'язах живота — у прямому м'язі, у зовнішньому і внутрішньому косих м'язах, у поперечному м'язі і в м'язах спини, поверхневих і глибоких. Також заходився грибок маслючок організовувати санс-енергію в трахеї, бронхах і легенях, а ще в стравоході, шлунку, печінці, жовчному міхурі, дванадцятипалій кишці і в підшлунковій залозі, бо коли вже братися за діло, то слід братись усерйоз!

Отже, зібравши сансу, старший куди пошлють силою волі по певних каналах у своєму тілі із зони підвищеного санс-тиску направляв її в зону пониженого тиску, до серця. Рій

мікрочастинок, із яких складалася санса, рухався по каналах життєвої сили, старший куди пошлють збивав із них більші й менші потоки. В розріджені частини тіла, з яких вилетіли свої мікрочастки енергії, налітали мікрочастки з сусідніх частин тіла, й вони, потрапляючи в загальний потік, ринули й ринули далі до серця. Рух видався такий голосний, що якби, скажімо, в цю пору Мартоха була не в ланці, а в хаті, то рідна жінка б почувала, що Хома не просто сидить на ослоні й мовчить. Бо він хоч і мовчить, зате шумить!

А щоб санса не ринула назад, у зону пониженого санс-тиску, то Хома невірний і лукавий, звичайно, стискував тканини тіла, по яких щойно пройшла санса. Охо-хо-хо, не нам учити старшого куди пошлють, як поводитися з тканинами свого тіла, щоб вони не порвались під натиском саней, що санс-удар можна спрямовувати будь-куди, не ті ьки в серце!.. Ось, нарешті, в серці підвищився санстиск, воно б'ється в грудях усе повільніше й глухіше, ось, нарешті, зусиллям волі грибок маслючок додав іще саней, не шкодуючи, — й воно затихло, перестало битись у грудях. Якби зараз Матроха приклала вухо до чоловікових грудей, то не почувала б там дзвону серця, як звикла чути вдень і вночі, а тільки легесенький, монотонний шум саней... І якби Мартоха взяла руку грибка маслючка, щоб промацати пульс, не почувала б ніякого пульсу. Бо так-таки: Хома невірний і лукавий на ослоні сидить та мовчить, серце в грудях не трепеще — тільки санса шумить!

Ось до чого може довести себе старший куди пошлють із колгоспу «Барвінок», коли на його життєвій дорозі трапиться завидючий академік Йона Ісакович Корогли та коли правління колгоспу, піддавшись інтригам, що панують у вчених сферах, відлучить рядового колгоспника на цілий місяць від роботи...

Отже, коли серце від розпачу саме не зупинилось у грудях, то грибок маслючок зупинив його своєю демонічною волею, завдавши санс-удару по серцю. Потім, зберігаючи ясну

свідомість, старший куди пошлють заходився випускати з серця сконцентровану там сансу, направляючи її через праву грудну порожнину і в голову, і в черевну порожнину, а також у м'язи грудної клітки, у трахею, бронхи і легені, а також у стравохід, шлунок, печінку, жовчний міхур, дванадцятипалу кишку і в підшлункову залозу, бо коли маєш діло з сансою, себто з життєвою силою, завжди повинен повернути її на місце, де взяв. Тепер уже серце билось так, як завжди, вільно й глибоко дихалось, хоча, може, щоки порожевіли від хворобливого рум'янцю.

Після вольової зупинки серця грибок маслючок дістав із печі макітру вареників із сиром і всмак поснідав. І вже поснідавши, став картати себе, що мав би зовсім позбутись апетиту, аж нате — їсть як не в себе! І відлучений Хома хутенько, наче заряд дробу хапнувши під хвіст, подався в яблунівську лавку до потомственного лавочника Петра Кандиби.

Спитаєте, що відбулось далі?.. Розказують, начебто грибок маслючок пообіцяв лавочникові щедрого могорича тільки за те, що Петро Кандиба зважить його на отих вагах на яких важить мішки з борошном і сіллю, ящики оселедцями й макаронами. Лавочник повів Хому в підсобку, поставив на ваги, відрегулював шкалу та й каже:

— У сандалетах, у штанах і в майці, Хомо, ти важиш шістдесят сім кілограмів!

А Хома, ставши з лиця такий, наче згадав попа, у якого піст, а в зубах курячий хвіст, і каже:

— Дивись, Петре, як я зараз перед твоїми очима стану худнути!

— З якого дива тобі худнути, Хомо? Про тебе не скажеш, що такому голодному — і вівсяник добрий.

— Так, Петре, в мене й справді не такий голодний живіт, що й камінь змеле, але я худнутиму з великого горя: мене відлучено від роботи на фермі коло худоби. На цілий місяць!

— На цілий місяць? — жахнувся лавочник.

— А коли тіло саме не хоче худнути — приневолимо!
Про сансу чував?

— Про сансу чував, — озвався лавочник Петро Кандиба, хоч почув уперше оце в підсобці від грибка маслючка.

— Принцип саней знаєш? — поспитав Хома.

— Чому ж не знаю принципу саней? — наче аж образився лавочник Петро Кандиба. — Давай до діла, Хомо.

І старший куди пошлють, стоячи на вагах у підсобці яблунівської лавки, від балачок перейшов до діла. Спершу він збирав життєву силу по всьому своєму тілу. Удосталь набравши саней, Хома відлучений став хитро-мудро видавлювати її зі свого тіла, а потомствений яблунівський лавочник, вирячивши очі, тільки дивився, як-то все вдається грибку маслючку, прислухався, як-то чужа санса шумить, наче вітер перебирає сухим листом. Зібравши величезні запаси своєї життєвої сили в глибинах тіла й сконцентрувавши її під шкірою, старший куди пошлють ущільнював і ущільнював життєву силу, так що їй нічогісінько не зоставалось, як випромінюватися з грішного тіла грибка маслючка в підсобку.

— Славно пішла санса! — похвалився грибок маслючок.

— Як із коня зсадив оту сансу! — підлестив і лавочник.
— А як тепер позбираєш? У лантух чи в торбу?

— Де можна в лантух, там торби не треба!.. А тепер, Петре, прикинь на вагах, скільки я втратив живої ваги з великої розпуки.

Потомствений лавочник Петро Кандиба пововтузився з шалями — й раптом очі в чоловіка так від здивування окукобилися, мов ті горлички.

— Ти, Хомо, загубив три кілограми живої ваги!

— Так мало? — здивувався грибок маслючок. І дорікнув сам собі: — Значить, мало побивався за своєю роботою, ой мало, що лише три кілограми загубив. Якби дужче журився, то й витягнув би двадцять фунтів!

— Ну, Хомо, ти за один день хочеш одразу перевестись на смик, — уголос міркував лавочник. — Дивись, до кінця

тижня станеш такий, що як біжиш — то дрижиш, а як упадеш — то лежиш.

— І то правда. — Хома кивнув головою, як отой мудрий цап, котрий однак дає менше вовни, аніж дурна овечка.

Вийшовши з підсобки, грибок маслючок подався не кудись там, а до буфетниці Насті, в якій давненько не бував. Усівся в кутку за пластиковим столиком, підпер щоку мозолястою долонею й сам собі сказав: «Значить, так! Я — індуктор, а Настя — перципієнт. Ось я мобілізовую свою сансу і з допомогою небувалої демонічної волі налагоджую санс-контакт із перципієнткою Настею. Хоче чи не хоче, а контакт буде! Тільки образ якої пляшки спроектувати в своїх мізках? Кальвадос, петрівську горілку, плодоягідне, лимонний лікер чи зубрівку? Гаразд, без довгих вагань проектую в своїх мізках образ пляшки із зубрівкою, а тепер такий самий образ пляшки проектую в мізках буфетниці Насті. Вона ж бо не підготовлена до санс-контактів зі мною, а тому послухається наказу взяти пляшку на полиці. Чомусь Настя не слухається... Невже я малувато набрав саней, невже не повністю перейшов на сансовий рівень сприйняття свого організму, невже я без достатньої волі притягував образ Насті до себе і в себе? Охо-хо-хо, це ж бо я не зовсім нейтралізував свою психічну діяльність!...»

Так або приблизно так мислив Хома відлучений, сидючи за пластиковим столом у буфеті і вдаючись до навіювання. Й тут, либонь, неодмінно слід сказати про те, що обличчя в грибка маслючка стало мінятись, еге ж, воно вже скидалось на обличчя буфетниці Насті; і в очах його спалахнуло карим жіночим сяйвом, хоч досі карим жіночим сяйвом очі старшого куди пошлють не спалахували; й губи його тверді, мов батоги з сириці, округлились і пом'якшали, наче ту сирицю на дощі вимочили; і навіть брови-стріли помінялися, ставши пухнасто-мітелчастими, грайливо-звабливими. Якби Хома відлучений у такому стані торкнув зараз своє коліно, то воно

видалося б йому заманливим і круглим коліном буфетниці Насті!

Зрештою, ще дужче зосередившись на санс-контакті, вже скоро Хома сам собі здавався не Хомою, а буфетницею Настею, так, буфетницею, зодягненою в синю спідницю й рябеньку блузочку, в цупкому бюстгальтері й шовковому трико, з учорашнім перманентом на голові. Почуваючись у жіночому тілі, грибок маслючок водночас не втратив здатності самотійно орієнтуватися в буфеті, й думки його zostалися суто чоловічими думками, хоч, може, хтось сподівається, що думки його та бажання стали жіночими, хай збережить Господь!

Вступивши в такий санс-контакт із буфетницею Настею, відлучений Хома не просто відчував, що наче переселився в огрядне жіноче тіло, а водночас відчував і втіху тієї близькості, яку завжди відчуває чоловік із жінкою. Либонь, таку саму втіху спізнавала й Настя за буфетною стойкою, бо лице її мінилось щасливим усміхом.

Грибок маслючок надалі так сконцентрував свою сансу, себто життєву силу, щоб у своїй голові та в голові буфетниці Насті мати образ пляшки зубрівки! Зрештою вольовий наказ дійшов до буфетниці, не міг не дійти, й жінка взяла ту пляшку на полиці і, як заведена, подалась до Хоми, що, зосереджений і похмурий, нагадував людину, яка вчора гукнула, а сьогодні чекає, що їй одгукнеться.

— Знаю, Хомо, — озвалась ласкаво, — що не відаєш, де гроші подіти, — нема за що калитки купити.

«Ну, перципієнтко Насте, — й далі подумки займався навіюванням грибок маслючок, — а тепер ось у моїх і в твоїх мізках я створив образ гранчастої склянки, тільки не засидженої мухами, а чистої».

Перципієнтка Настя, поставивши пляшку зубрівки на столі, пішла до буфета й принесла гранчасту склянку.

— Або на, або видереш, — пожартувала жінка, що завжди рада догодити чоловікові.

«Ну, перципієнтко Насте, — подумки навіював свої накази старший куди пошлють, — тепер принеси не смаженого мороженого хека, а добрячий кусень рум'яної шинки!»

— Ти ж, Хомо, не такий хороший, як свиня у дощ, то ось тобі й закуска смачненька, — мовила невдовзі Настя, повертаючись із шинкою, яку дістала з потайного місця.

«А тепер, перципієнтко Насте, в своїх і твоїх мізках я витворюю образ сковороди, на сковороді шкварчить свиняче сало, на салі смажиться яєчня на десять яєць від курочок-леггорнів!»

— Лишенько ж моє! — злякано скрикнула буфетниця Настя, й лице її стало хороше чортам на гроші, і смуток у її очах посунувся, мов горохова копиця. — А де ж бо я візьму яєчок від курочок-леггорнів?

І, ставши від розпачу така велика, як скибка в руках, гайнула з буфету на роздобудьки.

Звісно, зібрався народ у буфеті, шумить, свариться, бо який би народ не сварився, очікуючи на забарну буфетницю! Але тут і Настя появилася з яєчнею на сковороді, несе старшому куди пошлють і всміхається так, наче за чиеюсь головою і на її голові скоро волосся не стане. І Хома їй так само всміхається, немов дешевим конем уволу наїздився або ж за що купив, за те й продав. А народ і далі шумить, що така увага старшому куди пошлють, та ще й відлученому від колгоспної роботи, а йому, народу, якого ніхто не відлучав від колгоспної роботи, ніякісінької честі! Авжеж, якби знали, що буфетниця з грибком маслючком перебувають у санс-контакті, то, може, й не здивувались, а так...

Випивши й добряче закусивши, Хома відлучений, похитуючись, вийшов із чайної. Літнє сонце в небесах сміялося з грибка маслючка, щирячи до нього золоті зуби. Грибок маслючок і собі щирив зуби до сонця, підморгнув лукаво й запитав:

— Гуляй, душа, без кунтуша, еге ж?

Заточуючись, подався до автобусної зупинки, мугикаючи під ніс усякі нісенітниці:

— Бутум-бас, бутум-бас, а хто буде свині пас... Би́ла Хима Євдоки́ма, пішла позивати: присудили Євдоки́му ще Хими прохати!..

На автобусній зупинці грибок маслячок побачив чорняву молодицю, що сиділа на лаві, очікуючи на попутний транспорт. Молодиця так блимнула смолою виразистих гарячих очей, що в підпилого Хоми віднялись ноги, а серце обірвалось і впало кудись далеко в животі. «А чи не взяти її на санс-контакт?» — майнуло.

Підпивши, Хома забув, що горілка заважає при санс-контактах, що його знамениті канали життєвої сили послабшали, що свідомість не здатна ефективно контролювати рій мікрочастинок, а що вже там казати про автоматизм у досягненні певної сили й концентрації отого рою!

Отож Хома і м'язами, і волею намагався мікрочасткам надати певного руху, а вони лиш хаотично круtilись, не збираючись у каналах життєвої сили, — власне, так поводяться мікрочастки в кожній підпилої людини. Грибок маслячок не міг зібрати мікрочастки ні до малих, ні до великих потоків, які б циркулювали по його тілу, він не відчував розріджених зон на устях і дельтах потоків, куди б намагались ринути мікрочастки з довколишнього простору. Авжеж, від тих м'язових і вольових зусиль мікрочастки рухались і, рухаючись, творили шум, і якби вродлива чорнява молодиця прислухалась, то навіть на відстані почула б отой безладний гамір у тілі Хоми невірною і лукавою, що стовбичив неподалік. Але хоч як грибок маслячок зосереджувався на іконописному образі жагучої молодиці, хоч як вольовою напругою притягував її образ до себе і в себе, хоч як намагався нейтралізувати свою психічну діяльність, — не вдавалось, хоч плач! Уже с'як і так зосереджував свою увагу на дрібній цяті свідомості, з якої прагнув подивитись на погожу літню Яблунівку чорними пристрасними очима контактерки,

тобто звабливої молодиці, намагався якомога довше втриматись на тій цяті свідомості — не щастило, ані мур-мур!

Тут із сапкою в руках нагодилаь Мартоха, що поверталася додому з ланки. Ще віддалік угледіла свого Хому, ще віддалік утямила, чого він стовбичить на автобусній зупинці.

— Що, Хомо, пошився в дурні зі своєю саксою? — поспитала Мартоха, яка знала всі гріхи, що водилися за чоловіком. — Став такий слабкий, що тільки під хвіст перцю — й тоді заворушиться твоя санса?

— Зледачіла моя санса, — зітхнув грибок маслючок, нітрохи не розкаюючись, що Мартоха заскочила його під час різностатевого санс-контакту.

— А все тому, що не шануєшся, а якби шанувався, то не прогавив би такої славної молодички, ввійшов би з нею в санс-контакт. Мені, Хомо, аж соромно пред людьми за тебе, що став нікудишній, і перед чорнявою молодичкою встид бере!..

Вони йшли додому, й по дорозі Мартоха все шпетила й шпетила свого Хому. Бо коли душа міри не знатиме, бо коли грибку маслючку й крапля буде дорога, бо коли, п'яний, свічки не ставитиме, а тільки валитиме, то санс-система взагалі вийде з ладу. Порушиться циркуляція саней, занехаяться канали, по яких вона рухається, начисто пропадатимуть усі зусилля по очистці санс-системи. А раптом санса грибка маслючка почне безконтрольно переливатись прямо на вулиці в санс-систему будь-якого стрічного яблунівця! В такому разі що може трапитися? Може трапитись, що організм Хоми невірного і лукавого весь час страждатиме від постійної нестачі саней, зате організм отого яблунівця потерпатиме від її надлишків, і грибок маслючок навіть не відатиме, що, сам страждаючи, водночас завдав негаданих страждань іншому колгоспнику чи трудовому інтелігенту.

Отож, Хомонько дорогий, гомоніла дорогою додому сердешна Мартоха, негоже брататися із зеленим змієм, бо

споганиш свою санс-систему, атрофуються канали, а в магазині не купиш, із-під поли не придбаєш. А твоя санса, Хомонько золотий, ой ще як знадобиться і вдома на хазяйстві, і в колгоспі, коли мине твій строк відлучення від роботи. Добре, Хомонько ненаглядний, подумай, із чим повернешся на корівник!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ,

де зі сльозами на очах автор змальовує неймовірний випадок на корівнику, коли народний контроль дає зрозуміти Хомі відлученому, що він таки справді Хома відлучений

Усе життя проробивши в колгоспі, Хома відати не відав, яке то нещастя, коли тобі закрито доступ на артільний корівник і вирвано вила-згрелі з рук. Здавалося б, розкошуй волею, впали в такі лінощі, щоб тебе називали ледащом з цілого світу, щоб був день свят, а діла сплять, щоб казав «нехай, нехай» — та й зовсім занехаяв, але ж не такий Хома, другого такого в світі нема!

Після того дня, коли на автобусній зупинці з причини великого перепою грибку маслючку не вдалось увійти в санс-контакт із вродливою молодичкою, він так-сяк перекапарів нічку. Діждавшись ранку, Хома почувався наче попеченим, на якому не заживе ні до весілля, ні після весілля. Знаючи, що від раптових немочей є ліки, які ще не пропали навіки, грибок маслючок із хати своєї скочив і Яблунівку перескочив. А як Яблунівку перескочив, то опинився вдосвіта не десь, а якраз біля колгоспного корівника. Радіючи, що зараз дорветься до вил-згрель, Хома став на лиці такий гарний, що був би ще кращий, та вже нікуди.

Та передчасно Хома відлучений у передчутті праці так повродливішав на лиці! Бо тільки грибок маслючок пере-

ступив поріг корівника, тільки жилавими руками вхопився за держак вил-згрель, як рипнули немашені двері куточка відпочинку. Еге ж, рипнули двері, а з їхнього війстя ступило четверо, зашарудівши підстеленою жовтою соломою. У Хоми й вила-згрелі випали з рук, коли вгледів зоотехнік Невечерю (ниньки була в нього рожа, та не така кожа), листоношу Горбатюка (луб — лице, очі — тріски), діда Бенерю (пика як гречаник порепаний) і довгожителя Гапличка (худенький, як різницький стовпчик).

— На роботу прибіг, Хомо Хомовичу? Згадала баба дівера, що добрий був? — поспитав зоотехнік Невечеря, і в голосі забринів хміль, наче вдосвіта чоловік брався за вино, чи не скисло воно. — А ми думали, що ти й дня без роботи не витримаєш, ще вчора тебе чекали, забарився.

— Знаємо, що ти майстер язиком і так, і сьак, а ділом ти майстер ото-го-го як! — пробубонів листоноша Федір Горбатюк так, як бубонять оті, що звикли самі в хаті бубоніти, бо ні з ким.

— Знаємо, що ти губами говориш, а руками робиш, — озвався дідок Бенеря, що на старість став схожий на оту бабину дівку, якій усе недогода.

— Знаємо, що в тебе багато слів, а ще більше діла, — озвався й довгожитель Гапличок, що на старість став так курити, аж жінчина рідня чманіла.

— Хлопці! — сплотнів на лиці грибок маслячок. — Хлопці, та я ж не звук, щоб словами і туди й сюди, а руками нікуди, не вмію думками за горами, а ділом у запічку!

— Авжеж, кортить до роботи, мов голому женитися! — зловтішно насміхався зоотехнік Невечеря. — Але ж спеціально по тобі є рішення правління колгоспу «Барвінок», і це рішення ще не скасовано.

— Хлопці, та я ж бо вмираю без роботи, я хочу не словом сіяти, а ділом діяти!

— Хомо, Хомовичу, тут по твою душу зібрались представники народного контролю Яблуніки, а народного кон-

тролю ще ніхто не переступив! — пихато мовив листоноша Горбатюк, немов учений шпак, що говорить усяк.

— А все через отого академіка Йону Ісаковича Корогли! — кричав у розпачі грибок маслючок.

— Було б не водитися з академіками, — дорікнув дідок Бенеря, — то не мав би лиха з розуму.

— Вік буду каятися за свій розум! Хлопці, хочте, я перед вами на коліна стану, тільки не виганяйте з ферми!

— Ні, Хомо, рівно місяць тобі тут появлятися заборонено, — стояв на своєму зоотехнік Невечеря.

— Та ви ж такі лихі, аж іскри вам із очей скачуть!

— Закон є закон, — муркнув листоноша Горбатюк, схожий на оте погане дерево, яке в сучки росте.

— А ви, дідуню? — благально мовив до довгожителя Гапличка. — Хіба забулось, що я вас од вірної смерті врятував? Із мертвих воскресив так надійно, що ви й по нинішній день скрипите й рипите.

А довгожитель Гапличок:

— Еге ж, Хомо, знаємо, що робота для тебе — наче ота баба, що ладна без єдваба. Але ми не хто-небудь, а народний контроль, отож маєш слухатись.

— Ваші слова, дідуню, лисі, мов макогони!

— Може, наші слова й хороші, мов рідке сито, — напρινдився дідок Бенеря, — але в колгоспі в усьому має бути лад. Раз тебе, Хомо, відлучено, то гайда з корівника.

— Та нема такої сили, яка б мене від ферми відлучила! — заревів грибок маслючок, мов поранений звір. — Та я з діда-прадіда старший куди пошлють, І ніхто з мене цього звання не зніме!

— Так, Хомо, звання в тебе й справді високе, а по званню й честь, — мовив зоотехнік Невечеря. — Тільки не забувай, що зараз ти не старший куди пошлють, а Хома відлучений. Потерпи якийсь місяць — і знову тобі повернуть високе звання.

— Господи, й нащо було ниньки вмиватись, коли немає з ким цілуватись! — стогнав грибок маслючок, якого, виявляється, було не тільки відлучено, а й позбавлено високого звання старшого куди пошлють.

— Чи так, чи не так, а не буде з риби рак! — муркнув довгожитель Гапличок.

— Хоч ви й народний контроль, тільки нема такої сили, щоб до роботи не підпустила!

— Дивись, Хомо, лучатимеш корову, а попадеш у ворону, — застеріг дідок Бенеря.

Група контролерів стояла на корівнику перед Хомою, наче стіна, й здавалось, що вже ніколи нашому теляті та Й вовка не піймати.

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТИЙ,

у якому відтворено подиву гідні пригоди грибка маслючка на корівнику, коли, рвучись до ударної праці, Хома проходить крізь стіну куточка відпочинку, визволяється з-під замків і з гамівної сорочки

Власне, з появою на корівнику групи контролю й починаються найфантастичніші пригоди з Хомою відлученим. Оскільки ми свідками тих пригод не були, розповідаємо з чужих слів, то не можемо поручитися за їхню достовірність, як не могла поручитись баба за оте куповане порося, яке їй завдало стільки клопоту.

Начебто грибок маслючок, упевнений, що всякий двір хазяйським оком держиться, того ранку намислив удатись не до вмовлянь, а до своєї сили, і, прорвавши глуху стіну контролю, таки допався до вил-згрель. Проте гурт контролерів, пильнуючи, як ока, постанови правління колгоспу,

вхопив у восьмеро рук Хому відлученого й запроторив до куточка відпочинку, начепивши на двері важкий замок. Мовляв, посидь під замком, почуваячись таким господарем, як із лика батіг. І зоотехнік Невечеря вдоволено потирав долоні, коли глядь — а грибок маслючок із вилами-згрелями вже товчеться на корівнику коло гною, наче його, відлученого, й не замикали в куточку відпочинку. Зоотехнік Невечеря, звісно, оторопів, бо замок на дверях висить як і висів, підкопу ніякого на волю нема, шибки у вікнах цілі, а в Хоми від колгоспних клопотів голова ну тріщить!

Не інакше, як крізь стіну пройшов чоловік, бо від нього всього сподівайся! До чого додумався клятий Невечеря? Згребли грибка маслючка у вісім рук і понесли вже не в куточок відпочинку, а до кімнатки зоотехніка. Там зв'язали Хому налигачами, так що не міг ворухнути руками й ногами, тільки лежав на вівсяній підстилці й кректав.

— Хомо, ти крадеш собі роботу, — дорікнув довгожитель Гапличок, — а краденим добром не забагатієш.

— Еге ж, Хомо, — підтакнув і дідок Бенеря, — коли хочеш пропасти, то почни роботу красти.

— А крадена на фермі робота однаково випадком випаде, — погрозово прорік листоноша Горбатюк.

Погомоніли між собою про всяку всячину, вже й по ділах намірились розходитись, аж глядь — ману їм на очі наслано чи не ману: грибок маслючок допався до вил-згрель і в превелику охоту бабрається в гною на корівнику! Хіба ж не диво, коли замок на кімнатці зоотехніка висить, як і висів, коли ніякого підкопу не видно?

Але де ж це видано, щоб пильний контроль та й не проконтролював рішення правління колгоспу «Барвінок» про примусове відлучення Хоми від роботи строком на місяць! Отож, почуваячись невдахою, якому не первина з порожнім мішком до млина, втомлений контроль тяжко зітхнув. Зітхнувши хором, у восьмеро чоловічих рук ухопили грибка маслючка й наділи на нього гамівну сорочку. Спитаєте, де на

фермі взялась гамівна сорочка? Принесли яблунівці, серед яких хутко поширилась чутка про те, що ніяк не можуть приборкати Хому відлученого. Сорочка вдалась на славу, хоч, може, шилась у «Барвінку» вперше і востаннє задля такої нагоди, і грибок маслячок у гамівній сорочці не міг, звичайно, й руками ворухнути, бо довгі рукава міцно зав'язано. Крім того, одягненого в гамівну сорочку грибка маслячка запхали до ящика з піском, що стояв на корівнику на випадок пожежі, а ящик замкнули на замок. Ну, здавалось, хоч би й як свербіло Хомі відлученому дорватись до ударної праці, без якої життя здавалось прісним животінням, проте не дорвешся, амба!

Витираючи мокрі лоби, змучений контроль почувався таким ухорканим і зголоднілим, що їв би не тільки на молоці, а й на сироватці. Вже й хотів по хатах порозходитись, аж глядь — Хома з вилами-згрелями бабрається в гною, наче й не зодягали його в гамівну сорочку із зав'язаними рукавами, наче й не кидали до ящика з піском, а ящик не замикали на замок, що звідти, здавалось, і дух не годен вислизнути, не те що колгоспник!

— Тьху! — спересердя сплюнув зоотехнік Невечеря, наче грибок маслячок улучив його в лоб, бо зоотехнік не знав, куди соб.

— Ура! — вигукнув листоноша Федір Горбатюк, і його очі спалахнули, мов у тієї кішки, яка почула, де сало лежить. — Знаю, що слід зробити: Хому треба зашити в мішок!

— Викрутиться, як в'юн, — крутнув головою зоотехнік Невечеря.

— А перед тим закувати в наручники, — тішився своїм розумом листоноша, — а мішок із Хомою почепити на карнизі висо-о-чезно-о-ого хмарочоса!

— Здорово! — тільки й мовив зоотехнік Невечеря.

— Ось тільки я не подумав над тим, — досадливо сказав листоноша Федір Горбатюк, — що в нашій Яблунівці поки що нема хмарочосів...

Та до чого додумався хитрий контроль? Силоміць роздягнули грибка маслючка, хоч він і брикався, як отой карась, якому згадалась щука в морі, залишили в тому, в чому мати народила, під замком у куточку відпочинку, а одяг заперли в кімнатці зоотехніка. Не визволишся, чоловіче, навіть якщо третій півень прокукуріче.

Та не встигли ще й відхекатись, як Хома, не маючи ключів ні від одного замка, ні від другого, якимсь побитом визволився, у свій-таки одяг нарядився І за вила-згрелі схопився!

— Хома наварив, Хома і пожив, — сам себе грибок маслючок похвалив. І поглузував із невдах-контролерів: — Бачу, ви, хлопці, дуже вчені, що й кобили не запряжете.

— Скажи, Хомо, чесно, чи є на тебе яка управа? — у безсилій злості поспитав зоотехнік Невечеря. — Бо ти такий учений, що за тебе маю дати десяток невчених.

— І вчений, і товчений, — загадково сказав грибок маслючок, — бо аз — били мене раз, буки — набравсь я муки. А тільки ніякої сили нема, щоб відлучити мене від ударної праці.

А впертий контроль як затявся, бо виходить, що навіть до топіння в нього нема уміння, що він не годен Хому вченого навчити їсти хліба печеного. Може, викликати телефоном самого начальника районної міліції товариша Венеційського, щоб узяли Хому під варту кількох найпильніших стражів порядку?

Нарешті Хома відлучений упорався з гноєм на корівнику, витер долонею рясний піт на лобі та й каже:

— Ви, хлопці, хоч і народний контроль, а чужому лиху не радуйтеся. Бо немає злішої кари в світі, аніж без роботи сидіти. Я з тих, що риють, поки живуть, а по смерті мене заріють... Ви таки народний контроль і мусите мене контролювати, розвеселю я ще вас ниньки!

Дістав грибок маслючок із однієї кишені катушку ниток — і ковтнув перед здивованим народним контролем. Далі з

другої кишені дістав пакет голок, висипав у пригірщ, а з пригорщі сипнув у рот, наче то конопляне сім'я, й ковтнув.

— Хомо! — злякано скрикнув довгожитель Гапличок, колись порятований грибком маслючком од вірної смерті. — Авжеж, твій рот — не хлів, не зачиниш, губ твоїх не заткаєш, але ти не відаєш, чим обідаєш!

А Хома відлучений спритним рухом уже діставав із рота свого довгу-предовгу нитку, на яку було насилено всі ті голки, які він щойно ковтнув привселюдно.

— Втнули, хлопці, що яка прядка, така й нитка? — мовив грибок маслючок до народного контролю, якому заціпило від здивування. — Ви звикли до того, що від лося — лосята, а від свині — поросята, тільки я не вашого поля ягода, от, мене від роботи ніяким побитом не відлучите!

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШИЙ,

*де західні буржуазні органи дезінформації
вбачають у відлученні Хоми від колгоспної роботи причину
багатьох своїх соціальних нещасть і водночас наголошують
на тому, до яких земних курйозів спричиняється задуманий
грибком маслючком парад планет*

Буржуазний Захід, що не переставав пильно стежити за трудами й днями Хоми Прищепи з Яблунівки, сенсаційно роздув примусове відлучення грибка маслючка від ударної праці. Забувши про мільйони власних безробітних, які в умовах капіталістичного визиску не можуть знайти діла для рук, забувши про нескінченні черги на біржах праці, буржуазні пропагандисти щодуху дули в свою криву дудку. Мовляв, ще ніколи й ніде так не топтались по правах людини, як у колгоспі «Барвінок». І, мовляв, чи не варто питання про

відлучення старшого куди пошлють терміново поставити на одному із засідань Організації Об'єднаних Націй?

У всяких інсинуаціях та вигадках буржуазна преса так низько впала, що нижче впасти не можна. Стверджувалось, наче Хому замикано до тюремних камер, проте з усіх тюремних камер він таки визволявся й тікав на корівник. Наче грибка маслючка взяли в залізні наручники, запроторили до мішка, а мішок прив'язали до черева вертольота. І що? Вертолїт знявся в повітря, здавалось, уже ніякою ціною Хомі не визволитися з пастки, бо щось схоже вдавалось лише знаменитому магу й ілюзїонїсту Гаррі Гудїні, він же Ерїх Вейс (1874-1926), що доводився близьким товаришем автору «Шерлока Холмса». Так, Гаррі Гудїні вмів виплутатися з найскладнїшої ситуації (знамените його «гудїнайз»!), він мїг напролом пройти через цегляну стїну, перед очима здивованих гаволовїв велетенського слона обернути на слона-невидимку. І хоч Хома — не Гаррі Гудїні, але ж і Гаррі Гудїні — не Хома з Яблунївки! Хома теж по-своєму неперевершений, отож і він зумїв визволитися з наручників та з мішка, підвішеного до черева вертольота, зумїв визволитись не на землі, а в повітрі, в польоті, й потрапив-таки знову на корівник, ухопився за вила-згрелї!

На Заході пащекували також про те, що примусове відлучення Хоми від колгоспної роботи неминуче спричинилось до багатьох катаклїзмів як у свїтовїй політиці й моралї, так і в сферї економічній. Мовляв, грибок маслючок пообїцяв організувати парад планет, а слово в нього ніколи не розходилося з ділом. Звичайно, парад планет — справа непроста, тут потрібні особиста мужність, енциклопедична вченість і філігранна точність. І якби Хому не вибили з душевної рівноваги відлученням від роботи, парад планет відбувся б спокїйно й точно в призначений грибком маслючком час, але ж де та душевна рівновага!.. Отож, бачте, й передують параду планет усякі аномалїї.

Які аномалії? Авжеж, із буржуазної пропагандистської пісні слова теж не викинеш, отож назвемо бодай деякі, щоб продемонструвати їхню курйозну брехливість.

У яких тільки гріхах звинувачувався Хома відлучений! Мовляв, знамениті в усьому світі дельфіни Фріско і Марі ефектно виконували трюк у басейні: злагоджено стрибали з води через обручі, розташовані один над одним. Спільний трюк дельфінам удавався тому, що Фріско був закоханий у Марі, а Марі закохана у Фріско. Проте в той день, коли Хому відлучили від роботи, спільний трюк дельфінам більше не вдавався, бо дельфіни втратили сентименти одне до одного...

Мовляв, французькі собаки породи лабрадор були натреновані вишукувати такі наркотики, як героїн і морфій, навіть під землею й під водою, не те що в пластмасових пакетах чи згортках, посипаних нафталіном. Та ось ці вірні друзі людини породи лабрадор у день відлучення Хоми від роботи втратили своє натреноване вміння, торговці наркотиками відразу цим скористались — і різко зросла наркоманія серед молоді, особливо серед школярів...

Мовляв, у день відлучення Хоми від роботи в провінційному французькому містечку Сен-Дені-де-Кабан, в департаменті Луара, робітники-будівельники на обійсті старого будинку під кам'яною плитою натрапили на криївку, а в тій криївці знайшли два металеві ящики, а в тих металевих ящиках — близько трьохсот золотих наполеондорів. Скарб золотих монет, безумовно, належав до неспокійної епохи Наполеона, й нічого в цій знахідці не було дивного, якби той скарб несподівано не пропав. Щоправда, zostались два металеві ящики, але в металевих ящиках не залишилось жодного золотого наполеондора!..

Рука Хоми!.. Зловісну руку Хоми відлученого бачили в усьому, що відбувалось у світі від дня відлучення. В Італії в м'ясних консервах для дітей виявили високий вміст гормонів, які завдавали непоправної шкоди дитячому здоров'ю. Здавалося б, треба звинуватити хазяїв підприємств харчової

промисловості, що погналися за прибутками, погребували здоров'ям юних італійців, проте деякі газети і в цьому скандалі зуміли чомусь побачити руку Хоми...

Зловісну руку Хоми побачили і в тому, що різко зросло так зване мистецтво підробки. Авжеж, мистецтво підробки не нове, ще в Древньому Римі підроблялись грецькі скульптури, на які тоді пішла мода, але ж подивіться, що твориться тепер! Молоді художники та скульптори, не маючи змоги збувати свою мистецьку продукцію, бо їхні імена не роздуті спекулянтською рекламою, вдаються до фальсифікацій античних майстрів та майстрів середньовіччя, підробляють картини Гогена, Мане, Сезанна, Ренуара, Дега. З шестисот картин Рембрандта, розкиданих по музеях і приватних колекціях, лише половина — справжні, а решта — талановиті підробки усіляких шахраїв від мистецтва...

Руку Хоми дехто бачив і в публікації журналу «Солдат фортуни», який випускає відставний полковник армії США Роберт Браун. У публікації говорилося: «Ставайте найманцем! Це дасть вам змогу поїхати до екзотичної країни, помилуватись її природою, познайомитися з цікавою людиною і вбити її. 1000 доларів на місяць! Ніяких податків. Безкоштовний проїзд до місця служби. Безкоштовна квартира та медичне обслуговування. Щорічна двомісячна відпустка. Страхування життя в розмірі 20 тисяч доларів». Скажете, що тут насамперед видно руку відставного полковника Роберта Брауна, ніж руку відставного старшого куди пошлють Хоми Прищепи? Та річ у тому, що начебто деякі примірники журналу «Солдат фортуни» в країнах Африканського континенту продавалися з припискою, в якій пізнавали почерк грибка маслячка: «Маленький акуратний отвір у вашій голові обійдеться цілком безкоштовно, бо вогнепальна зброя в руках чорношкірих працює лише на войовничому ентузіазмі».

Гай-гай, на бідного Хому всі шишки падали... Є між Австралією й Тасманією острів Фліндерс. В дні, коли грибок маслячок не працював у колгоспі, більше ста китів

викинулись на мілини цього острова й загинули. Причина масової загибелі океанських велетнів? Та сама причина — рука Хоми... Космічний апарат «Вояджер-1» передав інформацію, що викликала переполох серед учених. Із тієї унікальної інформації стало зрозуміло, що кільця довкола планети з'єднані загадковими відростками! Звичайно, це суперечило уявленням, що кільця довкола Сатурна не з'єднуються між собою. Загадкове явище коментували так і сяк, аж поки вчені із лабораторії реактивного руху в Пасадені (штат Каліфорнія) заявили, що загадкові відростки між кільцями помічено в період, коли Хома не працював у колгоспі «Барвінок», отож чи не тут слід шукати причину їхньої появи?.. В австрійській столиці Відні у ці ж самі дні організувався «клуб повністю емансипованих чоловіків», які, щоб не залежати від жінок, самі прали білизну та дитячі пелюшки, в'язали панчохи й гаптували серветки, готували їсти й виконували іншу так звану специфічну жіночу роботу. На противагу Клубу повністю емансипованих чоловіків у тому ж Відні став діяти Клуб повністю емансипованих жінок, завсідниці якого виконували так звану специфічну чоловічу роботу. І що ж? Протримавшись лише кілька днів, обидва клуби розпались, чоловіки відмовились від своєї емансипації, а жінки від своєї, обопільно визнавши над собою владу протилежної статі. Звісно, в цій віденській okazії побачили руку Хоми, наче йому мало клопоту в своїй Яблунівці!

Та чи не годі okazій, які нібито доводять, що зловісна рука Хоми відлученого — це об'єктивний фактор уже навіть не часу, а всієї нашої епохи? Й що цей фактор уже тепер дуже помітний, коли грибок маслючок тільки пообіцяв парад планет, коли, так би мовити, ще в космосі йде підготовка до майбутнього параду планет? А на які катаклізми слід чекати, коли парад планет відбуватиметься насправді? А що рука Хоми ще покаже себе під час параду планет, у цьому можна не сумніватись, як негоже сумніватись і в тому, що кий на кий вадить, а хліб на хліб — ні, що в роті й сало потане, а

ковбасам лихо стане, що чим собака закусить, того покинути не мусить!

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ДРУГИЙ,

у якому по-дилетантському невміло розказано про те, як Хома відлучений, остерігаючись можливих захворювань і прагнучи омолодитись, віддає перевагу східній кухні перед яблунівською і п'є чай бакча-жень-шень, їсть водорості ламінарія японіка та сливи умебосі

Хома з Мартохою, про яких розповідається в цій книзі, хоч і не належали до мудреців Сходу, а, як відомо, були рядовими колгоспниками з «Барвінку», проте й вони добре знали, в чому криється людське щастя. Вони вважали, що для щастя треба жити довгим життям і ні до чого не втрачати цікавості, навіть тоді, коли ви думали попити й поїсти, а вас примусили танцювати. Крім того, не піклуватись про гроші, навіть коли у голові пусто, а грошей то й зовсім не густо. Крім того, слід уміти підсвідомо уникати нещасних випадків чи труднощів, які можуть призвести до передчасної смерті, навіть тоді, коли твою біду біда породила, а біди й чорт не візьме, коли отакі ваші вжитки — ні кожуха, ні свитки!.. Крім того, усвідомлювати й не забувати, що лад має бути завжди не тільки в хаті, не тільки на землі й під землею, а й на небесах, хай там навіть спаруються двоє — одне дурне, а друге нерозумне...

Звичайно, крім цих мудрощів, Хома з Мартохою сповідали й інші, які навіть на волівій шкурі не спишеш, наприклад: уже коли рвати, то рви не смикавши; далеко сховавши, ближче знайдеш; не треба все на ніжки ставити; не все те переймай, що на воді пливе; нічим нічого не одбудеш; одні очі плачуть і сміються. Та ще, повторюємо, багато-багато

інших яблунівських філософських мудроців, проте тут ми наголосити тільки на тих, що ріднять їх із мудрецами Сходу.

Прагнучи щастя, Хома з Мартохою, очевидно, були обізнані з макробіотикою, себто з технікою довгого життя, і, зневажаючи всякі фармацевтичні продукти й складні хірургічні операції, більше покладались на таке благо для свого тіла, якого можна досягнути піклуванням про здоров'я, гармонією між тілом, розумом і душею...

Після того як Хому відлучили від ударної праці на корівнику, Мартоха й каже своєму чоловікові:

— Авжеж, Хомо, щастя й здоров'я твоє в праці. Ото як не можна боронити козі лісу — най гложе, так най усі відають і видять, що ти й робота — близнята.

— Моя рука — в роботі владика, — згодився грибок маслючок, снідаючи локшиною, і хоч відлучений, та про корівник колгоспний думаючи. — Бо свій зароблений хліб кращий чужого книша.

— Але ж за тою роботою за здоров'я забуваєш, — дорікнула Мартоха, пораючись коло печі.

— Чим більше роблю — тим дужчий, а чим дужчий — тим більше роблю!

— Кажи, кажи! — буркнула Мартоха. — Та вже коли маєш від колгоспу отой примусовий місяць, то, може, подумав би про своє тіло, щоб у ньому дух високий не переводився.

— А може, й справді в оцей примусовий місяць добряче попіклуватись про своє здоров'я? Щоб потім із ще більшою силою взятись до вил-згрель? Авжеж, душа рветься до колгоспної худоби, душі моїй не можна без артільної скотиняки, але чом і душу не примусити, щоб не рвалась?

І хоч грибок маслючок був начебто здоровий, але ж завтра всякі хвороби могли напасти, їх просити не треба, самі наскочать. Хому аж тіпати починало, коли поміркував, що в білому світі на нього чигає ревматизм, синусит, сифіліс, склероз, слонова хвороба, правець, тиф, трахома, флебіт, цинга, цистит, паранойя, шизофренія, екзема, епілепсія, рак...

— Лишенько, скільки хвороб — і всі мої! — жахався грибок маслючок.

І Хома заходився шануватись! Щоб не причепилась шизофренія, він споживав натуральний зелений чай і соєвий соус сьобан. А побоюючись екземи, він відразу старався пити того самого натурального зеленого чаю якомога менше. Остерігаючись ревматизму, він ще менше пив натурального зеленого чаю, споживаючи підсмажений рис, а також м'ясо і сезамову олію. Щоб не пристали глисти, особливо круглі, грибок маслючок готував відвари з хризантеми, а також зажарку, беручи листя хризантем і борошно та смажачи їх на сезамовій олії.

А як грибок маслючок лікувався від запалення легень! Щоправда, запалення легень у нього ніколи не було, а була лиш Мартошина підозра на те, але ж чому не вдатись до профілактики? Зловив грибок маслючок у яблунівському ставку здорового дзеркального коропа, відрізав ножем голову, зібрав у кухоль холодну рибацьку кров і, поки рибацька кров не згорнулась, хутенько випив. Мартоха взяла макогону, потовкла того коропа в макітрі, величаючись при тому, мов куций бик у череді, потім потовченого коропа наклала на груди грибка маслючка, міряючи його температуру через кожних півгодини. І що? А те, що випита рибацька кров і пластир із коропа дуже допомогли Хомі, він так і не захворів на запалення легень!

Остерігаючись грипу, грибок маслючок пив японський чай кахон, який, звичайно, купував у яблунівській лавці в продавця з діда-прадіда Петра Кандиби. А ще проти кашлю не цурався ренкону, себто лотосового чаю, який готував за таким рецептом: давив корінь сирого лотоса довжиною близько шести сантиметрів, до видушеного соку додавав трохи імбиру й трохи солі. Проти нежитю вживав чай хару.

Щоб очистити свою кров, побоюючись неврастенії й гонореї, ревматизму, нефриту й сифілісу та ще болів у шлунку, він смакував сью-бан, себто натуральний зелений чай із

соєвим соусом. Ви чули про чай янь-янь? А Хома не тільки чув, а й пив. Ви чули про чай банча-жень-шень? Старший куди пошлють споживав саме банча-жень-шень як прекрасний тонізатор. Він, хитромудрий, брав натуральний зелений чай, смажив кілька хвилин, потім додавав кілька шматочків кореня жень-шеню, досипав трохи імбиру, далі заварював. Заварюючи, ніколи не брав посуд із заліза чи з алюмінію, бо тоді б йому вдавсь не банча-жень-шень, а казна-що, від якого могла напасти швидка настя.

Отак грибок маслючок піклувався про своє здоров'я, щоб міцніше стискувати вила-згрелі в руках, коли, нарешті, повернеться на колгоспну ферму. Отак Хома дотримувався принципів макробіотичного дзену, себто мистецтва омолодження й довголіття, занехаявши споконвічні яблунівські безпринципні принципи. Які саме? Душа не Упир, того хоче, чого й мир; нема в світі, як той борщ: хоч поганий, та до біса; насипай, жінко, перцю, нехай нам хоч раз на віку гірко буде.

До Хоминого раціону увійшли водорості конбу, себто ламінарія японіка. Мартоха десь там діставала цю ламінарію японіку, нарізала шматочками, варила, солила, випарювала воду — яка прекрасна страва вдавалась! А то до ламінарії японіки додавала накришеної моркви, коріння лопухів і лотоса, зв'язувала все це докупи гарбузовим стеблом, варила, солила, додавала соєвого соусу. А то вже давала своєму чоловікові цю саму ламінарію японіку, смажену на соняшниковій олії. А то зв'язувала довгими смужками завтовшки з мізинець і смажила. А то варила юшку з ламінарії японіки. А то готувала голову сома в ламінарії японіці, додаючи трохи підливи Осава. Не будемо вже згадувати докладно про те, що меню грибка маслючка не обходилося без водоростей хідзікі, які готувалися з лотосовим корінням на рослинній олії і подавалися з сиром і смаженою соєю...

Ланка, полуднаючи в полі, розпитувала в Мартохи, як-то вона готує для свого Хоми відлученого всякі наїдки та напої,

бо жінки завжди гомонять про такі речі. Інша, може б, і крилася зі своїми секретами, тільки чого було критись Мартосі, коли ділилась усім із усіма?

— Питаєте, жіночки, як я готую уме-сьо-бан? Та нічого тут такого нема, щоб ви не зуміли. Ото підсмажую на пательні чай трирічної витримки, себто чай, що руки до нього три роки не доходили. Додавляю води й тільки однесеньку сливу умебосі.

— Еге ж, одненьку сливу умебосі, — підтакувала ланка на буряках чи на кукурудзі.

— Заварюю в макітрі. До питва додаю трохи традиційного соусу сьойю, себто тамарі.

— Еге ж, традиційний соус сьойю, — запам'ятовувала ланка.

— Цей чай уме-сьо-бан дуже славно очищає кров мого Хоми Хомовича.

— А як ти, Мартохо, готуєш уме-сьо-кудзу?

— Беру одненьку сливу умебосі, столову ложку борошна з маранти, себто кудзу, три ложки соєвого соусу, беру імбир та воду, потім давлю умебосі у воді... Ото МІЙ Хома ніколи й не простуджується, що п'є уме-сьо-кудзу.

Допитливе яблунівське жіноцтво, до всього в світі Є йому діло, ото Мартоха мусила розказувати, як готує вустриці, видавляючи з них усю рідину й солячи їх, вмочаючи в борошно, а потім збите куряче яйце з крихтами хліба, як смажить вустриці у глибокій пательні з накривкою. Ще не встигли про вустриці до пуття розпитати, як уже цікавляться рапанами. А що рапани? Треба дістати молюска з мушлі й помити, порізати на дрібненькі шматочки й посмажити разом із морквою й цибулею. Потім усе це слід покласти назад у мушлю, налити туди підливи, що зветься бешамель, і пекти в духовці. І ще не встигла Мартоха розповісти про вустриці й рапани, як уже подавай своїм подругам із ланки секрети приготування оладок із креветок! Або: як смажити червону дораду і подавати її з тушкованим кресом чи з капустою? А

оладки з кальмара? Як подавати сиру дораду, як дораду смажити, солити чи запікати? А що таке рагу з допади? Бульйон із доради? Суп із мідіями? Нітуке з кальмара?

— Скажи, Мартохо, а чому в твого Хоми такі чисті та білі зуби? — допитувались жінки.

— Бо як? Беру посолений і висушений баклажан, спалюю, а з попелу маю зубну пасту.

— І не лисий Хома, чуб на голові густий, як у молодого...

— Помагає сезамова олія, — хвалилась Мартоха.

— І параліча в Хоми ще не було...

— Помагають кульбаба й чортополох! А ще помагає, жіночки, жменя насіння круглого гарбуза з острова Хоккайдо! Але, жіночки, ще й річ у гречці!

— У гречці завжди річ, ще й велика! — усміхались молодиці, наче їм служба — в дружбу, та дружба — ніколи в службу. — За життя визнаєш гречки з семи печей!

— Е-е, вам завжди одне на умі, — дорікнула без серця Мартоха. — Нехай Господь нас милує від пропавших панів, свинячих постолів і вербових днів, тільки не від гречки.

Ні для кого не було секретом, що Хома Хомович Прищепа, з діда-прадіда гречкосій із гречкосіїв, кохається в гречці, але щоб так кохався! Можна сказати, що храм для гречки він спорудив прямісінько в своїй душі, щоб далеко не ходити. А спорудивши, не тільки не бив їй поклони, набиваючи гультюмахи на лобі та мозолячи коліна, а й наїдався гречкою від пуза. Їй кашу гречану, й пампушки з гречаного борошна, й кашу-запіканку споживав. Скажете, ці страви їли і їдять чи не всі яблунівці, нема нічого дивного. А дивне в тому, що Мартоха для свого Хоми готувала й готує гречку не тільки по-яблунівському, а й по-японському. Скажімо, тільки він смакував гречаною кашею «морі», до якої Мартоха сікла ножем-сікачем цибулю-шалот, тушковану в одненькій ложці соняшникової олії, доливала три чашки води, дванадцять сантиметрів сухих конбу, себто довгих водоростей, що добуваються з океанської чи морської глибини тільки в

двадцять метрів, а потім заварювала в окропі. Вийнявши конбу, добавляла чайну ложку солі й п'ять столових ложок соєвої підливки. Як тільки суміш закипала, знімала з вогню.

— А ще ж, подекують, Хома їсть у тебе «анкаке»! — кинула ланка заздрісне слівце.

— «Анкаке» готувати просто! Підігрійте гречану кашу, що зветься «теучі», й давайте своїм чоловікам у чашках. А ще не забудьте на олії підсмажити цибулю, моркву й капусту, а потім гречаної підливи. До цього тіста долийте води й варіть, поки тісто стане консистентним...

— Яким-яким? — спитала котрась із молодиць, не втямивши.

— Ну, консистентним! — пояснила їй тямковитіша молодиця.

— Ага, консистентним! — нарешті втямила нетямковита молодиця.

— А потім оцим варивом помийте гречану лапшу — ось вам і «анкаке»!

— Як просто! — дивувалась ланка.

— Ой жіночки, чим смачніше Хома їсть, тим ніжніший і солодший зі мною. Отож я й не шкодую для нього надавити соку адзуки, себто а дрібної червоної квасолі, чи сушених водоростей хідзікі. А що вже тоді казати про насіння з гарбуза «Хоккайдо»!

Котрась із жінок поцікавилась, а де ж то Мартоха дістає і насіння з гарбуза «Хоккайдо», і адзуку, і хідзікі, й лотос, і жень-шень. Ланка подивилась на недотепу так, наче та з неба звалилась і на буряках опинилась. Мовляв, чи ти не знаєш, як усе дістають? І Мартоха дістає так, як усі люди, а саме воно до рук не припливе, коли на печі лежати і в стелю плювати, тут не можна так робить, як чорт летить і ноги звісив!

— Еге ж, не можна так, — згодилась Мартоха. — Ото я й кажу Хомі: «Або ти, Хомо, їдь у ліс по жень-шень, а я зостанусь удома, або я буду вдома, а ти їдь у ліс по жень-шень!»

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТІЙ,

де щиро й правдиво розповідається про макробіотичний дзен, котрий омолодив довгожителя Гапличка й дідка Бенерю, а також розказано про зловживання лавочника Петра Кандиби, якого на путь правопорядку навернула колишня пройдисвітка й спекулянтка Одарка Дармограїха

Чутка про те, що в пору відлучення від колгоспної роботи грибок маслячок ударився в макробіотичний дзен, себто в мистецтво омолодження й довголіття, хутко поширилась по Яблунівці. Макробіотичний дзен!

Ну, раз грибок маслячок ударився в мистецтво омолодження й довголіття, то в нього знайшлись послідовники, що захотіли нагуляти молодості й здоров'я для роботи. А що Хома з Мартохою не ховалися зі своїм дзенем, як кіт із салом, то послідовники росли й росли, як гриби після дощу. Інший би, посіявши рожу, поставив би сторожу, тільки не Хома з Мартохою. Отож із Яблунівки макробіотичний дзен перекинувся на Чудви, Сухолужжя, Велике Вербче та інші села району й навіть області, знайшлись послідовники в самій Вінниці! Гаразд, дзен так дзен, мало які кампанії траплялись на нашому віку. Але ж як ти її переживеш чи пересидиш, коли тут почались усякі химерні непорозуміння...

Спочатку в лавці в яблунівського з діда-прадіда лавочника Петра Кандиби можна було дістати все, що заманеться. Скажімо, заманулось тобі веретенистих маленьких чорних водоростей хідзікі, замандюрилось пасти із японської туберози конняку, приспічило умебосі, себто японської сливи, яку засолюють і зберігають три роки, — приходить до Петра Кандиби, винесе з підсобки й не обважить, хоч, здавалось, який лавочник не обважує. Купують у чоловіка — й він такий

щасливий, аж пика в нього стає солодким медом, що, дивись, мухи заїдять. Вам, довгожителю Гапличок, потрібен кунжутний сир гома тофу? Беріть кунжутний сир, ніде такого свіженького не знайдете, як у мене! А ви, дідуню Бенеря, хочете поласувати тофу, себто сиром із білих соєвих бобів? Беріть, Дідуню, наїдайтесь від пуза й походжайте поважно не тільки там, де маленькі вікна! А чого треба вам, колишня самогоннице Вівде Оберемок? Трохи кинпіри, себто суміші лопуха з морквою? Авжеж, можна й самій зготувати кинпіру, дурне діло не хитре, але беріть готовеньку, бо за роботою в ланці нема коли лопухів нарвати й моркви начистити, їжте кинпіру й величайтесь, як попададя на весіллі...

Та коли в яблунівському колгоспі «Барвінок» зчинився ажіотаж із отим макробіотичним дзенем, в лавці стали відбуватись усякі дива. Які, наприклад? Скажімо, приходить зоотехнік Невечеря і просить у лавочника Петра Кандиби чану, себто турецький горох. Мовляв, оцей турецький горох із зародками й шкуркою підсмажуватиме в піску і їстиме по пригорщі в день...

Ще не встиг зоотехнік Невечеря вийти з лавки, як поріг переступив листоноша Федір Горбатюк, надимаючись на лиці так, наче колись був волом, а тепер хоче здаватись конем.

— Петре, всип турецького гороху трохи, — попросив і запишався, як попович у гостях.

— Велено турецький горох відпускати з навантаженням. Додається рубана петрушка, нітуке з моркви, коріння кульбаби в соєвій підливі, нітуке з креса, натуральний зелений чай банча.

— Схаменися, Петре! — вигукнув листоноша й заметушився по лавці, як отой заєць від радості, що Бог його надарив таким хвостом.

— Але ж я прийшов до тебе лікувати не курячу сліпоту! Нема в мене курячої сліпоти!

— Кажеш, нема в тебе курячої сліпоти? — прикро з-за прилавка питає Петро Кандиба, й очі в нього такі горді, наче в

отієї панської свині, що об тин почухалась. — Нема, то буде, значить, бери, що дають!

І, либонь, листоноші Федору Горбатюку так припекло мати турецький горох, що взяв чоловік рубаної петрушки, нітуке з креса, коріння кульбаби в соєвій підливі та натуральний зелений чай банча, щоб лікуватись від курячої сліпоти, хоч її ніколи не було ні в нього, ні в родичів, ні в сусідів!

З діда-прадіда лавочник Петро Кандиба, либонь, не був би лавочником із діда-прадіда, якби деякі товари відпускав не тільки з навантаженням, а й з-під прилавка. Якщо ти йому доводишся небожем чи небогою, то не пошкодує кілька банок джему з червоних бобів, так званого єну, чи кілька пучків дайко, себто довгого білого японського редису, чи кілька в'язанок морських крупних водоростей кобу і комбу, знайдених на глибоких місцях.

Зловживання ніколи до добра не доводить, а тут зловживання — ще й яке! Наче й продуктами став менджувати лавочник Петро Кандиба, а поміркуйте, що стоїть за тими продуктами? За ними стоять невилікувані болячки, а ще ж молодість і довголіття яблунівців!

Гадаєте, не діяв макробіотичний дзен? Діяв, ще й як! Довгожитель Гапличок скинув із своїх плечей років із двадцять, ходив по селу півником, так і жди, що закукурікає. Навіть на дівчат знову став задивлятись, як у молодості, і встрявав із парубками в ті сварки, в яких один одного не цілують, а малюють.

— Моя баба вмерла, — гомонів у чоловічому гурті коло буфету. — Либонь, пристану до жінки здорової, а до тещі багатої, хай би були мені послухачами, а я для них був би постукачем.

А дідок Бенеря? Либонь, цьому зарадили такі страви, як юшка з мідіями, бульйон із червоної доради, сирий тунець, з якого здерто шкіру, порізаний на дрібні шматочки. І, либонь, в омолодженні діда Бенері неабияк прислужилась так звана

сидяча хлорвінілова ванна, яку він майстерно готував сам для себе. Заварював дві-три пригорщі сухого листа білої японської редиски в чотирьох літрах води, додавав трохи солі. Тепленько накрившись рядном, дідок Бенеря сідав у ночви й подеколи доливав іще гарячий відвар туї. Приймавши цю ванну, він випивав чашку чаю з соєвою підливою.

І хоч макробіотичний дзен стверджував, що хлорвінілова ванна — чудовий засіб проти всіх хвороб саме жіночих органів, дідка Бенерю це твердження макробіотичного дзену зупинити не могло, бо він усі його положення своїм міцним вузлуватим розумом освоював творчо. Й добився того, що так скинув із своїх плечей не менше двох десятків років.

— Кажуть, що жінка не черевик, із ноги не скинеш, — розмірковував омолоджений дідок Бенеря в чоловічому гурті коло буфету. — А я б так щодня тепер по такому черевіку скидав!

— Вам, дідуню, може, краще вдома чорта тримать, а не жінку? — жартівливо допитувались. — Щоб вона вам удома не співала пісеньки: «Поки кисіль укипів — уже милий одубів!»

— Та я!.. Та в мене!.. Та зі мною!..

Бачте, як нахвалялись Гапличок і Бенеря, самотужки осягнувши мистецтво омолодження й довголіття!

Інші яблунівці теж гав не ловили, хоч, може, на перших порах і не вповні осягнули секрети макробіотичного дзену. Чому? А тому, що коли на їхній стіл потрапляли вермішель огура, коріння лотоса чи пиріжки з сезамом, то за давнім звичаєм їли ці екзоти так, як не того тіста книш, чи як галушки, які дзьобом сіли, чи оте що-небудь, аби вареники. Отож і не було ніякої користі ні від підливи бешамель, ні від осітасі, ні від кави з кульбаби...

Саме в ту пору пишним цвітом розцвів у благословенній Яблунівці хаос... Та й як було не розквітнути хаосу, коли якась тітка має з лавки ліонську підливу і янних, себто каву Осава, може омолодитись і скинути з плечей років десять-

п'ятнадцять, а її сусідка через дорогу як носила на плечах свій вік, так і носить, бо не годна в лавочника Петра Кандиби дістати ні ліонської підливи, ні каву Осави, ні кокко, ні чай міу, ні банча-жень-шень. Поглянеш на якого механізатора чи шофера — не тільки сам чоловік омолодився, походжає лебедем, а й жінку свою омолодив, і та походжає лебідкою, а й своїх молоденьких діток омолодив, хоч, звичайно, дітворі те омолодження зовсім не потрібне!.. А на деяких яблунівських бабів подивилися б ви (звісно, на тих бабів, у яких якщо не син при ділі, то зять, якщо не дочка, то невістка)! Ще вчора була отією бабою, якою двір наживається і зживається, яка сиділа на печі й не кукала, яка всіх жаліла, а її ніхто не жалів, зате сьогодні... Зате сьогодні вона вже спростувала оту споконвічну яблунівську мудрість — і стала таки дівкою. Та ще такою дівкою, що якби її дід на торг возив, то ту бабу кожен би купив, що якби дід їй говорив о хлібі, то вона б йому тільки о фіалках!

А кашу заварила колишня спекулянтка й пройдисвітка Одарка Дармограїха, навернена грибком маслячком до сумлінної колгоспної праці. Коли вона зайшла в лавку погожого літнього дня, то очі в Петра Кандиби стали такі, наче в їхніх зіницях міль молю гризе, а молі чорт не бере. Задумавши й собі омолодитись, попросила молодиця гречки й пшона, помідорів і картоплі, квасолі й щавлю, буряків і грибів, часнику й чечевиці, редьки й цибулі та іншого надібку, без якого яблунівці тепер не омолоджуються. Лавочник із лица став такий, наче йому краще б відьму зобачити, а не Одарку Дармограїху.

— Може, тобі ще й реп'яхів дати? — поспитав крізь зуби їдко.

— І реп'яхів, і гарбузів, і капусти...

— І молоденьких пагонів бамбука? — поспитав, наче глека розбив пополам.

— І пагонів бамбука, й сельдерею, й зеленого горошку, й спаржі...

— Оливок зелених і чорних, куропаток, яєчок із зародками, анчоусів, лангуст, форелі, жабок? — допитувався з таким притиском, наче ось-ось на кутні засміється.

— І жабок, Петре, аякже, бо коли омолоджуватись, то омолоджуватись, бо коли дбати про довголіття, то дбати. Все візьму, навіть напій із білого полину!

— Навіть такі спеції, як василіон і кєрвель? — Петро Кандиба кидав слова, наче маслаки для скаженого пса. — І морську нерафіновану сіль?

— Еге ж! Бо коли всі скидають літа, то чом би й мені якийсь десяток-другий не скинути, чом би знову в молодість не повернутись!

— Не дам! Так що пора тобі гладити дорогу з лавки, — сказав Петро Кандиба голосом людини, що вчора перепила, а сьогодні ще ніяк не похмелиться.

— Але ж іншим відпускаєш...

— Тобі не дам, щоб знову не схибнулася з правильної дороги й не вдарилася у спекуляцію та шахрайство. Бо, чує моя душа, не доведе до добра оте добро, яке ти хочеш узяти в лавці. Та й де стільки грошей набрала, щоб закупити чи не всі макробіотичні харчі? Видать, zostалися запаси від колишніх нетрудових доходів?

Одарка Дармограїха доказувала, що, звичайно, могла б нарвати реп'яхів по бур'янах і гарбузів і капусти дістати для макробіотичного дзену, але ж роботи стільки, що вгору ніколи глянути. От якби вона ледарювала, як перше, то в лавку не навідалася б, усі ці макробіотичні харчі мала б якщо не зі свого саду чи городу, то з чужих пройдисвітських рук.

— Остання в попа жінка, та й то неправда, — стояв на своєму лавочник Петро Кандиба, сердячись на покупця так, як сердилась на попа три роки ота проскурниця, а піп і не знав.

То до чого додумалась Одарка Дармограїха? Надумала скаржитись голові колгоспу Диму. І ще не встигла поскаржитись, як отой вредний лавочник Петро Кандиба, що

намислив собі потішитися з бідної колишньої спекулянтки й пройдисвітки, а тепер свідомої трудівниці, вирішив замаслити Одарку Дармограїху. Він їй посеред ночі на автомобілі «Запорожець» повнісінький багажник чого тільки не припер — тільки з риби були там вустриці, спрути, вугрі, судаки, мерлани, форель, щука, тунець, дорада, камбала, соми, лангусти, креветки, омари, оселедці, сардини, анчоуси... Бери, Одарко Дармограїхо, їж, омолоджуйся, дбай про довголіття, як інші яблунівці дбають, тільки не ходи зі своїми заявами до голови колгоспу Дима.

Од гніву обличчя в Одарки Дармограїхи стало червоне, Мов круглий місяць над сільським обрієм.

— Щоб тебе живцем земля пожерла! Та тобі забожиться, як-собаці муху з'їсти! — полетіли їй із рота прокльони. — Та чи Хома Хомович для того навертав мене на путь істини, путь правди й добра, щоб ти мене знову збивав на криву стежку? Та краще мені ходити мара марою, нечупарою, ніж я руку простягну до твоїх хабарів!

— Дурна клятьба господаря шука, — буркнув роздосадуваний лавочник Петро Кандиба. — Та ні один чесний чоловік не відмовився б від оцих макробіотичних харчів, бо розумний.

То до чого іще додумалась молодиця? Сіла за кермо «Запорожця», завезла оту рибу до яблунівського ставу й випустила у воду. От саме з тих пір, коли хочете знати, й розбагатів колгосп «Барвінок» на вугрів, судаків, спрутів, щук і сомів, бо стало водитись тієї риби в Яблунівці тьма-тьмуша, вистачало не тільки для своїх споживачів. Та це вже випереджаємо події...

Не збивши з путі праведного колишню спекулянтку і пройдисвітку, лавочник Петро Кандиба змушений був покаятись і сам із кривої стежки вернутись на путь істини й правопорядку. Відтепер уже він цурався всяких родинних стосунків чи блату, відтепер відпускав макробіотичні продукти в порядку живої черги. Так що навіть Одарка

Дармограїха навезла собі стільки макробіотичних продуктів, скільки хотіла, навіть запас, який біди не чинить, зібрала в коморі й на горищі, в погребі й погрібнику, в хліві і в курнику.

Тепер уже ніщо не перешкоджало Яблунівці всерйоз і надовго зайнятись мистецтвом омолодження й довголіття, і вже ніхто не прагнув того довголіття на дурницю.

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ,

у якому правління колгоспу «Барвінок» знову одержує лист від золотоокого академіка Йони Ісайовича Корогли, котрий намагається вивести на чисту воду Хому з його макробіотичним дзенем, а також мовлено про зустріч грибка маслючка з головою колгоспу

Видать, отой клятий золотоокий Йона Ісайович Корогли не був би сам собою, якби забув про грибка маслючка з Яблунівки. Грибка маслючка, який зажив слави народного голкотерапевта, а тепер, ударившись у макробіотичний дзен, своїм прикладом заразив усю Яблунівку, що захопилась мистецтвом омолодження й довголіття. Еге ж, якимось чином стало відомо в'їдливому й заздрісному світилу науки, що діється в колгоспі «Барвінок».

І знову — лист на ім'я правління! А в листі — про східну медицину, а також про так звану двополюсність у природі: день — ніч, чоловік — жінка, війна — мир. А також про іньянь. Про лікування харчами, повітрям, думкою. Авжеж, не треба здирати шкіру з рослин. Авжеж, треба їсти тільки ті харчі, які не тікають від вас, — рослини, водорості, молюски. Авжеж, можна вилікуватись від будь-якої хвороби, не виходячи за поріг свого будинку. А який закон всесвіту? Те, що має лицьову сторону, має й зворотну. Те, що має початок, має й кінець. Нема нічого однакового у всесвіті. Чим більша

лицьова сторона, тим більша й зворотна. Всі протилежності взаємодоповнюються. Інь і янь — дві руки Безмежжя, Абсолютної Самосутності, Бога або Нескінченної Пустки.

Звертаючись до правління колгоспу «Барвінок», академік Йона Ісайович Корогли писав про те, що Хома невірний і лукавий стихійно, підсвідомо сповідає східну філософію та вульгарно схиляється перед східною медициною. Якщо він виходить із так званих дванадцяти теорем загального принципу, в основі якого лежить інь і янь, то, безперечно, Хома — це янь, а Мартоха — це інь. Себто Хома з Мартохою є двома полюсами безмежної Пустки в благословенній Яблунівці. Відтак Хома з Мартохою, будучи янь та інь, творяться на подільському чорноземному ґрунті нескінченно, постійно й вічно самі з нескінченно чистого вільного простору, якого в Яблунівці не позичати й не купувати. Звичайно, Мартоха, як інь, відцентрова, а Хома, як янь, доцентровий, відтак інь творить тінь та холод, а янь творить вагу, тепло, світло. Дивися, інь Мартошине витісняє янь Хомине, а то вже янь Хомине витісняє інь Мартошине, бо, коли виходити з дванадцяти теорем загального принципу, неодмінно хтось когось спершу витісняє і вдень, і вночі, а потім уже витісняє когось хтось. Крім того, всі речі і явища складаються з інь і янь у різних співвідношеннях, так що, дивися, у сварці то Мартоха бере гору, а Хома піддається, а то вже Хома піддається, а Мартоха бере гору.

Крім того, все таке непостійне, що речі і явища постійно міняють інь та янь, із яких складаються, отож і виходить У Хоми та Мартохи: «Де ти був?» — «Через річку переходив». — «А чому ж ти сухий?» — «Бо немає чого їсти». Крім того, немає нічого такого, що було б повністю інь або повністю янь, все дуже відносно, отож і виходить, що Мартоха схожа на Хому так, як свиня на великий піст, макогін — на ночви, колесо — на оцет, цуценя — на пиріг, хвіст — на панахиду, олія — на дзвіницю. Крім того, нема нічого нейтрального, завжди інь або янь у надлишку багатому, як ото колись у

Мартохи був багатий халат — сімдесят сім лат, можна було ще латать, та ніде було голкою хватать. Крім того, привабливість чи сила тяжіння між Хомою та Мартохою пропорційна відміні в них інь і янь, отож як Мартоха молодиця, то цілують хлопці в лиця, а як стане стара баба, то не поцілують, хоч би й рада, а Хома вміє діяти, діяти, іде в поле сіяти, бере Мартоху волочить, та не нам його учить. Крім того, інь витісняє інь, янь витісняє янь, відштовхування чи тяжіння двох об'єктів інь чи двох янь перебуває в обернено пропорційній залежності від різниці в них сил інь чи янь, отож у Мартохи з Хомою й виходить подеколи, що свій на свого, щоб чужий духу боявся, а то вже в них і Хома, як ведмідь, реве, і Мартоха, як корова, реве, а хто кого дере — і сам чорт не розбере! Крім того, інь народжує янь, янь народжує інь у надзвичайній мірі, отож або Мартоха впіймає Бога за бороду, або Хома опариться, як муха в окропі, а тільки так не буває, щоб Мартоха не впіймала й Хома не опарився. Й, незважаючи на всі вищеперелічені пункти, усе-таки янь у центрі, а інь на периферії!..

Ох і смакував академік Йона Ісайович Корогли цю останню з дванадцяти теорем! Змішуючи праведне з грішним, себто свій академічний стиль із стилем яблунівського народного голкотерапевта, він усмак потішався, що янь Хоми завжди бере гору над інь Мартохи. Мовляв, грибок маслючок упав у своє янь, як у тісто, що він із свого янь не зробить ковальський пшик, що йому янь не тільки по бороді тече, а й у рот попадає... Авжеж, коли ти справедливо відлучений від ударної праці на корівнику, то можеш удатись і до сумнівної філософії, тим більше до такої, яка утверджує твоє, Хоми відлученого, янь над Мартошиним інь!

У своєму листі до правління колгоспу «Барвінок» золотоокий академік Йона Ісайович Карогли висловлював здивування, що, справедливо відлучивши старшого куди пошлють від роботи, громадськість водночас не тільки не подбала про його дозвілля, а й про філософські захоплення, відтак появилвся на яблунівській арені макробіотичний дзен!

Йона Ісайович застерігав від шкідливих наслідків, до яких може призвести начебто таке невинне мистецтво, як мистецтво омолодження й довголіття, коли розглядати його в народногосподарському аспекті. В якому саме? А в тому, що в яблунівців може підупасти гастрономічний патріотизм, вони, захоплюючись усякими там чапаті, дан-го, гобо, гомоку, курі, тофу, дзосі та іншими стравами, забуватимуть про споконвічні яблунівські, це може призвести до різкого падіння врожаю жита і пшениці, буряків кормових і цукрових, вишень і смородини, квасцю і кропу...

Голова колгоспу Михайло Григорович Дим, одержавши нового листа-скаргу, впав у тяжку задуму. Аж до столиці дійшло, пишуть, а на листи трудящих годиться реагувати. Може, Хомі вже так допоможе, як умерлому кадило, але!..

Грибок, якого покликав черговий виконавець, зайшов до кабінету голови колгоспу, як ота людина, що держить голову в холоді, а ноги в теплі — буде жити вік на землі.

— Ой Хомо Хомовичу, — тяжко зітхнув голова колгоспу, й те зітхання прозвучало повзком, де низько, тишком, де слизько. — Якби так малось, як не мається, то що б то було! Почитай ось листа...

Грибок маслючок читав листа від академіка Корогли, й лице його дедалі більше ставало таке, наче чоловік побачив яму й намірився відступити назад, щоб гаразд її перескочити.

— Бачиш, Хомо, в нього злості повні кості. Й чорти ж тебе мордували, коли заходився доказувати, що ти мудріший за всіх академіків! Ми з тобою, Хомо, ворохобились і воловодились так і сяк, а виходить усе наперекосяк, не дорікнеш, що дивились крізь пальці на твої витребеньки. Навіть вдались до найсуворішої міри покарання — відлучили від роботи на певний термін. А ти — у філософію вдарився! Ну, хоч би філософствував мовчки, а то й людей за собою потягнув, хоч, може, їм той макробіотичний дзен і не потрібен, коли поміркувати... Та оце така думка в голові моїй крутиться.

А грибок маслючок, звісно, вже прочитав ту думку в голові у голови Михайла Григоровича Дима, й лице його так скривилось, що й чорт так скривитись не придумає.

— Невже й зовсім замислили вивести з колгоспу? Й таке загальне рішення прийняти?

— Ну, правління ще такого загального рішення не прийняло, — знову зітхнув Дим, немов шкодуючи за тим, що звідки прийшло, туди й пішло. — А тільки таке загальне рішення можна підготувати!

— Але, Михайле Григоровичу, якась доля й вашої вини є в тому, що я впав у філософствування, як в'юн у болото. Бо якби не відлучали від роботи, хіба я мав би час, щоб мізки сушити?

— Ні вини, ні відповідальності я, як керівник, із себе не знімаю!

— Прошу вас, Михайле Григоровичу, не приймати загального рішення про моє вигнання з колгоспу. Бо руки до роботи на фермі аж сверблять!.. Ну, пофілософствували трохи з Мартохою, з ким не буває. Та вже ж омолодилися з жінкою!

— Омолодились! — не без заздрості сказав голова колгоспу. — Ну, гаразд... Тільки дивись, щоб академік Корогли більше не писав до колгоспу...

— На те Йона Ісайович і мудрагель, щоб писати кляузи, — буркнув грибок маслючок, топчучись у порозі кабінету. — Гаразд, омолодились — і годі, щоб до дитячого розуму не докотитись, обіцяю вам, Михайле Григоровичу, забути, якщо вдасться, і закон всесвіту, і дванадцять теорем загального принципу. Воно, звичайно, живому чоловікові все потреба, але негоже розхитувати човна, щоб не вивернутись...

— Гарний гусак пером, а наш Хома умом! — похвалив голова колгоспу. — Бачили, як тепер славно живемо? Й балет на корівнику, й звіринець у ланці на буряках, і шефи-академіки!..

— Та вже ліпше амурський тигр із звірниця, ніж шеф-академік Йона Ісайович! — вигукнув Хома відлучений, беручись за клямку дверей, щоб іти.

— Еге ж, тямиш ти, як їдять, та тобі не дають, — тиснув йому руку на прощання Михайло Григорович.

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ П'ЯТИЙ,

де не без жалощів мовлено про замріяного Хому

«Он як буває! — скрушно міркував грибок маслючок після чергових відвідин кабінету голови колгоспу. — Я граду-тучі увійшов, а злих рук Йони Ісайовича Корогли не увійшов. Такому ворогу все оддай, а сам зостанься — аби далі від лиха, такого ворога хлібом та сіллю годилося б покарати, але ж, бачу, Йона Ісайович такий ворог, що ти його напій і нагодуй, а він ворогом таки буде. І баран буцне, як зачепиш, а тим паче — академік! Сидить у Києві, а в Яблунівці бачить, либонь, із тих мудрагелів, що, буває, має чим думати, та немає об чім, або і є об чім, та немає чим! Горе ж мені, відлученому від ударної роботи! Здається, й омолодився по-людськи, й віку собі доточив після отого макробіотичного дзену, а куди моя молодість теперішня судна й кому вік мій судний, коли на корівник нема доступу? Горе мені, народному умільцю з Яблунівки, але й голову колгоспу можна зрозуміти, має реагувати й вживати заходів, раз пише писака, що не розбере собака, має виховувати й перевиховувати, а як це тяжко йому, сердечному, ох тяжко! Либонь, жартувати з ним негоже, бо що, коли справді з колгоспу наженуть? Інші колгоспники як колгоспники, тільки я — мов горбатий коло стіни, і сміх, і гріх!»

Від страху, що можуть нагнати з колгоспу, стихійний макробіотик Хома почувався так, наче за шкіру снігом сипнуло й волос шапку підсував. Омолоджений і забезпечений довголіттям, був не радий ні омолодженню, ні довголіттю. Вештався без діла по хаті й по обійстю, наче шукав добра, а біда сама прийшла, наче й не кликав біди до себе, а вона сама знайшла.

«А може, помріяти?!» — раптом осяяла грибка маслючка щаслива думка. Хома відлучений улігся за хатою в затишку груші. Лежить горизнак, пташки щебечуть, лопухи пахнуть, небо вгорі синіє волошково, а грибок маслючок наказує собі мріяти...

Може, помріяти, щоб ота он ворона, яка замолоду попід небом не літала, та й полетіла туди під старість?.. От якби наших білих яблунівських курочок та підгодовувати червоним перцем день у день, то вони б поставали рожевими й не було б таких рожевих курочок ні в Сухолужжі, ні в Чудвах, ні у Великому Вербчому...

Ось такі мрії снувались у голові грибка маслючка, але з тими мріями почувався Хома — як із-за вугла мішком прибитий: бо зумисне гнав од себе найсокровенніші мрії. А які? Та мріяв про колгоспний корівник і вила-згрелі!

Грибок маслючок відати не відав, що так трудно в білому світі мріяти. Адже який той білий світ широкий для мрій, еге ж, як ота свита, що на Савку шита, а вони водно — на корівник.

Де скоком, де боком, де рачки побігли в Хоми відлученого сльози з очей від великої розпуки, хоч і намагався чоловік узяти себе в руки. Сльози хоч рідкі — та їдкі, й сільський стихійний макробіотик киснув, як кваша. Хтось інший, може, не журився б і не ходив, як тума, бо якого дідька журитись, бо все те перетовчється та перемелється, тільки не Хома відлучений, котрий почувався так, наче журба та горе його з ніг звалили, а біда землею привалила.

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ШОСТИЙ,

у якому розказано не тільки про те, як Мартоха масажувала Хому, а й про те, як грибок маслючок удався до лікувального сорокаденного голодування, й благословенна Яблунівка за його прикладом також голодувала, очищалась від шлаків, харчувалась повітрям, здоровшала й дужчала

«Гаразд, — міркувалось Хомі під грушею, — раз академік Йона Ісайович Корогли наврипився на мою душу, раз голова колгоспу Дим дме в одну дудку з академіком, то пора мені піддати анафемі й східну філософію, й макробіотичний дзен. Віднині я не тільки не споживатиму макробіотичних харчів, а й взагалі нічогосінько не їстиму. А дзусь тобі, Хомо, холодцю їсти, навіть хріння в руки не братиму, навіть не кластиму до рота й того, що кіт наплаче».

Так собі намислив Хома відлучений, якого досі ніхто за їжу не лаяв, а за роботу й поготів у вічі ніколи не плювали.

— Хомонько, це ти чи не ти? — скрикнула Мартоха за обідом, бачачи, що Хома за стіл не сідає й до страви не береться. — Чи ти согрішив, що навіть крихти хліба собі не вкришив?

— Вгамуйся, Мартохо, я чмеля не захопив, так що не треба тобі надвоє ворожити: або вмеру, або буду живий, — заспокоював грибок маслючок свою рідну жінку. — Перше ми як діяли? Перше ми їли, щоб жити, й жили, щоб їсти. Навіть отой макробіотичний дзен був нам потрібен, щоб не зійшли наші літа зі світа. А тепер, Мартохо, я голодуватиму, то, дивись, і не захворію на жодну з тих хвороб, яких у мене нема. При макробіотичному дзені я харчувався, а тепер не харчуватимуся зовсім і результат матиму якщо не той самий, то ліпший. Гарантія від усіх болячок! Ніяких витрат на ліки й

операції, ніяких ін'єкцій, ніяких ескулапів! Омолоджуся ще більше, і мій природний магнетизм буде завжди в нормі.

Мартоха дивилась на свого Хому, як на великомученика. Звісно, якби не відлучали від роботи, грибок маслючок не подався б ні у великомученики, ні в макробіотики, залишався б собі й далі невірним і лукавим, але ж!..

Значить, перестав грибок маслючок їсти, тільки ходить і дивиться. В коморі дивиться на сало й ковбаси, в саду — на яблука й груші, в хаті — на хліб і молоко. Й води вип'є, щоб тільки закропитись. І — дихав! Побачили б ви, як Хома дихав! Дихав так, наче перед смертю боявся не надихатись, але не через рот, а через ніс — от у чому заковика. Спочатку хитрий грибок маслючок наповнював повітрям нижню частину своїх легень, далі середню частину, потім уже самісінький верх. Затримував повітря у легенях, наче отой дурний, що допався до мила, а потім видихав, наче нечистого духа виганяв. А ще ж не тільки при голодуванні Хома не їв, не тільки славно дихав, а й...

А й вдався до масажу, до якого раніше не вдавався! І якби уранці чи вдень, а то взяв собі за моду посеред ночі. Лежить у ліжку, в чому його мати породила, й вовтузиться на простирадлі так, наче його нечиста сила мордує. Руки й ноги, живіт і крижі розтирає собі сам, аж крекчучи від задоволення й приказуючи: «Лиха твар усе переможе!.. І пес за моїми болячками не витиме!.. Чумак чумака таранею допіка, а сам у нього з воза потягує чабака!..» А вже масажувати спину й шию кличе грибок маслючок свою рідну жінку Мартоху. Ну, раз таке діло, то Мартоха хіба відмовлятиметься? Тре йому спину ще й приказує:

— Муку сію, крупу товчу, люблю Хому, аж муркочу!

— Бо не гоже, що гоже, а те гоже, що миле? — аж млів у ліжку грибок маслючок під вправними руками жінки.

Та як не міг Хома сховатись від Яблунівки зі своєю східною філософією та макробіотичним дзенем, так, звісно, не сховався і з голодуванням, бо Яблуніка — це українське

село, а не було й немає такого українського села, яке б спало й нічого не бачило, не чуло, не відало.

Довідавшись, що грибок маслючок голодує і лікується, село дружно заходилося міркувати над тим, від якої хвороби не допоміг йому макробіотичний дзен, що чоловік одразу ж ударився в мистецтво голодування. Може, хоче порятуватись від базедової хвороби? Але базедової хвороби немає ні в Хоми, ні в Мартохи, то чого б йому, скажіть, лікуватись від неї? А коли не від базедової, то, може, від слонячої, га? Хоч, здається, й про слонячу не чували не тільки в Яблунівці, а й у самому Великому Вербчому... Може, від грижі? Й на старшого куди пошлють у відставці позирали так, наче він досі таїв свою грижу від громадськості.

А раз лікується, то чи не заразна в нього хвороба, чи не треба остерігатись, щоб потім самому не довелось лікуватись голодуванням, не припусти Господи? І почали грибка маслючка обходити, наче остерігались підлесливого потайного собаки, який вкусить і зуби похова.

Але неспроста Хома голодує, міркувала Яблунівка, неспроста лікується так хитро, що під золою і жару не знати. І Яблунівка, в якої ніколи не були слова маснії, а пироги піснії, заходилась і собі голодувати. Звісно, заходилась голодувати не тому, що кожному свого харчу стало жалько, чи завелось у них таке м'ясо, що тільки псам його їсти, чи жінки стали так варити, що їхні страви тільки надвір викидати. Зовсім ні, бо село й досі любило всякий борщ, аби з м'ясом, а жінки варили все, що в горщик улазило, і всякого добра вистачало, що його б і свині не захотіли. А тому замислила поголодувати Яблунівка, що в її велику колективну голову закралась велика колективна думка: «Треба про всяк випадок поголодувати й полікуватись, та й профілактика — велике діло! »

Яблунівці по-всякому випадало на довгому віку — й надголодь за кріпаччини жити, й очкура затягувати тугіше перед революцією, й останнім куснем хліба ділитись в окупацію. Але щоб на старшого куди пошлють у відставці

дивлячись, голодувати й пропадати так, як ото через одну паршиву вівцю вся отара пропадає?!

Голодуючи, кожен лікувався від якоїсь хвороби, але якби в яблунівця чи в яблунівки запитали, від якої саме хвороби вони лікуються, то ніхто не відповів би з певністю. Бо й не відали до пуття, від хвороби справжньої чи тільки передбачуваної, уявної. Зате в цей час пішло селом багато всяких чуток. Начебто отой-о, голодуючи, лікується від хвороби Кофуса, себто від пізньої амавротичної ідіотії, що виявилась у людини в тому віці, як і слід, а саме — в зрілому, й начебто прикмети виказують амавротичну ідіотію, бо помічено пігментний ретиніт з атрофією зорових нервів, органічний психосиндром, прогресуючу деменцію. А начебто отой-о, голодуючи, хоче полікуватись від синдрому де Ланге, себто від розумової недорозвинутості, бачте, він і народився передчасно, й худенький, і куценський, і на бридкому лиці брови по-зростались густо, й вуха глибоко позападали, наче оті зайчики, що повтікали і лапки склали...

Підозрюючи одне одного в усяких смертних хворобах, звичайно, називали й імена, щоправда — не в очі, а позаочі. До слова, за довгожителем Гапличком підозрювали синдром Марчіафава — Біньямі, причому підозрював не хтось, а дід Бенеря, і його підозри виливались приблизно отаким внутрішнім монологом. Еге ж, міркував дід Бенеря, нехай довгожитель Гапличок прикидається, що він не мимутя, що він буває і вдома, і тута, а насправді він таки бемул, а якби не бемул, то не приховував би своєї алкогольної енцефалопатії! Енцефалопатія в нього не мала, а велика, тільки, може, змалилась. А від яблунівських сорок доводилось чувати, що в довгожителя Гапличка розвивається деменція, хай би Господь кинув оту деменцію, де її не треба... Ще мені снилось, що в нашого довгожителя відбувається зміна особистості, його переслідують апатія і депресія, так що він подеколи зі своєю паршивою головою та в тин прямісінько лізе, дивись, ще унадиться в тин, як свиня в моркву, та й стане тим, що моркву

риє. А хіба нема в нього слухових та зорових галюцинацій? Інколи йому бачаться по Яблунівці ангельські волоса на чортових головах, або ж салом змащені, або ж коти, що граються з мишами, або ті, що без мила в душу лізуть. Та інколи йому чуються голоси, мов сурмоньки, та не чуються чортові думоньки. А ще, либонь, у довгожителя Гапличка негаразди з неврологією: тремор рук такий, що з тим тремором він таки старший, а не менший, дизартрія така, що про ту дизартрію в добрий час сказати, а в лихий помовчати; порушення ходи таке, що не відає чоловік, радіти йому чи смутитись; гіперрефлексія така, що більшому більше й не треба; зіничні реакції так послабшали, що хоч стрижи їх — не оббирай чи хоч оббирай їх — не стрижи. Зрештою, чекає на довгожителя Гапличка таке затуманення свідомості, що він і не відатиме: спершу треба розсудити, а вже потім робити чи спочатку пошукати, де глибше, а вже потім, де лучче. А ще чекає на славного односельця псевдопараліч, так що він не зможе й на чотирьох спіткнутись, навіть якби став конем...

Так або приблизно так ставив дід Бенеря діагноз довгожителю Гапличку, а що при цьому змішував стилі (себто до високого яблунівського стилю безбожно додавав грубу й низьку медичну термінологію), так даруйте йому, неосвіченому: може, здалось, що термінологія з маком — ось і захотів пожувати!

Отож, лікувались у селі голодуванням від усяких болячок, які в собі мали чи й не мали, на які сподівались чи й не сподівались, і це лікування було поставлено так здорово, що поступово зникали в яблунівців не тільки ті болячки, які вони мали, а й ті, яких не було і яких вони тільки остерігались. А тому тільки йолоп не зрозумів би отакої розмови двох сільських молодичок, що здибались коло криниці та й гомонять собі.

— Як ти славно схудла, Галю, ну мара марою, якби трапилась мені вночі — і в очах потемніло б із переляку! Ну така, наче коване поросся, ну така дріпа, мов червива ріпа!

— А ти, Оксано, схудла ще більше, ніж я. Десь набралось ряботиння на лице, стало немов сороче яйце. Така ти ладна, що послухай лишень, як пси на тебе гавкають. Ну така гарна, як свиня в дощ, ну й потвора, що побий тебе сила Божа. Не допоможе ні мило, ні вода, коли така врода.

— Ти вже, Галю, так виголодалась, аж зуби поприїдала!

— А ти, Оксано, виголодалась так, що дивлюсь на тебе та й думаю: «Одна мати тебе народила, одну й смерть дала».

— А на які хвороби, Галю, голодуючи, ти не захворіла? Признайся, як на духу.

— Чом не признатись, Оксано? Не захворіла на синдром Піка, ось!

— Значить, не бачила крізь стіни й не бачиш?

— Еге ж, як не бачила крізь стіни, то й не бачу, видать, голодування допомгло. А ти на яку болячку не захворіла, коли не секрет?

— А в мене як не було галюциноїдів Попова, так і нема!

— А ти часом не з тих, що як не брехнуть, то й не дихнуть?

— Оксано, собака б тебе слухав, коли не віриш. А я правду кажу, що не було й нема ілюциноїдів Попова! Як не чула своїх думок, щоб у голові звучали, так і не чую. Й чужих не чую — значить, добряче допомгло голодування.

— А я, Галю, й далі голодуватиму, щоб, сохрани Господь, милував мене симптом Раншбурга!

— А я, Оксано, голодуватиму, щоб милували мене стереогностичні галюцинації Равкіна!

Розійдуться жіночки з відрами від криниці, а хитра Галя думатиме: «Еге, так я тобі всю правду й скажу. Дзуськи признаюсь, що я голодую й від інших болячок, яких не було і яких мати не хочу, а саме: боюся хворою лежати і без пам'яті хліб їсти, боюся в Петрівку на льоду розчахнутись, боюся бути такою щедрою, щоб аж за копійкою труситись, а ще боюсь розстаратись на синдром Жіль де ла Туретта, себто не хочу, щоб у мене сіпались лице й тулуб, вертілись очі,

морщився ніс, крутилась голова, смикались плечі!» А не менш хитра Оксана, йдучи з відром од криниці, теж голубитиме лукаві думки в голові: «Я — не ота Одарка, що ні Богу свічка, ні чортові угарка, я не дурна признаватись, що, може, не хочу бути отією нечупарою, що поки прибереться, то бояри й мед поп'ють, що не хочу бути лежачим каменем, який мохом обростає, не хочу бути отією роззявлякою, що на базар ходила та зівак ловила, а з базару прийшла, то аж двох принесла, а ще не хочу нав'язливих ламентаций, себто симптому Турсо, коли раптом потраплю в лікарню й буду сто разів на день тими самими словами розказувати лікареві, що в мене не болить те, що ніколи й не боліло!...»

Коли Яблунівка голодувала, у неї пропав голос. От іще недавно співала й бесідувала, виступала з трибуни й шептала в саду, сміялась і журилась, бо до всяких настроїв надавався її голос, чистий і мелодійний, а тут упав той голос, мов лихо. Які оказії траплялись, як то мовиться, двісті — та не в однім місті! Скажімо, голова колгоспу Дим ранесенько в конторі занаряджує своїх бригадирів, а голосу в чоловіка нема — геть сів. Але бригадири такі бестії, що розуміють своє начальство без голосу — тільки з міміки обличчя. А коли бригадири самі вже занаряджують своїх підлеглих, то і їхніх голосів не чути, проте рядові колгоспники розуміють їхні накази і вмиль кидаються виконувати. Диво, та й годі. Бо вчителі в школі ведуть уроки без голосів, а діти однаково засвоюють нові уроки, та так славно, що, відповідаючи освоєний матеріал без слів, одержують тільки відмінні оцінки за високі знання. Буфетниця Настя в яблунівській чайній тямковито обслуговує свою постійну клієнтуру, в якої сів голос, бо розуміє клієнтуру без звуку, лише по скупуватому красномовному жесту. Самогонниця Вівдя Оберемок півдня сварила зі своєю сусідкою через курей, що грабуються на грядках, в обох молодиць посідали голоси, проте, либонь, ще ніколи вони так не ображали й не розуміли одна одну, як тепер, без голосів! А як Мартоха, пораючись на городі, виспівувала без голосу —

ну ж бо так чисто й задушевно, що вся Яблунівка слухала зачаровано й хвалила...

Заглядаючи наперед, скажемо, що багато всяких пригод відбувалося з голосами. До прикладу, в зоотехніка Невечері був звичайнісінький голос, у якому ні сталь не дзвеніла, ні мідь, а коли Трохим Трохимович закінчив голодування, коли очистив од шлаків не тільки весь свій могутній організм, а й голосові зв'язки, то вже був у зоотехніка не звичайнісінький голос, а прекрасний баритон! Доярка Христя Борозенна несподівано розжилась на таке контральто, яке не снилось найвидатнішим світовим співачкам. У довгожителя Гапличка зненацька прорізався громовий бас, і далеко чулось у вечірньому повітрі, коли довгожитель, за звичкою, висловлював сентенцію на кшталт: «Пий пиво — та не лий, люби жінку — та не бий!» Голова сільради Перекучеренко, поголодувавши, остаточно перестав заїкатись, тепер у нього появився тужавого тембру тенор, від якого не одна яблунівська жінка раптом починала солодко й тривожно тремтіти всіма жижками. У фуражира Ілька Дзюньки чоловічий суворий голос обернувся на м'який жіночий, звабливий, так що в нічних сутінках не один яблунівський залицяльник обманувся тим голосом, хапонувши добрячого ляща від фуражира, в якого була дуже груба рука від грубих кормів для скотини. Авжеж, не без того, щоб у якоїсь баби на старість після тривалого лікування голодуванням та й не зажебонів із грудей дівочий голос, але, але, але...

Забігаючи наперед, іще додамо, що голоси в яблунівських дівчат завжди звучали закличними золотими сурмоньками, проте кутю медом не зіпсуєш, отож після голодування в їхніх голосах і справді немов побільшало того меду, тепер кожна щебетала якщо не ластівкою, то озивалась лебідкою, а парубки їм відповідали якщо не солов'ями, то лебедями. Тепер у Яблунівці вечорами не можна було людського голосу почути, такий стояв пташиний ярмарок: тьох-тьох-тьох, курли-курли-курли, фіть-фіть-фіть, цвірінь, кар-р-р!..

Поголодувавши, яблунівський люд став зіркіше бачити, бо й очі почистились від зайвих шлаків. І коли вже хтось клав коло чужої жінки кілок — тепер цей кілок бачили, могли б ним і печінки перебити кому слід. Бачили тих, що роблять — як собі на лихо, й тих синів, що ростуть хоч дурні, зате великі, й тих, що надолужували як не на спанні, то на взуванні.

Гріх не сказати, що голодування прислужилось також і лисим. У кого волосся падало з голови, наче листя з осіннього дерева, — тепер не випадало, а стало рости густою щіткою. В кого волосся сивіло — тому повертався його природний колір: чорний, рудий чи білий. У кого взагалі не було жодної волосинки — тепер теж пішов у ріст густий поріст. Свідки бачили, що дід Бенеря поламав пластмасового гребінця на своїй недавній лисині, яка заврунилась гусячим пушком, хоч досі такий пластмасовий гребінець ламався тільки від доторку пучкою!

Яблунівці, що хропли уві сні так, аж вібрували вікна в сусідів, перестали зовсім хропти і тепер спали, як після маківки.

Разючі зміни відбулися з почерком: він став рівний і прямий навіть у тих, хто мав за плечима один чи два класи церковноприходської школи, навіть у тих, хто не знав ніякої грамоти і взагалі не вмів розписуватись. Голова тепер не боліла не тільки в тих, у кого вона раніше ні за що не боліла, а й у тих, у кого б вона повинна боліти за адміністративним становищем. Хто по ночах мерзнув і не міг угрітись під ковдрою, хто часто простуджувався, — тепер спав без ковдри, міг босоніж ходити по снігу без шкоди для здоров'я. Зуби з жовтих обернулись на білі — здається, навіть у тих, у кого від старості давно повипадали. Тепер вони стали тверді й міцні, що вгризли б не тільки дерево, а й залізо. Директор школи Діодор Дормидонтович Кастильський нормалізував свій підвищений тиск крові. Любителі тютюну так зненавиділи цигарки, сигарети й люльки, що тепер за версту оббігали будь-якого стрічного курця.

Дуже зросла чоловіча й жіноча снага. Авжеж, і раніше в яблунівських чоловіків та жінок ця снага була не маленька (принагідно згадаймо грибка маслючка, що зажив слави по світах), але ж після голодування вона зросла неабияк. Отож у Яблунівці й закипіло оте кохання, що, неначе добрий кінь, носило людей. Той дядько, дивишся, ходить, немов пожежа, ніякою водою не погасиш. А ген тому чубатому шоферюзі, либонь, уп'ялись чорні брови, як п'явки, в душу. А на оту тітку подивишся й подумаєш, що якби в її серці та були дверці, то всі люди його бачили б. А отому юному механізатору, видно, хоч до дівки далеко, та ходить легко, а до сусідки близько, та ходить слизько.

Завжди знайдеться скептик, який із кривою усмішкою прочитає, як то Яблунівка добровільно голодує, виводить із організму всяке сміття й шлаки, іржу та плісняву, мотлох та попіл, що накопичилися за довге життя пращурів і нині сущих поколінь, та й каже: «Ви й під столом не вибрешетесь! Щоб ото Яблунівка нічогісінько не вкинула до свого пащекуватого рота? І це в той час, коли у кожного таке багатство, що вітер хату мете, сонечко хліб пече, вода сама ллється — все гаразд ведеться? ! Та це могло бути тільки в отієї голоти, що ночувала біля болота, що мотузком хліб різали, бо ножа не мали, до кого чужа воша як не залазила, то вони й не багатіли. А яблунівці щось-таки мали споживати, бо позивали і пишно, й затишно!»

Знаєте, отой скептик таки має рацію, коли звикнеш жити, як нирка в салі, коли ото хіба пташиного молока нема, то вже потім не дуже кортить жити на зелах-лободах, або — як сорока на тину. Авжеж, яблунівці харчувались! По-перше, після спазм підшлункова залоза та інші залози виливали свій сік у шлунок, так що не скажеш, наче кругом було чуже, а всередині не наше. А ще Яблунівка під час голодування ох і любила поласувати! І не чимось там, а найсмачнішим делікатесом — повітрям!

Коли ідеш на день, то харчів бери на три дні, а тут у всіх повелось так славно, що краще й не придумаєш, бо харчів повнісінько, не переводяться. Й не треба сіном чи комбікормами запасатись, й не треба землю орати й засівати, й не треба вудкою чи ятером ловити. А ще не треба варити чи смажити, солити чи в'ялити, тушкувати чи пражити. Й не треба ложку брати чи виделку, ножа чи чашку. Й ніхто в рота не заглядає, наче ти їси чуже повітря, а не своє, й ніхто з рук не видає. Харчуєшся собі повітрям удень і вночі, в полі і в лузі, на роботі й на безділлі. Сам ситий, жінка сита, діти ситі. Лишенько, й чому раніше Яблунівка не бралась до голодування і не навчилася харчуватися з повітря?

Яблунівські гурмани так призвичаїлись харчуватися з повітря, що, здавалось, назавжди занехають дідівські секрети української кухні. Авжеж, нащо берегти секрети кулінарії, коли, скажімо, вийшов у садочок, дихнув разочок — і вже ти такий ситий, наче змегелив макітру вареників із сиром та в сметані. А коло ставка подихав — і вже наче вустрицями наївся, а дихнув у байраці — і вже ніякі краби не замінять тобі тих подихів. Дехто з дядьків-пияків навіть ухитрився п'янити від повітря так, як від мелясівки чи цукрівки, від хлібної та бурячихи, а дехто, демонструючи витончений смак, — наче від грузинських вин, інші — немов од бургундського, ще інші — наче від токаю, а вже найзатятіші пияки таким чином добирались навіть до вірменських коньяків. Директор школи Діодор Дормидонтович Кастальський у своїх запоях перевершив геть-чисто всіх: споживаючи алкоголь із повітря, ходив під добрячою мухою, проте ця муха була дуже високого польоту, пахла французьким коньяком «Наполеон», бо яблунівський директор міг дозволити собі таку розкіш, чи не так?

Після сорокаденного голодування старший куди пошлють у відставці вранці пожував трохи хліба, випив морквяного соку навпіл із молоком, до якого додав ложку меду. Потім злизав блюдечко манної каші. За обідом їв юшку, зварену з

цибулини, спеченої без олії просто на сковороді, а також із морквини, кількох корінчиків петрушки, сельдерею, картоплинки, солі. Ще не встигла та юшка зваритись, Хома вже з'їв гарячу страву, додавши лимонного соку. За вечерею обережненько пожував свіжого картопляного пюре з молоком, додавши кілька пелюсточок дрібно посіченого часнику, випив яблучного соку, потім гарячої води з молоком та медом.

На другий день після голодування грибок-маслючок жував не тільки хліб, а й помідори, не відмовив собі в гречаній каші, в салаті зі свіжої капусти, редиски й цибулі. За обідом — салат із сирих овочів, юшку, варену картоплю з помідорною підливою, смакував груші та яблука, пив молоко з медом.

На третій день уже мав більше сили, щоб їсти, отож не відмовив собі в тому, що їв у перший та другий дні, а ще додав сиру з часником, картоплі смаженої та соняшниковій олії, салату з печених буряків, макаронів у томатній підливі, усяких фруктів і всякого питва. І хай ніхто не дивується, коли почує, що грибок маслючок уникав споживати м'ясо, коров'яче масло, сіль, оцет; замість цукру їв мед; на перець і не дивився. Бо Хома невірний і лукавий знав, що зловживання сіллю може призвести до туберкульозу, коров'яче масло — до подагри, цукор — до кислотності шлунка й неврастенії, оцет — до хвороб печінки й нирок. Та й не дійшла ще черга до м'яса...

Щоб не погіршити проти правди, скажемо, що після голодування грибок маслючок, як і вся Яблунівка, їв не гала та бала, себто без резону, а навпаки — з дуже великим резonom. Коли вже кидав до рота щось, то жував і пережовував так, наче цвяхи залізні гриз.

— Правду кажуть, що коли багацько знатимеш — менше спатимеш, — гомонів після голодування старший куди пошлють у відставці. — Коли голодував, Мартохо, то звідав таке блаженство, якого раніше ніколи не відав. Але як-бо я чудно зшитий-збитий, що якби не поголодував, то й не втямив би...

— Не тільки, ти Хомо, порозумнішав, а й Яблунівка, з тобою голодуючи, теж набралась тями. Ось Хома таки винуват, таки не можна Хому минувать! — підхвалювала Мартоха, що вміла пошуткувати, але знала, коли перестати. — Ми з тобою не дурні і в дурного не зимували! Бачиш, поголодував — і маєш велику користь аж в обидві руки.

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ СЬОМИЙ,

у якому йдеться про те, що Хомі рішенням правління колгоспу нарешті повернуто статус дійсного старшого куди пошлють, а також мовлено про рясні плоди науково-технічної революції, котра не оминула корівника

Незабаром після тих подій відбулось екстрене засідання правління колгоспу «Барвінок». Правління скликано на прохання ветерана праці довгожителя Гапличка, який поклопотався про те, щоб Хомі відлученому повернути статус дійсного старшого куди пошлють. Мовляв, грибка маслючка покарано з усією адміністративною строгістю, він глибоко пережив, глибоко усвідомив, глибоко визнав і перевиховався, попутно омолодившись і подбавши про довголіття. Отож чи не пора переглянути рішення?

Правління колгоспу, визнавши слухність клопотання ветерана праці довгожителя Гапличка, що колись ударно трудився коло артільних бугаїв, одноголосно повернуло Хомі статус дійсного старшого куди пошлють. Почувши цю новину, грибок-маслючок запишався так, наче на ногах сап'ян рипить, а в кишені трясця кипить.

— Тепер ти, Хомо, й десятому закажеш загризатися з отим Йоною Ісайовичем Корогли, — гомоніла Мартоха. — Ген ти який у мене, а й тобі кільце в губу вправили, наче ведмедеві.

Як Хома того дня йшов на роботу! Його ходу можна порівняти з писанням картини, тому що то була не просто хода яблунівського колгоспника, а живопис. Хома не йшов, а клав сміливі мазки, геніально відчував пропорції, інтуїтивно вловлював перспективу! На жаль, хоч би й як ми розказали про дерзновенну ходу грибка маслячка на корівник, наша сіра розповідь і на йоту не відтворить животрепетну магію його ходи...

— Знати звіра по тропі, а Хому по ході! — чулося захоплене від криниці.

— Хто не має худоби, не знає хвороби, а для Хоми хвороба — бути без худоби! — шелестіло в повітрі.

— Тепер Хома знову старший куди пошлють, а не убогий за порогом! — гукали звідусіль.

Грибок маслячок над головою кожного яблунівця бачив срібно-золотавий німб. Верхівки дерев палахкотіли в саяві, наче в ореолі. Всяке живе зело грало йому своєю музикою й співало своїм голосом. Він прозиравав кожну людину наскрізь — хвора чи здорова, чим учора вечеряла й сьогодні снідала, які думки розкладено в головах на поличках. Так само наскрізь він бачив мотори стрічних машин із їхніми сущими чи завтрашніми дефектами.

Крім того, по дорозі на корівник Хома не забував творити чудеса, бо в цей день почувався таким чудотворцем, як ніколи. Так, для зарюмсаного дитяти він дістав із своєї порожньої пазухи живого сизого голуба — й дитя засіяло радістю, мов краплина роси на сонці... Йшла дівчина вулицею, несла в руці червонобоке яблуко, то Хома вихопив у дівчини достиглий плід, розламав руками навпіл — і з яблука вилетіло раптом два рожеві метелики, пурхнули над головою враженої дівчини... У проїжджого незнайомого шофера на автобусній зупинці попросив кишенькову хустинку, проте не став собі чи комусь витирати носа, а дістав коробку сірників — і спалив, сказавши пришалимоненому шоферові дістати хусточку з кишені, — й той поліз до кишені, дістав звідти свого

носовичка, тільки вже не брудного, а сніжно-чистого, накрохмаленого!

Геній чудотворення не полишав грибка маслючка й на хвилю, бо як то багато важить щасливе усвідомлення, що ти не якийсь там Хома відлучений, а справді-таки старший куди пошлють.

Ще через міст до корівника йдучи, грибок маслючок зупинився й протер очі. Далі вдруге протер очі і втретє, наче хотів побачити калача, а побачив бича. Наче попереду корівник — і наче не корівник. «Як там не мед, так там не масло! — чудно міркувалось Хомі невірному й лукавому. — А чи не доведеться мені на тому корівнику живши-живши та й піти завивши? »

Нарешті ступив чудотворець Хома на ферму — й не впізнав ферми! Все не так, як до відлучення від ударної праці. Билась думка про вила-згрелі, а де ж ти знайдеш ті вила-згрелі, коли тут таке діється, твориться, чвориться... Ошелешений грибок маслючок дивиться кругом і не відає, що він бачить. Не відає, що бачить на корівнику новісіньку техніку, і як тільки ця техніка не називається: і причіпний роздавач кормів, із якого роздають корми по годівницях, і роздавач меляси, що роздає в годівниці мелясу з карбамідом... А які автонапувалки! А яка доїльна установка типу «Тандем»! А ось охолодник-очисник, а ось молочний сепаратор, а ось паровий пастеризатор! Холодильна фреонова установка для охолодження холодної води, охолодник молока...

— Це раніше тягнули рядно на двох одно, а тепер!.. — вражено прошепотів Хома. — А може, сниться? Бо що думаєш, те й сниться...

Грибок маслючок заплющився, боляче ущипнув себе за руку — й розплющився: механізований корівник не щезнув, як наслання, а сяяв, наче заводський цех.

Підійшов зоотехнік Невечеря, схожий на отого пугача, якому не треба показувати дзеркала, бо він знає, що й так красний.

— Очам не віриш, Хомо? — поспитав зоотехнік. — Бач, як ферма обновилась, поки тебе відлучали!

І яких тільки див напоказував зоотехнік Невечеря чудотворцю Хомі на тваринницькому комплексі колгоспу «Барвінок»! І косарки-подрібнювачі, які скошують, подрібнюють і навантажують траву. Й соломосилосорізку, яка подрібнює грубі корми, силос та зелену масу. Й агрегат комбікормовий, що подрібнює зерно й готує зернову суміш. Грибок маслячок надовго закам'янів перед дробаркою, що подрібнює зерно й сіно на борошно, а також зелену масу й коренеплоди. Витріщився на мийку-коренерізку, що миє й ріже коренебульбоплоди. Мало не заплакав від розчулення, коли перед очима постав змішувач меляси і карбаміду, що змішує рідкі корми; електричний водонагрівник для підігрівання води; казан-пароутворювач, що дає пару для запарювання кормів та обігрівання приміщень; агрегат, що готує рідкі кормові суміші для випоювання телят; навантажувач силосу і грубих кормів; пломбінатор ПК-1, що таврує тварин; фуражир ФН-1,2 продуктивністю 3,5-6 т/год.

В пологовому відділенні й на телятнику старший куди пошлють побачив небачені доїльні установки, напувалки для корів і напувалки для телят, ручні безрейкові візки, електроводонагрівники, станки для випоювання телят... На відгодівельній фермі вразили навантажувачі-подрібнювачі силосу й сінажу, бункер-дозатор концкормів, бункер-живильник кормів, головний розподільний транспортер, стаціонарний роздавач кормів, автонапувалки, стійлове обладнання.

— А хто ж це таке нагнав, як буря вітри? — поспитав Хома.

— Науково-технічна революція, — відказав зоотехнік Невечеря, запишавшись так, наче вскочив у чужу гречку — й вискочив.

— Господи, таку революцію прогавив! — мало не заволав чудотворець Хома. — Сам усякі чудеса витворяв і витворяю, а до такого не додумався.

— Еге ж, ти один не додумався, а ми гуртом додумались. І поки ти там відлучався, то ми гуртом революцію почали — й хутенько довели до пуття.

— Значить, я наче не революціонер? Значить, я тихше води, ніжче трави?

— Коли пристаєш до нашого гурту, то революціонер.

Старший куди пошлють не втримався: пішов і на свиноферму, аби подивитись, які блага науково-технічна революція принесла для свиней та свинарів. А ще ж не оминув і пташарні, де розглядав напувалки жолобкові підвісні, самогодівниці для мінеральних кормів, механізовані гнізда, жолобкові годівниці з ланцюговим транспортером, бункер ланцюгових роздавачів, поперечний ланцюговий транспортер, вивантажувальний транспортер...

А з яким натхненням завзяттям (хоч чорт неси яйця, аби яйця!) зоотехнік Невечеря, коли з пташника повертались на корівник, став розхвалювати автонапувалки. Мовляв, раніше корова пила воду з дерев'яного жолоба чи з відра, а тепер із автонапувалки, а в тій хитрій автонапувалці що тільки передбачено науково-технічною революцією для колгоспної корови: і стоячок, і хомутик, і гумова прокладочка, й сидельце, й решіточка, й пружинка, й клапан, і клапанна коробочка, і вісь, і важіль, і чаша.

— Поміркуй лишень, Хомо, коли зіпсується якась дрібничка — хомутик чи сидельце! Вже автонапувалка ні к чорту не годна, вже корова непоєна! Хай хоч скільки корова тицяє мордою у той важіль, а в чаші водою й не бризне.

— А як наша худоба до такої техніки звикла? По технікумах яких посиляли стадо чи на місці здобула освіту, без відриву від стійлового утримання?

— Без відриву од стійлового утримання. Тицьнула мордою — ось і вся грамота.

— Значить, мудріша тепер скотина, ніж до технічної революції?

— Куди к чорту мудріша! — згодився зоотехнік. — У тебе ж у хаті такої техніки нема? Щоб тицьнув мордою — і вода, щоб тицьнув — і борщ, щоб тицьнув — і узвар?

— Таки нема, — пошкріб потилицю старший куди пошлють.

— Отож-бо, що нема, що наша скотина, можна сказати, забезпечена технікою краще, ніж людина. Як погляну на яку Маньку чи Зозулю, то бачу — в неї на лобі написано гонор та бундючність, що доскочили до таких технічних плодів революції. Біля такої скотини іноді таким чуєшся дурним, що хоч об вугол бийся.

Опинившись на корівнику, старший куди пошлють уже не так злякано роззирається кругом і питає:

— Трохиме Трохимовичу, правління знову допустило мене до роботи, то чи не скажеш, де мої вила-згрелі? Бо ніяк очима не знайду.

Зоотехнік Невечеря гримнув сміхом, наче залізними ціпами вдарив.

— Дав би тобі вила-згрелі, дав би! — ледь вичахали від сміху щоки в зоотехніка. — Як то мовиться, рука даючого не оскудіє, а берущого ніколи не відсохне. Але нема їх на корівнику.

— Як то нема? — зблід на лиці грибок-маслючок так, наче необачно таки зазирнув у зуби дарованому коневі. — А з яким же струментом я до гною стану?

— Ти, Хомо Хомовичу, як отой, що сорочку викупив, а сукман залишив. Себто безнадійно відстав од науково-технічної революції. Вона, революція, ген як далеко вперед пішла, а ти залишився там, де й був. Зашкарублі думки маєш, а із зашкарубленими думками революцію не здоженеш.

— В мене, Трохиме Трохимовичу, долоні зашкарублі! — гордо мовив грибок маслючок і показав свої поцвяховані

мозолями долоні. — І якби не мої вила-згрелі, то, може, й науково-технічної революції не було б.

— А що, Хомо Хомовичу, діло речеш, — згодився зоотехнік Невечеря. — Але хоч і як твоя душа болить за вилами-згрелями, та, либонь, віддадуть їх тобі на безрік.

— Та вони для мене, як мама рідна! Нема того краму, щоб купити маму...

— Ось давай лишень, Хомо Хомовичу, поглянемо, яка техніка замінила твої вила-згрелі.

Й зоотехнік Невечеря став показувати старшому куди пошлють техніку, що замінила на фермі вила-згрелі, які здавались незамінними. Ось, мовляв, тобі, Хомонько, начіпний бульдозер БН-І до трактора «Беларусь», щоб вивозити гній із вигульних майданчиків. Про всяк випадок колгосп «Барвінок» запасся навіть бульдозером Д-149П до гусеничного трактора (запас біди не чинить!), щоб вивозити гній із корівника при безприв'язному утриманні. Ось тобі, Хомонько, транспортер скребковий, що працює від електродвигуна на п'ять з половиною кіловат, — цей транспортер видаляє гній із корівника. Ось шнековий насос, щоб забирати й навантажувати гноївку. Ось гноївкорозкидач, щоб навантажувати, перевозити на поле і вносити у ґрунт гноївку. Ось причіп тракторний 2ПТС-4 для перевезення гною...

Зоотехнік Невечеря показував і розказував, квітнувши щоками. Коли показував шибер гнойового каналу, то голос його задзвенів, наче забряжчали золоті монети! Й коли зоотехнік розказував про будову скребкового транспортера, то голос був солодкий, наче бджоли меду наносили в горло чоловікові!

Грибок-маслючок слухав, приглядався, мацав руками І, Здається, навіть на зуб узяв би отой похилий транспортер чи поворотний пристрій, щоб перевірити, чи надійну техніку прислано на яблунівський корівник, якому віддано кращі роки чудотворного життя. Проте очі в нього залишалися сумні, як в

Отого вовка, про якого казано: носив вовк овець — понесли вже й вовка.

— Ніде правди діти, славна техніка, — зітхнув. — І все-таки моя журба не сонце, сушить добре.

— Хомо Хомовичу, що буває, те й минає.

— Знаю, що миле, так і те запостило, а що я вдію зі своєю журбою, коли вона дужча від мене?

— Ставай, Хомо Хомовичу, до транспортера. Ну, вилились вила-згрелі в тебе за царя Тимка, як була земля тонка. А тепер — транспортер!

— Та я ж на вилах-згрелях грав, як на сопілці!

— А на транспортері гратимеш, наче на телевізорі!

— Та я ж у вила-згрелі душу вкладав! Нащо мені жар-птиця, коли я звик до синиці?

— Хомо Хомовичу, побійся Бога, коли не боїшся науково-технічної революції! Нащо тобі та допотопна синиця в небі, коли маєш модерну жар-птицю в жмені? Твої зашкарублі мізки не втямлять, що тепер на фермі робимо лиш я, Христя моя, фуражир Дзюнька й ти. Інтенсифікація праці космічної доби, а ти за старим журишся.

— Журюсь? Та я не знаю, радіти мені чи плакати, танцювати чи сміятись, бо душа роздвоєна. Гадаєш, не до вподоби всі ці плоди науково-технічної революції? Ще й як до вподоби! А тільки, Трохиме Трохимовичу, душі не накажеш...

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ,

*де переказано насталакання заокеанського хіроманта
Майкла Макговерна, котрий, намагаючись зрозуміти природу
надлюдської сили грибка маслючка, пильно розглядає трудову
руку яблунівського колгоспника, бачачи на ній винятково
рідкісне кільце Венери, а також називає Хому рабом планети
Меркурій*

Ми так захопились великими діяннями чудотворця Хоми на рідному терені, себто в Яблунівці, що на якийсь час забули — йдеться про людину всепланетарного масштабу. Про людину виняткову в своїй звичайності і звичайну у своїй винятковості. Про людину, з якої не спускали зацікавленого ока за морями-океанами й на хвилю, бо вже коли йдеться не менше й не більше, як про парад планет, оголошений старшим куди пошлють, то тут не заплющиш очей ні в Пекіні, ні в Токіо, ні в Лондоні, ні у Вашингтоні, ні в інших світових столицях.

Усі доскіпувались його надлюдських можливостей, рівних яким не бачили в століттях минулих за всю багатотраждальну й прекрасну людську історію. У спеціальній літературі проводились аналогії між Хомою та іншими надлюдьми, чиї імена гриміли в різний час, та оті інші надлюди гасли перед старшим куди пошлють так, як зорі в нічному небі гаснуть перед ранковим сонцем.

Розмірковуючи про грибка маслючка, вдавались до теософії, магії, кабали, спиритизму, френології, фізіогноміки, графології, хіромантії. Знаменитий американський рукогадальник Майкл Макговерн присвятив яблунівському колгоспнику велику статтю, яку передрукували з журналу «Ньюсуїк» найпопулярніші тижневики світу. Стаття починалася словами: «Рука — це жест; жест — це видиме слово; слово — це душа; душа — це людина. Отже, вся душа людини в її руці».

Лишенько, трудові руки Хоми лукавого й невірною стали предметом пильної уваги рукогадальника Майкла Макговерна! Звісно, якби воля правління колгоспу «Барвінок», чи воля самого Хоми, чи воля його рідної жінки Мартохи, такого б ніколи не сталось, але як багато в цьому світі не залежить від нашої волі, а залежить від волі чужої!

Якби в грибка маслючка, розп'якував Майл Макговерн, була коротенька рука, себто кисть, то це свідчило б про погану вдачу, якої й лихому сусідові не побажаєш. Якби він мав довгу кисть, то це теж було б не краще; при довгій кисті грибок маслючок удався б дріб'язковим, метушливим, схильним до хворобливих маній... Маленькі й тоненькі пальці грибка маслючка заявляли б про його слабенький розум, а пальці широко розчепірені — про пустомолотство й великий егоїзм, а також про ворожість до будь-якого жанру мистецтва; а пальці гнучкі, що легко загинаються назад, казали б про спритність та хитрість...

Якби грибок маслючок мав покручені, зігнуті, нерівні нігті — це б казало про його самодурство і хижацький норов. Якби грибок маслючок мав худючі пальці із загнутими, покрученими нігтями — це вказувало б у ньому натуру злісну й пристрасну, та ще б наводило на думку, що він хворіє легенями. Гай-гай, а якби мав чорні чи бліді — особливо ж круглі! — нігті, то його повинен би остерігатись кожен, бо небезпечнішого знайти трудно... Білий, матовий колір шкіри вказував би не тільки кепське здоров'я, а й байдужість та апатію, немічність духовної сили. Та ще, не дай Боже, водночас мати загострені пальці — такого Хому слід обходити десятою дорогою...

Але не такі руки в грибка маслючка! Вони в нього — середньої величини, пропорційні до розмірів усього тіла, що свідчить про рівновагу особистості. Його добра натура вгадується в гарно складених, пропорційної будови пальцях. Про твердість і постійність Хоми кажуть нігті чистого рожевого кольору. Білі плямки, які цвітуть на його нігтях,

віщують йому неабияке щастя, хоч даватиметься воно з труднощами.

Хіромант Майкл Макговерн у своєму псевдонауковому опусі теревенив і теревенив про руку шановного Хоми Хомовича. Мовляв, п'ять трудових мозолястих його пальців перебували й перебувають під впливом п'яти планет: на великий палець впливає Венера, на вказівний — Юпітер, на середній — Сатурн, на безіменний — Сонце, на мізинець — Меркурій. Може, запитував американський хіромант, на грибка маслючка з однаковою силою впливають ці планети? Венера — любов, Юпітер — влада й сила, Сатурн — час, доля, фатум, Сонце — обдарування й таланти, Меркурій — практична діяльність по хазяйству і в колгоспі, торговельні здібності? Чи, може, старший куди пошлють зазнає переважного впливу якоїсь однієї з планет, і ця планета вносить у його вдачу визначальну прикмету?

Поставивши ці запитання, рукогадальник Майкл Макговерн вдався до такого аналізу, якому ще не піддавався жоден колгоспник у благословенній Яблунівці, не кажучи вже про Чудви чи Кривошії. Так, стверджував рукогадальник Майкл Макговерн, у подільській Яблунівці за всіх часів можна здибати особистостей, що перебувають під впливом Юпітера. Вони, юпітерці з Яблунівки, можуть похвалитись гордовитою поставою, високо піднесеною головою; вони дужі, широкоплечі, рославі, мають каштанове волосся, міцні зуби, серед яких виділяються два середні — лопатками — різці... Очевидно, саме від юпітерців старший куди пошлють перейняв їхнє вміння добре пожити й смачно поїсти, їхні веселощі, балакучість, привітність і непослабну цікавість до жінок будь-якого віку.

Звичайно, в Яблунівці чимало люду, залежного від Сатурна. Кістляві, худі, високі, похмурі, з землистим кольором обличчя, з бляклими очима й трухлявими зубами. Здається, їх знаходять у капусті вже постарілими й нудними. Вони люблять тишу, замкнутість, самотність, схильність до наук,

вони сумніваються й не довіряють, обережні й помірковані... Можна здогадуватись, що старший куди пошлють узяв од них працелюбство, терплячість, любов до землі й непогамоване бажання обробляти її.

Авжеж, Яблунівка знала й знає тих, чия доля залежна від Сонця, себто від бога Аполлона. Вродливі, поставні, середнього зросту, вони переважно світло-русяві чи біляві. Доля ласкава до них, вони щасливчики. Але Сонце — гаряче, вогненне, тому вогонь в їхньому житті часто має фатальне значення... Старший куди пошлють, звичайно, теж щасливчик, доля ласкава з ним, проте він і не білявий, і не світло-русявий, сьогодні не можна сказати, яку саме роль відіграє в його житті Сонце.

Так, у Яблунівці водились і водяться сини Марса, народ міцненький і важкенький, короткоший і червонолиций. Переважно руді, зуби — як пилки, гачкуваті носи, що мало не впинаються в підборіддя. їхня вдача — це два протилежні полюси. З Північного полюса вони, либонь, мстиві, злопам'ятні, нетерплячі та безсоромні... Звичайно, старший куди пошлють узяв од них із Південного полюса їхню відвертість, щирість, хоробрість і великодушність,

А самого грибка маслючка заокеанський рукогадальник Майкл Макговерн із властивою йому категоричністю причислив до клану рабів Меркурія. Як планетний тип людської натури, Хома невірний і лукавий бачився самовпевненому рукогадальнику і маленьким, як грибок маслючок, і хитрим: зробив Хома, та й вдома нема; і кмітливим: хоч би як він коли хворів, а вмере добре; і розумний: розумом надточує, де сила не бере; і проворний: бувало, лупить яйце по цілому на день; і тямковитий у ремеслах: не зробить того нікому, що самому не мило; і неперевершений старший куди пошлють: не живе сам для себе, бо не вродився сам для себе; і геніальний брехун та базіка: брехнею увесь світ перейде — й назад повернеться.

Ніде не знайдеш такого гостроокого й доскоцького, такого спритного й шустрого сина планети Меркурій, як Хома невірний і лукавий із подільської Яблунівки!

Далі рукогадальник Майкл Макговерн, упавши в ложний пафос красномовства, звеличував великий палець старшого куди гошлють. Мовляв, це перст у грибка маслючка свідчить про глибокий розум і залізну волю!.. Рукогадальник Майкл Макговерн радів, що в Хоми Хомовича нігтевий суглоб великого пальця не грудкуватий, як колобок, — із такою хіромантичною прикметою грибок маслючок по-звірячому поводився б не тільки з Мартохою чи Одаркою, а й з колгоспною худобою, не було б віроломнішого скотаря в «Барвінку». Якби суглоб розуму, навіть довгий, та трохи розплющився, то де й подівся б увесь геній чудотворця Хоми!.. Далі рукогадальник Майкл Макговерн міркував про значення горбочка в основі великого пальця старшого куди пошлють, який начебто виказує натуру багатолібну, з невичерпними запасами почуттєвої любові, і якби розвинувся хоч трохи більше — був би Хома Хомович розбещений, розпущений, ненажерливий у любові.

Розглядаючи долоню яблунівського колгоспника, заморський хіромант казав, що лінія життя в нього бездоганна: рівна, різка, хоч і тонка, не дуже глибока, безперервна, без усяких знаків на ній, рожева... Далі Майкл Макговерн хвалив лінію розуму, що починалася в одній точці з лінією життя, — рівна й різка риса, довга, яка, на щастя, не закінчується зірочкою, бо якби закінчувалася зірочкою, то це, безперечно, свідчило б лише про одне: старший куди пошлють неодмінно збожеволіє!.. Третю важливу лінію, лінію серця, рукогадальник Майкл Макговерн бачив у грибка маслючка навіть не з двома гілочками, що свідчили б про успіх у житті й благополуччя, а з трьома, й ці три гілочки на лінії серця вказували його добре й чесне серце, розвинуте естетичне почуття, чесність, правдивість. Він любить підсолоджувати свої почуття, особливо ж погомоніти з молодичками.

Далі заморський хіромант переходив до лінії Сатурна в шановного Хоми Хомовича, вказуючи, що в яблунівського колгоспника лінія Сатурна починається не в проміжку між горбиком Венери й Місяця, не поблизу рівнини Марса, не на самому горбі Марса (це було б прикметою життя, сповненого жорстокої боротьби з долею, але боротьби переможної), а лінія Сатурна в грибка маслючка починається з горбика Місяця, себто з нижнього краю ребра долоні. А тому-то чудотворець Хома є неперевершеним фантазером, тому-то він завжди натхненний, завжди спізнає раптові осяяння великих і малих думок, йому завжди щастить навіть за тих ситуацій, із яких ніхто б не знайшов виходу. І як добре, вигукував Майкл Макговерн, що лінія Сатурна в грибка маслючка тягнеться до сонячного, себто безіменного пальця, — така особливість свідчить про його вроджений потяг до мистецтва!

Лінія щастя, тобто лінія сонячна, в Хоми була рівна, ясна, чиста, пряма, без сторонніх знаків і гілок, що йдуть униз. Починається вона від лінії життя і горбика Місяця, йдучи до пальця Сонця. Старший куди пошлють — дитя Меркурія! — тому-то й процвітає в колгоспі «Барвінок», утверджуючи труд як мистецтво, що в нього така виразна лінія щастя. Маючи лінію щастя, яка йде з горбика Місяця, грибок маслючок своєю буйною фантазією, звичайно, міг би сягнути вершин в оперному чи балетному мистецтві, в мистецтві еквілібристики чи ексцентрики, але хіба на яблунівському корівнику він подеколи не виступає як неперевершений ексцентрик, як видатний еквілібрист, як майстер оригінального жанру?!

Лінія печінки, або здоров'я, в грибка маслючка тягнеться, звісно, до мізинця, до пальця Меркурія. В Хоми ця лінія рівна, виразна, без обривів і знаків, значить, чоловік він міцного здоров'я, має добре травлення. І якби з такою лінією грибок маслючок за покликанням не вступив до колгоспу «Барвінок», то міг би домогтись видатних успіхів на терені ораторського мистецтва, а також зайнятись адвокатською практикою.

І — Кільце Венери!

Заморський рукогадальник Майкл Макговерн докладно змальовував специфіку розташування Кільця Венери на долоні в яблунівського колгоспника, як воно тягнеться крутою дугою від проміжка між вказівним і середнім пальцями до проміжка між безіменним та мізинцем. Древні хіроманти таку дугу називали поясом Венери, бачили за нею розбещеність і розгульність у почуттях, що ведуть до злочинів. Проте в грибка маслючка це рідкісне Кільце Венери свідчить про чудову будову тіла й незгасне здоров'я, яке, звісно, прагне виходу в тісному спілкуванні з жінками.

Скрупульозний педант Майкл Макговерн докладно розглядав кожну цятку на руці колгоспного трудівника, чотирикутник, трикутник, зірку, кружечок, острів, хрест, які щось означали й щось віщували. Помітивши на горбі Сатурна трикутник, він захоплено казав про схильність Хоми до магії і чаклування, до спіритизму, гіпнотизму, магнетизму. І як добре, втішався заокеанський рукогадальник, що на горбику під мізинцем у грибка маслючка нема хреста, бо він же — дитя Меркурія, а Меркурій, як відомо, бог злодіїв, і хрест на його бугрі неминуче спричинився б до злочинства...

В одному з прикінцевих абзаців рукогадальник Майкл Макговерн знову нагадував свій постулат: «Рука — це жест; жест — це видиме слово; слово — це душа; душа — це людина. Отже, вся душа людини в її руці». І, звісно, доля старшого куди пошлють — у його руці, написана чітко, тільки читай!..

Хома Хомович Прищепа краєм ока передивився цю статтю в журналі «Ньюсуїк», який йому принесли разом із районною газетою, й сказав Мартосі за сніданком:

— Отой Майкл виріс, та ума не виніс. Авжеж, маю вдосталь сонячної енергії, ще не переживаю енергетичної кризи, як ото вони переживають. Гм, доказує, що моя доля — в моїй руці... Авжеж, свою долю міцно тримаю в своїй руці, нікому не віддам!

— Бачиш, назвав тебе дитям Меркурія, — образилась рідна жінка Мартоха, погортавши той «Ньюсуїк». — Досі ж ти був Хомовичем, мав батька Хому, а цей рукогадальник бач, на що натякає! Та не було чеснішої жінки на всю Яблунівку, ніж твоя мати Явдоха! Де вона могла доп'ясти того Меркурія?!

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ,

*у якому старший куди пошлють, відчуючи жахливу
роздвоєність особистості, звідую цефалогічні психози
Мінгаззіні й жахи маячні еротичного переслідування, а
також успішно навіює собі любов до скребкового
транспортера*

Неспроста, звичайно, зоотехнік Невечеря дорікав чудотворцю Хомі, що той своїми зашкарубленими мізками відстав від стрімкого поступу науково-технічної революції, яка вторгнулася на яблунівський корівник. Може, грибок маслючок і не відстав би, якби сам взяв активну участь у прогресивних змінах, якби вчасно пристав до гуртка таких технічних революціонерів, як доярка Христя Борозенна, фуражир Ілько Дзюнька, зоотехнік Трохим Невечеря. Але якби ж не отой золотоокий академік Йона Ісайович Корогли!

Можливо, в практиці науково-технічної революції комусь там у Великому Вербчому чи в Сухолужжі легко вдавалось розпрощатися з вилами-згрелями й чистити гній на корівнику скребковим транспортером чи шнековим насосом збирати й навантажувати гноївку. Можливо, отой хтось мав ясну свідомість, молодесенькі мізки, не журився за вчорашнім днем, бо жив днем завтрашнім. Можливо!

А в старшого куди пошлють Хоми Прищепи з Яблунівки раптом сталось роздвоєння душі й роздвоєння особистості...

Начебто його навідало так зване антагоністичне марення Сегла, грибку маслючку здавалось, що він опинився в центрі протиборства двох антагоністичних сил, його єство стало ареною їхньої смертельної сутички, й сам він — лише пасивним полем бою.

В пору роздвоєння особистості (вила-згрілі ще не розлюблено, а скребковий транспортер іще не полюблено) старший куди пошлють звідав хворобу, яку можна назвати як цефалогічні психози Мінгаззіні. Голова боліла так, наче їй забракло кількох дубових клепок, а в сутінковій свідомості спалахували дикі зорові й слухові галюцинації, які дивно б, здається, спізнавати рядовому яблунівському колгоспнику. Ввижались Хом: барвисті спалахи, зміїсті блискавки в хаті й на подвір'ї, а коли йшов вулицею, то марилося, що ось-ось із попутної вантажівки на ходу вискочить шофер, щоб кинутись на чудотворця з ножем...

Може, й не слід казати, а говорити слід, що в пору роздвоєння особистості жорстока доля послала старшому куди пошлють іще одне суворе випробування: він звідав жахи маячні еротичного переслідування. Якби від рідної жінки Мартохи, то можна б і не згадувати, а то ж... Варто йому вийти за ворота, як увижалося, що молода сусідка зі скромними очима шепоче: «Хомо Хомовичу, я така гарна, хоч із лиця води напиться, і ви ще хлопець молодий, як барвінок. Давайте з вами підемо за хлівець та й з моєї пшениці напечемо паляниці, а з вашої пряжі натчемо полотна!» Грибку маслючку від тих слів солодких пекло солодко в усьому тілі, але чоловік мусить тікати від баби, щоб уникнути непроханої зваби.

Утік недалечко, десь у левади, а в левадах між верболозів іде самогонниця Вівдя Оберемок, череслата й клубаста, і начебто так промовляє до старшого куди пошлють: «Горе людям із дітьми, горе ж мені без дітей, але мені хотілося б насіння навіть без весілля. То чи не посприят би ти, Хомо

Хомовичу, хоч одненьким маленьким, що не понесе ложки за вухо? »

Спантеличений чудотворець дременув далі від гріха, дійшов до мосту через ставок, а тут на мосту йде вчителька молодших класів їхньої школи Ганна Ксаверівна, яка, либонь, уже вдруге чи втретє молода, й так озивається: «Ви, Хомо Хомовичу, не будьте гірший торішнього: прийдете звечора, а підете ранком, — ніхто й не збреше, що ночували. Дайте ж обнятися й дайте поцілуватися, любите мене вбрану — полюбіть й невбрану».

Чудотворець накивав п'ятами й від учительки молодших класів Ганни Ксаверівни! А тільки в той день чомусь ну кожнісінька жінка липла до нього, мов шевська смола до кожуха. Гаразд, що мудрий Хома зі своєю роздвоєною душею в роздвоєній особистості знав гаразд про ту маячню еротичного переслідування, яка з ним приключилась. А якби відати не відав? Добре, що поморочила Хому ота маячня еротичного переслідування — й відпустила, цю хворобу якась інша хвороба вхопила.

Куди його, роздвоєного чудотворця Хому, в цей час тільки заносило!.. Сів за столом снідати, взяв ложку в руку — й завмер у позі імператора Наполеона, що розмірковує про битву під Аустерліцом: зіниці розширились, не реагують на світло чи якусь там акомодацию й конвергенцію. Дивиться на нього Мартоха й лише головою співчутливо похитує: «Хай старший куди пошлють хоч раз у житті посидить так, як імператор, бо не тільки ж імператорам сидіти по-імператорськи. Гаразд, що манія величі, а не якась там астазія-абазія, що бідному Хомі ні лягти, ні сісти, ні спати, ні встати».

— Хомо, — казала рідна жінка Мартоха, — коли так страждаєш за вилами-згрелями, то краще не страждати!

— Авжеж, краще не страждати, — згоджувався Хома, — але ніяк не вийму їх із серця!

— Та взяв би до серця отой скребковий транспортер — і горя не знав би!

— Мартохо, чи я кажу, що не хочу взяти? Може, й візьму. Але так зріднився зі згрелями!

— Зріднишся з транспортером! Ось раніше ми в колгоспі теж не бачили ні балета на фермі, ні звіринця на буряках, ні шефів-академіків, а довелось, бо науково-технічна революція. Без цього тепер ні хліб не вродить, ні сало на свині не наросте. Не такий транспортер страшний, як ти його малюєш. Геть перевівся нінащо! Марно пропало й голодування, й макробіотичний дзен.

— Знаєш, як на душі? Наче одна рука тягнеться за вилами, а друга вже простягається до гноєтранспортера.

— Та сам себе вдар по руці, що тягнеться до вил, і перестанеш страждати. Бо й перед людьми совісно, що так побиваєшся. Дивись, щоб той Корогли знову не прислав якого листа до правління за твою роздвоєну душу.

— Може бути... Не все ж балакати про буряки та яйця, скільки там вродило жита на сто гектарів землі... А затіють балачку, що там родить на ста гектарах моєї душі!

Грибок маслячок, снідаючи гречаними галушками на салі, мляво жував і тужно міркував: «Може, вдатись до системи Станіславського? Навчитись командувати своєю увагою — значить, навчитись командувати самим собою! Коли прийду на корівник, весь Простір Уваги поділю на три частки. Велика частка — весь корівник із новітньою технікою й худобою. Середня частка — скребковий транспортер і корівчина, біля якої підчищаю. Мала частка — скребковий транспортер і я сам, душа моя, чорноземні гектари, на яких маю плекати дорідні колоски ударної праці. Та коли я ще до великої, середньої й малої часток Простору Уваги за системою Станіславського додам частку четверту, тобто внутрішню, щоб прислухатись до серця, душі й голови, тоді неминуче навернусь до транспортера, відкинувшись від вил-згрель!»

То до чого вдався чудотворець Хома? В смак наївшись гречаних галушок на салі, він, за порадою мудрої рідної жінки Мартохи, що навчилася читати його думки, вдався до самонавіювання! Хома набурмосився й навіював сам собі:

— Я дуже хочу, щоб мої трудові руки ніколи в світі не торкалися вил-згрель!.. Дуже хочу, щоб мої руки ніколи не торкалися вил-згрель!.. Мої руки ніколи не торкнуться вил-згрель!.. Мої руки не торкаються вил-згрель!.. Руки не торкаються вил-згрель!

Важко передихнувши, наче гору з плечей скинув, грибок маслючок витер піт на чолі й сказав:

— Либонь, одхрестився, хай їм трясця!

— А тепер навій собі любов до скребкового транспортера, — порадила Мартоха.

Чудотворець Хома став на лиці такий, наче сови йому з очей повилітали, натомість в очах соколи позивляли гнізда.

— Я дуже хочу, щоб у моєму серці запалала любов до скребкового транспортера, — проказав грибок маслючок, і щокимусь йому цвіли, мов півонії, на які ось зараз поприлітають бджоли.

— Е-е, Хомо, в тебе, либонь, на язиці медок, а на душі льодок, — дорікнула Мартоха.

— Дуже хочу, щоб у серце запала любов до скребкового транспортера, — уже зі щирішим натхненням навіював собі сентимент до нової техніки старший куди пошлють.

— Е-е, в тебе слова ласкаві, та думки лукаві, — вгадувала Мартоха роздвоєну душу свого стражденного мак-рсбіютика.

— Хочу, щоб у серце запала любов до скребкового транспортера, — ще завзятіше, мало не зі стогоном проказав чоловік.

— О, вже не скажеш, що на словах милості просиш, а за халявою ніж носиш, — похвалила жінка.

— Щоб у серце запала любов до скребкового транспортера! — скрикнув Хома, наче йому віл на ногу наступив.

— О, вже не граєшся, як кіт із мишею!

— У серце запала любов до скребкового транспортера!

— Славно, Хомо!

— Запала любов до скребкового транспортера! —
самонавіювався грибок-маслючок хоробро.

— О, твоя відвага мед п'є й кайдани тре!

— Люблю скребковий транспортер! — мовив старший
куди пошлють голосом людини, що їсть хліб із сіллю, з
водою, живе правдою святою.

— Виля-згрелі були милі, тепер найкрасніший транс-
портер!

— Люблю транспортер! — упевнено повторив чудотво-
рець Хома.

— І впертий же ти! — мовила Мартоха. — Як прив'язав-
ся душею до вил-згрель, так і відгризся.

— Тепер ти мені хоч слово про виля-згрелі, то я тобі сто
слів про транспортер.

Бачили, як постраждав чудотворець Хома од науково-
технічної революції? Бр-р, роздвоєння особистості — і не в
кого-небудь, а в законного дитяти планети Меркурій, як
визначив заморський рукогадальник Майкл Макговерн. А ще
ж бо цефалогічні психози Мінгаззіні! А ще маячня
еротичного переслідування!..

Та велика й щира дяка самонавіюванню, яке оновило
зашкарублі мізки старшого куди пошлють!

Подався чудотворець Хома на корівник — і як улип біля
скребкового транспортера!

РОЗДІЛ СОРОКОВИЙ,

*де змальовано деяких представників летючого загону
роботів, котрі прибули в колгосп «Барвінок», а також
наголошується на тому, що ніщо людське не чуже будь-якому
чуду маніпуляційної техніки*

Як бачимо, чудотворцю Хомі в пору науково-технічного прогресу не так легко вдалось пристати до таких технічних революціонерів, як зоотехнік Невечеря, доярка Христя Борозенна, фуражир Дзюнька. Проте він ніколи не був би старшим куди пошлють у колгоспі «Барвінок», якби від прогресу відстав, а до революціонерів не пристав.

Кожен день науково-технічного оновлення в колгоспі «Барвінок» приносив небувалі гостинці, а коли дозрів сьогорічний урожай, у село хмарою нагрянув летючий загін роботів!

Пригадуєте, коли старший куди пошлють на лайнері літав до Америки, його на фермі підміняв робот Вася? Робот Вася належав іще до перших моделей, експериментальних, багато в чому недосконалих, тому-то й психіку мав невірноважену, під впливом заїжджого гіпнотизера-шарлатана забаглося йому стати пляшкою горілки, з якої око-вита не убуває, — й пропав безслідно робот Вася у світах...

Гай-гай, новітні моделі роботів із летючого загону, що прибув до Яблунівки, відрізнялись від робота Васі так, як сучасний колгоспник відрізняється від якогось печерного пітекантропа чи австралопітека. Роботи бігали по селу, снували в полях, на фермах, і ніхто з яблунівців не остерігався гостей, бо добре засвоїли так звані закони робототехніки, нещодавно введені до колгоспного статуту. Перший закон запевняв, що робот не завдасть яблунівському колгоспнику шкоди й неодмінно втрутиться, якщо хтось намірється завдати шкоди тому колгоспнику. Другий закон запевняв, що роботи виконуватимуть усі накази, які їм даватимуть

яблунівські колгоспники, за винятком тих випадків, коли вони вестимуть до порушення закону першого. Третій закон запевняв, що роботи захищатимуть своє існування, за винятком тих випадків, коли такий захист може призвести до порушення закону першого й закону другого.

Роботи, що прибули в Яблунівку, мали руки з кистями; були самохідні й самокеровані; мали системи енергопостачання й керування; мали невеличкий обчислювач із пам'яттю для видачі інструкцій і прийняття рішень; мали датчики — тактильні, шерехатостей, твердості, позиційні, маси, крайньої теплопровідності, температури, наближення, форми, розміру, зорові, кольорові, дистанційні, слухові й ті, що визначають положення кінцівок.

Хай ніхто не сприйме за образу, коли скажемо, що кожен із роботів мав прекрасні електронні мізки, які працювали з надзвичайною точністю й безвідмовністю. Тому, звичайно, прибулих роботів можна було використати на будь-яких роботах. Скажімо, ніхто не здивувався, коли замість листоноші Федора Горбатюка, що відбув на курси по підвищенню кваліфікації, пошту по селу став розносити робот, прозваний Кіндратом.

Яблунівці милувались і на милуватись не могли віртуозністю, з якою робот Кіндрат діставав кореспонденцію з поштарської цератової сумки! Ще б пак не бути йому віртуозом, коли конструктори навчили його робити захват долонею порівняно крупних предметів, таких, як журнали «Дніпро» й «Вітчизна», — тоді пучка великого пальця протистояла в нього пучці вказівного пальця з вишуканою граційністю. Коли робот Кіндрат брав порівняно тонкий об'єкт, такий, як лист чи переказ на гроші, — тоді великий палець протистояв пучкам інших пальців. А як йому вдавався так званий пір'євий захват, коли брав олівець чи ручку! Міцний боковий захват робот Кіндрат демонстрував, затискаючи районну газету між кінчиком великого пальця і боковою стороною вказівного пальця. А ще ж бо стрижневий

захват, коли робот Кіндрат складав пальці на олівці в протилежних напрямках, а ще ж бо кульовий захват, коли його пальці замикались довкола круглої речі, а ще ж бо круговий захват!

Лишенько, та такому листоноші, як робот Кіндрат, не страшні були морози й негода — він саяв пластиками й гумою, натуральною й штучною шкірами! А про його педантизм можна розповідати анекдоти — Кіндрат тричі на день у точно визначену годину приходив на обійстя яблунівця з кореспонденцією навіть тоді, коли для того яблунівця не було в сумці ніякої кореспонденції...

Замість буфетниці Насті за буфетною слойкою в чайній появилась грізна постать робота Полікарпа. Подивитись на Полікарпа збирались не тільки завсідники, а й прибігали діти, навіть старі баби навідувались. Річ у тому, що грізний робот Полікарп мав не п'ятипалу, а семипалу руку! Семипалою рукою електронний буфетник водночас хапав не тільки пляшку «Сонцедару», від якого б трава вигоріла, наче від американського напалму — в'єтнамські джунглі, а й чарку, а й смажену сарданелу під томатним соусом, а й пачку цигарок, а й коробку сірників. І хоч рука в робота Полікарпа не нагадувала руку буфетниці Насті, все ж це була досконала рука, на якій сім пальців поводитись незалежно й протистояли фіксованому великому пальцю.

Вдаючись до так званих модульованих сигналів радіочастот, використовуючи пряме візуальне відображення вихідних сигналів за допомогою електронно-променевої трубки, а також виводячи сигнали в інфрачервоній і ультрафіолетовій сферах, або на ультразвукових частотах, електронний буфетник Полікарп увічливо казав:

— Сердечно прошу, шановний довгожителю Гапличок, приємного апетиту й довгих років життя!

Розчулений повагою, довгожитель Гапличок пускав сіру, як тля, пекучу сльозу:

— Робот Полікарп мене поважає! Лучче тепер, ніж у четвер, дождатися з моря погоди! Та його б устами мед пити, та хай би його казанню кінця не було.

— Та я такий, що й батога з піску вплету! — похвалився робот Полікарп, котрого, либонь, сконструювали не тільки любомудром, а й задавакою.

— Видно, Полікарпе, що ти господар не кепський, а лепський! — підхвалював довгожитель Гапличок, якому дедалі дужче подобався компанійський балакучий робот. — Еге ж, не сито з собачого хвоста!

А в яблунівський лавці замість лавочника з діда-прадіда Петра Кандиби появилось за прилавком чудо маніпуляційної техніки робот Василь Васильович, який зовні мало чим відрізнявся від людини. Статечний, імпозантний у рухах, він сяяв матовою білизною продовгастих щік і сферичною опуклістю блілого чола, а губи мав аскетично худі. Взагалі, губи своїм малюнком виказували в його натурі якщо не приховану похитливість, то глибоку зацікавленість протилежною статтю, себто грайливим яблунівським жіноцтвом, котре так і сипнуло в лавку, щоб помилуватися симпатичним роботом, схожим на кіноактора Мastroяні. І хоч якійсь вертихвістці товару ніякого купувати не треба, однак крутиться перед вродливим роботом, лупає й лупає на нього лукавими очима. Повірте, якби на вас так лупали, ваша душа співала б солов'єм, тож і робот, не лопуцьком роблений, мав почувати щось!

— Василь Васильович! — щебетала яка-небудь яблунівська звабниця. — А відпустіть-то мені кульок солодких горішків, бо щось на солодке потягнуло.

І, вже одержавши від спритного робота Василя Васильовича кульок горішків, звабниця загравала:

— Пригощайтесь моїми горішками, Василю Васильовичу, ох і смачні!

— Ми не вживаємо, — чемно відказував робот.

Проте навриплива колгоспна звабниця так насідала на робота Василя Васильовича, що де й дівався його стрим! Це чудо маніпуляційної техніки клало до рота цукровані смажені горішки й жерло так, що ніхто не засумнівався б: еге, він робот добрий — од хліба, од солі чорт його не віджене! А що молодичка підсміювалась до робота Василя Васильовича, то й він відповідав їй добре відрегульованим соковитим баритоном, блимав зіницями очей, і ніхто не осмілився б сказати, що цьому симпатичному Василеві Васильовичу, може, знамените чудовисько Франкенштейна доводиться пращуром по батьківській лінії.

Як ото в людській сім'ї не без виродка, так, буває, один паршивий робот усе стадо псує. Кіндрат, Полікарп, Василь Васильович — славні роботи, зажили пошани в яблунівців, хоч їхні портрети чіпляй на Дошку пошани біля колгоспної контори. Посадили в бухгалтерію «Барвінка» Модеста Олексійовича Недригайла, модель типу «Астарта», ціна якому не більша, ніж кольоровому телевізору в базарний день. Не так уже й багато операцій від нього вимагалось — сиди за рахівницею, клацай кісточками, підраховуй колгоспні прибутки, знай своє сальдо-бульдо, так ні ж!

Він, андроїд (себто робот екстремальної форми зі шкіряним покриттям — гладеньким, еластичним, ніжним, яке не відрізниш від людського), не хотів знати своє саль-до-бульдо, а тільки розхвалював сам себе, наче хворий на нарцисизм. Розвалившись у кріслі, як отой, що ладен із неба зорі хапати, а під носом нічого не бачить, Модест Олексійович Недригайло так казав про себе рахівникам та економістам:

— Та ні в кого з роботів нема таких блоків мажоритарної логіки, як у мене! А операція настройки перцептрона для мене — просто тьху! Та куди там системі «Адалін» чи «Мадалін» проти моєї системи «Астарта». Ось зачекайте лишень, скоро використають інтегральну схемотехніку, мініатюризують мій перцептрон — я тоді не такої заспіваю!

— А ви, Модесте Олексійовичу, знайомі з методом тіньової маски? — запитував котрийсь із колгоспних економістів, який теж був не ликом шитий у робототехніці.

— Ха-ха, ще б пак! — погордно відказував робот Недригайло і, ще важніше розкидаючись у кріслі, закладав ногу за ногу. — Знаємо так звані позитивні й негативні суми, й суму-помилку!

— Тямите на позитивній і негативній кореляціях?

— Ха! Авжеж!.. А хто з вас може похвалитись такими конденсаторами, як у мене? — І робот Недригайло бив себе кулаком у груди, наче якийсь яблунівський дядько. — А фотоелементами? А кодово-імпульсивними модуляціями? А мажоритарними логічними елементами?

Ввійшовши в раж, марнославний робот Модест Олексійович Недригайло хвалився, як ото хвалилася сова своїми дітьми, гудячи все людське, — хай то артерії великого кола кровообігу чи особливості капілярного кровообігу в яблунівців. Хто б то відати відав, що вітер віє та й стихає, а як робот почне — не переслухаєш. Модест Олексійович базікав про якісь свої рефлекторні дії і позиційний зворотний зв'язок, про методи акумулювання енергії й соленоїди!

— Я не без роду-племені! — бундючився й бундючився робот Недригайло. — Я маю родичів не десь, а в Америці. Система «Роботаг» трудиться на транспортері. Там мої родичі роблять не тільки на фермах, а й на заводах коло конвейєрів! «Сервейор-3» літав до Місяця! І в Японії теж маю родича на прізвище «Хівіп», знали б ви, які в нього підсистеми «око», «мозок», «рука», який у нього магнітний барабан для програми!

Як бачимо, робот Модест Олексійович Недригайло вдався не тільки базікою, що користувався своїм штучним інтелектом, як мельник путнім вітром, а й хвальком, що хвалиться, йдучи на торг, а не з торгу, а й ледарем, якому аби день до вечора. Та цур йому! Пек!..

Як не сказати про те, що голову колгоспу Михайла Григоровича Дима на якийсь час замінив робот Леонардо Явтухович Датунашвілі. Очевидно, враховуючи те, що Леонардо Явтухович покликаний працювати в середовищі, потенційно небезпечному для людини, конструктори наділили його лівою рукою й кистю лівої руки з дистанційним управлінням. Зате в праву руку й кисть правої Руки робота Леонардо Явтуховича вмонтовано систему автоматичного самоуправління. Хтось би подумав, що з такої причини ліва рука робота Леонардо Явтуховича подеколи не відає, що чинить права, — й помилиться. Бо коли працювала ліва, то не працювала права, й навпаки — коли працювала права, то не працювала ліва. «Справжнє моє місце за покликанням — у атомній промисловості, — міркував у Яблунівці робот Леонардо Явтухович. — Але де, коли не в селі, я повинен розширити обсяг своєї робочої зони, як маніпулятор?! Де, як не в селі, підвищувати швидкість функціонування?!

Мабуть, до вищесказаного годиться додати, що робот Леонардо Явтухович Датунашвілі, працюючи деякий час на посту голови колгоспу «Барвінок», привертав загальну увагу не так своїми прикметними руками, як тим, що пересувався не на ногах і не на колесах, а на... гусеницях!

Кабінет — обмежений простір, і в цьому обмеженому просторі робот Леонардо Явтухович показував високі зразки максимального маневрування. Прилаштували б йому, скажімо, троє коліс із незалежним управлінням — і вже б він не домігся такого ефекту за столом, чи біля сейфа, чи біля діаграми економічних показників, що висять на стіні. Звичайно, паркетна підлога в кабінеті дуже й дуже потерпала б від гусеничних шасі, якби не шини. Треба сказати, що шина в робота Леонардо Явтуховича на гусеницях була з окремих часток-брикетиків, її сконструювали з рояльних струн, так що Датунашвілі пересувався під звуки приємної фортепіанної музики. На протектор шини пішли титанові смужки, розташовані ялинкою, в шину також вмонтовано

амортизаційні кільця, які зменшували прогинання, дозволяли наїжджати на камінці, пеньки, пляшки. Зайве захоплюватись такими шинами на гусеницях у робота Леонардо Явтуховича, адже кожному зрозуміло, що, коли ти підміняєш голову колгоспу «Барвінок», шини оптимальної конструкції дають тобі змогу вільно пересуватись не тільки в кабінеті, не тільки в полях і на фермі, а й незамінні біля законної жінки, з котрою мушиш теж неабияк крутитись.

І як тут не згадати робота-красеня Едика, який вразив увагу яблунівських жінок та дівчат! Хай і не в лавці за прилавком стояв, хай і не в кабінеті голови колгоспу гримів рояльною музикою гусениць, а звичайний механізатор — зате який механізатор! Споконвіку в яблунівських дядьків та парубків водилось на господарстві по дві ноги, і в майбутньому, не припусти Господь, мати менше чи більше...

Робот Едик мав чотири ноги!

Ставний, крутоплечий, груди — колесом, щоки — кров із молоком, він грав червоними вогнями очей, наче стоп-сигналами. Коли вдосвіта йшов у поле до трактора, ноги в робота Едика ступали по черзі й не квапились одна поперед одної, й не відставала якась у такому великому гурті. Траплялось, одна з численних ніг (тут не скажеш — ліва чи права!) псувалась, тоді Едик спокійно втягував її в тулуб і далі йшов на трьох ногах. Траплялось, що вранці вродливий робот ішов у поле до трактора на чотирьох ногах, а з поля повертався лише на двох, бо — правди ніде не сховаш — техніка безпеки роботів у «Барвінку» ще накульгує на обидві ноги, ото ж як добре, що Едику приробили аж чотири ноги!

Вечорами вродливий робот Едик, що квартирував у сільської самогонниці Вівді Оберемок, виходив у яблуневий сад із електрогітарою, звуки якої чимось нагадували звуки гаванської гітари.

— Ходи-но сюди, Векло, бо ще не смеркло! — лунав палкий спів робота Едика по всій Яблунівці. — Поквапся, Тетяно, бо ще рано! У всякої Федорки свої одговорки!

Прекрасна яблунівська стать мліла від мук кохання до звабливого робота, котрий розмовляв із нею щирим золотом яблунівських-таки приповідок.

— Хто вийде заміж за Пилипа — буде голий, наче липа!.. Дурного Кирила і Химка побила!.. Який Яків, стільки й дяки!

Отак-о вродливий Едик на чотирьох ногах залицявся до Векли, Тетяни чи Федорки, водночас ганячи й збиткуючись із їхніх Пилипа, Кирила чи Якова. Та ще під музику електрогітари, що ридала гаванськими звуками! Не один яблунівець спалахував злістю й ревнощами, не один хотів побити електрогітару на залізних крижах, заодно потрощивши Едику всякі гідравлічні циліндри, зубчасті коліщатка й зубчасті рейки, вертикальний вал та програмний барабан. Еге ж, поспівав би, якби добряче стукнули по програмному барабану! Хоч ти й на чотирьох ногах, але добре спотикався б!

Але ніхто з яблунівців так і не зважився по-чоловічому чи по-парубоцькому поговорити з роботом Едиком. Знаменита яблунівська гостинність не дозволила. Адже прислала роботів у село науково-технічна революція, хоч, може, не всі вони й достойні відстоювати її позиції.

РОЗДІЛ СОРОК ПЕРШИЙ,

у якому на авансцену роману виступає робот Мафусаїл Шерсткюк, обладнаний протипожежними засобами, а також докладно змальовано стосунки між грибком маслючком і роботом, котрий зазіхнув і на скребковий транспортер, і на серце Мартохи

Коли того літа в колгоспі трудились роботи, «Барвінок» цвів і зеленів!

Робот Кіндрат, педант із педантів, розносив пошту; робот Полікарп велично стояв за буфетною стойкою, завжди доливаючи й не обраховуючи; чудо маніпуляційної техніки Василь Васильович відпускав товари із лавки, наче з рогу достатку; робот Модест Олексійович Недригайло, не перестаючи орудувати язиком, наче ковшем екскаватора, клацав рахівницею в бухгалтерії. Робот Леонардо Явтухович Датунашвілі на посту голови колгоспу тільки й знай що гримів рояльною музикою своїх гусениць не тільки в кабінеті, а й по артільних об'єктах. Робот Едик інколи йшов у поле до трактора на чотирьох ногах, а повертався на двох, і його електрогітара не переставала дзвеніти вечорами в яблунівському саду самогонниці Вівді Оберемок.

«А як там Хома з Мартохою? — запитаєте ви. — Дійшов бодай один із летючого загону роботів на корівник чи не дійшов, перечепився по дорозі?»

Кумедна оказія приключалася з Хомою, бо дурному дурне в голові, а старшому куди пошлють — робота!

Щойно Хома одного ранку впорався на фермі, підчистивши гній і вибравши всю гноївку, щойно вимкнув скребковий транспортер і помив руки, як приходить зоотехнік Невечеря й каже:

— Познайомся, Хомо Хомовичу, з роботом Мафусаїлом Шерстюком!

Грибок маслячок неквапливо — ударники справжню ціну собі знають! — витер руки рушником, почепив на цвяшок над рукомийником, а вже тоді обернувся до гостя.

Робот Мафусаїл Шерстюк теж був на гусеничному ході, як і робот Леонардо, який у хмарі куряви і з рояльною музикою щодня літав по тваринницькому комплексу. Проте, на відміну від Леонардо, робот Мафусаїл був обладнаний протипожежними засобами, які захищають від полум'я. Датчик вогню виглядав у нього з нагрудної кишеньки — цей датчик виготовлено у вигляді кулькової авторучки на шість різнокольорових стрижнів.

— Щоб ви були такі веселі, як весна! — привітався грибок маслючок, тиснувши руку робота, зодягнену в лайкову рукавичку.

— А щоб ви, Хомо Хомовичу, були багаті, як земля! — не поліз робот Мафусаїл по слово в кишеню.

— Чув, Хомо, що в нас об'явилися роботи? — озвався зоотехнік Невечеря. — Помагають, аж гай гуде. Ось робот Мафусаїл і постоїть замість тебе коло скребкового транспортера.

— Як це — постоїть робот Мафусаїл? — тіпнуло грибком маслючком. — А хіба не я наставлений старшим куди пошлють коло транспортера? Та я від гною ані ногою! Та мені без гною хоч у вир головою? Та мені без гноївки не захочеться ні жінки, ні дівки!

І розгніваний чудотворець Хома так подивився на новоявленого робота Мафусаїла, що якби того не обладнали протипожежними засобами — згорів би маніпулятор від пекельного погляду яблунівського колгоспника. В усякому разі, датчик вогню автоматично ввімкнувся у нагрудній кишенці — й не вимикався, зумерив із погрозовою тривоги. Фотоелектрична оптична система (заміняла роботу Мафусаїлу очі й справді виготовлена у формі блакитних сливовидних очей) під тим вогненним поглядом вимкнулась, бо спрацював затвор, що оберігав зір Мафусаїла від яскравого світла й механічних пошкоджень.

— Хомо! — злякано скрикнув зоотехнік Невечеря, який усякої всячини набачився за грибком маслючком. — Обламай свій норов і не чіпай робота! Чи закортіло, щоб правління назавжди відлучило тебе від скребкового транспортера?

Чудотворець Хома згадав, як після доносу золотоокого академіка Йони Ісайовича Корогли його відлучили від вилзгрель, згадав, як упав у макробіотичний дзен, як сорок днів голодував, омолоджуючи й доточуючи собі віку для роботи в корівнику, — й погроза зоотехніка Невечері вмить отямила його.

— Гаразд, — тільки й мовив похнюплено і відвів пекельний погляд убік.

І щойно відвів полум'яний зір, як датчик вогню в нагрудній кишенці робота Мафусаїла автоматично вимкнувся й перестав зумерити, фотоелектрична оптична система блимнула осмисленими блакитними сливовидними очима.

— Ось щоб я почервонів, коли оце збрешу! — вигукнув Мафусаїл Шерстюк. — А тільки б круть-верть — була б мені в черепочку смерть, якби в моїй автоматичній швидкодіючій системі захисту та й не використовувались властивості різних суспензій у рідинах!

Став робот Мафусаїл до скребкового транспортера й тільки ввімкнув та вимкнув, бо старший куди пошлють уже попорав на корівнику. Й коли чудо маніпуляційної техніки торкалось до транспортера, то в чудотворця Хоми так заболіло серце, наче за мамою рідною: хоч би й що ви казали, а недарма самонавіюванням вбивав у душі любов до вилзгрьель і прищеплював любов до скребкового транспортера, законного дітища науково-технічної революції!

— Отож дивись, Хомо, — застеріг зоотехнік Невечеря, — щоб і муха-говоруха об твоїх фокусах не буркнула!

Гай-гай, що людина — то не робот, і що робот — то не колгоспник...

Поміркуйте лишень, як учені мозолили собі мізки, щоб явити на світ Мафусаїла Шерстюка! Як дбали про його рефлекторні дії й регулювання температури з використанням термісторів, про датчики силового зворотного зв'язку й резистивні тензодатчики, як піклувались про муфти й гальма, про пневматичний та гідравлічний приводи! Озброюючи робота Мафусаїла зором, ішли від простих способів розпізнавання символів, розвивали ті прості способи, підсилювали контраст у скануючій системі й підсилювали контур шляхом накладання! А як привчали слух Мафусаїла сприймати мову, розуміти структуру слів, — тут тобі й

вокодер із пасивними фільтрами, й активні фільтри для вокодера, й механічні фільтри у вокодерах, й індуктивні дистанційні детектори! Та ще багато всякої всячини, що не злічити.

А чи може Хома Прищепа з яблунівського колгоспу «Барвінок» навіть в епоху науково-технічної революції похвалитись, що батько з матір'ю, зачинаючи свою дитину, обладнали її бодай кисневим аналізатором, фото-транзисторами чи повітряною подушкою? І на війні грибок маслючок не розжився ні тобі гідростатичним манометром, ні пневматичним приводом, ні індуктивним дистанційним детектором, хоч, може, для організму все знадобилося б. А хіба в героїчний післявоєнний час у колгоспі на трудодні видавали мультивібратори, потенціометри, напівпровідникові діоди, хіба в той час було до моторних теорій і до так званих «муарового образу» та «муарового ефекту»? Що ні, то ні!

Отож і довелося старшому куди пошлють викручуватися своїм розумом, а не позиченим чи прикупленим, а не вкутим на ковадлі чи сконструйованим у заводських лабораторіях...

Робот Мафусаїл Шерстюк, маючи дистанційне управління, пришелестів увечері на гусеницях до корівника точнісінько у визначену пору. Бачили б ви, як сяяли його очі — себто пристрої, де клітини сітківки утворювались рядами сірчано-кадмієвих фотоелектричних елементів! Мафусаїл, увімкнувши скребковий транспортер, пустив машину по корівнику, щоб підчищати гній, а коли згодом вимкнув, то транспортер хоч би навильник гною нагріб!

— Не тепер по гриби ходити, а восени, як будуть родити!

Так мовив фуражир Ілько Дзюнька до ошелешеного робота Мафусаїла Шерстюка. А доярка Христя Борозенна, проходячи по корівнику, показала із загадковою усмішкою:

— Як не вмієш, то й не знайдеш!

Наступного ранку повторилась та сама історія. Зашелестіли по соломі гусениці, і в точно призначену годину робот Мафусаїл, підвладний дистанційному управлінню, появився

біля скребкового транспортера. Й знову роботу не пощастило зібрати й на пучку гною чи бодай краплину гноївки, бо на фермі було чисто-чистісінько, як у лікарняній палаті. Здавалася, сірчано-кадмієві фотоелектричні елементи в Мафусаїла зараз ось задимляться — й згорить од здивування оце чудо маніпуляційної техніки, не допоможуть і протипожежні засоби.

— Прийшов ні за чим, пішов ні з чим, шкода й питать, тільки ноги болять, — проказав фуражир Ілько Дзюнька, що за звичаєм не міг не кинути дошкульне слівце.

— Ярьома, Ярьома, посидь лучче дома, — додала й свій глечик на капусту доярка Христя Борозенна, яка з допомогою доїльної установки, Молокопровід-100, са-ма-самісінька вже встигла подоїти всю колгоспну череду.

Увечері повторилась та сама приклучка, наступного ранку — теж, а що фуражир Дзюнька та доярка Борозенна не втримувались від глузів, то, здавалось, робот Мафусаїл Шерстюк ось-ось сподобиться діждати своє серце на шматки рвати, що заплаче — ще й ухне!

Проте, либонь, про робота Мафусаїла не сказав би, що дурень, що був би більший, то вже нікуди. Бо знагла, наче якийсь рядовий яблунівський колгоспник, вдався на фермі до самонавіювання.

— На корівнику ось-ось появиться гній, — бубонів Мафусаїл коло скребкового транспортера, і його сірчано-кадмієві фотоелектричні елементи іскристо пульсували. — Появиться багато гною, вже появляється гній, багато-багато гною на корівнику!

— Й де ти спав, що такого великого, як ти, не вкрали? — дорікнула доярка Христя Борозенна. — Де ж тобі той гній візьметься, коли череда в лузі?

Знетямлений, робот Мафусаїл Шерстюк знов увімкнув транспортер, але й самонавіювання справді не зарадило.

Зашелестівши гусеницями по соломі, робот Мафусаїл у великому розпачі прямо з механізованого корівника подався

до чайної. За старих часів тут би його зустріла буфетниця Настя, а за нових — зустрів електронний буфетник Полікарп.

— Два по сто, пляшку пива й солоний огірок, — замовив робот Мафусаїл, примостившись за столиком.

— Мафусаїле, а чи не порушуєш ти третій закон робототехніки? — сухо запитав електронний буфетник.

— Який там третій закон? — закричав Мафусаїл голосом, що нагадував голос розгніваної людини, а не голос робота. — Коли біля худоби я зазнав такого свавільного беззаконня!..

Старший куди пошлють появився в буфеті тоді, коли перед роботом Мафусаїлом на столику стояла батарея порожніх пляшок із-під пива. Підперши залізне підборіддя зодягнутою в лайкову рукавичку рукою, Мафусаїл співав печальну пісню:

$$— [L_{n-1} - (L_n + L_{n-2})] k + L_{n-1}.$$

Уславлений своєю семипалістю, компанійський електронний буфетник Полікарп, сяючи хромовими деталями, підспівував за стойкою:

$$— kL_n + (1 - k) L_{n-1} - kL_{n-2}.$$

А то спів робота Мафусаїла й робота Полікарпа зливався до купи, вражаючи суголоссям, якого могли домогтись тільки талановиті маніпулятори:

$$— A (1 - A) = A - A^2.$$

Яблунівка здавен славилася співочими голосами, які брали за живе, проте такої задушевної злагожденості, такої сердечної щирості, з якою співали два роботи, Хома Хомович за своє життя не чував не тільки вдома, а й за кордоном. Біль і страждання співали вустами Полікарпа й Мафусаїла, розпач і сльози лунали в отому їхньому:

$$A (1 - A) = A - A^2.$$

І грибок маслючок, що заглянув до буфету закропитись пивом, спізнав пекельні муки каяття: адже робот Мафусаїл побивався за роботою на корівнику не менше, ніж побивався колись він, старший куди пошлють. Ударивши себе кулаком у груди так, що аж загули вісім шийних, дванадцять грудних,

п'ять поперекових, п'ять крижових і один куприковий спинномозкові нерви, роздосадуваний чудотворець Хома підступив до робота Мафусаїла.

— Прости, брате Мафусаїле! — проказав устами, що запеклись від смаги.

А що розпачу Мафусаїла Ізраїлевича не було меж, робот співав далі:

$$— A/A_{\max} - A^2/A_{\max}^2 = A/A_{\max} (1 - A/A_{\max}).$$

Старший куди пошлють підсів до робота Мафусаїла, що завмер із заплющеними сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами, і, схлипнувши та набравши в легені повітря, підтягнув:

$$— (A - A_{\min} / A_{\max}) - (A - A_{\min} / A_{\max}).$$

Грибку маслячку ще ніколи не випадало співати з роботом, та ще й поділяючи його невтішне горе, до якого сам спричинився своїм махровим егоїзмом. Отямлений людським голосом, Мафусаїл розплющив сірчано-кадмієві фотоелектричні елементи, про всяк випадок помацав у нагрудній кишені датчик вогню, бо згадалось, що мало не згорів на фермі під пекельним поглядом старшого куди пошлють.

— Прости, брате Мафусаїле! — повторив чудотворець Хома. — Завжди чесне діло роблю сміло, всяке діло починаю з голови, й нема для мене над щирую працю мозольованую. Нема горя більшого, коли від роботи силоміць відлучають, а тут іще холера ясна принесла тебе на ферму, щоб став до транспортера.

— У роботів — як і в людей, — схлипнув Мафусаїл. — Праця робота годує, а лінь марнує.

— Ви, роботи, як? Сказано до роботи на шість — ви на шість, сказано з роботи о сьомій — ви о сьомій. А ми, колгоспники, звикли по-всякому... Ось я й приходив цілий тиждень удосвіта на корівник, хутенько діло робив і гав не ловив, так що тобі й навильника не зоставалось. Бо не міг

якомусь приїжджому роботу віддати свою роботу, без якої я не старший куди пошлють, а казна-що!

Від почутого Мафусаїл, либонь, самозайнявся б, напустивши чаду повнісіньку чайну та зіпсувавши настрій деяким засвідникам, які тут відпочивали, поки роботи за них трудились. Та добре, що самоввімкнулась протипожежна захисна система, якою обладнали Шерстюка. А коли небезпека минула й досконала протипожежна захисна система відключилась, робот Мафусаїл Шерстюк здивовано сказав:

— Значить, Хомо Хомовичу, ти не з отих, що коли люди жать, то вони на межі лежать?

— Авжеж, не з тих, Мафусаїле! Мокрого поліна вогонь не лиже.

— І я не з отих роботів, що лежать, аби сало зав'язалось або для яких добра річ — попоїв, та й на піч!

Отак порозумівшись, грибок маслючок став на свої довгі ноги, а робот Мафусаїл на всюдихідні гусениці — й подались на колгоспний корівник. А на корівнику цієї вечірньої години як допались удвох до скребкового транспортера, то за якихось півгодинки кругом панувала стерильна чистота.

Попоравши худобу, старший куди пошлють повів робота Мафусаїла Шерстюка не кудись, а додому, й познайомив із рідною жінкою Мартохою. Звичайно, молодиця зраділа гостеві і, походжаючи по хаті, мов пава, та поглядаючи, мов ясочка, проворно зготувала вечерю на стіл. Авжеж, поглядаючи на Мартоху, робот Мафусаїл хотів би вигнути брови дугою, а де їх візьмеш? Так хотілось бути повнолицим, як місяць, але ж не судилось. Отож гість тільки блискав сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами та під столом човгав гусеницями так, що шини весь час озивалися солодкою фортепіанною музикою.

— Ну, брате Мафусаїле, — припрошував грибок маслючок, наче йому не первина пригощати отаких модерних маніпуляторів, — чим багаті, тим і раді, не цурайся хліба-солі.

Мафусаїла довго впрошувати не довелось, він випив добру чарку горілки, аж у голові пискнув голосно датчик рівноваги, що коригував усі його дії, й сказав чемно:

— Еге ж, призволятимусь, не сидітиму, як сваха в гостях.

І так допався до наїдків та напоїв, що Мартоха подумала: «Видать, робот не простого роду — п'є горілку, як воду».

Горілка не тільки людей до добра не доводить... Скоро в сірчано-кадмієвих фотоелектричних елементах Мафусаїла стояв густий посоловілий туман. Вокодер, що забезпечував введення мовних сигналів в асоціативні пристрої, почав заплітатись, бо яка вже там фільтрація сигналів! «Гай-гай, — міркувала співчутливо Мартоха, — а що станеться з його фотодетектором, фотодіодом і фототранзисторами! Жаль мені його чутливості до інфрачервоного випромінювання, а ще візуального й позиційного зв'язків, а ще й насоса з радіальною віссю обертання, ой жаль, жаль!»

А Хома, радий такій дружбі, знай пригощає Мафусаїла. Звісно, затягнули й пісню, бо, либонь, коли колгоспник та робот вип'ють, їм завжди прагнутиметься вилити свої душі як не в веснянках і гаївках, так у риндзівках чи русальних піснях, у петрівчаних чи косарських.

— Ой на горі вогонь горить, під горою козак лежить, — сидячи за щедрим столом, співав старший куди пошлють, а в зіницях його очей тремтіли срібні мурахи від електричного світла.

— Порубаний, постріляний, китайкою покриваний! — підтягував робот Мафусаїл Шерстюк, а що човгав гусеницями під столом, то на всю хату лунала фортепіанна музика шин.

— Накрив очі осокою, а ніженьки китайкою, — виводив старший куди пошлють.

— А в головах ворон криче, а в ніженьках коник плаче, — підтягував робот Мафусаїл, і в його посоловілих сірчано-кадмієвих фотоелектричних елементах стояли сльози.

Хома з роботом доспівали пісню про козака, який узяв собі паняночку — в чистім полі земляночку, а по тому,

зсуваючи руками посуд і пляшки, обнялися за столом, гірко заплакали на плечі один в одного, й сльози Хоми змішувалися зі сльозами Мафусаїла.

Потім вони ще співали пісень про кохання — і про те, як летіла пава, на воротях упала, й про те, що зірочка по хмарочці як бродить, так бродить, і про те, що пора тобі, вербонько, розвиватися. Наспівавшись і охлявши, грибок маслячок заснув, уткнувши свою буйну голівоньку в курячий холодець, а робот Мафусаїл ні додому не йшов, ні кнопку під пахвою не натискував, щоб самовимкнутись до ранку. Мартоха щось там шила на лежанці. Хома спав чубом у холодець, а гість знай мугикав пісні про кохання — й про черевички з рогожі, й про соснову кладочку, й про калину коло тину. Якби ото не горілка та не любовні пісні, які не одного з розуму зводили...

Підвела Мартоха голову від шиття, а робот Мафусаїл Шерстюк уже не співає — й чудно так дивиться на неї своїми посоловілими сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами.

— Заспівали б іще «Ой на татарській границі», — попросила Мартоха не своїм голосом, бо що не кажіть, Хома хропе, а вона ще ніколи не zostавалася з роботом віч-на-віч.

— Проведіть мене, Мартохо, бо засидівся, пора, — мовив Мафусаїл, зводячись із-за столу й п'яно похитуючись на гусеницях.

Щойно вийшли на ганок під зоряне погоже небо, як робот Мафусаїл дихнув сапко, наче загнаний кінь. І, либонь, після випитого йому відмовили в голові не тільки датчик рівноваги, а й датчик кутової швидкості та датчик крутого прискорення. Бо, потупцявшись на гусеницях довкола Мартохи, він іще раз дихнув сапко — й раптом яблунівська молодиця відчула, що невідома могутня сила відриває її від землі й підносить у повітря.

— Ой! — злякано скрикнула Мартоха, бо так би скрикнула будь-яка жінка.

Тулячи залізні губи до м'якого жіночого вуха й лоскочучи її теплу щоку своєю залізною щокою, робот Мафусаїл шепотів:

— Ти ж така хороша, як калина!

Як медом не зіпсуєш куті, так і улесливим словом не зіпсуєш жінці настрою. І Мартоха, що вже хотіла закричати і вдарити робота по руках, мовила несподівано для себе самої:

— А вас, Мафусаїле, не краса красить, а розум!

— З твоєї краси можна напиться води, — шепотів робот Шерстюк, і його сірчано-кадмієві фотоелектричні елементи світили Мартосі прямісінько в душу.

Мартоха, може, й відштовхнула б робота, але як ти відштовхнеш, коли так красно говорить, коли від нього так тривожно пахне корівником, наче від рідного Хоми!

Згадавши про свого коханого грибка маслючка, Мартоха вмить розгнівалась на робота і, засунувши йому під пахву руку, проворно натиснула кнопку. Робот Мафусаїл вимкнувся, й тепер непорушно, мов стовп, стояв на ганку, тримаючи на руках жінку. Тепер, здавалося б, можна зіскочити додолу, та як ти зіскочиш, коли руки могутні завмерли й не випускають. Еге ж, завмерли черв'ячна передача й система шатунів, не рухаються мініатюрні роликові ланцюжки, що імітують сухожилля людини, міцно вчепились у Мартоху п'ять пальців, які, мабуть, теж перебувають під впливом п'яти планет — Венери, Юпітера, Сатурна, Сонця і Меркурія.

Застогнавши від розпачу, Мартоха ввімкнула кнопку під пахвою й попросила:

— Мафусаїле, майте совість, відпустіть, бо що сусіди скажуть, як нас побачать удвох?

Та що там закоханому роботу якісь сусіди! Щойно ввімкнувшись, він ще міцніше пригорнув до грудей знадливу молодицю, шепочучи їй на вухо:

— Моя дорога до твого порога, моя стежечка до твого сердечка!

— Мафусаїле, та не пустуйте! Хіба в нашій Яблунівці мало для вас дівчат? І молодші за мене, і вродливіші, тільки моргніть і кивніть! Хлопці їхні чи в армії, чи на ударних будовах. То хіба їм не краще ближній чоботар, ніж далекий рабин?

Ну, вона спересердя візьми й знову натисни йому кнопку під пахвою. Та хіба порятуєшся із залізних обіймів? Ухопив, мов чорт грішну душу. Звісно, якій жінці не кортить, щоб на руках поносили, та ще в таку зоряну нічку, та ще коли голова чамріє від пахощів саду й городу! Але ж Яблунівка не без очей та язика, завтра плескатиме, що п'яний робот носив Мартоху по обійстю, а вона горнулась до нього, мов барвінок.

— Та відпусти, люципере вражий! — гнівно скрикнула, знову натискаючи кнопку. — Чи я можу з тобою отак стояти до ранку, коли завтра в ланку?

— Мартохо, як жаль, що не я розчесав вам косу до вінця, — белькотав робот.

І тут рипнули сінешні двері — на ганок, голосно позіхаючи, ступив сонний грибок маслючок. Полупавши очима, він застеріг, нарешті, припиняє роботу Мафусаїла Шерстюка. Ну, подумала Мартоха, зараз Хома кинеся в бійку за мою честь, зараз не тільки полатає одяг на негостинному гостеві, а й потрощить йому фотодетектори, фотодіоди й фототранзистори, де й подінеться його чутливість до інфрачервоного випромінювання.

— Це ти, Мафусаїле? — поспитав глухим голосом грибок маслючок. — Ну, поносив трохи на руках мою Мартоху — і годі, віддавай, бо ще звикнеш.

І, мирний та лагідний за вдачею, легко перехопив пружне жіноче тіло.

Робот Мафусаїл спустився з ганку, гримлячи гусеницями, і вже коло воріт заспівав на всю свою луджену горлянку:

Ой, мамуню, горох кочу,
горох кочу,

чорнявую дівку хочу
чорнявую дівку хочу!..

А грибок маслючок ще довго стояв на ганку, дивлячись на високі зорі й горнучи до грудей вірну Мартоху, наче найдорожчу земну зорю.

РОЗДІЛ СОРОК ДРУГИЙ,

*де знову явлено образи роботів Василя Васильовича,
Полікарпа, Кіндрата, Едика, Модеста Олексійовича
Недригайла, Леонардо Явтуховича Датунашвілі, Мафусаїла
Шерстюка, а ще згадано про прощальний концерт художньої
самодіяльності, даний силами талановитих роботів та
обдарованих колгоспників*

Гаразд, що, працюючи й далі спільно коло скребкового транспортера на корівнику, старший куди пошлють не випоминав роботів Мафусаїлу його п'яного залицяння до Мартохи. Бо кого не поведе в блуд алкогольний чад, кому не замакітрить мізки, навіть якщо вони електронні!

Летючий загін роботів трудився незгірше за яблунівців, виконуючи й перевиконуючи. Але й з ними траплялись усякі придибенції, які могли статись тільки з живими людьми, а деякі придибенції живим людям і не снились, бо куди їм до механічних маніпуляторів!

Пам'ятаєте про чудо маніпуляційної техніки робота Василя Васильовича, що за прилавком у крамниці змінив лавочника з діда-прадіда Петра Кандибу? Такого статечного, імпозантного в рухах, із сяйливою матовою білиною продовгастих щік, що на нього збігалось помилуватись яблунівське жіноцтво?.. Отож за короткий час у лавці побувало кілька ревізій. Покупці розсудили так: якби робот Василь Васильович, схожий на італійського кіноактера Мاستрояні, та й не запуслав свою руку в касу, якби не

перепродував дефіцитні товари з-під прилавка, якби не мав недостачі, то не перевіряли б так часто.

Ждали, що робот Василь Васильович ось-ось попадеться на зловживаннях і заgrimить туди, куди всі grimлять у таких випадках. Адже неспроста знамените чудовисько Франкенштейна доводиться йому, либонь пращуром по батьківській лінії, а гени в наш час є гени, це не те що в догенетичні часи! Де й подінеться твій добре відрегульований баритон, яким базікаєш із молодичками, що самі до тебе підсипаються, стривай лишень. Ще не було такого продавця, який не попався б, коли вже під нього почнуть підкопуватись.

Так ждали, так ждали... Не подивуйте, що чимало яблунівських покупців були прикро вражені: робот Василь Васильович нікуди не заgrimів, матова білина його продовгастих щік не потьмарилась, імпозантні рухи zostались імпозантними, добре відрегульований баритон і далі вражав сільське жіноцтво соковитим тембром. Всякі там ревізії з'ясували, що робот Василь Васильович не тільки не зловживав, а навіть у думках собі не клав зловживати, що він чистий, мов материнська сльоза. А комісії так часто навідувались тому, що їм і належить навідуватись та перевіряти.

— Не інакше, як у нього є блат! — мовила в гурті сільських плетух самогонниця Вівдя Оберемок. — Тепер без благу ніде не обходиться, ось і замели його гріхи. Вони, роботи, мають знайомих не тільки в районі чи області, а й по всьому світу. Ге-ге, може, не одного кабанчика заколов і відтарабанив потрібному роботу, тільки не попався, а не попався — значить, не винуватий.

А хіба не точились балачки про грізного з вигляду робота Полікарпа, що мав семипалу руку й заміняв буфетницю Настю? Бо так уже заведено: раз ти робот на видноті — перемиватимуть тобі не тільки кісточки, а й усякі твої електролітичні прилади, електромагнітні датчики, піддадуть сумніву твої фільтри — активні, механічні, низькочастотні,

пасивні, вузькополосні... Тож казали, що, мовляв, робот Полікарп — не дурний півень, у якого й дурна пісня, таких маніпуляторів по сім на цибулю не знайдеш, він теж цуп-луп та й до кишені. Ниньки він стоїть за буфетною стойкою у Яблунівці чи у Великому Вербчому, а завтра він — десь в Америці недоливає тамтешнім пиякам віскі з содовою чи джин із тоніком. У нього ж на квадратній пиці написано, що космополіт, та в його генеалогічному дереві має бути якщо не італійський маніпулятор «Маскот» (електрогідравлічний привід, стереотелевізійна камера, для кожної руки — ідентичне модульне сервоуправління, кабелі з нержавіючої сталі, корозійно-стійкий алюміній і антирадіаційне мастило), то робот «Юнімейт» (рука повертається у вертикальній площині відносно центру руху, гідравлічний циліндр фірми «Паркет Хаііфан», сервоклапани, сервопідсилювач, магнітний барабан, кодуючий пристрій, цифровий компаратор). А вже коли в тебе така космополітична пика, а вже коли в тебе таке генеалогічне древо, то, вельмишанований роботе Полікарпе, тобі легко сьогодні своєю семипалою рукою недоливати «Червоне міцне» в колгоспі «Барвінок», а завтра недоливати гаванський ром десь у Гонолулу.

Але — бестія з бестій! — не попався ні разу, а раз не попався — значить, не злодій...

Для новітньої історії Яблунівки не забудьмо, що робот Кіндрат, який заміняв листоношу Федора Горбатюка, нічим і не прославився. Хіба що мав хобі — сяде під кущиком бузини чи в затінку липи й неодмінно прочитає районну газету від першої літери до останньої. Особливо ж цікавився всякими зведеннями статистичного управління — скільки який колгосп продав хліба державі, про надої молока, так що міг тими цифрами сипати навіть спросоння.

Робот Едик, що мав чотири ноги й прославився грою на електрогітарі в яблуневому саду самогонниці Вівді Оберемок, теж потрапив на язика. Видно, дуже йому кортіло подобатись дівчатам, бо кому з чоловічої статі не кортить! Ось він і

додумався татувати всю свою поставну статуру. Чого тільки не доможешся голкою та чорною тушшю! Перетерпівши танталові страждання, робот Едик самотужки розмалював своє біле фабричне тіло всілякими гаслами: «Дав слово — дотримай його!», «Час — вирішальний фактор!», «Літайте на літаках Аерофлоту!», «Не стовбич під стрілою!» тощо. Крім того, ліворуч на грудях, себто коло серця, він виколов напис, схожий на бухгалтерський звіт: «Едик плюс Валя плюс Галя плюс Ніна плюс Леся плюс Оля плюс Оксана плюс Рая плюс Іра плюс Світлана плюс Таня плюс Алла плюс Аза плюс Олена плюс Маргіт плюс Женя».

— Стільки плюсів — і жодного мінуса! — завжди дивувався директор школи Діодор Дормидонтович Кастальський, зустрічаючи на вулицях татуйованого робота.

А робот-бухгалтер Модест Олексійович Недригайло, модель типу «Астарта», хворий на нарцисизм, марнославний базіка, що так вихваляв свої блоки мажоритарної логіки і хвалився родинними зв'язками з американською системою «Роботаг»? Велемовний Модест Олексійович до того довеличався, що свідомо зайнявся приписками в звітах! У районі, одержуючи фальшиві цифри з колгоспу «Барвінок», багатьох підозрювали в окозамилюванні, тільки не робота, бо де це видано, щоб чудо маніпуляційної техніки брехало так, наче якийсь бухгалтер із тридцятилітнім стажем. Тому-то не так легко було викрити злісного зловмисника, а коли викрили, то — хоч у тебе й чудові блоки мажоритарної логіки! — таки відлучили від рахівниці...

А як там голова колгоспу робот Леонардо Явтухович Датунашвілі?

Шановний Леонардо Явтухович, як вище мовилось, покликаний працювати в потенційно небезпечному для людини середовищі. Тому його наділили лівою рукою з дистанційним управлінням, а в праву вмонтували систему автоматичного самоуправління. На перших порах ліва й права працювали узгоджено, та коли збирання урожаю дійшло апогею, то часом

права рука, наділена автоматичним самоуправлінням, не відала, що чинить ліва з дистанційним управлінням, і навпаки! Звісно, шановного Леонардо Явтуховича викликали до району, суворо попередили. Справедлива критика пішла на користь, тепер уже ліва рука знала, що чинить права, й навпаки. Леонардо Явтухович, як і колись, робив фантастичні антраша в кабінеті, гасав по господарству, й далеко лунала рояльна музика його шин. Інший робот на посаді голови колгоспу їздив би на легковому автомобілі, а йому, давньому ентузіастові й заспівувачеві колгоспного руху, й гусениць досить...

А робот Мафусаїл Шерстюк?

Гай-гай, якби його не обладнано системою протипожежних заходів та датчиком вогню, давно б згорів цей витвір маніпуляційної техніки. По-перше, біля скребкового транспортера на корівнику допомагав грибку маслючку так, що, здавалося, ось-ось задимить і прахом стане. Тоді автоматично спрацьовувала система протипожежних заходів. По-друге, міг згоріти в яблунівській чайній, куди часто навідувався до електронного буфетника робота Полікарпа. Тут у критичних випадках (коли деякі деталі аж плюскались у горілці, коли з деяких блоків аж через краї лилось, коли деякі елементи губились під стіл) теж рятувала надійна система протипожежних заходів, що вмикалась, бувало, по кілька разів на вечір.

А по-третє... Таки вдався з робота Мафусаїла хоч і палкий, та невдатливий залицяльник. Ото втелюється на вулиці в якусь молодицю, й ні людей не соромиться, ні роботів. І, видно, душа починає так палати, що глядь — спрацював датчик вогню, увімкнулася система протипожежних заходів, щоб порятувати нерозумне кібернетичне диво. Але навіть по сірчано-магнієвих фотоелектричних елементах видно, що в нього вітер свистить у голові. Бо ще автоматична безвідмовна система не встигла порятувати від одної катастрофи, як Мафусаїл здибав іншу вродливу

молодичку, вже в цю відьомську звабу втелюючись, душа спалахнула — й знову ввімкнулась протипожежна система.

А ще Мафусаїл Шерстюк (після тієї пам'ятної пригоди з Мартохою на ганку її хати, коли нічні небеса мерехтіли зорями) набув капосну звичку: заходити до яблунівських молодиць іззаду й хапати їх на руки. Загледівши робота Мафусаїла, дівчата й жінки кидались навітки, навіть старенькі бабусі тюпали геть від нього. Але ж не всі були такі обережні чи проворні. То вже ніхто з чоловіків і не дивувався, коли посеред білого дня здибав робота Мафусаїла, який ніс на руках його рідну жінку. Добродушно так поплескував маніпулятора по плечу, спокійно зсаджував жінку на землю — та й подружжя йшло своєю дорогою, гомонячи про химерні витівки приїжджих кіберів.

Подейкували, що дехто з дівчат і молодиць самі бігали до робота Мафусаїла, щоб трохи поносив на руках. Але тут, либонь, винуваті їхні женихи та чоловіки: бо якщо ви не носите на руках своїх наречених і благовірних, то має ж їх носити хтось інший, чому б не робот?.. Дівчата яблунівські ще любили гратися з отією кнопкою під пахвою в Мафусаїла. Коли підносив їх високо вгору, то вимикали, бо кортіло в солодкій знеможі завмерти над землею в могутніх руках. Ввімкнуть — і вимкнуть, увімкнуть — і вимкнуть, а роботу Мафусаїлу Шерстюку, напевне, тільки тієї гри з дівчатами й треба, а, зрештою, хто тих гюботів зрозуміє до пуття...

Все на світі має свій початок і свій кінець: приїхав у Яблунівку летючий загін роботів — має й від'їхати. Прощальний вечір відбувся у сільському Будинку культури, де влаштували концерт художньої самодіяльності силами обдарованих колгоспників і талановитих роботів. Задля цієї нагоди кожен із електронних маніпуляторів озув червоні чобітки, надів барвисту вишиванку, а широкі, мов Чорне море, шаровари підперезав шовковим поясом.

Перед переповненим залом виступив робот Леонардо Явтухович Датунашвілі — він грав на лірі. Причому цю ліру

ніхто з яблунівців не назвав би ні лерою, ні релею, ні рилом, ні коліскою лірою, бо не було в ній ні дерев'яного корпусу, схожого на корпус гітари з дерев'яним пристроєм для натягування струн, не було колеса й ручки, важеля й жодної клавіші... Натхненний і урочистий, невідомо помолоділий, наче юний бог Гермес, робот Леонардо Явтухович Датунашвілі тримав у руках щит велетенської черепахи, до якої прикріплено три вербові гілки, а до гілок — солодкозвучні струни.

Лишенько, як Леонардо Явтухович грав на черепаховій лірі, граційно пересуваючись по сцені на гусеницях, причому так, що фортепіанна музика шин мовчала!..

Робот-листоноша Кіндрат здивував не менше. Він ви-йшов на сцену з флейтою, проте не з дерев'яною чи сучасною оркестровою, а з кістяною. Так, так, граючи на кістяній флейті, робот Кіндрат спершу чарував яблунівських меломанів звуками ніжними й м'якими, а далі це вже були звуки не просто ніжні й м'які, а голоси птахів!.. Еге ж, голоси птахів пролунали — спершу вдарив соловей, сипнув колінцями, спалахнув шалом вогненної пристрасті, далі озвався закоханий турман, затріщав пихатий дрозд, защебетала ластівочка, тенькнула синиця, заспівала вивільга!.. Які тільки пташині голоси линули з кістяної старовинної флейти в руках робота Кіндрата!

А як вигравало на тамтамі чудо маніпуляційної техніки робот Василь Васильович! Почепивши легендарний барабан через ліве плече, він вправно орудував ліктем і пальцями лівої руки, в холеричному темпі тиснув і тиснув на шкіряні струни, а правою рукою схопив кривий дрючок і лупцював по шкіряній мембрані барабана. Василь Васильович послаблював чи підтягував шкіряні струни, барабан підвищував чи знижував тон, і африканською тривогою віяло в яблунівському Будинку культури, й не одному войовничому молодому колгоспнику хотілося схопитися з крісла, кинутись під ті звуки в дикий ритуальний танок довкола вогнища — ось

тільки шкода, що роботи не здогадалися запалити вогнище на сцені...

Робот Мафусаїл Шерстюк зіграв соло на скрипці для Мартохи.

Хто відає, можливо, тримав він у руках не простий музичний інструмент, що має чотири струни, а творіння якщо не самого Страдіварі, то Нікколо Амати чи Гварнері. Робот Мафусаїл клав свій смуток на музику, а Мартоха, присутня в залі, чула той смуток то в червоній тональності, то в білій, то в інших барвах, бо виконавська майстерність Мафусаїла була демонічна! Еге ж, демонічна, бо не тільки розчулена Мартоха, а й інші колгоспні меломани та меломанки не просто чули музику, а ще й бачили ноти-звуки: «до» вони сприймали червоного кольору, «ре» — фіолетового, «мі» — синього, «фа» — блакитного, «соль» — зеленого, «ля» — жовтого, «сі» — оранжевого. В яких тільки барвах-світлофарбах заграла й засвітилась печаль робота Мафусаїла Шерстюка в передчутті близької розлуки з Мартохою, та й не тільки з нею одною... Розчулене сумною барвомузикою, яблунівське жіноцтво й дівоцтво схлипувало в тверді кулаки.

Робот Модест Олексійович Недригайло, модель типу «Астарта», власник унікальних блоків мажоритарної логіки, базика й хвалько, несподівано для всіх зіграв на старовинній українській кобзі, добуваючи з допомогою плектра такі звуки, які міг добути хіба що робот — і не скромний та ніяковий, а задавака із задавак, що похваляється родинними зв'язками з американською системою «Роботаг» чи японським «Хівіном», отож не станемо докладно зупинятись на його грі.

Зате де б узяти нечіпаних слів і достойного пафосу, щоб бодай коротко сказати про виступ вродливого робота Едика! І не тому, що до великого бухгалтерського списку на його металевих грудях додалось іще: «... плюс Юля плюс Наталка плюс Ляля плюс Ліда». Й не тому, що його поставна статура була татуйована додатковими гаслами: «П'яниця за кермом — злочинець» і «Ліс — народне багатство, бережіть його від

вогню!»). Й не тому, що вийшов на сцену з електрогітарою, яка всім уже в'їлась у печінки.

А тому, що, віртуозно граючи на електрогітарі, робот Едик танцював гопак!

Ви ще не забули, що цей симпатичний маніпулятор-механізатор мав чотири ноги? Кожна зодягнена в широченну шароварину блакитного шовку, кожна озута в червоний хромовий чобіток, довкола стрункого стану палахкотить язиками полум'я золотаво-червоний пояс!.. Зала зойкнула від захвату, коли робот Едик підскочив до самої стелі й там зависнув, наче орел сизокрилий у польоті. Зала знеможено стогнала, коли він, сам собі граючи на електрогітарі, йшов навприсядки, викидаючи вперед не ліву й праву ноги почергово, як міг би викидати будь-який яблунівський парубок, а відразу чотири. Й чотири його ноги творили метелицю, якусь дивовижну вальпургієву ніч, якийсь шабаш екстазу й шаленства!.. Зала ревла від захоплення, коли робот Едик пішов перевертом по сцені і його ноги утворили млинок. А далі, вибиваючи дрібушки озутими в хромові чобітки ногами, втягнув одну ногу в тулуб, танцюючи на трьох, далі другу, танцюючи на двох, далі третю, танцюючи на одній... далі одною ногою відштовхнувся від сцени, снарядом злетів до стелі і, граючи на електрогітарі, опустився вже на чотири ноги, причому на коліна, бо ноги зумів підігнути під себе!

Завершуючи музичну програму, виступив електронний буфетник Полікарп. Гай-гай, маючи семипалі руки, він вийшов на сцену з трьома інструментами, наче він сам — ціле тріо, наче він — український народний музичний ансамбль. І як йому вдавалось водночас грати на скрипці, на басолі й на бубоні? Проте грав! Скрипка в його руках плакала чайкою так, як, либонь, ніколи не плакала в Ойстраха чи Козолупової: віолончельної форми басоля ридала басом у чотири струни; а бубон гримів під паличками-стукачками туго натягнутою шкірою, брязкотів бубонцями, які, немов срібні дукачі, розсипали по сцені.

Можна б іще розказувати про те, як молоді роботи з летючого загону танцювали танок маленьких лебедів, як Мартоха й робот Леонардо Явтухович виконували дует Одарки й Карася зі славнозвісної опери Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм»; як один із дотепних роботів виступив у оригінальному жанрі — імітував голоси старшого куди пошлють Хоми Хомовича, колишньої пройдисвітки й шахрайки Одарки Дармограїхи, листоноші Федора Горбатюка; як роботи оптували на шпагах, ходили по канату, тримаючи в руках жердину для рівноваги, як діставали з порожнього капелюха живих голубів, барвисті стрічки, склянки з водою... І як яблунівські колгоспники в другому відділенні концерту віддячили талановитим роботам-аматорам сюрпризами не меншої художньої вартості, а саме: поставили цікаву оперету з життя роботів. Гротескна й іронічна, оперета розповідала про те, як роботи живуть і працюють, як любляться й виходять заміж, як народжують дітей і мріють про щастя. Авжеж, можна розповідати, але немає слів, які б уповні передали мистецький блиск того концерту, поставленого роботами й колгоспниками.

А вже вранці в гошу осінню годину чи не вся Яблунівка висипала на околицю — за лавою срібнолистих яворів прощалися з летючим загonom роботів. Сміялись, обнімалися, цілувались. А потім роботи, збившись натовпом, заплакали. Рясні сльози котились по їхніх щоках, по грудях, скапували на прижовклу траву. Аж заходився від ридань робот Леонардо Явтухович Датунашвілі, якому, либонь, і за чином випадало найдужче побиватись у час розлуки.

— Так плачуть, наче з рук не наробились у нашому «Барвінку», з ніг не находились і з очей не нагляділись, — глибокомудро мовив довгожитель Гапличок.

— Ну, хлопці, поплакали перед дорогою — й годі! — скомандував робот Леонардо Явтухович. І коли великий гурт електронних маніпуляторів за його наказом перестав плакати, прибравши статечного вигляду, звернувся до яблунівців: —

Спасибі, що ви подарували нам ці гіркі сльози! Ми, роботи, рідко плачемо, тільки з великого горя, — вів далі Леонардо Явтухович, човгаючи гусеницями по траві. — А коли плачемо, то з наших механізмів вилучаються шкідливі хімічні речовини, які вкорочують нам віку. Чим більше плачемо — тим більше вилучається, отож ми стаємо кріпші, здоровілі й молодші. Спасибі ж вам за ці гіркі сльози розлуки, що додали нам сили й молодості!

І, здіймаючи хмару куряви, летючий загін роботів посунув од Яблунівки, віддаляючись, танучи в блакитному серпанку осіннього дня...

— Ти ж гляди, — вголос міркував чудотворець Хома, повертаючись із Мартохою додому. — У кожного своє місцецтво довголіття й омолодження. У нас із тобою макробіотичний дзен і сорокаденне голодування, а в роботів — сльози!

— Як поплакав Мафусаїл — і справді помолодшав на кілька літ, — зітхнула Мартоха.

— Може, й нам треба частіше з горя плакати? Навчитись у роботів молодшати й дужчати від сліз? — і далі міркував грибок маслячок. — Роботи б у нас перехопили макробіотичний дзен чи голодування, бо маємо ж їм віддячити за науку. Добре жити в злагоді: роботи — нам, а ми — роботам.

І старший куди пошлють заспівав оту пісню, яку перейняв у робота Мафусаїла Шестюка:

— $[L_{n-1} - (L_n + L_{n-2})] k + L_{n-1}$.

Мартоха, ступаючи поряд, мимоволі засунула руку під пахву грибку маслячку, марно шукаючи там кнопку, яку зоряної ночі надібрала під пахвою в залицяльника Мафусаїла...

А сам робот Мафусаїл посувався в гурті електронних маніпуляторів до іншого колгоспу і, звичайно, солодко згадував Мартоху та решту яблунівських молодниць, згадував наїдки й хмільні напої, від яких його рятувала хіба що система протипожежних заходів та безвідмовний датчик

вогню, і співав тієї пісні, якої навчився в старшого куди пошлють, і його палкий спів підхоплював весь летючий загін роботів, котячи луну по осінніх полях:

Ой на горі вогонь горить, під горою козак лежить,
Порубаний, постріляний, китайкою покриваний.
Накрив очі осокою, а ніженьки китайкою,
А в головах ворон криче, а в ніженьках коник плаче...

РОЗДІЛ СОРОК ТРЕТІЙ,

у якому буржуазна пропаганда намагається погріти брудні свої руки на стосунках робота Мафусаїла Шерстюка й Мартохи, згадано про рок-опери «Хома-суперзірка» та «Любов утрюх» і коротко переказано зміст небаченого порнографічного суперкінобойовика, що обійшовся постановнику Бобу Гуччоне в сімнадцять мільйонів доларів

Наша яблунівська Мартоха не дарма потерпала, коли не зі своєї волі в чудову зоряну ніч опинилась на руках робота Мафусаїла Шерстюка. Адже літали й літають над колгоспом «Барвінок» не тільки наші штучні космічні супутники, а й чужі. Ото з тих штучних космічних супутників зловорожа буржуазна пропаганда підглядає, чи вже вквасилась закваска в самогонниці Вівді Обережок, чи завіз на ферму корми фуражир Ілько Дзюнька, чи сховався до вітру довгожитель Гапличок. Найдосконаліша їхня фотоапаратура не дрімала на штучних супутниках і тієї пам'ятної ночі...

Уже наступного ранку найкрупніші газети Америки та Європи у відділах світської хроніки вмістили скандальний знімок. Так, так, пересиченій усякими сенсаціями з походеньок модних секс-бомб і підтоптаних мільярдерів пресі забаглося здивувати своїх читачів сенсацією з Яблунівки — й органи буржуазної пропаганди, либонь, свого домоглись... На

скандальному фотознімку чітко видно просторий ганок української хати, над якою мерехтіли нічні зорі, на ганку стояв статурний, клепаний із заліза робот, щасливо світячи закоханими сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами, а на руках у Мафусаїла в спокусливій позі сиділа Мартоха.

Космічне фотооко, яке важко звинуватити в упередженості чи в смакуванні деякими подробицями туалету яблунівської колгоспниці, зафіксувало Мартоху саме в ту мить, коли її щойно піднесено в повітря: спідниця, задершись, оголила дзеркало колін, біліють ноги точеного родоського мармуру, з розпанаханої блузки магнієвим спалахом горять півкулі грудей, прекрасне й спокусливе обличчя вабить солодкою раною усміхнених уст і злякано чарівних, як у сполоханої сарни, продовгастих очей, — і все це оповито розвихреною, бунтівною, протуберанцевою стихією живого смолянистого Мартошиного волосся!..

Чи варто наголошувати на тому, що порнографічні журнали «Плейбой», де хазяїном Х'ю Хефнер, і «Пентхауз», де хазяїном Боб Гуччоне, вмістили на глянцевиx обкладинках своїх видань один і той самий знімок: нітрохи не нітячись, робот Мафусаїл Шерстюк спокійнісінько віддає Мартоху з рук в руки напівсонному й легковажному грибку маслячку. На цьому знімку обличчя в яблунівської колгоспниці таке, наче їй дуже кортіло поласувати кислицями, пообіцяними роботом Мафусаїлом, та в оцій двозначній ситуації вона мусить удавати, що їй набили оскому кислиці законного Хоми.

«Примхи сексуальної революції у Яблунівці!» — кричав заголовок у «Нью-Йорк таймс», що любить похвалитися своєю респектабельністю й незалежністю. «Гримаси науково-технічного прогресу в колгоспі «Барвінок!» — в ту саму дудку дула «Вашінгтон пост». Римська газета «Мессаджеро» запитувала: «Норма чи потворне збоченство?» І тон статті в цій газеті переконував у тому, що, звісно, потворне збоченство, яке стало нормою. Навіть Калігула, жорстокий і

порочний імператор Древнього Риму, що вславився своїм печерним садизмом і звірячою філософією, не звідав тих почуттів, які начебто випало звідати роботу Мафусаїду Шерстюку в компанії з Мартохою й Хомою.

Мільйонами примірників продавались два музикальні диски з рок-операми «Хома-суперзірка» та «Любов утрюх». У чергу по диски ставали ще ввечері, спали на тротуарах, підстеливши ковдри, підкріплювались кавою з термосів. У рок-опері «Любов утрюх» колгоспниця Мартоха зверталась до робота Мафусаїла Шерстюка так, як зверталась прекрасна Суламіф до царя Соломона: «Мій коханий для мене — мов китиця мирри: спочиває між персами в мене! Мій коханий для мене — мов кипрове гроно в ен-гедських садах-виноградах!» Робот Мафусаїл їй відповідав: «Яка ти прекрасна, моя ти подруженько, яка ти хороша! Твої очі немов голубині!» Колгоспниця Мартоха: «Який ти прекрасний, о мій ти коханий, який ти приємний! А ложе нам — зелень! Бруси наших домів — то кедрини, стелі в нас — кипариси!»

Перелицювавши біблійну «Пісню пісень» на свій лад, автори цього музичного шлягера вкладали слова царя Соломона — немов якоїсь холеричної роздвоєної особистості! — не тільки в уста робота Мафусаїла, а й в уста старшого куди пошлють Хоми. Він голосив за рідною жінкою: «Вернися, вернись, Мартошко! Вернися, вернися — нехай ми на тебе надивимось! Заокруглення стегон твоїх — мов намисто, руками мистецькими виточене! Твоє лоно — немов круглоточена чаша, в якій не забракне вина запашного! Твій живіт — сніп пшениці, оточений тими лілеями! Твоя шия — як башта із кості слонової, твої очі — озерця...»

На екрани вийшов суперкінобойовик, знятий на кошти власника порнографічного журналу «Пентхауз» Боба Гуччоне, він виклав на цей фільм сімнадцять мільйонів доларів. Сценарій написав знаменитий американський письменник Гор Відал. На роль Хоми запросили Малколма Макдоуелла, що виконував головну роль у «Механічному апельсині». Пітер

О'Тул грав робота Мафусаїла Шерстюка, а чарівна Елен Міррен грала роль яблунівської колгоспниці Мартохи.

Електронний маніпулятор Мафусаїл в цьому фільмі зовсім не скидався на свій життєвий прототип. Лютий деспот, він не хотів трудитись на корівнику біля скребкового транспортера пліч-о-пліч зі старшим куди пошлють Хоною, а, відзначаючись фантастичною похитливістю, запрограмованою на заводі електронних маніпуляторів, знай тільки те й чинив, що по всьому тваринницькому комплексу переслідував доярок і телятниць.

Цинічне чудовисько, робот Мафусаїл у виконанні Малколма Макдоуелла був особливо небезпечний тим, що мимоволі викликав цікавість, а то й захват деякої частини публіки. Мужній з лиця, афористично красномовний і навіть подеколи щирий у своїх найтваринніших почуттях, він хоча й працював спільно зі старшим куди пошлють на скребковому транспортері, все ж підступно домагався взаємності від Мартохи... У фільмі вражала сцена, в якій Малколм Макдоуелл, себто робот Мафусаїл Шерстюк, блимаючи жаскими сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами, на гусеницях-всюдиходах пер за бідолашною Мартохою, що тікала від чудовиська по плантації буряків. Ревнивий Хома на тракторі гнався за знавіснілим механічним маніпулятором, і це була страшна гонитва: робот Мафусаїл ось-ось наздожене Мартоху, а грибок маслячок ось-ось підімне робота трактором!.. Зрештою підім'яв — і вже так товкся гусеницями по жертві, що від неї мали б зостатися самі потрощені деталі. Та, цілий і неушкоджений, робот Мафусаїл Шерстюк проворно вибрався з-під трактора і, розшалілий від сатанинської пристрасті, знову рвонув за Мартохою, чия постать уже ледь-ледь бовваніла між тополями на сільській околиці.

Чудні діла твої, Господи, а ще чудніші діла кіноділків від порнобізнесу!.. По вулицях Яблунівки ходили потворні монстри, яких колгоспниці в любовному гріху зачинали від

роботів. Напівроботи-напівлюди, ці покручі, жадібно дудлячи горілку, щоденно з ранку до вечора по всіх дванадцяти каналах телебачення дивились тільки футбол і хокей...

На робота Мафусаїла Шерстюка в фіналі фільму чекає страшна помста Хоми. Вдавшись до своєї надлюдської феноменальної сили, старший куди пошлють навіює Мафусаїлу небувале еротичне захворювання. Збожеволілий і знетямлений, з посоловілими сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами робот вривається на механізоване господарство колгоспу «Барвінок». Перелякані механізатори в паніці розбігаються, а робот, наче смерч, кинувся до симпатичної жатки — ще свіжої й молоді, недавно з фабрики. Валкова, широкозахватна, напівнавісна, двосекційна з планчатим п'ятилопатеvim мотовилом жатка стояла беззахисно, й робот Мафусаїл став безцеремонно торсати її руками в лайкових рукавичках... Побіснувавшись коло широкозахватної жатки, він метнувся до силосозбиральної машини платформного типу — нею в колгоспі «Барвінок» збирали на силос кукурудзу, соняшник та силосні культури. Як він жадібно дивився на її робочі органи, а потім заходився цілувати металевими губами й мотовило, й подрібнювач, і силосопровід із вивантажувальним транспортером, і ходову частину, рами й механізм приводу!..

Далі кінобойовик зображував, як несамовитий робот Мафусаїл Шерстюк накинувся на луцильник, допався до зернотукової причіпної комбінованої сівалки, до кукурудзяної комбінованої та до бурякової навісної односекційної шестирядної сівалок... У фіналі стрічки робот Мафусаїл з виряченими сірчано-кадмієвими фотоелектричними елементами, на одній гусениці (другу загубив в обіймах картоплесаджалки) корчиться в полум'ї бензосховища, що раптово спалахнуло, проте, як завжди, його рятує система протипожежних заходів, і, йдучи геть із машинного румовиська-пожариська, він усміхається мертвою усмішкою

чудовиська Франкенштейна, мовби обіцяючи благословенній Яблунівці нові, ще потворніші злодіяння в майбутньому...

Чи варто казати про те, яку хвилю злочинів пробудив цей фільм серед молоді на Заході? Піддавшись владі низьких підсвідомих інстинктів, вони влаштовували дикі оргії, накидаючись на машини в центрах найбільших міст, били, трошили, ламали, й поліцейські загони, озброєні гумовими кийками та бомбами зі сльозоточивим газом, були безсилі...

Як добре, що музичні диски з рок-операми «Хома-суперзірка» та «Любов утрюх» так ніколи й не потрапили не тільки в Яблунівку, а й у Чудви чи Велике Вербче. Як добре, що супербойовик, знятий на кошти Боба Гуччоне, наш кінопрокат не закупив, тому-то Хома з Мартохою не побачили в кривому кінодзеркалі своїх пригод на екрані, не жахнулись від «розпутства» робота Мафусаїла Шерстюка. А якби все-таки побачили (скажімо, відпочиваючи десь на Лазурному березі чи на Гаваях, бо доля спроможна закинути всюди), то сказали б в один голос:

— Нема того дерева, щоб на ньому яка птиця не сиділа, нема такої людини в Яблунівці, щоб її заради долара та й не оббрехали за океаном!

РОЗДІЛ СОРОК ЧЕТВЕРТИЙ,

де грибок маслючок мало не з металобрухту складає першу в новітній історії Яблунівки справжню машину часу, на котрій відправляє рідну жінку Мартоху в її дівоцьку молодість, а також про напад ревнощів, несподівано звіданих народним умільцем

Можна, звісно, сказати, що Хомі так між ворогами, як тій криниці між дорогами, та чи не забагато честі, щоб старший куди пошлють звертав увагу на якогось там Боба Гуччоне?

Щоб він шанував кодекс: дай хліба і солі ворогові — хоч як скаженому псові?.. Хтось інший, може, так і повівся б, тримаючись між попами — попом, між дяками — дяком, між вовками виючи по-вовчому, між свинями хрюкаючи по-свинськи, а тільки старший куди пошлють завжди заставався старшим куди пошлють, ніколи не зраджуючи свого кодексу честі.

Тепер, в епоху науково-технічної революції, стоячи коло скребкового транспортера на корівнику, чудотворець Хома вдосталь мав часу для думок, а коли в голові є думки, то чому б і не подумати, правда? Товклись там усякі раціоналізаторські пропозиції, сміливі прожекти, відчайдушні новації, технічні й філософські ідеї. А що грибок маслячок удався не рожевим мрійником, який зводить повітряні замки, то він скрізь підбирав розгублені поламані пружини, болти, гайки, крани, трубки, ланцюжки, гальма, колеса, клапани, котушки та іншу всячину, зносив на обійстя до своєї хати, й тут, під ясеном, у вільні хвилини мудрував над якоюсь мудрацією.

Незабаром під ясенами постала змайстрована грибком маслячком чудернацька машина — такої б ви не побачили на жодному підприємстві. Заввишки в людський зріст, вона складалася з великої металевої рами, до якої кріплено безліч конструкцій і деталей. Либонь, на її виготовлення пішла й слонова кістка, й нікель, і філігранно оброблений гірський кришталь, і кварц. Привертали увагу масивні лампи-діоди й лампи-тріоди, що сяяли не склом, а шліфованим білим мармуром. Біля кожної лампи в раму вмонтовано сидіння, схожі на довгоногі дзиглики в барі.

— Чого не вчився, того й не вмітиму, — бубонів сам до себе Хома, задоволено оглядаючи свій фантастичний витвір. — Еге ж, побачимо, хто відстав од науково-технічної революції, а хто біжить попереду.

Мартоха в той пам'ятний день ішла по обійстю й довкола неї гуртом сокоріли голодні кури.

— Мартохо! — покликав Хома, стираючи долонею піт із чола. — А йди-но покатаю!

— Та вона ж без коліс! — засміялась Мартоха, бо машина й справді стояла без коліс.

— А йди-но покатаєшся без коліс.

— Видать, Хомо, ти цурався науки тому, що наука — не пиво: в рот не ввійлеш.

— Чи ти не бачиш, що це не проста машина, щоб дрова пиляти чи дерть дерти, а машина часу, на якій можна мандрувати в часі туди-сюди, уперед-назад, у минуле й майбутнє? Так що на цій машині покатаю без коліс, гайда сідай.

— Завжди ти щось придумаєш, Хомо! — дорікнула Мартоха, розглядаючи машину. — Без діла не сидиш, наче тобі найбільше треба.

— Якщо не я, то хто? — слушно заперечив грибок маслячок. — Краще вже я зладнаю таку машину, аніж якийсь Герберт Уеллс за кордоном, хай пріоритет буде за колгоспом «Барвінок».

— Ну, хіба що пріоритет... — згодилась Мартоха, яка теж ставила понад усе пріоритет яблунівського колгоспу.

Підкасавши спідницю, Мартоха спершу стала на металеву приступку, далі проворно вмостилась на сидінні коло мармурової лампи-діода. Карі очі її сяяли, наче все життя на свій млин воду обертала. Хома поклав мотузовану жилами руку на важіль, що блищав перламутром.

— Тобі кортить, Мартохо, вперед чи назад — у майбутнє чи в минуле? Бо, як то мовиться, у полі дві волі.

— Уперед страшно, бо хіба вгадаєш, яке те майбутнє? А раптом війна та мор?

— Отямся, Мартохо, хіба наш колгосп «Барвінок» іде до війни чи мору?

— Йти не йде, а хто віда, що там! Коли вже подорожувати, Хомо, то спробую в минуле: якось певніше на душі, коли знаєш, що траплялося колись...

— Ну, з Богом, Парасю, поки люди трапляються!

І чудотворець Хома рішуче повернув уліво таємничий перламутровий важіль.

Листя на ясені тривожно зашелестіло, злякано заскрекотала сорока на груші, вилягла на подвір'ї трава, наче од вітру. Молочним сяйвом спалахнули мармурові лампи, рухались численні деталі, шелестіли шківи й трансмісії, дзенькали ланцюжки, вібрували криві кришталеві пруті. Машина, з катастрофічною швидкістю міняючи свою подобизну, загойдалась, наче на повітряній подушці, гзиво крутнулась — і це вже була начебто не машина часу, сконструйована старшим куди пошлють, а розпечена страшна примара, що погрозово мерехтіла залізом, слоною кісткою, гумою, перламутром, мармуром, гірським кришталем і кварцом.

Вона щезла разом із Мартохою, розтанула в прозорому осінньому повітрі, наче щойно й не стояла під ясеном. Грибок маслячок задоволено потер долоні:

— На те й голова моя, щоб у ній розум був!

— Тут на подвір'я ступив довгожитель Гапличок — борода в старого така розкішна, що куди тому графу Льву Толстому, а в руці костур незвичайний. Цей костур змонтували юні техніки з яблунівської школи, щоб водночас правив і за портативний транзистор. Так що вишневий сучкуватий костур то останні вісті передавав, то прогноз погоди, то музичну увертюру — хай то дід по багнюці брьохався, хай із бабою через пліт сварився, хай свині товчу ніс.

— Хомо, це правда? — поспитав довгожитель Гапличок.
— Уся Яблунівка язиками плеще!

— Від Яблунівки не сховаєшся, раз плеще — значить, правда, — зізнався грибок маслячок.

— Куди ж ти Мартоху послав? Далеко? — бідкався старий.

— І як ви, дідуню, могли подумати так на мене? Послав недалечко, вже додому жду.

Сиділи на колодках під вишнею, з костура-транзистора соталась цівка симфонічної музики, а вони гомоніли про принципи, на яких тримається машина. Мовляв, старший куди пошлють поламав усі канони теперішньої геометрії, він використав математичну лінію завтовшки в нуль, сміливо обійшовся без математичної площини, зате широко послугувався миттьовим кубом. Авжеж, миттьовим кубом, який має не тільки довжину, ширину й висоту, як усі звичайні куби, а ще й тривалість у часі. Між першими трьома вимірами в просторі й четвертим виміром у часі нема протиріччя, вони взаємозв'язані і взаємообумовлені, а якщо зважити, що наша свідомість усе життя посувається в одному напрямку — у четвертому вимірі часу, то...

— Еге ж, еге ж, — стверджував довгожитель Гапличок, постукуючи по землі костуром-транзистором, що потріскував атмосферними розрядами. — Значить, за принципами чотиривимірної геометрії, значить, ти, Хомо, опанував перспективу тіла...

— І зумів відійти від сучасного моменту, дідуню! — вигукнув старший куди пошлють. — Тепер від сучасного моменту я можу піти вперед або назад.

— Але ж і сучасний момент, Хомо, не стоїть на місці, — мудро проказав довгожитель Гапличок. — Підеш із сучасного моменту вперед чи назад, а в той самий сучасний момент уже, гляди, й не повернешся, муситимеш пристати до іншого моменту.

— Ха-ха-ха! — засміявся старший куди пошлють, сидячи на колоді. — А чи я так ладнав свою машину часу, що тільки стук-грюк, аби з рук? Та я в такій машині під'їду до того моменту, до якого захочу, бо, як то мовиться, своя стріха — своя втіха.

— Десь твоя Мартоха бариться, чи не заблукала там по всяких моментах?

— Чи, ви, дідуню, жінок не знаєте? Знайшла вчорашній день, а в учорашньому дні вчорашні клопоти непопорані, ось і порастється з ними... Я машину завів так, що скоро жінка має бути додому.

— Хіба що, — згодився довгожитель Гапличок, постукуючи по землі костуром-транзистором, що співав голосом Алли Пугачової.

Тут листя на деревах тривожно зашелестіло, зляканою хмарою пролетіли горобці, трава на подвір'ї вилягла, наче од вітру, — й Хома з довгожителем Гапличком побачили під ясенем машину часу з Мартохою. Гаряче пахтіння йшло від залізних деталей, тхнуло гумою, віяло сухим теплом від слонової кістки, мармуру, кристалю й кварцу. Обличчя в Мартохи горіло пластівцями яскравого рум'янцю, карі очі прискали присками золотої втіхи, а губи ледь-ледь припухли. Обдивилась подвір'я, наче не вірила собі, й вигукнула:

— Думала, що не втраплю в нинішній день!.. Що на якийсь день відстану чи на якийсь день випереджу. Як би нам тоді, Хомо, бути? Коли жінка в завтрашньому дні, а чоловік в сьогоднішньому? Ні посваритись, ні помилуватись, горенько!

— Ти де була? — звівшись із колодок, поспитав Хома, і в голосі його почулась крига.

— Як то де? — здивувалась Мартоха, по-дівочому легко зістрибуючи з машини часу. — Дорікає так, наче сам і не посилав мене в минуле.

— Питаю, де вешталась? — надимався сичем. — Зізнавайся, хай і дідуньо Гапличок послухають!

— Та в молодості своїй була, Хомонько!

— Бачу, що не в старості своїй, шкода, що не послав я тебе в майбутнє...

— У молодості, Хомонько, — солодко повторила Мартоха. — Бачила нашу довоєнну Яблунівку, хотіла здибатися з батьком і матір'ю, та не застала в хаті, чи не в область на базар подались, бо якраз неділя трапилась...

— А моїх батька-матір не бачила? — похмуро допитувався чоловік.

— Одарка Дармограїха стрілась, геть зовсім дівчинка, в биндах ішла, бо за світилку попросили її на весілля. — І враз Мартоха сказала не без серця: — Але ж, Хомо, дав ти мені й не так багато часу на мою молодість! Не встигла туди-сюди обкрутитись, як машина хуркнула — й назад ось!

— Тобі тільки дай більше часу на молодість, я тебе знаю! — сичав Хома.

— Чого ти насипався? Радів би, що з молодості додому повернулась, до тебе, старого квача, — і собі розгнівалась Мартоха. — Скупій, пожалкував часу на мою молодість...

— Тобі тільки дозволь, тільки пусти в молодість!.. — гримів старший куди пошлють.

— І чого ти, Хомо, такий, наче люльку запалив не з того боку?

І тоді грибок маслючок, ставши на лиці такий, наче не тільки запалив люльку не з того боку, а й допалив до ріпички, мовив зловісно:

— Кажеш, мало часу на молодість дав! Та ти й за трохи встигла багато. На лиці написано, що цілувалась, та й губи покусані. Прокатаю тебе в молодість, стривай, хай дід Гапличок піде...

— Стріло-брело, здоров їхав! — зареготала Мартоха, мало не до сліз втішена ревностями чоловіка. — Та то я й справді поцілувалась, ти вгадав.

— Із ким? — ледь повернув змертвілим язиком Хома.

— Забула сказати тобі... Вийшла з рідної оселі, кваплюсь на машину часу, щоб не опізнитись, а тут на дворище нашої хати заходить... І славний, і молоденький, і веселий!

— Хто? — нетерпеливилось грибку маслючку.

Я хутенько до машини, вже сіла, а він злякався, що втечу, наздогнав — і ну цілувати в машині!

— Хто? — поспитав, перевернувши в роті жорнову ваготу язика.

— Та не хто, Хомо, а ти сам, забулася сказати. А тут машина завелася — я й вирвалася! Ти ж бо знаєш, що в молодості своїй ні з ким не цілувалася, тільки з тобою.

— Х-ху-у! Наче з хреста зняли мене, — мовив Хома, стаючи на лиці такий, немов ніколи й не брався запалювати люльку не з того боку, — А й справді, наче мої зуби видно на твоїх губах...

РОЗДІЛ СОРОК П'ЯТИЙ,

у якому розповідається про подорожі яблунівських колгоспників на машині часу у стародавню Трою, Єрусалим, Ієрихон, Віфлеєм, Содом і Гоморру, про їхні зустрічі з Гектором, Ахіллом, Агамемноном, про читання клинописних табличок у бібліотеці царя Аишшурбанаша й про те, як не без вказівки голови колгоспу машина часу полетіла під три чорти

Хома в гордині великій думав, що йде попереду прогресу, себто зухвало показав п'яти науково-технічній революції: ще б пак, із утилю, використовуючи внутрішні резерви, змудрував машину часу, досі нечувану й небачену!

Наш люд за роки народної влади на всяких транспортних засобах наїздився — хай тобі кінь чи віл, автомобіль чи трактор, човен підводний чи надводний, вертоліт чи літак. Учені обіцяють, що незабаром космічні кораблі стануть таким самим буденним транспортом, як пошарпаний автобус від Яблунівки до району, що надзвукові й надшвидкісні фототрони в двадцять першому столітті не дивуватимуть навіть мальованих стовпів.

Але гемонська машина часу змудрована просто з утилю геніальними руками старшого куди пошлють!..

На машині часу їздити не випадало, а кому не закортить! А кому не засвербить помандрувати не просто від Яблунівки до Сухолужжя чи Великого Вербчого, а в часі, в якому, виявляється, можна їздити так само, наче від свого села до сусіднього!

Ну, тут і сипнули до чудотворця Хоми, щоб дав покататись. Всідались на зручному сидінні за мармуровою лампою-діодом, грибок маслючок крутив перламутрового важеля, тривожно шуміло листя на деревах, вилягала трава — й машина часу зникала з мандрівником, наче їх не було від ясеном!

Видать, той кустарний витвір ще був багато в чому недосконалий, бо раптом машина почала возити цікавих яблунівців із колгоспу «Барвінок», із нашого кипучого сьогодення в часи античні!.. Так, повернувшись із мандрівки в часі, директор школи Діодор Дормидонтович Кастильський розповідав на уроках у школі, що побував у стародавній Трої, оспіваній Гомером. І, звичайно, яблунівські учні — єдині в світі! — вірили своєму директору. Вірили, що він там зустрічався з Гектором, Ахіллом та Агамемноном, бачив могутні фортечні стіни міста, неприступні башти, палаці, а також начебто зустрічався з царем Пріамом. Цар Пріам, приймаючи в пишному палаці директора яблунівської школи, похвалився перед гостем своїми знаменитими скарбами. Він, Діодор Дормидонтович, тримав у руках золоті персні, золоті діадеми, золоті пластинки серцевидної форми. А ще зображення богів — і ці зображення також із чистого золота. А ще жіночі прикраси, гудзики, голки, а ще великі золоті чаші й кубки та інший золотий посуд, а ще посуд срібний, посуд мідний!..

Почувши про золоті гори, побачені Діодором Дормидонтовичем у античній Трої, колишня спекулянтка і пройдисвітка Одарка Дармограїха відчула в собі рецидив шахрайської сверблячки. На грошах нема знаку, ким вони нажиті, міркувала вона потай, то чи не звідати оту напасть, що чорт

мені часом гроші дасть? Та й теж упросилася в Хоми помандрувати в машині часу. Помандрувала вранці, а повернулась увечері, зла й роздосадувана, що так не поталанило. Розповідала молодицям, що потрапила в пустелю, а в тій пустелі — на руїни міста, а в тому місті — на руїні палацу. Лишенько, смалить сонце, спека, обвалились гранітні балки; на кам'яних барельєфах вибито, як полюють на биків, як б'ються лев і бик, а ще чоловік і бик; на одному камені вибито дерево, що схоже на Молочний Шлях, а коло нього два місячні серпи. А ще великі, виточені з каменю звірі — бик, обіч бика два леви, а віддалік — два сфінкси з жіночими очима. Здибалось на руїнах палацу двоє людей, але теж кам'яні й німі, як бовдури. В нанесеному смерчами піску валялись амулети із зображеннями зміїв, що звиваються. Важка плита кам'яна страхала зображенням химери, що мала людську голову, тулуб у химери знизу переходив у риб'ячий хвіст, а в руках у химери — велетенська змія, що звивається дужим тілом.

— Людоньки! — бідкалась Одарка Дармограїха. — Авжеж, хотіла щось прихопити, коли без хазяїна лежить у пустелі, але не було що й брати! Який зиск на хазяйстві із кам'яних зміїв та кам'яних биків, який толк із кам'яного чоловіка?

Значить, колгоспний люд із Яблунівки їздив по всіх усядах, а потім скільки балачок точилось про ті поїздки і всякі чудні придибенції в часі з видатними й менш видатними героями історії!.. Фуражир Ілько Дзюнька хвалився, що побував у Єрусалимі, в долині річки Йордан, милувався розкішними пальмами, вдихав запахуще благовонне повітря, відвідав Ієрихон. І начебто йому, яблунівському фуражиру Ількові Дзюньці, своїми очима вдалось побачити великі біблійні чудеса. Еге ж, бачив, як Господь Бог висушив води річки Йордан, як довкола Ієрихона носили «ковчег Господній», як дули в священні труби, від звуків яких розсипались на прах могутні стіни, й суремний звук

священних ієрихонських труб і досі чується у вухах фуражиру Ілька Дзюньці.

Гай-гай, де тільки випало яблунівцям побувати на машині часу... На корівнику, запаливши цигарку, зоотехнік Невечеря не міг нарозповідатись не комусь, а грибку маслючку, як ниньки, гей, і в далекі часи забрався на тому химерному транспорті. На чужині, біля міста, що зветься Віфсаїда, зібралось кілька тисяч голодного люду. Мали вони у вечірню годину, коли день став схилатись, лише п'ять буханців хліба й дві риби. Зоотехнік Невечеря, подорожуючи в часі, своїми очима бачив, як порозсідався той голодний люд рядами, як смиренний чоловік із бунтівними пророчими очима взяв тих п'ять хлібів та дві риби...

— І повіриш, Хомо, чи не повіриш? — оповідав зоотехнік, блимаючи цигаркою. — Споглянув той чоловік на небо, благословив п'ять хлібів та дві риби, і поламав, і дав учням, щоб клали народові. І всі їли й наситились!

Носило яблунівців у тих подорожах не тільки від Трої до Мертвого моря, побували вони не тільки на Голгофі, де розп'ято Ісуса Христа, а й у славному Віфлеємі, де нова зоря стала, себто народився Ісус. Декотрі з яблунівців, жодного разу не побувавши в сільській бібліотеці, відвідали бібліотеку царя Ашшурбанапала, що розмістилась у розкішному палаці, який вразив їхню уяву могутніми алебастровими стінами й крилатими кам'яними велетнями з людськими головами. Ці яблунівці, що прочитали унікальні клинописні таблички, потім ніяк не могли нахвалитися своєю ерудицією, наввипередки одне перед одним цитуючи власноручний напис царя Ашшурбанапала: «Я, Ашшурбанапал, осягнув мудрість Набу, все мистецтво переписувачів, засвоїв знання всіх майстрів, скільки їх є, навчився стріляти з лука, їздити на коні й колісниці, тримати віжки... Я осягнув ремесло мудрого Адапа, осягнув приховані таємниці мистецтва письма, я читав про небесні й земні будівлі й міркував над ними. Я був присутній на зібраннях царських переписувачів. Я стежив за

знаменнями, я тлумачив явину небес із ученими жерцями, я розв'язував складні задачі з множенням і діленням, які не зразу зрозумілі... І в той же час я вивчав і те, що треба знати владиці; і пішов своєю царською дорогою».

Старенька й суха, мов очеретина, жіночка, що самотиною вік вікувала неподалік од колгоспного дворища, не один день зважувалася сісти на машину часу. Зрештою таки сіла, пополотнівши на безкровному виду, таки зникла з машиною, мовби наслання. Як поїхала без лиця мандрувати в часі, так і повернулась без лиця.

— Хомо Хомовичу, я ж тебе просила показати Содом і Гоморру! — мовила докірливо.

— А я вам, Дарино, показав не той Содом і не ту Гоморру? — здивувався грибок маслючок. — А що ж ви там бачили?

— Ой, бачила, бачила... Й велику зірку, а вона світить червоним і чорним промінням... А ще багато зміїв посплітались клубком, а з того клубка дивиться велике око... А ще кремінні сокири й черепки, а ще попіл і головешки... А ще бачила, як сонце зійшло над землею, як дощем проллялись вогонь і сірка й пропали міста... і як жінка Лотова оглянулась на страшні румовиська — й стала соляним стовпом.

— Значить, Дарино, таки побували в Содомі й Гоморрі, як і просили!

— Ой Хомо Хомовичу, не в тому Содомі і не в тій Гоморрі я хотіла побувати, а на війні, що мого сина Миколу вбила. Та ще в той день я хотіла втрапити, коли його вбити мало, я ж бо ту кулю хотіла відвести руками від нього...

— Так ви ж не Божа Мати, Дарино...

— Кожна мати для своєї дитини — це Божа Мати!..

Значить, усякий люд просився в грибка маслючка на машину часу, щоб навідатись у день завтрашній чи позавтрашній, у минуле чи давноминуле. Той яблунівець, гляди, хотів попрощатися й поговорити з рідною матір'ю, бо нагло вмерла й на той світ переставилась, навіть слова не сказавши;

той щось забув прихопити, то хотів знайти сокиру під лавкою; та баба не досварилася з сусідкою за межу чи за курей, то нині хотіла допомнитися свого. Якби грибок маслючок давав кожному свою машину, щоб із дня нинішнього в день учорашній їздили, то розпалася б вона від частого вжитку, як розпалися могутні оборонні стіни Ієрихона від звуку священних сурем, пізніше прозваних ієрихонськими... Гаразд, що конструкція була недосконала, тому старший куди пошлють відказував прохачам:

— Можу завезти в старовинний Вавілон, можу показати вам царя Навуходоносора, познайомити з біблійним Авраамом, коли він залишає легендарне місто Ур... А яке диво — місячні глиняні бики з Урука!.. Хто бажає посидіти під дубом Авраама?.. Напитись води з колодязів у Беер-Шеві?

Згодом уже тільки дітлахи катались на машині часу. А дорослий люд, по-перше, оскому збив од тих подорожей, по-друге, жінка чи теща зизом дивляться на ті вештання в часі, коли чоловік хати не тримається, по-третє, робота в полі чи на механізованому стані сама не зробиться, коли ти, скажімо, помандруєш і підпряжешся будувати піраміду Хеопса чи пересипати з пригорщі в пригірщ пісок у Сінайській пустелі...

Машина часу мала й іншу істотну ваду. Чудотворець Хома наобіцяв, що на цьому транспорті-всюдиході можна мандрувати в часі не тільки в минуле, а й у майбутнє. Яке те минуле — ми вже знаємо: Троя, древні Вавілон та Ассірія, Голгофа в Єрусалимі, єгипетські фараони, володіння цариці Савської, яка, за свідченням однієї допитливої молодиці, таки справді мала козлячі ноги. А майбутнє?

Звісно, кому не кортить заглянути в завтрашній день? Та ще так, щоб не покласти в ім'я майбутнього все своє життя, а сів на машину — і вже там! І вже ти подивився й знаєш, із ким візьмеш шлюб, якщо зараз холостякуєш; і яке підвищення в посаді матимеш, якщо в тебе міцна кар'єристська жилка; і довідаєшся, в яку халепу вскочив не твій ворог, а близький друг, який подеколи здається тобі лютішим від ворога. Охо-хо-

хо, скільки цікавого можна підглянути в майбутньому вже сьогодні, коли те майбутнє ще тільки брунькує і в пуп'янок убивається!

Але в старшого куди пошлють один конфуз траплявся за другим. Ото сяде чоловік у машину часу, щоб у майбутнє летіти, Хома крутне перламутровий важіль різко праворуч, а машина чомусь не заводиться — й край. Вже за той перламутровий важіль брались не тільки найдужчі чоловіки, а й найвправніші механізатори, проте, як на зло, машина стояла на місці, хоч важіль і рухався. Ну, звісно, дехто потай вважав, що Хома хитрує, що грибок маслячок жаліє майбутнього для яблунівців. Мовляв, у минуле — будь ласка, а в майбутнє — зась, бо з майбутнього хочемо вдвох із Мартохою покористати так, щоб аж із горла лізло...

Зрештою, балачки про машину часу не могли не дійти до голови колгоспу, і Михайло Григорович Дим, вибравши вільну хвилинку, завітав на дворище до старшого куди пошлють. Уже посивілий, із покропленими сивиною скронями, з протуберанцями зморщок під очима, він розважливо оглядав машину часу, що завмерла на своїй звичній стоянці під ясенем.

— Значить, надумав іти попереду прогресу, Хомо? — поспитав, світячи мудрим поглядом.

— Ініціатива моя! — похвалився той. — Нате й моє горнятко, щоб і я була Химка!

— Складної еволюції зазнав твій геній, Хомо. Сам поміркуй: від ясновидюшості, вентрології, магії, ілюзіонізму, знахарства та всяких забобонів із макробіотичний дзенем та сорокаденним голодуванням ти перейшов у лави борців за технічний прогрес!

— Не без вашої допомоги, — нагадав грибок маслячок, ніяково переступаючи з ноги на ногу, — я додумався до такої машини!

— Кажуть, ти й парад планет обіцяєш організувати?

— Дурне діло не хитре, — не став критися з творчими задумами народний умілець.

— Сам упораєшся?

— Спробую сам, а в разі чого — й перед колгоспом поклопочуся за поміч.

— Авжеж, гуртом і батька легше бити, а парад планет — починання хоч і цікаве, але нове... То що я тобі скажу за машину, Хомо. Добре, що ти, народний умілець, не стоїш осторонь прогресу, дерзаєш. Та чи не здається, що дерзаєш ти без належної відповідальності? Ну поміркуй. Та тітка з твоєю поміччю подалась до ассірійських царів у древню Ніневію, вештається по палацах, зачитується клинописними табличками в бібліотеці Ашшурбанапала. Той дядько потеліпався хтозна в яке століття, опинився в Єрусалимі, поплуганився на Голгофу подивитись, як там розпинають Ісуса Христа. Ще там хтось додумався податись у Єгипет, помагає зводити піраміду Хеопса, наче там рабів мало, наче там піраміду не зведуть без яблунівського колгоспника. Хіба всіх колгоспників наших проконтролюєш, як вони в часі подорожують? Дивись, наш Іван чи Степан пристане до фанатичних жерців у Вавілоні, дивись, Василь чи Микола очолять бунт рабів у древньому Єгипті... Та вони ж, наші хлопці, всю історію догори ногами поставлять! А хто відповідатиме? Михайло Григорович Дим! Бо відпустив своїх людей байдикувати в часі. Ну поміркуй!.. Та й роботи в колгоспі доста, земля рук просить, а ті руки повіялись у Содом і Гоморру, а ті очі видивляються, чи в цариці Савської часом не козлячі ноги! Бачиш, як обертається твоя самодіяльність для колгоспу, для загального добробуту. А для мого авторитету?.. Що б про мене казали у Сухолужжі чи у Великому Вербчому, якби довідались, що я кинув гарячі діла в колгоспі — й теж гайнув у гості до пророка Мойсея чи до пророка Іезекиїля? Та з мене голови колгоспів усієї України сміялися б, та після цього вже ніколи мені головою не бути.

— Я ж хотів як краще, — прошепотів грибок маслючок, мов громом небесним прибитий. — Та не така ця машина кепська, в колгоспі знадобилася б на якійсь роботі.

— На якій роботі? Щоб по чужій історії кататись?

— Підчитаю літературу, відрегулюю важіль, то й у майбутнє поїдуть люди, знайдуться охочі.

— Ой Хомо, хоч ти й замірився на парад планет, і цю твою ініціативу я підтримую, але хіба на отакій машині часу наш колгосп «Барвінок» збирається їхати в майбутнє? Гай-гай, Хомо, наша філософія — це не машина часу, а ударний труд. І кому пам'ятати про це, як не старшому куди пошлють? Чим більше й краще працюємо — тим ближче наше майбутнє, так що не треба наш люд роззброювати такими утопіями, як твоя машина часу.

— Та чи не маю я права на помилку? — пробурмотів Хома, якому ой як полестило, що голова колгоспу наголосив на його високому званні страшого куди пошлють.

— А чи не здається, Хомо, що всю твою дорогу в майбутнє вистелено помилками, наче трояндами?

— Я весь у гріхах, як у реп'яхах, — згодився грибок маслючок, і лице його стало пісне, мовби проміняв чоловік бики на воли, аби вдома не були. — А що ж мені з цією машиною діяти?

— Відправ її в таке далеке минуле, щоб вона звідти ніколи не повернулась і не зривала трудової дисципліни в колгоспі, бо за дисципліну тепер суворо питають.

Ех, бачили б ви, як завзято грибок маслючок крутнув уліво перламутровий важіль! Машина часу, мерехтячи слоновою кісткою й нікелем, гірським кришталем і кварцом, а ще шліфованим білим мармуром, залізом, гумою (а все це — утиль, знайдений під ногами), завібрувала, зажахтіла теплом — і враз її не стало під ясенем, наче й не було ніколи, тільки листя зашелестіло грозовою тривоною, зашаруділо на городі сухе бадилля соняшників, хрипко скрикнули молоді півники біля хліва.

— Та хай летить під три чорти, раз таке діло! — з серцем сказав грибок маслячок — Бо на старість від своєї Мартохи всього можу сподіватись. Тільки я в колгосп до скребкового транспортера, а вона — в машину часу й гайда в довоєнну Яблунівку цілуватися з довоєнними парубками.

— Маєш глузд! — хвалив голова колгоспу Дим, тиснувши на прощання руку чудотворцю Хомі. — А з організацією параду планет обіцяю тобі свою підтримку!

РОЗДІЛ СОРОК ШОСТИЙ,

де відверто мовлено про зворотний бік медалі науково-технічної революції, що спричинилась до надлишків протиприродних статичних зарядів у організмах яблунівських колгоспників, змусивши їх заземлятися і розряджатися з метою оздоровлення

Мабуть, усяка науково-технічна революція, крім лицьової сторони, має ще й зворотну. Ось хоча б один штришок, який, звісно, всієї картини не змазує, зате додає характерний нюанс.

Тільки ото за велінням старшого куди пошлють машина часу зникла у нетрях минулого, якимось переступає Мартоха поріг хати — й очам не вірить. І не тому не вірить, що Хома сидить за столом, напівроздягнений до пояса, наче кошовий отаман Сірко, й пише листа чи не турецькому султанові, як у старовину писали запорожці. А не вірить Мартоха тому, що якась нечиста сила прикувала Хому до батареї парового опалення (за великими подіями забуто про те, що навесні грибок маслячок обладнав своє родинне гніздо системою парового опалення).

— Хомо! — ще з порога ревниво скрикнула Мартоха. — Хто тебе до батареї прикував? Чи не Одарка Дармограїха,

поки я в полі на буряках? Адже саджала колись ота пройда тебе на ланцюг!

Чудотворець Хома відірвався від писання й подивився так, наче горе в нього ввійшло пудами, а тепер виходить золотниками.

— Тобі, Мартохо, завжди одне ув мислях, хай би вони тобі одквисли!

— А який чоловік із доброго дива сам себе прикує?

— Може, мене боги прикували? — жартував грибок маслючок. — Як отого Прометея...

— Боги? — наче повірила й не повірила Мартоха, позирнувши у вікна. — Дивись, ще й орел налетить, щоб твою печінку клювати?

— Хай налітає, хай клює, раз я записався в Прометеї! — і далі жартував старший куди пошлють.

— Але наче ж ти людям вогонь не дарував, — міркувала Мартоха, — то навіщо тебе кувати?

— Суща правда, жінко! Вогонь таки не я дарував, — мовив Хома прикутий, — але ось тепер, може, я той вогонь знімаю із себе.

— Який вогонь? — мовила Мартоха, оглядаючи роздягненого до пояса грибка маслючка, наче той і справді горів невидимим полум'ям. — А чому немає диму?

Мартоха острашливо розглядала голий металевий дріт, який одним кінцем припаяно до секції батареї опалення, а другим кінцем — через пластинку з нержавіючої сталі — прикріплено до босої ступні лівої ноги. Мартоха простягла руку до дрота, наче до змії, проте Хома гримнув:

— Ні чіпай, бо може струм ударити, як я тебе тоді порятую?

Мартоха, не кажучи й слова, сіла віддалік на ослоні й зажурилася, здається, за отими чортами, яких у давнину бідного чоловіка діти з'їли.

— Раніше було не так, а тепер інак! — гомонів грибок маслючок. — До революції ми ходили без зарядів, а тепер

тільки те й знаємо, що заряджаємось. Чи на корівнику, де така техніка, де мій скребковий транспортер. Чи коли поспілкуєшся трохи із запальним роботом Мафусаїлом Шерстюком. Чи просто коли в ліжку накриваєшся ковдрою! Накрився ковдрою — і вже хапонував отак у своє тіло вреднючого й неприродного заряду вольтів на шістсот чи сімсот!.. А недавно я зайшов додому до фуражира Ілька Дзюньки. В нього дім — як грім: під бляхою, парове опалення, підлогу застелено лінолеумом. Як поздоровкалися з Ільком, то таке скоїлось, що крий Мати Божа! Він ходить по лінолеуму, то в ньому накопичилось того позитивного заряду вольтів на тисячу, не менше, а я ж до нього поткнувся з негативним зарядом, бо з вулиці, бо нагулявся. Як поздоровкався його позитивний заряд із моїм негативним — іскри посипались, мов костриця, руки нам пообсмалювало!

— Господи святий та Божий, сохрани й помилуй! — прошепотіла Мартоха.

— Так ось тепер я надумав заземлятись. Бачиш цей дріт від п'яти до батареї? Хай хоч скільки вольтів заряду назбираю за день, я той заряд — у землю, у землю! Позаземляюсь трохи — і вже я здоровий чоловік.

Дописавши листа, старший куди пошлють звівся з-за столу й відключився від батареї, тепер уже був не заземлений. Проте, щоб не спроворити собі зайві вольти заряду, він, переглядаючи на лежанці районну газету й іноземну пресу, тримав у лівій руці металеву кульку... Мартоха не без здивування помітила, що ввечері, лігши спати, грибок маслючок накрився теплою ковдрою, а поверх простирадла поклав щось в'юнке й довге...

— Хомонько, — прошепотіла, — то ти вже не зі мною спатимеш, а з отою химерою?

— Ой, відстаєш ти, Мартохо, від науково-технічної революції! Яка ж то химера? Тоненький голий дріт кинув на простирадло, щоб заземлятись і вночі, щоб і вночі з нас виходила електрика.

— Не тільки з тебе, а й з мене також? — зраділа Мартоха, пригортаючись до Хоми. — Та коли зайвина електрики в моєму тілі, хай виходить. А коли були молодші з тобою, то електрика нам не заважала, не заземлились дротами.

— Ой Мартохо, що ти тямиш? Заземлились! Людина всеньке своє життя те й робить, що заземляється, щоб вольти з неї переходили в землю...

Вже давно помічено: тільки старший куди почне — за ним уся Яблунівка! Так сталося не тільки з макробіотичним дзенем чи сорокаденним голодуванням, а й з виведенням електричних зарядів із тіла. Всі хотіли позбутись шкідливих протиприродних статичних позитивних зарядів, а найбільше, либонь, учителі яблунівської десятирічки. Директор школи Діодор Дормидонтович Кастальський, сидячи за столом у кабінеті, щоправда, не роздягався до пояса, зате з лівої ноги знімав черевик і шкарпетку, а до босої п'яти прилаштував голий дріт, через який струм із тіла виходив до секції батареї парового опалення. Діодор Дормидонтович розряджався й тоді, коли розмовляв з педагогами, й тоді, коли знімав стружку з бешкетника. Учні на уроках, розв'язуючи задачі з алгебри чи геометрії, в правій руці тримали авторучки, а в лівій — металеві кульки. Та що там казати про старшокласників, коли й першокласники, осягаючи ази науки, теж полегшували собі розумову працю, неодмінно в кулачку лівої руки затискуючи якщо не залізну кульку, то будь-який інший залізний предмет!

Чимало колгоспників позаземлювали не тільки підлоги в своїй будинках, а й ліжка, тапчани, стільці, ослони. Дехто додумався підбивати своє взуття такими підошвами, щоб із них струм виходив прямісінько в землю. Шофери самотужки переобладнували автомобілі, механізатори вдосконалювали трактори, сівалки й комбайни, щоб техніка не заряджала їх шкідливими вольтами... Бухгалтери та економісти, сидячи в своїй канцелярії, роззували дружно ліві ноги, заземлялись, виводячи статичні позитивні заряди з організмів, тому-то в канцелярії була така плутанина дротів, що й озуюто ногою не

ступиш. Працездатність бухгалтерів і економістів помітно зросла, здоров'я значно покращало, а сон так зміцнів, що подеколи, засинаючи за рахівницями й арифмометрами, вони спали — й не добудишся...

Значить, на зворотній стороні медалі науково-технічної революції в Яблунівці появився отакий штришок, як шкідливі позитивні електрзаряди. Але нема такого зла, якого не можна обернути на благо. Отож за прикладом народного умільця й чудотворця Хоми люд активно заземлявся на всіх ввірених йому об'єктах, позбавлявся електричних вольтів, лікуючись від неврозів, головного болю, серцево-судинних захворювань, draжливості, кепського сну та швидкої втомлюваності.

РОЗДІЛ СОРОК СЬОМИЙ,

у якому Хома, не стомлюючись експериментувати, й далі йде попереду науково-технічного прогресу, вражаючи уяву звиклої до чудес Яблунівки, й наводиться розмова голови колгоспу «Барвінок» зі старшим куди пошлють про невидимців, про видиме й невидиме в нашому житті

Подеколи науково-технічна революція в Яблунівці викидала такі несподівані колінця, що, скажімо, куди тим допотопним часам, коли з доброї рибки та варили погану юшку чи коли за добре ніщо брали добрі гроші, як за перець.

Голова колгоспу «Барвінок» у той день золотої осені у своєму кабінеті розмовляв по телефону з районом. За вікном поривчастий вітер зривав із дерев жовте й вишневе листя, котив полум'яними кругляками по землі, ворушив цілі замети під парканом. У відхилену кватирку віяло терпкими оцтовими пахощами зів'ялого зела, як раптом двері кабінету рипнули й відчинились. Михайло Григорович, дивлячись в осіннє вирування за вікном, по якійсь хвилі обернувся, сподіваючись,

що зайшов хтось із відвідувачів, проте нікого не побачив. «Протяг у коридорі, та ще такий вістряган біснується», — подумав, і далі розмовляючи з районом.

Двері так само обережно зачинились, як і відчинились. Голова колгоспу, тримаючи телефонну трубку біля вуха, несподівано сам для себе звівся за столом. Ти ж гляди, який вітер!..

Тонесенько скрипнула дошка підлоги біля порога, далі скрипнула дошка біля обкладеної кахлями грубки, де стояв стілець. І начебто прогнулось дерматинове, поцятковане жовтими капелюшками цвяхів сидіння стільця. Михайло Григорович, відчувши раптовий холодок у спині, сказав собі подумки, що не вірить ні в яку нечисту силу, а тому розмовлятиме з районом скільки схоче і не панікуватиме, наче хлопчисько.

Так затявшись, Дим гомонів і гомонів у трубку. Зі стільця, на якому під кимось невидимим прогнулось дерматинове сидіння, почувся сухий кашель!..

Той кашель, звісно, на будь-кого нагнав би страху, тільки Михайло Григорович був не з таких. Хоч волосся й заворушилось на голові, від телефонної трубки не відірвався.

Стілець біля грубки хитнувся, далі спокійно завмер на чотирьох ніжках. Щось човгнуло по підлозі, далі відчинились і зачинились двері. Вибалушивши очі, голова колгоспу поглянув у вікно, за яким веселився осінній вітер-гультипака. Протяг чи не протяг? Але ж не могло від протягу прогнутись дерматинове сидіння стільця, не міг протяг кашлянути, навіть якщо він одчинив і зачинив двері!

Нарешті, скінчивши розмову з районом, поклав телефонну трубку на важіль і сторожко пройшовся по кабінету. Наче остерігався, що наткнеться на рожен, який вигулькне з-за шафи чи з-за грубки. Боязко відчинив двері, немов за ними таки чигала небезпека. Цементованою долівкою незатишного коридора йшов колгоспний економіст, несучи в руках електрочайник.

— До мене хтось приходив? — озвався голова колгоспу.

— Та наче ніхто, — відказав подивований економіст і, озирнувшись на голову колгоспу, зник у бухгалтерії.

Повертатись у кабінет уже не хотілось, і Михайло Григорович подався до машини. Завівши мотор, подумав про те, що перепрацював у цьому році, годилося б і відпочити, бо оті слухові та зорові галюцинації — не до добра. Й раптом жижки затрусились — а чи нікого нема на задньому сидінні? Й хоч бачив, що нема, але, не довіряючи очам, різко раз і вдруجه вдарив кулаком назад себе, наче повітря молотив. Далі зірвав машину з місця й шпарко полинув по вітряній Яблунівці, немов тікав.

У той буденний день науково-технічної революції в Яблунівці коїлося щось неймовірне!..

Здивовані гаволови бачили, як, за своїм звичаєм, довгожитель Гапличок сидів у буфеті й чаркувався... з порожнім місцем. Тільки те порожнє місце навпроти довгожителя Гапличка було не звичайне порожнє місце, а незвичайне. Це незвичайне порожнє місце, уявіть собі, таки піднесло догори чарку з горілкою, перекинуло й випило, наче то було зовсім і не порожнє місце. Очі на лоба лізли в гаволовів, і вже тими очима на лобі вони бачили, як із чарки, яку начебто ніхто не тримав, зникала горілка, проте хоч би тобі краплинка проллялась! Наче її справді випило порожнє місце...

Розказували, начебто по Яблунівці котився велосипед, на якому ніхто не їхав. Обертались педалі, блищали шпиці, порипувало сидло, як воно порипує під добрячим гузном, струнно прогинались пружини. Велосипед обминав стрічний люд, звертав перед транспортом, підскакував на вибоях... Може, на ньому їхало оте порожнє місце, з яким чаркувався довгожитель Гапличок? Але хіба в старого допитаєшся, коли набрався так, що двох слів ликом докупити не зв'яже.

А то в осінніх прижовклих левадах над яблунівськими ставками чулась пісня, яку, звісно, хтось мав співати, раз вона чулась, але ж нікогісінько не бачили між вербами над сизою

водою. Нікогісінько, а пісня павутиною бабиного літа сріблилась у ясному свіжому повітрі:

— Ой ішли козаченьки з України та й вели кониченьки воронії... Та пускали пасти по долині, а самі посідали на могилі... Та викресали вогню з оружини, соловейкове гніздо підпалили!..

А ще дехто бачив два буханці хліба-житняка, що від яблунівської лавки повільно пливли над землею, начебто хтось ніс їх під пахвами. Трапився пес, що хотів поласувати крилатим хлібом, уже скочив до буханців, як раптом сама собою з землі знялася замашна хворостина й так шмагонула пса по хребтині, що той дременув, скавулячи й завиваючи, а крилатий хліб полинув далі.

Директор школи Діодор Дормидонтович Кастальський, хворий на нежить, чхнув у безлюдному місці, бо такий інтелігент старого заквасу не став би чхати привселюдно, а тут йому хтось і каже:

— Будьте здорові, Діодоре Дормидонтовичу!

— Красно дякую, — поспішно вихопилось у директора школи.

Подякував, а вже потім озирнувся — ніде нікого, вулиця порожня, горобці лящать на бузині. Й хоч Діодорові Дормидонтовичу хотілося іще раз чхнути, проте стримався, як інтелігентна людина, бо яке ж це безлюдне місце, коли невідь-хто бажає тобі доброго здоров'я!..

У старій баби, що на цьому світі жила, а про той світ гадки пряла, сама собою сокира рубала дрова. Весело злітала догори і з хижим сяянням залізного чола опускалась на колоду, розколюючи її на цурпалки. Сусіди позирали з обійсть і садків, очам своїм не вірячи, бо які очі й де коли бачили, щоб сокира рубала дрова! Й не одному закралась у голову думка, що не доведи Господь, коли ота сокира-саморуб вирветься з бабиного обійстя й гулятиме по Яблунівці, майне по інших селах і не тільки добро творитиме, а й зло, бо сокира є сокира...

А то начебто заходився хтось цілувати яблунівських дівчат і молодиць у губи та в щоки. І не потай, а привселюдно. Горе дівчатам і молодицям, та й годі, бо поцілунок завжди солодкий, але ж дивно: де той цілувальник? Поцілунок не наснився, а цілувальника не видно. Та й яка дівка вийде заміж за цілувальника, який цілуватись цілується, а рукам волі не дає, женитись не обіцяє?

Гай-гай, скребковий транспортер на корівнику сам вмикався й вимикався, сам підчищав гній і збирав гноївку. Ну, раз скребковий транспортер не простоює, значить, десь там повинен бути старший куди пошлють, який став такий малопомітний, що його ну зовсім не видно.

Зоотехнік Невечеря, щоправда, погукав од червоного кутка:

— Хомо, ти там є чи тебе нема?

— Та ніяка лизя ще не злизала, — почувся голос грибка маслячка від скребкового транспортера. — Хіба мене в труді не видно?

— В труді тебе видно, — мусив визнати зоотехнік Невечеря.

В цей час на корівнику появилася голова колгоспу Дим, такий заклопотаний із вигляду, наче весь урожай іще в полі, а метеослужба пообіцяла всесвітній потоп уже на завтрашній день.

— Старший куди пошлють Хома Прищепа на посту? — запитав у зоотехніка Невечері, що трапився назустріч.

— Ген коло скребкового транспортера!

Голова колгоспу йшов так, наче мав під ногами розплавлену магму, а перед собою вглядався з пильністю мисливця, на якого ось-ось має скочити тигр. Коло скребкового транспортера, що рухався в проході, Михайло Григорович зупинився. Його лице ще лукавішим стало, бо коло транспортера Хомою й не пахло, тільки гноєм. Сардонічний усміх пойняв обличчя голови колгоспу, а вуста затремтіли тонким єзуїтським усміхом.

— Хомо Хомовичу! — озвався Михайло Григорович у пустку перед собою. — Добрий вечір!..

І з іскорками-хитринками в зіницях очікував на відповідь.

— Добрий вечір, Михайле Григоровичу, — мовлено зовсім близько хрипкуватим голосом грибка маслючка, хоч його не було ні перед транспортером, ні за транспортером.

— Ану вимидай свою техніку та й підемо побалакаємо.

Хтось невидимий натиснув червону кнопку, й транспортер заглух.

— Я ж бо сьогодні заходив до вас, щоб побалакати по ділу, та хіба вас одірвеш від телефонної трубки? — докірливо прозвучав голос грибка маслючка. — Ну, здрастуйте, чи що...

Доярка Христя Борозенна, проходячи мимо скребкового транспортера, бачила, як голова колгоспу Дим простягнув перед собою правицю, наче для привітання, і як його долоня з вузлуватими пальцями склалась так, наче невидима рука міцно відповідала на потиск. Колишня комсомолка Христя Борозенна вже ладна була перехреститись, бо голова колгоспу ще й своєю лівицею начебто когось поплескав по плечу, — але ж кого поплескав? І ще всміхнувся комусь — але кому?

Зоотехнік Невечеря не менше подивувався, коли повз нього пройшов голова колгоспу Дим, розмовляючи сам із собою, але підморгував так, наче мав і співрозмовника.

— Даруй, що не побалакали зранку, аж тепер знайшов вільну хвилинку.

Далеке небо цвіло зірками, поміж яких світляною цяткою посувався штучний супутник, наче краплина живого срібла. Зупинившись коло ставу, що дихав холодною водою, куширем і лепехою, Михайло Григорович поглянув на електричні вогні в селі, яке розляглося на горбистому протилежному березі.

— Правда ж бо, славно жити на цьому світі, Хомо? — замріяно озвався голова колгоспу.

— Славно, — почулось поряд у голубуватій темряві. І вже скоромовкою, навіть вибачливо: — Я до вас навідувався зранку, хотів побалакати, але ж у вас клопоту стільки. Ну, я й

подався геть. Знаєте, раз науково-технічна революція, то не можна сидіти склавши руки, правда? Ось ще одну ідею свою на практиці перевіряю, себто на собі.

— Ідею, кажеш? Надумав невидимцем стати, Хомо?

— Еге ж, невидимцем, Михайле Григоровичу, — пролунав винуватий голос невидимця Хоми. — Бо хтось же має спробувати в нашому колгоспі «Барвінок» на своїй шкурі, як то живеться невидимцеві, а то, глядіть, ше випередять нас отам, за океаном.

— Значить, за пріоритет колгоспу «Барвінок» дбаєш?

— Еге, за пріоритет! — відказав невидимець Хома й навіть в атаку кинувся на голову колгоспу: — Хоч я й невидимець, а працюю незгірше, ніж видимець. А деякі наші видимці то й гірше трудяться за Хому-невидимця!

— За роботу я мовчу, Хомо, тут претензій нема. Але навіщо ти цілуєш яблунівських дівчат і молодиць?

— Ну, поцілував одну-другу, але ж рукам волі не давав! Та й хто стримався б, щоб не поцілувати?

— Таки й справді не знаєш, чого від тебе чекати за хвилину. Значить, кажеш, до такого спонукає науково-технічна революція? А яка реальна віддача твого експерименту?

— Реальна віддача?.. Ну, хоча б економлю на одязі! — Голос невидимого грибка маслячка пожвавішав, як в'юн на гарячій сковороді. — Бо навіщо невидимцю одяг?

— Значить, ти, Хомо Хомовичу, роздягнений? — спантеличено поспитав голова колгоспу, вглядаючись у порожнісіньку темряву перед собою, звідки линув голос невидимого чудотворця. — По Яблунівці та по корівнику ходиш без штанів?

— Михайле Григоровичу, а хто бачить, що я роздягнений, раз я невидимець? Кому яке діло?

Голова колгоспу, стоячи над ставом, надовго задумався, Неподалік на воді скинулась риба, розбивши сторожку тишу. Смутно й ніжно пахло м'ятою та водоперицею.

— Чортівня якась, — глухо озвався Дим. — Тепер ти вже невидимець... А якщо інші колгоспники стануть невидимцями? Бо за тобою, Хомо Хомовичу, люд піде! Ох і перепаде ж мені в районі, що, мовляв, у «Барвінку» невидимці роблять по всіх ударних об'єктах.

— Може, не перепаде, Михайле Григоровичу? — почувся благальний, провинний голос старшого куди пошлють. — По-перше, економія на одязі... Ще якісь вигоди мають бути від невидимців, наука дослідить!

— Наука дослідить! — передражнив роздосадуваний голова колгоспу Дим. — Добре, як наші колгоспні невидимці не цуратимуться роботи, а як ледарюватимуть? Хіба я з них суворо спитаю, коли вони хоч і люди, а все-таки невидимці? Яка відповідальність із невидимців? Та для невидимців ще не писано жодного закону, то хто для них поскладає закони?

— Михайле Григоровичу! — пролунав палкий голос Хоми. — Невидимці самі для себе складуть закони.

— Що?! Невидимці самі складуть закони? І які це будуть закони — теж невидимі? — Гнів почав тіпати могутньою постаттю голови колгоспу, якому доводилось вскакувати з однієї халепи в іншу. — Гаразд, коли чесний невидимець — такий, як ти, Хомо! А коли розведуться невидимці з ділами невидимими? Добре, коли невидиме діло хороше, а коли невидиме діло погане? Коли видимий урожай, то він таки видимий, а коли невидимий урожай?

— Та поміркуйте, Михайле Григоровичу! — почувся хоч і доброзичливий, а все-таки лукавий голос старшого куди пошлють. — Коли видимий неврожай — це погано, а коли невидимий неврожай, то краще, бо ніхто не бачить, з невидимого неврожаю та вигода, що до відповідальності не притягнуть!

— Що? Вигода з невидимого неврожаю?

— А ще з невидимих неполадок вигода чи з невидимих недоглядів, так що не скажіть, Михайле Григоровичу!

— А ти, Хомо, бестія, — засміявся голова колгоспу, й сміх його істеричний покотився над водою споночілого ставка. — Тільки з путі істини не збивай людей... Народ наш хоче бути видимцем! Ось я — видимець, так? Приходжу в свій кабінет — і мене всі бачать. А якби я став невидимцем — і з трибуни виступав, що сказали б про такого голову? Чи потрібен був би я, невидимець, своїй жінці? А які б у неї діти народились, якби її чоловік обернувся ще в парубоцтві на невидимця? Теж немовлята-невидимці? Та хіба дитину-невидимця так побавиш, як дитину-видимця?.. Значить, так, Хомо! Поставив експеримент на своїй шкурі — й годі, не спокушай яблунівських колгоспників, бо діло це темне й зовсім не вивчене. Авжеж, якомусь аліментникові чи ледареві закортить стати невидимцем! Або злодієві чи казнокрадові... Гляди, не видавай секретів, як ти став невидимцем, бо хоч ти зараз і невидимець, а начальник міліції сам товариш Венеційський управу на тебе знайде.

— Як став невидимцем? — почувся провинний голос грибка маслячка. — Дурне діло нехитре. Наковтався всякої всячини — ось і все.

— А видимцем стати годен?

— Та годен, Михайле Григоровичу, тільки не тут, бо я ж без штанів, геть роздягнений.

— Ну, бувай здоровий, Хомо, завтра виходь на корівник у штанях. Може, ти на одязі й зекономиш, а я таки втрачу посаду... Від сорому тоді доведеться обернутись на невидимця!

В пустку осінньої ночі голова колгоспу Дим простягнув руку на прощання й відчув міцний потиск невидимої руки невидимого чудотворця Хоми.

— Може, й правда ваша, — почувся його сумний голос. — Бо справді не вгадаєш, що творилося б у «Барвінку», якби всі стали невидимцями й жили за невидимими законами.

«З біса талановитий наш народ! — захоплено міркував голова колгоспу Дим, викермовуючи машину з осіннього

темного луку на дорогу, що від артільного господарства вела через гатку до Яблунівки. — Якийсь тобі рядовий колгоспник Хома, наприклад. Як невіпізнанно змінила людину науково-технічна революція! Ви́ла-згрі́лі поміняв на скребковий транспортер! Лише з самого брукхту сконструював машину часу! Хоча та машина часу не в усьому досконала, а все ж таки! Пріоритет — за «Барвінком». А тепер ось наковтався всякої всячини, яку, звісно, взяв не в аптеці, а сам виготовив, — і, будь ласка, він уже невидимець. Наковтавшись усякої гидоти й ставши невидимцем, він не зганьбив свого високого звання старшого куди пошлють, береже з честю. Авжеж, хотілося б, щоб на деяких об'єктах у колгоспі трудились невидимці, бо тепер із робочими руками сутужно, але діло це не тільки відповідальне, а й небезпечне... Так, небезпечне! К приміру, як ти з невидимцем обмінюватимешся передовим досвідом чи змагатимешся? Хай у Чудвах чи в Суколу́жжі почнеться рух невидимців, а вже потім і Яблунівка пристане, бо не все ж Яблунівці бути попереду, можна й задніх попасти задля діла».

РОЗДІЛ СОРОК ВОСЬМИЙ,

у якому сказано про захоплення Хоми афоризмами йога-патанджалі, про виходи старшого куди пошлють в астрал, про врятування під час авіаційної катастрофи дванадцятирічної Джоан, а також про зустріч із прекрасною метискою з острова Трінідад

Є всі підстави гадати, що саме в цей період свого життя Хома скрізь — і вдома, і на корівнику, і в чайній — трудно та вперто міркував над суттю афоризмів йога-патанджалі. Доходило до смішного, бо часто-густо мислив не по-українському! Матерія всесвіту, поширена скрізь, була для

нього аказа, найвищий надсвідомий стан — асампрайната, свідомість — манас, світовий розум — махат, вся світова енергія, життєві сили в тілі — прана, природа — прадхана, повне знання — сіддханта. Матерію своєї свідомості він відчував як читту, розумовий простір — як читаказу, зосереджений стан матерії свідомості — як енагру.

— В тебе є пуруша чи нема пуруші? — запитував у Мартохи, коли гнівався.

Мартосі від того гнівного запитання, може, й не заціплювало б, якби вона знала, що пуруша — це душа.

— Мартохо, в мене зараз оджас! — застерігав подеколи грибок маслючок.

І Мартоха замовкала, бо хоч і не знала, та не могла не здогадуватись, як мудра яблунівська молодиця, що раз Хома сказав про оджас, значить, він зараз усю енергію тіла й свідомості обернув на духовну силу й зосередив у мозку. «Е-е! — потай міркувала Мартоха. — Я не ота кума, що без ума, а в її кума й того нема, я бачу, що мій Хома взявся до великого ума! »

Подеколи старшого куди пошлють облягали такі тяжкі думки, що він несподівано сам для себе виходив у астрал. Як це йому вдавалось? А вдавалось так, що видиме тіло Хоми, взуте й одягнене, чи в хаті сиділо й сьорбало борщ, чи морочилося коло скребкового транспортера на корівнику, а в цей час так зване астральне тіло старшого куди пошлють виходило в астрал. Еге ж, ніхто б не сказав, що зараз Хома прогулює на роботі чи не сповняє біля Мартохи того, що повинен сповняти законний чоловік біля своєї законної жінки, а насправді все було зовсім не так, тільки хто ж тямив, що не так!

Виходячи в астрал, грибок маслючок у нападі дрібного марнославства якусь мить-другу дозволяв собі помилуватися своїм фізичним тілом, відданим пристрастям земним, а тоді вже зі швидкістю думки зринав у небеса над Яблунівкою. Тут, у прозорих хвилях ефіру, грибок маслючок почувався істотою

неземною, він почувався богом, який скрізь — і водночас ніде, який вмістив у собі весь мислимий і немислимий світ і все мислиме й немислиме в світі, який є живою природою і водночас жива природа є ним самим, у якого форма є змістом і водночас зміст є формою.

Перебуваючи в астралі в небесах над Яблунівкою, грибок маслячок із ким тільки здивався тут! Авжеж здивався з тими, хто також вийшов в астрал, бо вже тут заведено споконвіку, що віл знається з волом, а астральне тіло знається з астральним тілом... Йому цікаво було зустрічатися з астральними тілами людей ще з печерних віків, яких легко розпізнавав по одягу зі звірячих шкур і кремінних сокирах у лівиці чи правиці. Астральні тіла скіфів здавалися легшими й прозорішими, ніж виходців із палеоліту, й Хома навіть вітався з деякими, бо легко сходився не тільки з людьми, а й з їхніми астральними тілами. А вже козацькі астральні тіла, що заникували в небеса над Яблунівкою, то й зовсім грибка маслячка мали за свого...

Не думайте, що астральне тіло Хоми весь час витало над Яблунівкою та землями колгоспу «Барвінок». Зі швидкістю мислі він переносив своє слухняне астральне тіло то до білих ведмедів, що ховались від полярної хуги поміж крижаних торосів, то на тихоокеанські рожеві коралові рифи, об які билась шовкова лазурова хвиля, то в сахарську оазу, де на сухих вітрах тропіків шелестіли пальми. Полюбляючи гострі відчуття, Хома в астралі вдавався до того, до чого б він ніколи не вдався на колгоспному корівнику: неодмінно вишукував над планетою грозу, щоб атмосферними розрядами полоскотати собі нерви. І хоч блискавка в небесах лине з невблаганною апокаліптичною швидкістю покари, проте астральне тіло старшого куди пошлють завжди бігло попереду блискавки, завжди встигало втекти, — й після таких ігрищ із блискавкою Хома почувався наелектризованим, високовольтні його почуття віяли озоном!

Крім того, перебуваючи в так званих гарячих точках планети, він узяв собі за звичку наздоганяти в повітрі кулі, хапати в пригорщі, — і таким чином рятувати жертви од вірної загибелі. Над джунглями в басейні ріки Оріноко зазнав катастрофи лайнер іноземної компанії, екіпаж і пасажери загинули, проте зуміла врятуватись дванадцятирічна дівчинка Джоан, мулатка з міста Сан-Паулу. Впавши з висоти в три тисячі метрів, юна Джоан не те що не покалічилась — не мала навіть жодної подряпинки і, харчуючись ягодами, корінцями та молюсками, на дев'ятий день своєї фантастичної подорожі по непрохідних джунглях дісталась до напівдикого людського племені. Для Джоан та її батьків, що подумки вже поховали дитину, зосталося загадкою її казкове врятування, коли навіть від літака зуміли знайти тільки частину фюзеляжа. І лише для нас не є таємницею, що юну мулатку Джоан урятував Хома, який, будучи в астралі, в цей час пролітав над басейном ріки Оріноко, став мимовільним свідком авіакатастрофи, підхопив у повітрі дівчинку і з батьківською ласкою опустив на землю, встелену листям ліан.

Не виповіси всіх пригод, що сталися з Хомою в астралі, але нехай ніхто не сумнівається, що старший куди пошлють жодного разу не порушив кодексу честі, не зганьбив ім'я колгоспника з «Барвінку».

Як уже мовилося, Хома виходив в астрал не з якоюсь егоїстичною чи корисливою метою, скажімо, щоб одним прихалцем привезти вінок цибулі з Єгипту чи авоську апельсинів із Марокко. Хома в астралі переливав золотоносну породу своїх думок, щоб видобути думку-самородок: чим він може прислужитись науково-технічній революції у Яблунівці, щоб його подвиг засяяв у віках? І чи пролітав Хома над Ейфелевою вежею та Єлісейськими полями, чи астральна доля закидала того в князівство Ліхтенштейн, чи опинявся над Гонконгом — повірте, нашого грибка маслючка не цікавили екзотичні зваби ні Парижа, ні Ліхтенштейну, ні Гонконга, бо в голові плекав одну й ту саму нав'язливу думку.

На перших порах зі старшим куди пошлють пробували заgravати деякі астральні жіночі тіла — оливкові та шоколадні на колір, персикові та помаранчеві, бо якому жіночому астральному тілу не сподобається гармонійно розвинуте астральне тіло яблунівського колгоспника! Одна метиска з острова Трінідад, що навіть в астралі звабливо пахла корицею, мускатним горіхом і гвоздиками, довго переслідувала Хому й над Трінідадом, і над озером Байкал, і навіть над благословенною Яблунівкою, але й вона, як і всі інші астральні жіночі тіла, мусила дати Хомі спокій, бо переконалась, що той клопочеться науково-технічним прогресом у колгоспі — й край. І ця легковажна метиска з острова Трінідад цілком щиро позаздрила простій колгоспниці Мартосі, що не боїться пускати свого Хому в білий світ, бо серед усіх спокус усього білого світу старший куди пошлють свято зберігає їй вірність.

І, як ми розуміємо, коли вже вірний лицар науково-технічної революції так самовіддано задумався, то мусив до чогось і додуматись, адже так не буває, щоб наш колгоспник думав — і не додумався!

РОЗДІЛ СОРОК ДЕВ'ЯТИЙ,

де знову дає про себе знати золотоокий академік Йона Ісайович Корогли, який щиро сумнівається в можливості виготовлення машини часу і в невидимості Хоми, а ще застерігає від майбутніх чудес яблунівського колгоспника

Ще не забули про новоспечених отих шефів, які навідувались до Яблунівки?

Може, ви й забули, тільки ж отой золотоокий академік Йона Ісайович Корогли не забув. Написавши донос, за яким Хому було відлучено від ударної праці на корівнику й

тимчасово позбавлено високого звання старшого куди пошлють, цей «знаменитий сходознавець, якого знали всі тюркологи світу», не заспокоївся. Злопам'ятний і заздрісний, він знову надіслав листа на ім'я правління колгоспу «Барвінок», а в цьому листі що тільки понаписував своєю велевченою рукою! Мовляв, досі ніхто з найвидатніших умів планети не збудував машини часу, досі ніхто ще не став невидимцем, — ось і Хома не міг збудувати машини часу, ось і Хома не міг стати невидимцем, у такі теревені може повірити лиш людина вкрай забобонна або ж така, що молода була — дурна була, а стара стала — ще дурніша стала.

Далі якими тільки термінами цей видатний тюрколог оперував у листі! Детермінізм і передбачення у класичній філософії, міра й межа прогнозу, закон заперечення заперечення, співвідношення формальної та абстрактної можливості, значення філософських принципів для аналізу формально можливого, зв'язок абстрактної можливості з формою й змістом при прогнозуванні, застосування математичних методів при дослідженні абстрактно можливого в прогнозуванні, реальна можливість і суперечливість матеріальних процесів, побудова прогностичної моделі, горизонт прогнозування, взаємодія прогнозу й об'єкта прогнозування... І вся ця наукова термінологія мала довести, що Хома не створив не тільки фантастичної машини часу, а й не створить інших чудес, на які, можливо, дехто сподівається від чудотворця.

Еге ж, казав золотоокий академік Йона Ісайович Корогли, дехто сподівається від Хоми такого небувалого рибного дощу над Яблунівкою, коли з хмари падатимуть разом із краплями води й коропи та лини, й сазани та в'язі, й раки та в'юни, й щуки та карасі, так що живу рибу ловитимуть руками поміж корчів картоплі та кущів кропиви. А ще начебто грибок маслячок хвалився, що кожен яблунівець на свій день народження матиме від нього на подарунок якнайбарвистішу веселку в небі, що сяятиме сімома кольорами на совість, а не

задля годиться. І, мовляв, у небесах над селом він збирається вичарувати силою своєї магії таку Яблунівку, як і на землі, тільки небесна Яблунівка буде набагато краща й люди в ній житимуть набагато кращі, бо то хоч будуть і звичайні яблунівці, нині сущі, та все ж таки з небесними ділами й небесними помислами. Гніваючись, старший куди пошлють за власною примхою затемнюватиме то Сонце, то Місяць, а то раптом якомусь невгодному яблунівцю погрожуватиме кометою, котру прикличе з сузір'їв Діви і Волопаса, бо він і з кометами вміє порядкувати — то він її послав у сузір'я Овна, то перегнав у сузір'я Тільця, далі — в сузір'я Близнят, потім — Рака, Лева, Діви...

Не вірте Хомі, закликав золотоокий академік, що той зуміє позбавити колгосп «Барвінок» од вірусу мозаїки кукурудзи чи од вірусу бронзовості помідорів, од вірусу жовтої мозаїки гороху чи од вірусу зеленої крапчастої мозаїки огірків. Не вірте, що він здатен у майбутньому берегти яблунівців від симптому психологічної подушки Дюпре і змішаних психозів Гауппа — Мауца, від еротичної зоофілії Крафта — Ебінта й артеріосклеротичного хронічного галюцинозу Суханова. Не вірте, що йому до снаги подолати функціональні зміни сітківки ока при старінні, що застосуванням біологічно активних речовин він продовжить вік літніх людей, що впливом іонізуючої радіації він продовжуватиме життя біологічних об'єктів.

Не вірте, закликав золотоокий академік Йона Ісайович Корогли, який з лихої амбітності й зоологічної заздрості став злим генієм старшого куди пошлють. Кожне слово в листі дибки ставало, розділові знаки наче гедзь покусав, а думки такі, немов чорт із них ніколи й не зсідав.

— Дивись, Йона Ісайович так рябцем і хапає аж із самого Києва! — вражено мовив голова колгоспу Дим, покрутивши листа в руках. — Либонь, із тих великих учених, у яких недосол на столі, а пересол на спині. Але ж від Хоми й справді всякої всячини сподівайся, може, він всерйоз

замислив порятувати Яблунівку від еротичної зоофілії Крафта — Ебінга?.. Досі не чував про таку, хай їй грець!

Оперативно реагуючи на лист, голова колгоспу Дим поїхав на корівник. Старший куди пошлють у поті чола трудився біля скребкового транспортера, усе честь честю, як і належить. Може, й справді мізкує над симптомом психічної подушки Дюпре, хіба вгадаєш, але з яких це пір заказано мізкувати? Крякнувши досадливо, голова колгоспу Михайло Григорович війнувся геть із корівника.

Може б, і не війнувся так безпечно, якби знав, що біля скребкового транспортера трудиться фізичне тіло старшого куди пошлють, а в цей час астральне тіло Хоми ой як далеко залетіло від колгоспу «Барвінок», непорушно повисло зараз над сірим від спеки ярмарковим майданом гватемальського містечка Демокрасія, а цей майдан обставлено загадковими магнітними бовванами, рубаними з граніту стародавніми ольмекськими майстрами, й лице в Хоми — загадкове, наче в магнітного боввана...

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТИЙ,

у якому старший куди пошлють вибігає наперед науково-технічного прогресу ще далі, ніж досі, вкрай дивуючи свою рідну жінку Мартоху, котра не може змиритися з Хомою-тракторозавром і з його жаскими машинно-людськими пристрастями

Фук на фук як піде, то з того нічого не буде, але Хома не тільки фуків надбав і в фуках розкошував, Хома вмів готувати — вмів і подавати, не накладав батька свого лисого, а матір голомозу... Отож і з цього фортеля, який закономірно викинула науково-технічна революція у Яблунівці, дивуватись

негоже, щоб не скидатись на того Семена, який очкур зав'язав — та й думає, що порозумнішав...

Стояла прозора, сонячна осінь. По садах світилися достиглі пізні яблука, ясне павутиння бабиного літа пливло над селом, наче беззвучні срібні струни. Коло школи дитячі голоси на перервах палахкотіли, наче фейєрверки. Пахло присохлим канупером, зів'ялою м'ятою, пасльоном. У полях орали на зяб, і механічна тракторна музика хвилями напливала на село.

Мартоха пополудні шаткувала капусту в сінях, і все їй не йшов із голови Хома, котрий як подався зранку на корівник, то й досі. Авжеж, не пропаде, а як раптом у яку халепу впаде?.. З вулиці долинуло глухе гортанне рокотання трактора, далі вже той трактор гомонів коло воріт, загуркотів на обійсті. Виглянула жінка з сіней, кого це там хороба принесла, аж на тракторі — Хома благочинний, усмішка телесується на устах, наче голий на їжаку.

— Радуйся, Хвесе, кіт сало несе, радуйся вельми, бо вже перед дверми! — дорікнула Мартоха, бо яка б це жінка не дорікнула, коли її чоловік вештається десь.

— Трактор вибивав у колгоспі, щоб городець свій зорати! — провинно крикнув Хома з кабіни.

— А чи не бігав часом твій бичок без вірьовочки?

— А, Мартохо, ти шпетиш, а сонце світить! — буркнув грибок маслючок та й в'їхав на город.

Поки він там орав, то Мартоха шаткувала капусту на шатківниці, а потім, одтерпнувши серцем, заходилась готувати вечерю для чоловіка, бо хоч і волоцюга, хоч, може, його бичок усю ніч і гасав без вірьовочки, але ж трудівник, але ж і трактора припер на обійстя але ж і замість тракториста сів у кабіну, бо, видать, усі механізатори зараз коло колгоспного фунту пораються.

Хома доорав латку городу, бо скільки там орати, коли в руках не заступ і навіть не кінь, а машина, що вергає землю за багатьох коней.

— А йди-но вечеряти! — поклікала Мартоха, коли чоловік зупинився з трактором коло хліва.

Хома сидів у кабіні і всміхався так, наче виграв по грошово-речовій лотереї електробритву «Харків».

— Давай сюди, на трактор, — сказав грибок маслючок.

— На трактор? — здивувалась Мартоха, й від здивування її ліве око стало наче к лісу, а праве наче ні к бісу. — Може, ти така вже важна птиця — чи шпак, чи хом'як, чи перепелиця?

— Та встати не годен, — нітився Хома в кабіні. — Так що вечерю сюди неси...

— Га? Побраталася свиня з пастухом, еге? — розгнівалася Мартоха. — Десь цмулив горілку цілу ніч, що ламаєшся ото на макарони? Ось я тебе погодую, стривай!

І Мартоха, випускаючи злих шершнів із розсерджених очей, відчинила дверцята кабіни, смикнула чоловіка за руку так, аж мало з плеча не вирвала. Грибок маслючок скривився від болю, наче отой виграш по грошово-речовій лотереї йому лиш приснився, проте до сидіння трактора як приріс. Жінка, гніваючись, уже й за поперек ухопила, а Хома сидів, мов скеля, непорушний. Лиш розгойдувався трактор на колесах, наче нечиста сила ним тіпала.

Та не я буду, п'янице, коли на оберемку в хату не занесу тебе. Ич, як налюрився!

— Мартохо! — молитовним голосом сказав грибок маслючок, наче до самої Божої Матері звертався. — Та не зрушиш із місця, бо я приріс до трактора, а трактор приріс до мене!

— Бачу, ти не навчишся розуму ні до старості, ні до смерті! — пасіювала жінка, намагаючись вирвати чоловіка з кабіни. — Бачу, не купиш ума, як нема!

— Мартохо, вгамуйся! — благав роздосадуваний грибок маслючок. — У старовину колись у Яблунівці водились динозаври, а я, може, записався в перші тракторозаври!

— Куди, куди?

— В тракторозаври!

Мартоха зів'яла на виду, як згасає шпаркий вогонь, залитий водою.

— Динозаври... — шепотіла з жахом в очах. — Тракторозаври...

— Ну, колись на землі водились кентаври, — поклавши руку на кермо, заспокійливо мовив старший куди пошлють. — Звиняй, до половини чоловік, а до половини кінь.

— З якої половини чоловік, а з якої половини кінь? — прошепотіла.

— Згори до пояса чоловік, а нижче пояса кінь.

— Лишенько! — зойкнула. — Нижче пояса — кінь...

— Та не бійся, Мартохо, — заспокоював Хома, — бо я нижче пояса зовсім не кінь.

— А хто ж ти нижче пояса?

— До пояса я людина, а нижче пояса — трактор.

— Лишенько! — знову зойкнула Мартоха, й серце їй у грудях гуркнуло, наче йорданська крижина під залізним ломом. — Нижче пояса — трактор!..

Хома на тракторі скидався на отого винуватого ведмедя, що корову з'їв, а Мартоха коло трактора скидалась на оту винувату корову, що в ліс зайшла, тому-то й зі світу зійшла.

— Не журись, Мартохо, ще не в таких бувальцях бували, не первина!

Й тоді Мартоха, ламаючи руки і кусаючи губи, тихесенько заголосила, клянучи на чому світ і долю свою, й науково-технічну революцію, й чоловіка. Бо в інших яблунівських жінок чоловіки як чоловіки, попереду прогресу не біжать і від прогресу не відстають, а цьому пришалимоненому Хомі найбільше треба. Від динозаврів і кентаврів — прямисінькою дорогою в тракторозаври! Вона кляла той день, коли Хома, прокинувшись уранці, побачив сяйво над її головою, кляла його захоплення магією, і зловживання санс-енергією, і макробіотичний дзен, і сорокаденне голодування, й шефів-роботів (особливо ж того волоцюгу Мафусаїла Шерстюка!), й машину часу, й невидимого грибка маслючка.

Мартоха навіть кляла виходи старшого куди пошлють в астрал, про які лише інтуїтивно здогадувалась, бо вже коли він виходив в астрал, то не марно, Хома не з тих, що виходитимуть марно.

Хома слухав із філософським спокоєм, а коли Мартоха вмовкла, новоявлений тракторозавр озвався:

— Мартохо, не шукай винних, бо, либонь, сама найдужче винувата. Еге ж, якби ото колись давно не позичала мене за телицю спекулянтці Одарці Дармограїсі, то не було б такого гармидеру. І ніколи б я не став тракторозавром, от!

І тільки Хома перейшов у наступ, Мартоха вмовкла, бо жінки люблять відчувати над собою тверду чоловічу руку. І хоч, може, сьогодні це була рука тракторозавра Хоми, але ж!..

— А як тепер тобі на душі чується? — поспитала примирливо. — Чи й душі немає?

— Душа була, душа є, — оговтуючись, заспокоїв грибок маслячок, себто тракторозавр Хома. — Замість кричати взяла б та роздивилась мене краще.

Либонь, він хотів ще й похвалитись!

— Не в кожного яблунівця є очі та ще отакі фари, як у мене, — вів розсудливо. — А поглянь на колеса на гумовому ході! Дідуньо Бенеря похвалиться такими колесами? Навіть у директора школи немає й не скоро будуть.

Залоскотана погордними словами тракторозавра Хоми, відтерпла душею Мартоха, цікавіше стала приглядатись до явленого перед її очі науково-технічного дива. А те диво, оговтуючись і набундючуючись, гомоніло:

— Маю такий передній міст, що ніхто з чоловіків у Яблунівці не має!

— Еге ж, маєш доброго моста, хай би він тобі запався...

— А бак для пального? Знаєш, скільки заливаю літрів?..

— Знаю, як ти позаливаєш собі фари...

— А коробка передач — безвідмовна!

— Спробуй тобі відмовити...

Усім хвалився Хома, чого в інших катма. Й гідропідсилювачем рульового керування, й повітроочисником, й водним радіатором, і генератором. Натискав на педалі керування гальмами, але якось чудно так, що вони самі в нього натискались, адже Хоми вже знизу не було, знизу була заводська машина! Й так само не міг нахвалитись важелем ручного керування, регулятором паливного насоса й важелем переключення передач. Заінтригована Мартоха навіть до мотора позаглядала — мотор був теплий, пахло від нього бензином, соляркою, мастилом. Посміливішавши, вона вказівним пальцем поторкала муфту зчеплення — й раптом тракторозавр Хома зареготав:

— Та не лоскочись, Мартохо!

А вона, лукава, щоб досадити чоловікові, який ото надумав випередити науково-технічний прогрес, не тільки однією рукою лоскотала йому муфту зчеплення, а й другою лоскотала генератор. Звісно, тут сміхи взяли б і трактор, а що вже тоді казати про тракторозавра Хому, який навіть звичайнісінькою людиною любив пускати смішки з гречаної лемішки! Отож він і реготав, граючи карими очима, здригаючись тулубом і дригонячи колесами,

— Облиш, Мартохо, — благав, — бо кольки штрикають аж в основний циліндр гідравлічної системи! Годі, бо щось булькає аж у масляному насосі!

— Я тобі зла не кою, а тільки веселю рукою, — підсміювалась капосна жінка.

А в тракторозавра Хоми від сміху виступили сльози не тільки на очах, а й на фарах.

— Мартохо, ти не русалка, а я не парубок, я тракторозавр, у мене від твоїх лоскотів судомить педаль ногожного керування регулятором паливного насоса. Як стану від сміху калікою, то хто мене такого відремонтує, чи подумала?

— А ти про мене думав, коли на тракторозавра обертався, га? Ти зі мною радився? А як ти тепер у паспорті писатимешся? А за статтю ким будеш? А за національністю?

Тебе мати такого не народжувала, зроду-віку таких українців у світі не знано. Хіба пісні чи казки для отаких тракторозаврів складено? Одарка Дармограїха не взяла б такого тракторозавра в позичку!

— За Одарку не ручайся, — буркнув Хома. — І не сердься, як спасівська муха, бо тепер яблунівські жінки ще більше накидатимуть на мене очима, ніж колись.

— Та куди ти такий судний?!

— Не скажи, бо коли тут тобі відразу чоловік і трактор — не одна подумає про такого хазяїна!

Мартоха, сплюнувши через ліве плече, почваланала до хати, а Хома тим часом засвітив фари, бо надворі посутеніло, Яблунівку облягала ніч. І снувалась йому під великими осінніми зорями в голові думка про Еклезіяста, сина Давидового, царя в Єрусалимі. Казав цей проповідник, що марнота усе, що немає нічого нового під сонцем, покоління відходить, і покоління приходить, а земля віковічно стоїть. І мудрість — то ловлення вітру, при многості мудрості множитьс'я й клопіт, хто ж пізнання побільшує, той побільшує й біль. Не лишається пам'яті про мудрого, як і про нерозумного, на вічні віки, — в днях наступних зовсім все забудеться, і мудрий вмирає так само, як і нерозумний. Краще добре ім'я від оливи хорошої, а день смерті людини — від дня її вродження. Гірша від смерті — то жінка, бо пастка вона, її ж серце — тенета, а руки її — то кайдани. Завжди тішся, але пам'ятай про дні темряви. І мигдаль зацвіте, й обтяжіє кобилка, і загине бажання, бо людина відходить до вічного дому свого, а по вулиці будуть ходити довкола голосільники, аж доки не пірветься срібний шнурок, і не зломиться кругла посудина з золота, і при джерелі не розіб'ється глек, і не зламається коло, й не кане в криницю... І вернеться порох у землю, як був, а дух вернеться знову до Бога, що дав був його! Наймарніша марнота, марнота — усе!..

Отож наринули в голові ці думки в зоряну осінню ніч, проте, звісно, тракторозавр Хома ой як був не згоден із

проповідником Еклезіястом! Бо мудрість — таки не ловлення вітру, бо Мартоха — таки не пастка, бо хіба вже був колись під сонцем хоч однісінький попередник тракторозавра? Були іхтіозаври, динозаври, кентаври, але ще не бачив світ отакого саморобного й самочинного тракторозавра, як Хома, й хоч вертається вітер на круг свій, проте є нове в епоху науково-технічної революції, і мудрість — то не ловлення вітру!

Невдовзі Мартоха принесла макітру вареників із сиром і, залівши в кабіну, пригощала Хому. Виробившись за цілий день, тракторозавр наминав із таким вовчим апетитом, аж за вухами лящало, аж у повітроочиснику схлипувало, аж в основному циліндрі гідравлічної системи плямкало.

— Як же ми тепер житимемо? — поспитала Мартоха, пучками пальців ніжно торкаючись до рульового колеса, наче то була тепла чоловіча рука.

— Як їдила на мені, так і їдитимеш! — запевнив тракторозавр Хома. — Тільки тепер із більшою швидкістю, ніж на моїй шиї.

— А не любитимемось так, як кішка з собакою?

— Мартохо, не бив я тебе кулаками й ногами, не битиму важелями й колесами!

— Може, тепер ти станеш як отой, що не б'є, не лає і нічим не дбає?

— Мартохо, що маю робити, те зроблю сьогодні, а що маю з'їсти, те з'їм завтра!

— Не дай Бог коня лінивого, а тракторозавра ревнивого!

— Мартохо, мої серце й мотор до тебе летітимуть, мої очі й срари на тебе глядітимуть!

— Співай, Хомо, вона довга...

— Мартохо, жила зі мною у платтячку і в щастячку, еге ж? Хоч я й тракторозавр, але ти й далі матимеш і долю, і льолю.

Мартоху тішило, що тракторозавр Хома не відцурався яблунівської народної мудрості, як ото подеколи трапляється з деким, що йому ще ой як далеко до справжнього

тракторозавра, а він уже не тільки від своєї мудрості відбіг, а й до чужої не добіг.

Мліючи серцем, наче в дівочтві, Мартоха горнулась до законного свого тракторозавра Хоми, й запах бензину та солярки бентежив її не менше, ніж колись запах тютюну й здорового поту. Тракторозавр Хома так само горнувся до Мартохи, бо, ставши науково-технічним чудом, він любив свою рідну жінку не менше, ніж колись, а може, й більше. Еге ж, більше, бо, маючи потужність двигуна в багато кінських сил, він тепер і любив Мартоху всіма цими кінськими силами, а не тільки своєю. Від доторку лагідної жіночої руки до керма Хома відчував блаженство не тільки в двигуні чи в генераторі, а й в диференціалі, й у педалі ножного керування регулятором паливного насоса, а й у вихлопній трубі. Й коли Мартоха наступила внизу кабіни ногою на педаль керування гальмами, то тракторозавр Хома аж застогнав од задоволення, аж завібрував капотом і колесами, а фари в нього то приплющувались, то розплющувались.

— Ой Мартохо, — прошепотів, — хто кого любить, той того й голубить.

Зрештою Мартоха так палко пригорнулась до тракторозавра Хоми, що його наскрізь наче солодким струмом пронизало — й від того струму став працювати двигун внутрішнього згорання, потривоживши тишу ночі голосним гуркотом.

— Самозапалювання від нашого стиску! — скрикнув Хома, який багато чого звідав од жіноцтва, але такого ще звідувати не доводилось. — У мене тремтить уся ходова частина.

— Й моя ходова частина тремтить, — зізналась Мартоха.

— А що коїться з муфтою зчеплення!.. Як не полапаєш, то не визнаєш.

Але муфта зчеплення була так далеко, що з кабіни рукою не дістати й не помацати, тому-то, звісна річ, Мартоха повірила своєму Хомі на слово, що й справді з муфтою

зчеплення діється щось небувале. Не владаючи собою, припала до вуст коханого тракторозавра, той відповів таким довгим і знетямленим поцілунком, що жінці страшно стало. Авжеж, стало страшно, бо мотор аж заревів, та й ніколи ще Мартоха не цілувалася з жодним тракторозавром у світі, не відала, до якої халепи можуть призвести такі поцілунки. Отож відштовхнулася ліктями від його грудей — і геть шаснула з кабіни!

— Жінко! — озвався Хома чи то голосом людським своїм, чи то ревом двигуна, бо вони злились воєдино, вичарувавши тембр не земного, а потойбічного звучання. — Чого втекла, а йди-но сюди...

— Страшно, Хомо, я наче та миша, для якої й кішка звір.

А що Мартоха справді боялась підступитись до Хоми, то вражений любов'ю тракторозавр, хвацько крутнувши кермом, посунув на жінку. Осяяна яскравим світлом фар, вона якусь мить стояла сполотніла й закам'яніла, потім злякано позадкувала, не спускаючи сполоханого погляду з грізного тракторозавра.

— Жінко, якого врага бояться! — рокітливим машинним тембром гримів Хома. — Хіба ти за моєю головою запропастила вік молодую? Обійму і поцілую — до стовпа не приревную.

Мартоха, облита тремтким електричним світлом фар, уже до самого ганку відступила, вже й на східці скочила, вже й за поріг, уже й двері зачинила зсередини.

— Мартохо! — ревноу тракторозавр Хома, аж шибки забряжчали у вікнах. — А чого ти від чоловіка зачиняєшся? Чому до хати не пускаєш?

— А хай Господь милує, щоб я такого на поріг пустила! — долинуло з-за дверей.

— Мартохо, не гніви мене, до сказу не доводь, бо чи головна передача ламається, чи вал відбору потужності не витримає. Я хоч і залізний, та не весь!

Проте, злякавшись, клята Мартоха й не думала відчиняти. Тракторозавр Хома погрожував і двері висадити, й вікна вибити, їздив із одного причілка до другого, присвічував жаским світлом фар, чадів задушливим димом із вихлопної труби, потрощив черепок, із якого кури пили воду, обчухрав стовбур вишні, проте Мартоха як затялась! Сусіди й уваги не звернули на той гамір у дворі грибка маслючка, міркуючи, що тракторозавр добряче перепився, як то, либонь, із тракторозаврами водиться, отож Мартоха й злякалась його кулаків, не пускає до хати.

Зрештою, відчаєний і вбитий горем, тракторозавр Хома спинився в дворі під ясеном і, гірко схлипнувши, завмер під високими осінніми зорями. Мабуть, думалось йому, що в епоху науково-технічної революції свідомість жінки — навіть такої, як Мартоха! — ще відстає від загального поступу, з цієї причини він і повинен спати не під теплим жіночим боком, а на обійсті під ясеном. І коли задрімав, то в підсвідомості майнуло: звісно, пророк Еклезіяст багато в чому помилявся, бо ж не зумів передбачити тракторозавра, але як у воду дивився, коли про жінок висловлювався непоштиво...

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ПЕРШИЙ,

*де новоявлений тракторозавр Хома в самозабутті
демонструє зразки трудового героїзму, не цураючись ні
плугів, ні луцильників, ні борін, ні котків, водить дружбу з
тракторами К-701, К-700, Т-150К, МТЗ-80, дурнуватو
заглядається на сівалки й співає еротичні пісні, яких
Яблунівка досі ніколи не чула*

Звісно, серце в Мартохи краялось від гірого смутку, звісно, відслоняла фіранку й дивилась у вікно, як там тракторозавр Хома куняє в дворі під ясеном і фари в нього вві

сні кліпають, мерехтять. Задрімавши самотою в холодному ліжку, не почула, як опівночі загурчав мотор, не побачила, як тракторозавр Хома через відчинені ворота рушив на вулицю, освітлюючи собі путь.

З цієї пам'ятної ночі починаються легендарні трудові подвиги тракторозавра Хоми.

Поєднання казкової працьовитості старшого куди пошлють із кінськими силами сучасного трактора дало феноменальний трудовий ефект. Викинувши з пам'яті скребковий транспортер на корівнику, наче ніколи й не прикипав до нього душею, колісний тракторозавр Хома Хомович Прищепа не перебирав плугами. Дев'ятикорпусний чи восьмикорпусний, п'ятикорпусний чи чотирикорпусний, трикорпусний чи однокорпусний — всі ці плуги були тракторозавру Хомі до снаги, з усіма вмів дати раду. Господи, як тракторозавр Хома орав! Рівнесенькі, як струна, клав борозни, без огріхів, на потрібну глибину. Орав не тільки під зернові та технічні культури, а й міжряддя в колгоспному саду, а й заболочені мінеральні землі, порослі кущами. Якби в колгоспі «Барвінок» знали виноград, то, звісно, обробляв би й міжряддя виноградників!

А ще тракторозавр Хома не цурався луцильників. Із яким натхненням луцив стерню причіпним лемішним луцильником із гідравлічним управлінням! Із якою вправністю орудував садовим луцильником!.. А борони? А дискові борони зі сферичними дисками, зібраними в батареї? А зубові борони з вертикально прикріпленими до рами зубами, що мають квадратне січення? А навісні шарнірні борони з двосторонніми зубами, скребками і шлейфом? А сітчасті борони? Та тракторозавр Хома цими боровами розрихлював ґрунт, боронував посіви, знищував бур'яни, вирівнював поверхню поля, розривав кротячі ями й завжди мікрорельєф землі копіював так, як слід!

Гай-гай, знався він із усякими котками, з якими тільки зводила доля: кільчасто-шпоровим і причіпним водоналив-

ним, навісним універсальним борончастим і причіпним односекційним кільчасто-зубчатим. Славно трудився з широкозахватним гідрофікованим культиватором-плоскорізом, а ще зі штанговим гідрофікованим культиватором, а ще з протиерозійним, а ще з причіпним висококліренсним, а ще з фрезерним, а ще з культиватором-рослинопідгодовувачем-глибокорозрихлювачем!

Треба сказати, що коли вже тракторозавр Хома Хомович трудився коло колгоспної землі, то трудився. Орючи, він чув того плуга так, як чув своє серце, і передплужник на рамі плуга чув, і хомут на грядилі рами, і обмежувальний болт висоти, і державку, й дисковий ніж. І так само, як свою душу, чув у культиваторі всі його робочі органи — планку, передній і задній кронштейни, транспортний ланцюг, накладку з призмою, стрижень з боковим тримачем, болт...

Тепер, ставши тракторозавром, Хома Хомович і компанію іншу водив, ніж перше. Раніше його завжди бачили як не з довгожителем Гапличком та листоношею Горбатюком, то з фуражиром Дзюнькою й зоотехніком Невечерею, а тепер він водив дружбу з потужними тракторами К-701, К-700, Т-150К, МТЗ-80, часто встрявав до розумних господарських балачок із зернозбиральними комбайнами «Нива» і «Колос». І, сказати б, нездорову цікавість у тракторозавра Хоми пробуджували сівалки. Ото як загледить зернотукову причіпну комбіновану сівалку — то годину стояв би й витріщався фарами на неї, голубив би поглядом її ходові колеса, зернотуковий ящик, то їв би поїдом сошники, механізми передачі, насіннепроводи й загортачі. А то, траплялося, задумався глибоко про щось своє, сокровенно тракторозаврове, та й поплентав услід за навісною комбінованою шестирядною сівалкою, хоч тій сівалці одна дорога, а йому — зовсім інша!

Ніде правди діти, подобались Хомі й легкові машини, але хіба йому, тракторозавру, вгнатися за якоюсь вертихвісткою «Ладою»? Ото, завмерши на хвилю в полі, сумний тракторозавр Хома дивився, як елегантні й темпераментні

машини пробігають асфальтованою трасою, зникаючи за обрієм, і в його фарах світилась невимовна печаль, і линуло гамоване зітхання з мотора.

Оскільки ж тепер Хома був нижньою частиною трактор, а верхньою частиною чоловік, то, відома річ, цікавився не тільки прекрасною технікою, а й прекрасною половиною роду людського. Полишений наляканою Мартохою, він кидав палкі погляди на яблунівських дівчат і молодичок, чуючи, як думки змішуються в голові, й бензин мало не закипає в баку для пального, й зараз ось відмовлять педалі керування гальмами, але мусив стримуватись, ото що хіба за старою звичкою мовить комплімент:

— Краля така, що тільки гм! — та й годі. Або:

— Як проти сонця води не напитись, так із чужою жоною тракторозавру Хомі не налюбитись.

А чи:

— Хочу не грушку, а вкусити оту дівку Марушку.

Чи Хома не співав у цей час? Та був би він не тракторозавр, якби не співав! Орючи землю, чи лущачи стерню, чи боронуючи поле, співав так, що далеко чулись пісні, які рвалися з могутніх грудей та ще потужнішого двигуна. Тільки якісь це чудні були пісні, де змішувались докупі людські пристрасті й пристрасті машинні, біль серця і біль мотора, музика тонко натягнутих нервів і музика грубо натягнутих електрокабелів,

— Сади мої, сади процвітали, та сади процвітали, рано опадали, — гуркотів співочим своїм голосом. — Ой змащу я, змащу я тавотом двох типів ходовую частину свою!

А як тракторозавр Хома виводив пісні про кохання!

— Хіба ж бо ти, Одарочко, воском ворожила, що ти своєму хлопчику любощ гуложила?.. Карбюратор двигуна треба перевірити та ще рівень гасу відрегулювати!.. Хіба ж бо ти Одарочко, із рути та м'яти, — як стояла, говорила — підківочки знати... Заболів мені компресор, болить генератор, шків колінчатого вала болить, як проклятий... Хіба ж бо ти,

Одарочко, з рожевого цвіту? Як стояла, говорила — до білого світу... Задрижали мої гвинти, задрижав і дросель, за тією контргайкою я журюся й досі! Маю щуп такий як треба, прокладок доволі, маю пробки і пружини, та не маю долі! Маю фільтри і кронштейни, патрубок для пилу, та без масляної ванни світ мені не милий...

Лірники й кобзарі, трубадури та менестрелі, барди й скальди, акини й ашуги! Даруйте тракторозавру Хомі Хомовичу, вчорашньому старшому куди пошлють у колгоспі «Барвінок», таку пісенну еклектику! Як умів, так і виражав свої щирі почуття. За вами, лірники й кобзарі, тисячолітні народні традиції мелосу та співу, а які традиції за Хомою Хомовичем, коли він — найперший тракторозавр у білому світі? Ось тому він, першопроходець науково-технічної революції, мішав до купи сивого коня, синє море, чисте поле, зелену руту, хрещатий барвінок — і аерометри, маслянки, картер підшипників ведучої шестірні, дренажний отвір, гвинт-ексцентрик, сферичну гайку, пневматичний підсилювач... та ще інше всяке добро, без якого йому, тракторозавру, не жити, не любити й не тужити.

Він і працю звеличував у своїх піснях, цей тракторозавр Хома, але, знову ж таки, в піснях його, що гриміли над яблунівськими полями, було багато не тільки впертого слонячого пафосу, а й плакатної інформації.

Звісно, поки Хома перебував у високому ранзі старшого куди пошлють, то він таких пісень не співав ніколи, навіть із роботом Мафусаїлом Шерстюком не співав, але тепер, ставши тракторозавром, звеличував у піснях труди й дні тракторозавра.

Диво дивне, яблунівські механізатори перехоплювали ті пісні, бо їхні душі тягнулись до нового й незвичайного. А тому-то, проводжаючи кохану дівчину з кіно, в зоряній темряві не один, траплялось, наспівував їй модний шлягер, почутий від Хоми:

— Ой, ой, ой! Весною у квітні проведу передпосівну культивуацію, сівбу ярих зернових і боронування. Восени зберу пізні сорти картоплі, закінчу збирання силосних культур, виконаю зяблеву оранку, зберу цукрові буряки, закінчу сівбу озимих. Ой, ой, ой!

Тракторозавр Хома жив у тракторному парку колгоспу «Барвінок», де механіки проводили йому технічний огляд, змащували деталі, заливали в бак пальне. Був задоволений, хоч ніяк не міг звикнути, коли цвяхом чи яким залізним гостряком проколював собі шину. Тоді, здавалось, починав боліти навіть диск колеса, всякі там гайки, шпильки, камера, протекторні кільця. А ще коли ремонтували двигун, лізли до диференціала чи до муфти зчеплення, то, чуючи в своїх механічних нутрошах доторк будь-якого чужорідного інструмента, Хома переймався лоскотами, він дригонів не тільки всім своїм машинним корпусом, а й людським тулубом, і сміх йому ринув не тільки з грудей, а й із двигуна, й корчилились у нього не тільки руки, а й радіатор і основний циліндр гідравлічної системи.

В снах, що навідували тракторозавра Хому, фігурували вали відбору потужності з незалежним приводом, кабіни з кондиційованим повітрям, безступінчаста гідравлічна трансмісія, газотурбинні двигуни. Часто снилось, що відмовило рульове колесо — й тоді Хома плакав уві сні, й сльози текли і з фар його, і з очей... Залізним зусиллям волі струснувши нічні кошмари, отямлювався, й тоді з чистою свідомістю мріяв — і в мріях знаходив розраду. Мріяв тракторозавр Хома про весняну, літню й осінню трудові кампанії в колгоспі «Барвінок», про ігри в полі з найрізноманітнішими агрегатами. А що фантазії не бракувало, то в цих мріях бачив біля себе причіпний прес-підбирач, що підбирає валки сіна чи соломи, пресує їх у паки й зв'язує синтетичним шпагатом. А то вже в іншій сміливій візії за ним ішов підбирач-копнувач, що з підібраних валків соломи викладав на полі циліндричні копиці. А то ще бачились йому волокуші начіпні, волокуші

тросово-рамочні універсальні, копицевози універсальні начіпні, навантажувачі стогоклади фронтальні начіпні, скирторізи начіпні тракторні...

Еге ж, у цей складний період буття, коли Яблунівку облягали тумани й мжичив надтоїдливий дощик, тракторозавр Хома Хомович жив суворим і складним внутрішнім життям, високим биттям серця й мотора, які працювали в унісон.

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ДРУГИЙ,

у якому спробувано осягнути свідомість і підсвідомість тракторозавра Хоми, що відчуває свою єдність із органічною й неогранічною матерією, а також засвідчено безсилу розгубленість перед безмежністю, невичерпністю й загадковістю феномена, поименованого старшим куди пошлють

Конституційна специфіка Хоми — аякже, тракторозавр, перша у світі напівлюдина й напівтрактор! — не могла не спричинитись до подальшого накопичення феноменальних здібностей його особистості. Власне, експериментуючи на своїй шкурі й намагаючись іти попереду науково-технічного прогресу, щоб таким сумнівним побитом не відстати від нього, грибок маслючок навіть не міг уявити всіх наслідків...

Лишенько, ота його надлюдська працьовитість, оте його безголов'я з власною головою, оте його невидимство коло скребкового транспортера на корівнику, а ще ж бо виходи в астрал, а ще ж не піддався на спокусливі зальоти метиски з острова Трінідад, яка й в астралі пахла корицею, мускатними горіхами та гвоздиками!

Тепер його психіка якісь химерні підсвідомі імпульси перетворювала на матеріальні фізичні тіла, які давались Хомі у відчуттях. Хому не полишало відчуття, що, перебуваючи

тут, він водночас перебуває скрізь у світі, куди може сягнути чи й не сягнути його уява. Крім того, він мав певність, що його форма свідомості є водночас формою свідомості всієї органічної й неорганічної матерії, і, навпаки, багатолика форма свідомості всієї органічної й неорганічної матерії є формою свідомості його, тракторозавра Хоми, вчорашнього старшого куди пошлють...

Хтось інший, можливо, не впорався б із такими перевтіленнями, тільки не грибок маслючок, та й, очевидно, хтось інший і не спізнав би таких перевтілень, судились вони Хомі на роду...

Якщо механіки лізли до двигуна, перевіряючи роботу форсунок (коли раптом темнішали вихлопні гази чи збільшувалась витрата палива й втрачалась потужність), тоді тракторозавр Хома був певен, що його механічні нутроці заповнили кліщі. Не тільки чув, а й бачив, як вони ворухаться в моментоскопі — у скляній трубці, в гумовій трубці, у трубці високого тиску. Тракторозавр Хома відчував гостро й draжливо, як примітивний акариформний кліщ надсімейства *Endeostigmata* торкає його чутливе залізо сегментами ніг, животиком, медіальним оком, боковими очима, хеліцерами, педіпальпами, статевими кришками, коксальними органами, анальними клапанами. Тракторозавр Хома тішився, що ці акариформні кліщі не загрожують йому якимось інфекційним захворюванням, проте й журився, що вони здатні завдати шкоди сільськогосподарським рослинам у «Барвінку», адже він трудиться коло землі.

Крім прикритих відчуттів, звідував у цей період тракторозавр Хома й відчуття приємні, коли барвисті метелики, спершу появляючись у галюцинаціях, матеріалізувались, і він їх бачив, милувався — хай то під дірявим накриттям тракторного стану, куди задував холодний осінній вітер, чи на колгоспному подвір'ї, коли доставляв силос на корівник... Метелики творили феєричне видово, що налаштовувало тракторозавра Хому на святковий лад, і він милувався

мінливою пістряною, таволговою гострянкою, звичайною лишайницею, совкою мома, очкастою зубчаткою, звичайною ведмедицею, сріблястою лункою і стяжівками — голубою, жовтою, червоною!

Це були найкращі хвилини в житті тракторозавра Хоми Хомовича Прищепи, коли він бачив довкола безліч метеликів, яких ніхто не бачив, але, звичайно, не можна сказати, що в нього були метелики в голові, раз їх не було в природі в таку осінню непогідь.

Коли в тракторозавра Хоми нагрівалась коробка передач, або самоперемикалась передача, або вмикалось дві передачі одночасно — тоді він спізнавав геть дивний стан: начебто він полуниця з вусами та з червоними ягодами, яку хочуть схрестити з безвусою полуницею, що має білі ягоди... що він обернувся на графік залежності коефіцієнта завантаження технологічного комплексу машин від площі посіву культури кукурудзи... А ще — ніби він обернувся на пісню, яку співано колись, а вона й досі звучить у повітрі: гей, гук, мати, гук, де козаки п'ють, і веселая та доріженька, куди вони йдуть...

Глибокі надра підсвідомості тракторозавра Хоми, космічні провалля його психіки — з допомогою яких унормованих закономірностей можна їх досягнути? Тут безсилі як яблунівський механік першої руки, так і доктор Фрейд із його суб'єктивно-ідеалістичним ученням. Бо який механік, бо який Фрейд пояснить явище — коли вузли й деталі тракторозавра Хоми змащували в'язким трансмісійним маслом, він почувався географічним парадоксом, себто озером Балхаш, яке, розташоване в краю із сухим континентальним кліматом, одну половину має прісної води, а другу — солоної? Як, виходячи з постійної боротьби між свідомим і підсвідомим, доктор Фрейд зумів би пояснити відсутність розжарювання в лампах освітлення тракторозавра Хоми, несправність проводів, запобіжників, — за такої ситуації він сам собі здавався дерев'яною скульптурою Христа

скорботного з Молчинського монастиря XVII століття в Путивлі?

Не тільки доктор Фрейд, не тільки його послідовники Фромм і Хорні, не тільки заповзятливий механік із колгоспу «Барвінок» нездатні збагнути цей самодіяльний і, можливо, рукотворний феномен, поименований тракторозавром Хомою. Не годен до кінця збагнути й сам автор, котрий, здається, повинен знати грибка маслючка як своїх п'ять пальців. Але не знає! Тому-то автор страждає й мучиться від безмежності свого героя, від його невичерпності, від його невбуквої загадковості, якої з часом не меншає, а більшає, й абсолютна істина про Хому відсувається все далі й далі, підтверджуючи справедливую думку, що до осягнення абсолютної істини можна лише прагнути — й ніколи не осягнути.

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ТРЕТІЙ,

*де мовлено про загадкову душу Мартохи, яка завжди
зостається жінкою, тому-то подавай їй хоч тракторозавра,
а також про несподівані метаморфози, що віябулися з
Хомою від магічного чару українських пісень і поцілунків
жіночих уст*

А рідна жінка Мартоха?..

А та Мартоха, якій у молодості не треба було запаски, коли і в плахті гарна, про яку ніхто не казав, що лінива дівка — в неї не метена долівка, яка і воза не возила, а двір Хомі украсила, себто віддалася за грибка маслючка цнотливою? Еге ж, як ота Мартоха, яка ходила в нездоланному поясі цнотливості, поки старший куди пошлють літав до Америки?

Ну, сваряться жінки з чоловіками, коли їх горілка з ніг збиває, якщо були колись хазяями, а тепер бовкунами їздять, які знають своє діло мірошницьке — запустять та й мовчать.

Але ж потім хіба якась не помириться, хіба не пригорне до грудей отямленого ледаря чи п'яницю, бо хоч ледар чи п'яниця, але свій! А Хома, в тракторозаври записавшись, не став ні ловкачем, ні вайлуватим, ні марнотратом, не скалічився й не постарів, і Мартоху не розлюбив, то чого б їй гзитись? То чого б їй гзитись, коли він як був трудівник із трудівників, то й зостався, коли він навіть попереду прогресу випхався далеко, ставши лицарем науково-технічної революції?

Гай-гай, у жіночій вдачі сам чорт роги ламав ще тоді, коли наші пращури їздили в Крим по сіль на чумацьких мажах, ламають чорти роги й тепер, коли, дивись, новітні чумаки в скафандрах возитимуть корисні мінерали аж із-за Персея, Кассіопеї, Цефеї, причому як транспортний засіб використовуватимуть не космічні літальні апарати, а навчаться експлуатувати комети — хай та комета Цзицзіньшань І із сімейства Юпітера, комета Джакобіні — Ціннера чи комета Джикласа.

«Може, й справді почалося з того, що я позичала колись Хому отій пройдисвітці Одарці Дармограїсі за породисту телицю? — снувались думки в Мартошиній голові. — Мала чоловіка, а тепер — тракторозавра!» Здавалось, від маркітних думок Мартоха не бачить світу, як сліпа курка зерна. Й скрізь, де ногою ступить, снувалась їй із душі русальна пісня, тільки без голосу, самим сухим пошептом: «Сиділа русалка на білій березі, просила русалка в жінок намітки: «Жіночки, сестрички, дайте мені намітки, хоч не тоненької, аби біленької»».

Яблунівські дівчата й молодиці, дивлячись на сновиду Мартоху, перешіптувались докірливо між собою:

— От тобі, бабо, й Юрія!.. Може, хоче знайти молодшого від Хоми, закортіло їй молодой хмільної браги?.. Налилось від жінки Хомі добра аж через вуха, й куди тільки голова сільради й голова колгоспу дивляться, що грибок маслючок тиняється, мов старець попідтинню. І наші чоловіки на машинах

роблять, але ж ночують удома, знають наш догляд. Ну що з того, що Хома вже тільки до пояса людина, а від пояса машина? Може, він перший, але не останній, і наші хазяї такої долі колись не минуть, то що, виганяти їх із хати, дітей сиротити? Неспроста подекують, що Мартоха жила з лебедем, коли Хома літав до Америки, либонь, той лебідь закрутив їй мізки.

Так гомоніло яблунівське жіноцтво, в якого завжди на чуже горе озивалося серце чулістю й співчуттям. Либонь, не одна б уже приманила Хому в прийми, щоб скуштувати ласки обійденого долею тракторозавра, тільки побоювались Мартохи, яка не розривала шлюб з ним...

Пізньої нічної години, коли в таку хвищу добрий господар і пса на вулицю не вижене, тракторозавр Хома капцанів од холоду під дірявим накриттям тракторного стану поміж інших агрегатів. Сьогодні доставляв бурякову гичку з поля до корівника, ввечері йому перевіряли й регулювали зазор у підшипниках передніх коліс, і тепер колишній старший куди пошлють почувався так, наче йому в механічних нутрощах ворущаться рівноногі ракоподібні, а ще різноногі ракоподібні, а ще коренеголові ракоподібні, а ще різнобарвно розмальовані креветки й що скоро вони з механічних нутрощів переберуться аж до серця!

Наче від вітру скрипнули входні двері, й тракторозавр Хома, що перебував у полоні такого кошмару, лише згодом відчув, що хтось торкається до його правого переднього колеса. Отямлюючись, він закліпав підсліпуватими фарами, заморгав намореними очима — й злякано скрикнув. Еге ж, злякано скрикнув, бо поряд із ним на цементованій долівці стояла людська постать, озута в заболочені гумові чоботи, з яких стікала брудна вода, й так само краплі води скапували з брезентового дощовика, мерехтіли на терновій хустці, якою обвірчено голову.

— Мартохо! — впізнаючи свою рідну жінку, прошепотів тракторозавр Хома, й щось йому жалібно схлипнуло — і в грудях, і в радіаторі.

Мартоха, осяяна світлом фар, кліпала повіками, й карі її очі горіли нелюдським стражданням. Її мережана синіми жилками ліва рука тремтіла на рубцюватій шині переднього колеса, до якого пристав польовий розквашений ґрунт, стебло мишійки, клаптик бурякового листка.

— Хомо! — прошелестіли її вуста так, як шелестить самотній пожовклий листок на гілці.

— Це ти, Мартохо? — не вірив тракторозавр.

— Це ти, Хомо? — не вірила Мартоха.

Й тракторозавр Хома відчув, що непритомніє. Глухота пронизала його машинно-людську структуру, У вухах почувся дразливий віддалений шум, а в механізмі повороту затремтів важіль гальма, завібрувала регулювальна гайка, задеренчала тяга муфти повороту, конвульсійно сіпалась педаль гальма головної муфти зчеплення, йому здавалось, начебто летить по довгому й темному коридору, далі начебто з коридора винесло на стернисте незоране поле й лемеші плуга, не заглиблюючись у землю, лише збивають їдку й задушливу куряву.

Раптом Хома відчув себе начебто зовні свого фізичного тіла, тобто він уже не був тракторозавром, вийшов із своєї верхньої людської й нижньої машинної частини, тепер тракторозавр стояв на осінньому сивому полі під низькими повстяними хмарами, іскрився мокрою кабіною і дивував завмерлим людським тулубом у кабіні, а Хома навіть погладив долонею фару, наче не вірив...

І тут його оточили добрі істоти, які раптом стали не просто добрими істотами, бо він поміж їхнього натовпу в осінньому яблунівському полі, пропахлому полином і зів'ялою травою, впізнав свого батька Хому, що всміхався з-під споловілих брів жолудевими очима, баба Явдоха всміхалася беззубими яснами, коло баби Явдохи дід Захар

стояв босоногий у полотняних штанях, по кощавих щоках зміїлись жмури буйної радості, що знову пощастило побачити внука Хому. А де ж мати Варвара? Їй побачив матір, що світилась німбом ясного обличчя, а за матір'ю стояли односельці, які повмирали раніше, а також родичі із сусідніх сіл, а також фронтові побратими, з котрими випало у війну спізнати крутої солдатської долі. А ще поміж химерних доброзичливих істот, поміж рідних та знайомих побачив він трактори всяких марок, які випадало бачити по війні й до війни не тільки в Яблунівці, а й по світах, і його осяяв здогад, що це ж його родичі по лінії трактора, що ці механічні родичі давно чи недавно теж повмирали й тепер зустрічають у потойбічному світі, мов рідного...

Й тут, у полі, ступаючи босоніж по колючій стерні, засяяв не так чоловік із плоті, як чоловік, зітканий з тонкого струмування світла. Це навіть був не чоловік, а добрий дух, кожен рух якого іскрився відчутною, наче літнє сонячне проміння, ласкою й любов'ю. Від його сяйва спалахнув натовп довкола, старі марки тракторів спалахнули, й Хома почув голос, що видався йому голосом небесним. Добрий дух просив Хому згадати все найсуттєвіше, що сталось у його житті, й не просто згадати, а відтворити й показати отут, у полі, перед добрим духом та перед людьми, що відійшли в небуття й тепер дивились на грибка маслючка з того небуття. Й щойно Хома намірився скоритись ласкавій владності доброго духу, зітканого зі струмування світла, як відчув, що весь цей час перебував у польоті й тепер наблизився до якоїсь оглушливо-незбагненної для свідомості грані, до стіни, і все ж таки збагнув, що саме тут і пролягає межа між життям і смертю — і не так поміж життям і смертю, як поміж життям земним і життям потойбічним. Грань вабила, наче жаска магія провалля, Хома вже ось-ось мав пройти крізь стіну, проте животворна сила в естві боролась, і свідомість підказувала, що йому не треба переходити жаску грань, що йому ще не наспіла пора вмирати. Й Хома відчув, як оглушливо-

незбагненна стіна віддаляється, як у далекий морок осіннього яблунівського поля відступає добрий дух, зітканий зі світла, відступають обличчя рідних і знайомих, пошарпані трактори старих моделей, як він повертається по довгому й темному коридору, — й він отямився, й розплющив очі...

Отямившись, розплющивши очі й покліпуючи жовтуватомолочним світлом фар, Хома знову почувся тракторозавром, що стоїть у похмурому й вогкому приміщенні поміж непорушних агрегатів. Проте він був тракторозавром, який знепритомнів од несподіваної зустрічі з рідною жінкою Мартохою, й тому втішився кволою радістю, що не вмер, що бачить її коло себе.

Тим часом вона, вточивши у відро води з колонки, змивала йому колеса, металеві боки, хлюпала на скло в кабіні, приказуючи:

— Куди не кинься, то по вуха в смолі!

— Еге ж, Мартохо, — зітхнув Хома, — став я невмивака, наче попова собака.

— Видно, що руки мав ще тоді, як мати в кориті купала, — бубоніла Мартоха, протираючи ганчіркою заляпані фари.
— Чи механіки ходять за тобою такі, що не здаються ні до чого: ні за ними, ні перед ними.

Пообдиравши масний чорнозем з металу, гуми та скла, з яких складалась нижня ходова частина тракторозавра, Мартоха — розпашіла, з щасливим блиском у медових очах, із помолоділими від рум'янцю щоками — стала обережно протирати ручку кабіни. А що до Хоми стала повертатись його чутливість, а що доторк жіночих пальців пробудив лоскоти, грибок маслячок в усмішці розімкнув уста.

— Сміялись мого батька діти, та й з ними я, — жартував тракторозавр Хома, до якого поволі повертались дотепність і споконвічне яблунівське любомудріє.

Нарешті Мартоха відчинила дверцята і, нітячись поглядом, обережно вмостила на сидінні. Тракторозавру Хомі перехопило подих від її присутності і, вчепившись кощавими

пальцями в рульове колесо, він заплакав. Бо який тракторозавр у наш час не заплакав би, почувши не просто запах жіночого тіла, а й звабливе віяння домашнього затишку, від якого давно відвик.

— Не плач, — шепотіла Мартоха, гладячи долонею по його шкарубкій неголеній щоці.

В Хоми серце билось, як синичка в сильці, і в двигуні чи погуркувало, чи схлипувало. І щось неймовірно творилося з електродами свічки, з магнето, з колінчастим валом... Здавалось, ще один доторк жіночої пучки — і він, тракторозавр Хома, знову самозаведеться, як колись! Самозаведеться від щастя й ніжності до Мартохи, яка повернулась до нього, прийшла опівночі до напіваагрегата й напівлюдини, хоч виходила заміж за здорову людину в повному комплекті.

— Хомонько, як я за тобою скучила, — тихесенько шепотіла Мартоха йому на вухо. — Даруй, що відцуралась, та на моєму місці кожна б відцуралась.

— Либонь, я в макогонову юшку вбрів, раз ти напалась. А як там удома, як господарство?

— Пораюсь по хазяйству, бо з чужого добра не постройш двора... А в тебе робота не міряна, — поспівчувала Мартоха. — Як годують? Чи спиш удоволь?

— Добре годують. Дизельне паливо маю з малосірчистих нафт. Цетанове число в нормі, і кінематична в'язкість, і кислотність, і сірка. Не скаржусь ні на масло, ні на консистентне мастило — хай то мастило графітне чи тавот жировий. Вистачає, так що не мотаю і не хватаю, мов собака стерво.

— Лишенько ти моє! — прошепотіла Мартоха. — А болячки не обсіли, не хворієш?

— Чи не хворію? — розсудливо перепитав тракторозавр Хома. — Хто ж при нашій роботі не хворіє! Там, дивись, обрив фази генератора, чи акумуляторна батарея постійно недозаряджається, чи начіпне знаряддя не піднімається або не

опускається... Ремонтують — і масла в бак заллють, і натягнуть приводний пас, коли пробуксовує, і потурбуються про реле-регулятор...

— Лишенько ти моє! — знову прошелестіло з жіночих уст. — А чи не осліп так, що тобі й світити не треба?

— Як із лампою там щось, коли запобіжник псується чи немає контакту в патроні, то замінюють несправні деталі, підгинають контакт у патроні.

— А голос твій?

— Трісне мембрана чи поганий контакт кнопки — не страшно для механіків, так що завжди при голосі.

Й тракторозавр Хома натиснув кнопку, порушивши нічну тишу пронизливим сигналом.

— Лишенько ти моє! — прошепотіла вкрай спантеличена Мартоха, злякано горнучись до Хоми та обіймаючи його за шию обома руками. — Чи не набувся в тракторозаврах, чи не скучив додому?

— Додому? А хто за мене доведе до пуття експеримент, який ставлю на своїй шкурі? Що мені скаже науково-технічна революція? Скаже, що не злякався вовка, а втік од сови?

— Значить, тобі дорожча науково-технічна революція? Дорожчий експеримент, ніж я?

— Й ти дорога, та чи можна так, що показався — та й сховався?

Знетямлена Мартоха, міцно обіймаючи Хому, стала обсипати поцілунками щоки, чоло, потилицю...

Що поцілунки коять із чоловіками — всім відомо, а що коять із тракторозаврами — тепер ось довідаємось. Поцілунки, в які вкладено вогонь невтоленої жіночої любові, обпікали Хому так, що дригонів генератор, сіпався стартер двигуна, спалахував електричний струм у свічці розжарювання, появлялися й гасли іскри в магнето, а лампочка, що освітлювала номерний знак, миготіла, наче збожеволіла. Відповідаючи на жіночі поцілунки, тракторозавр Хома, зголоднілий за любов'ю, лівою тремтячою рукою

гладив Мартоху по спині, а правою марно намагався розстебнути їй пазуху.

— Норма висіву сівалки... кількість комірок на висівному диску, — нашіптував Мартосі палкі слова своєї тракторозаврячої любовної пісні. — Передаточне число... діаметр приводного колеса!..

— Не співай мені сеї пісні, — благала Мартоха, пручаючись у його обіймах.

— Маю гвинт регулювальний вищого гатунку, — слухняно заспівав іншої пісні розпашілий Хома, — та до мого максиметра потрібна форсунка!

— Не співай мені й сеї пісні! Чи геть-чисто позабував людські?

— А летіло помело через наше село. Стовпом дим, стовпом дим. Сіло спочивати у Хоми на хаті. Стовпом дим, стовпом дим, — затягнув нарешті людської пісні тракторозавр Хома.

Коли співав, то генетична його пам'ять востаннє явила перед зором усяких там кліщів, метеликів, ракоподібних, полуницю з вусами та червоною ягодою, озеро Балхаш із солоною й прісною водою та іншу всячину, з якою тракторозавр Хома у далекому історичному минулому перебував у тісних родинних зв'язках. А потім від людської пісні — «у Хоми хата запалилася, стовпом дим, стовпом дим, у Хоми голова засмалилася, стовпом дим, стовпом дим!» — нижня ходова частина, з якою так міцно з'єднався, стала наче відмирати. Й що дужче цілувала Мартоха, то тракторна частина чужішала й чужішала, бо хіба зоставатимешся трактором нижче пояса, коли тебе так солодко й знетямлено цілує рідна жінка?

Е-е, тут агрегатом бути не годиться, а тільки чоловіком, та ще й при доброму здоров'ї!

— А Мартоха з радіщами носить воду пригорщами, стовпом дим, стовпом дим, — в унісон заспівали Хома з Мартохою, себто тракторозавр і жінка в законі. — Що залиє,

то займеться, то й Мартоха засміється, стовпом дим, стовпом дим!

І тут Хома відчув, що відділяється від трактора його людська частина, що він уже ніякий не тракторозавр, не самодіяльне чудо науково-технічного прогресу, а той самий грибок маслючок, що й місяць тому, славнозвісний старший куди пошлють.

— Мартохо! — закричав на всю горлянку. — Я вже не агрегат! Можеш помацати...

Сердешна Мартоха злякалась, що її Хома уже не тракторозавр, бо де ж це видано, щоб агрегат був не агрегатом? Але чарівні українські пісні спільно з чарівними поцілунками українських жінок ще не такі чудеса творили на предковичній українській землі! Вірячи й не вірячи, вона стала обмацувати Хому невірною й лукавою, бо від нього всього сподівайся.

— Справді, — прошепотіла, обмацавши. — Ні одної залізочки в тебе, все живе-живісіньке. Ти ж, мабуть, зголоднів, ходімо додому, погоду. Й галушками гречаними з вишкварками, й грибами... Лишенько, де це чувано, щоб на самому дизельному паливі стільки триматись!

Вони вилізли з кабіни трактора, Хома хряпнув дверцятами, аж злякано пискнула машина в кутку за моторним пересувним обприскувачем.

— Славно ти його вимила, — сказав, похитуючись на непевних ногах.

— Як рідного! А ти, Хомо, всю свою душу звідси забрав чи йому частку залишив?

— Хто відає, — загадково сказав грибок маслючок.

У дверях, за якими темніла холодна беззоряна ніч, він обернувся. Трактор, котрий щойно був живим тракторозавром, який співав і печалився, який тяжко працював і тяжко замислювався над смыслом земного буття, тепер дивився їм услід невимкнутими фарами, на склі яких застигли чи то краплини води, чи то сльози...

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ЧЕТВЕРТИЙ,

у якому оповідається про курйозну поведінку Хоми, котрий від тракторозаврів одстав і до людей пристав, а також мовлено про зустріч Мартоха з головою колгоспу, котрий за всякими клопатами й не помітив, що старший куди пошлють знову бігав попереду науково-технічного прогресу

Мартоха потім не раз у запізнілому розпачі хапалася за голову:

— Гаразд, Хомо, що тепер усяких запасних деталей у колгоспі вдосталь! А якби так, як раніше? Ну, спрацювалася втулка стартера, а чим заміниш, коли нема? Чи механік напився і спить у бур'яні? Віддав би ти Богові душу ні за цапову душу...

А грибок маслячок (ох, і безпечний: йому до обіду ложка, а після обіду не треба) посміювався:

— Було б мені тоді: рости псу, трава, коли кобила здохла.

— А завелосся б каміння в нирках чи голубий апендицит розбушувався б? Який би лікар знайшов у полі, де ти ореш чи гичку возиш? Довелосся б думати про смерть, а труна всякому готова.

Ліве око в Хоми лукавого й невірною сміялось так, як отой карбованець, що другого карбованця до компанії кличе, а правий печалився, як у коровки, котрій довелося звикати до житньої соломки:

— Доллють масла в бак, замінять конденсатор, відрегулюють запобіжний клапан — ось я знову й здоровий. Навіть не чхнув ні разу, хіба що через вихлопну трубу.

Еге, видать, добряче звик Хома, тракторозавром будучи, до харчів таких, як дизельне паливо певної кінематичної в'язкості й кислотності, до консистентних мастил та до їхніх ароматів. Бо як поставить Мартоха на стіл миску борщу з

м'ясом чи курячої смажені, то грибок маслючок носом крутить.

— Що, закортіло консталину жирового? Щоб змащувати підшипники та всякі вузли тертя? — гнівалась Мартоха. — Вже не тракторозавр, то пора відвикнути. Не жди, я тобі на стіл не поставлю мастила графітного чи тавоту. Наминай те, що люди наминають. І чого ото хліб у пальцях качаєш? Не з'їсть собака калача, як не покача, еге?.. Випий для апетиту, коли такий...

Грибок маслючок охоче випивав для апетиту чарку-другу, брався до ложки.

— О, випив, о, їсть! — гомоніла сердешна Мартоха. — Бо всяке дизельне паливо й консистентні мастила з чого? З нафтопродуктів! І оцю прокляту сивуху, подекують люди, тепер женуть із нафтопродуктів, ось вона тобі й до смаку, ось і закусюєш.

— Хіба в нашої Вівді Оберемок уже не з буряків чи цукру?

— О, бач! Сам захотів бігти попереду прогресу, записався в тракторозаври, то чого Вівдя має відставати? Раз хоче йти в ногу з прогресом, то жене з нафти для таких ротів, як твій... І вишкварки з сала не лізуть у рот? Може, кортить червоної й чорної ікри з нафти? А білого хліба з газу?

Жінка завжди знайде, за що шпетити чоловіка, навіть коли немає за що шпетити... Ото йдуть удвох по вулиці, тільки Хома лупнув мимоволі очима на яку машину чи цистерну, що просунула по в'язкій осінній багнюці, а Мартоха відразу ставала сердита, наче на обидві кована, наче єгипетська мума. Аж у стані тоншала через свій гнів:

— І досі тобі всякі сівалки та машини тримаються голови? Хай би тобі добро, коли ти їм під колеса заглядаєш! Коли такий ненажер напав, то хоч на дівок дивись, не так обидно. Бо що про мене люди скажуть, як ти на залізні мотори ладен кинутись, що тобі й досі техніка на умі!

Отак не могла Мартоха довго заспокоїтись, пнулась до Хоми, як жаба до гусяти. А що грибок маслючок? Наче подеколи й не бачив Мартохи, бо впам'ятку трималось недавнє життя тракторозавра, а тракторозаври не так поводяться, як чоловіки. Ото іноді загурчить на Мартоху, наче мотор йому в грудях озвався, ну сердито блимне очима, як блимав фарами, та ще з рота йому звук клаксона вирветься, та ще почується мелодія, наче з вихлопної труби, а так більше нічого. А так більше нічого, хоч ізбоку могло здаватись, що, слухаючи пащекувату жінку, Хома побіля неї не на двох ногах огинається, а прокочується чотирма колесами на гумовому ході.

І тут маємо зізнатись у найдавнішому, найхімернішому...

Тепер, коли Хома надумав випередити прогрес і став самодіяльним тракторозавром, здавалося, зоря його слави має зійти так високо, як ніколи не сходила. Щоправда, за простотою душевною він ніякої слави не бажав, але ж Мартоха... Але ж Мартоха, котра стільки звідала злигоднів, коли Хома обернувся на тракторозавра, аж поки магічний чар української пісні та ще її закохані поцілунки знову обернули його на чоловіка!..

Мартоха не могла втямити людської байдужості, наче грибок маслючок і не був тракторозавром, а вона — з його лихої волі дружиною тракторозавра. А тому кожному стрічному сокоріла:

— Як без діла сидіти, то можна одубіти, а мій Хома без діла не сидів, тому-то й не одубів. У тракторозаврах він поза хахольками-заулками не тинявся, а землю орав і землю засівав, буряки збирав і в бурти складав, картоплю копав і в ями клав, сінаж набирав і на ферму доставляв... Тракторозавр Хома ні дня ні ночі не відав, не вечеряв, ні снідав і не обідав, ще й від мене зазнав гіркої обиди!

Якось їй здибався голова колгоспу Дим у машині, запросив сідати, ось вона й сіла, зрадивши, бо хотілося швидше додому втрапити.

— Мартохо, — мовив голова колгоспу, — про яких тракторозаврів ти всім розказуєш, вуха протуркотіла?

— Та з Хомою ношуся, як дурень із писаною торбою, — похвалилась. — Чи ви й не примітили, що він ходив у тракторозаврах?

— У яких тракторозаврах? — розсміявся чудно, як отой, що його пізнають по реготу.

— Не примітили? Ну, його машина часу в колгоспі не знадобилась, еге?

— Техніки маємо доволі, поки що обійдемося без машини часу.

— То Хома що придумав? Тракторозавра такого, що ні трактор, ні людина... Брешу, бо до пояса людина, а вже від пояса трактор. Два тижні в колгоспі на різних роботах крутився, поки я його додому забрала.

Голова колгоспу Дим чудно так подивився на Мартоху, наче аж нині пошкодував, що колись у май оженився — й тепер мається.

— Ну, пособив Хома трохи, не все ж на корівнику білягною, подихав свіжим повітрям. Та яблунівські механізатори хіба по два тижні з трактора не злазять? Трапляється, місяцями трудяться, раз трудовий фронт вимагає. Ні жінок, ні дітей не бачать!.. Заскучала — й додому забрала?

— Та я його поцілунками до тьми вернула... Та ще пісня допомгла!

— Поцілунками всякого тракторозавра знімеш із машини, відірвеш від робочого місця.

— Михайле Григоровичу, та я ж не про тракториста, а про свого тракторозавра Хому!

— Не один чорт? — здивувався голова колгоспу, ведучи машину по розкислому баговинню дороги, що примарно блищала під промінням низького сонця. — В нашому колгоспі всі професії почесні.

— Та він — до пояса людина, а від пояса трактор, ось як!

— Не дорікай, Мартохо, за тимчасові труднощі. Еге ж, кожен механізатор іще так трудиться. Але скоро самі тільки машини в колгоспі робитимуть, от згадаєш моє слово. А Хомі спасибі, що поміг на тракторі, бо в нас із людьми завжди запарка... Ну, виходь, ось і твоя хата.

— Не повірив, бо не бачив своїми очима, — проказала, вийшовши з машини. — Звісно, осіння пора, в голови колгоспу стільки клопоту, що за кожною людиною не впильнуєш.

Переступивши хатній поріг, Мартоха завважила, що її грибок маслючок із довгожителем Гапличком сидять за столом і підвечірюють. І стоїть перед чоловіками пляшка міцної казьонки, а не від Вівді Оберемок напій із нафтопродуктів. А що раптовий гнів поймав запальну Мартоху, то схопила недопиту пляшку зі столу й розкричалась, як на пуп:

— Бач, як при звичаївся до цього оковитого нафтопродукту! Ну, поробив трохи тракторозавром, то хіба інші трактористи менше роблять? Роблять не менше, хоч вони люди до пояса й від пояса, а ти не перетрудився, бо нижче пояса був трактором, нижче пояса трактор за тебе трудився. Так що годі горювати й пити!

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ П'ЯТИЙ,

де автор марно намагається перерахувати всі спекуляції так званого вільного світу на чудотворних діяннях яблунівського колгоспника, а також побіжно згадано колишнього радника вашінгтонської адміністрації, котрий, наче вуж, присмоктався до всепланетарної слави грибка маслючка

Чи варто розповідати про те, що білий світ наче здурів, стежачи за тракторозавром Хомою? Авжеж, голова колгоспу «Барвінок» Михайло Григорович Дим помітив чи й не помітив

сміливий експеримент старшого куди пошлють. Як він сказав Мартосі? Сказав: «А Хомі спасибі, що поміг на тракторі, бо в нас із людьми завжди запарка». Голову колгоспу легко зрозуміти, бо в Яблунівці стільки всяких чудес творилось і твориться, що на кожне чудо й не навитріщаєшся, й не надивуєшся. Але білий світ — це вам не Михайло Григорович Дим, білому світу тільки дай, щоб позахоплюватися з грибка маслячка, примовляючи: «В Хоми життя не звелось на бугаї, себто не пішло по-дурному, він усьому людству довів, що без хвоста і редька не родиться».

Власник порнографічного журналу Боб Гуччоне залишився вірним собі, випустивши на екрани в рекордно короткі строки новий суперкінобойовик про тракторозавра Хому. Постановка фільму обійшлася в двадцять п'ять мільйонів доларів, тут знімалися кращі актори США, Західної Європи, Японії. Ще до того як фільм надійшов у прокат, виконавець головної ролі тракторозавра Хоми якийсь Джон Маккінлі став знаменитістю, його ім'я не сходило зі сторінок газет.

Не станемо переповідати епізодів цього шедевру масової культури, від якого божеволіли в захваті по обидва боки Атлантичного океану. Скажемо тільки, що фільм подивилось понад мільярд глядачів, він приніс Бобу Гуччоне нечувані прибутки, викликавши чорну заздрість у конкуруючих ділків кінобізнесу. Крім того, цей фільм спричинився до масового каліцтва серед західної молоді. Вбачаючи в тракторозаврі Хомі новітнього ідола, якому слід поклонятись, безвусі молодики, здурманілі від наркотиків, прагнули стати машинолюдами, причім за машинну частину своєї квазісубстанції вибирали моделі автомобілів найновіших марок. А що нікому з них не пощастило повністю зростися з автомобілем так, як грибку маслячку з трактором, то поліклініки й госпіталі переповнились травмованими безумцями, яким доводилось ампутувати обидві ноги, а автомайстерні — пошкодженими автомобілями, що потребували серйозного ремонту.

Хомопоклонники всіх мастей, вбачаючи в тракторозаврі Хомі великомученика, й далі творили його культ: різали, рубали, тесали, стругали, ліпили його погруддя з будь-якого матеріалу, котрий тільки надавався до цієї мети. Проте витвори своїх рук у Яблунівку не надсилали, як перше, бо знали про те велике побиття бовванів у колгоспі «Барвінок», коли з потрощених уламків звели не тільки корівник, а й інші господарські будівлі. Хомопоклонники знали, що й сам Хома брав участь у побитті бовванів, проте, звичайно, в цю акцію старшого куди пошлють не вірили. Не вірили, вважаючи, що не було й нема людини, яка ще за свого життя не хотіла б собі звести храм, де схилялися б перед її іменем. А коли вже й справді Хома побивав бовванів, міркували найцинічніші хомопоклонники, то лише з примусу правління колгоспу «Барвінок», остерігаючись відлучення від роботи, бо найстрашніша кара для старшого куди пошлють — не працювати на корівнику.

Й хомопоклонники, й магістри всяких окультних наук, і майстри оригінального жанру, навіть політики — фокусники й дипломати-жонглери на Заході не переставали гомоніти про феномен людського духу, явлений Хомою із Яблунівки. В моду ввійшли інтелектуальні балачки про біологічне поле грибка маслячка. Наче гриби після дощу, поз'являлись шарлатани, котрі стверджували, що вони бачать людину наскрізь. Ілюзіоністи всього світу з меншим чи більшим успіхом намагались повторити декотрі з чудес старшого куди пошлють, які він іще стихійно творив до періоду науково-технічної революції у Яблунівці. У дипломатів, що теж наслідували Хому, ввійшло в моду переведення стрілок на чужому годиннику. Тут вони досягли віртуозної майстерності, і, траплялось, де-небудь на велелюдному зібранні не знайдеш двох дипломатів, чиї б годинники показували однаковий час...

Уже мовилось про те, що на Україні появилася не один лже-Хома. Ці авантюристи своїми чи то аферами, чи то фокусами спричинились, на жаль, як до популяризації діянь

справжнього старшого куди пошлють, так і до компрометації його імені. Правду казав начальник районної міліції сам товарищ Венеційський, що жоден лже-Хома не уникне органів правопорядку, й жоден із них таки не уник. Проте руки навіть у самого товариша Венеційського вирости короткі, щоб дістати бодай одне-кого того лже-Хому, що гастролював за кордоном, ганьблячи ім'я яблунівського колгоспника.

У світі визиску й капіталу не кожен лже-Хома, звісно, відзначався благородством намірів. Не один товстосум, траплялось, розплачувався з найманою робочою силою начебто справжньою дзвінкою монетою, яка в кишені тієї найманої робочої сили несподівано оберталась на жменю гудзиків чи на інший дріб'язок. Пригадуєте, грибок маслючок, хизуючись перед головою колгоспу, порізав ножем собі руку, аж кров цебеніла, та вже за якусь хвилю не було ні крові, ні ран? Не один зарубіжний лже-Хома, десь у Мозамбіку чи в Сальвадорі, холодною зброєю калічив не собі, а мирному населенню руки й ноги, що рани так і не загоювались на тілі.

Ота шапка-невидимка, в якій Хома не ходив, і пізніше — уже в епоху науково-технічної революції — невидимство грибка маслючка стало притчею во язицех. Мовляв, не галопуюча інфляція, а Хома-невидимець винен у тому, що різко зменшується реальна заробітна платня трудящих, що зростають ціни на товари першої необхідності, що збільшуються асигнування на потреби військово-промислового комплексу, що підскочила злочинність... Рука Хоми! Невидима рука Хоми-невидимця! Якби ж видима, то можна б схопити, вдарити, але ж невидимої руки не схопиш, не вдариш, отож вона призведе й до подальшої інфляції, безробіття, росту цін. І, щоб відвернути штучно роздуту загрозу руки Хоми з Яблунівки, збільшували видатки на військові приготування, на модернізацію стратегічних крилатих ракет із ядерними боєголовками...

Здається, саме правителі расистського режиму ПАР, наслідуючи яблунівського старшого куди пошлють, першими в

світі стали носити свої власні голови під пахвами. Здавалося б, вільно можна носити чужу голову — ну хоча б негра, вбитого під час демонстрації в Соуето! — але пошесть наслідування й мавпування всесильна, ця пошесть вимагає, щоб носили тільки свою. Стали носити свої голови під пахвами і генерал Стреснер у Парагваї, і Дювальє на острові Гаїті, й генерали правлячої хунти в Уругваї.

А мільйонні армії безробітних на Заході? Гадаєте, буржуазна пропаганда, захищаючи його величність капітал, не посиалась на приклад із відлученням Хоми від ударної колгоспної праці? Мовляв, безробітний у буржуазному суспільстві й відлучений від роботи в «Барвінку» — ягоди одного поля, а колгоспна ягода навіть гіркіша. Авжеж, Хома з Мартохою сказали б на таке: «Пес бреше, бо співати не вміє, пес як не збреше, то йому нудно».

Великий вереск зчинився навколо машини часу, сконструйованої старшим куди пошлють мало не з металобрухту. Пригадуєте, за порадою голови колгоспу грибок маслючок, рішуче крутнувши вліво перламутровий важіль, відправив свою першу експериментальну модель у далеке минуле, щоб вона звідти не поверталась і не зривала трудової дисципліни в колгоспі? Так от, усяке казна-що верзли про машину часу. Начебто опинилась вона не в далекому минулому, а в часі теперішньому, хоча й далеко від України. Якийсь мандрівник бачив машину часу в африканських горах Високого Атласу, там довкола неї вовтузились кагалою берберські мавпи, невміло туди-сюди смикали за перламутрову ручку, сподіваючись, очевидно, на подорож у часі — ще в ту епоху, коли на землі панував ранній палеоліт, коли Земля знала тільки мавп'яче царство, коли до сучасної людини було ой як далеко, бо мавпа ще тільки мріяла обернутись на людину, складний і довгий шлях її еволюції ще тільки починався!

А на ту машину часу точили зуби любителі всяких прожектів та авантюр. Активізувалась група неофашистів у Бонні, шкодуючи, що витвір грибка маслючка досі не

потрапив до їхніх рук, а якби потрапив, то чом би не спробувати повернути назад колесо історії? Еге ж, чом би не сісти в машину часу й не гайнути під Сталінград, бо колесо новітньої історії поверталось саме під час другої світової війни... Авантюристи іншого толку мріяли повернути зовсім інше колесо історії — під Ватерлоо. Знаходились такі, що з допомогою машини часу збирались повертати колесо історії під Бородіном чи на полі Куликовому!.. Дехто мав наміри скромніші, скажімо, хотів зустрітися з царицею Нефертіті, не відаючи до пуття, чим така зустріч може йому загрожувати...

Всіх тих курйозних бажань не перелічити. Деякі соціальні утопісти наївно шкодували, що перша модель машини часу, сконструйована старшим куди пошлють, украй недосконала, що на ній можна подорожувати тільки в минуле. А їм, звичайно, прагнулось у майбутнє, кортіло бодай одним оком зазирнути на кілька десятків років уперед, у третє тисячоліття нашої ери. Й чи на отій машині часу не можна — одне за одним — переїхати в майбутнє відразу всьому людству, так щоб оте славне майбутнє стало реальним, об'єктивним сьогоденням? Мовляв, щоб прийти на все готове, без затрати фізичних і розумових сил одержати завтрашні блага, завтрашні здобутки техніки, науки, мистецтва, демократії. Що можна сказати на такі бажання? Тільки те, що утопісти завжди залишаються утопістами — хай то буде епоха Оуена чи Фур'є, хай то буде епоха старшого куди пошлють Хоми Хомовича.

В американському журналі «Ньюсуїк» появилася стаття колишнього радника вашінгтонської адміністрації, з яким старший куди пошлють зустрічався під час своєї поїздки за океан. Зазнавши поразки на виборах, він несподівано розжився на сенсаційне хобі. Радник не став писати мемуари про безглузду внутрішню й зовнішню політику свого уряду, бо навряд чи така писанина знайшла б попит, а захопився колекціонуванням усіляких придибенцій і чудес Хоми Хомовича Прищепи з колгоспу «Барвінок». У статті, вміщеній

у журналі, колишній радник скрупульозно перерахував усі факти, що свідчили про унікальність біологічного поля яблунівського колгоспника. Чомусь особливо наголошувалось на тому, що голова сільради Перекучеренко фактично покривав і заохочував стихійну діяльність чудотворця, бо лікувався в нього від заїкуватості. Також акцентувалося здитиніння Хоми й Мартохи, коли вони випадково буцнулися лобами в темних сінях. Саме тоді старший куди пошлють уперше мовив про парад планет.

Парад планет!

Колишній радник вашінгтонської адміністрації нагадував, що грибок маслячок ніколи не кидав слів на вітер, що слова в нього ніколи не розходилися з ділом. Тому всі його великі й малі дива та чудеса слід розглядати лише в плані підготовки до коронної цілі, яку він поставив у житті, а саме — організація й проведення параду планет.

Отож, резюмував колишній радник вашінгтонської адміністрації, парад планет, обіцяний старшим куди пошлють, — не вигадка, не міф і не сон рябої кобили, як не є вигадкою, міфом чи сном рябої кобили всі попередні фантастичні діяння чудотворця Хоми. Парад планет може спричинитись до непередбачених катаклізмів у вільному світі, взагалі здатен поставити під сумнів існування вільного світу з усіма його суспільними цінностями. Зловісна, мов невідворотний фатум, рука Хоми! Дбаючи про виживання, вільний світ повинен мати за священний обов'язок непримиренну боротьбу з рукою Хоми, повинен так дестабілізувати становище, щоб парад планет, обіцяний старшим куди пошлють, не відбувся ніколи. Очевидно, найдужче можуть зарадити нові зразки тактичного й стратегічного озброєння, нові бойові ракети, нові бомбардувальники, нові авіаносці, нові підводні човни, нова бактеріологічна й хімічна зброя. Колишній радник вашінгтонської адміністрації закликав озброюватись і озброюватись, щоб гідно боротися з рукою Хоми, щоб відвернути грізний парад планет, який для вільного світу

страшніший за інфляцію, безробіття, голод, наркоманію, розпусту й злочинність.

Авжеж, парад планет має увінчувати чудотворство Хоми, проте парад планет не є конечною мрією старшого куди пошлють, а тільки засобом... А тільки засобом домогтися безсмертя, яке судилось лише богорівним! Бо тільки богорівним до снаги таке грандіозне космічне явище, як задуманий на ближчий час грибком маслячком парад планет!

Коли в Хоми завелись по світах хомопоклонники, що поклоняються його імені, що тешуть, рубають, ліплять, виплавляють схожих на нього бовванів, бо коли вже Хома колись у сільському Будинку культури прочитав атеїстичну лекцію, де, ведучи з яблунівськими колгоспниками мову про древню єгипетську релігію, руками й ногами відхрещувався від усяких богів, то неспроста в цьому житті й боввани, й оте затяте відхрещування. Авжеж, мусив лицемірити й лицемірив перед правлінням колгоспу «Барвінок», щоб йому передчасно не скрутили рогів, а сам плекав і плекає мрію про обожнювання свого імені, про безсмертя. Насправді він у гордині своїй замірився так високо, як не замірявся ні Тамерлан, ні Чінгісхан, ні Александр Македонський, ні Наполеон. Старший куди пошлють, організовуючи парад планет і в близькому майбутньому бачачи себе богорівним, замислив підкорити весь світ, причому не тільки в часі теперішньому, як то прагнули видатні полководці й воєначальники, а й у часі майбутньому, як то вдавалось лише основоположникам великих релігій — православ'я, католицизму, ісламу.

Отже, старший куди пошлють Хома Хомович Прищепа з яблунівського колгоспу «Барвінок» із його невсипущою роботою на корівнику, з його невичерпною афористичною мудрістю, зітканою з прислів'їв, приказок, нісенітниць і каламбурів, із його незчисленними дивами й чудесами — це не що інше, як нова світова релігія, що завтра посперечається з православ'ям, католицизмом, ісламом.

І вже всоте чи вдвохсоте колишній радник вашінгтонської адміністрації закликав озброюватись і переозброюватись, щоб не спасувати перед могутньою рукою чудотворця Хоми.

Звісно, у кого совісті нема — нема й сорому. Колишньому радникові страх як заздрісно, що його народ американський не переобрав на новий строк, а Хома Хомович як був у високому званні старшого куди пошлють, так і зостався. Отож від заздрощів і почав наклепи зводити на грибка маслючка, отож і заходився роздебендю-вати про страшну руку чудотворця Хоми, щоб та істерія допомогла вибити асигнування на потреби Пентагону.

Якби журнал «Ньюсуїк» із тією мілітаристською зловорожою маячнею потрапив до Хоми з Мартохою, то вони, почитавши статтю, в один голос мовили б так:

— У них там брехня на столі, а правда під порогом, але ж у Яблунівці правда та кривда — як вогонь та вода, ми тут добре робимо — добро й буде, а доброму скрізь і завжди добре!

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ШОСТИЙ,

*де йдеться про покайний лист академіка Йони Ісайовича
Корогли*

Слушно споконвічна яблунівська мудрість стверджує, що хто спішить, той людей смішить, а хто тихо ходить, той на ум наводить. Золотоокий академік Йона Ісайович Корогли спершу й справді спішив, тому-то Хому не тільки гнівив, а й смішив, а недавно тихо пішов — і на великий ум найшов!..

По осені гоїїй настала гожа зима, війнуло сніжком, задзвеніло музикою морозу. Полетіли птахи до вирію, а разом із ними наче повідлітали мрії, почуття людські, щоб напровесні повернутись разом із птахами. Яблунівка, вчасно

впоравшись із польовими роботами, грала весіллями, так що голові сілради Перекучеренку Василю Гна-товичу клопотів не бракувало. Листоноші Федору Горбатюку взимку теж добавилось мороки, бо хлопці, місяців зо два тому призвані до армії, скучаючи за селом, густо писали розчулені листи матерям і нареченим..

Якось Хома — у засніженому кожусі, у скрипучих битих валянках, почервонілий із холоду — весело ввалився до хати, принісши хмару білого морозу.

— Мартохо! — крикнув ще з порога радісно, мовби жарптицю зловив. — Маємо листа від академіка Йони Ісайовича Корогли!

Мартосі від здивування й шитво з рук випало, стала біліша за сніг, бо від того академіка вічно сподівайся якоїсь халепи.

Може, Йона мав послати, за звичаєм, свого листа на правління колгоспу, та переплутав?..

— Йона має таку пам'ять, що не переплутає! — гримів срібною сурмою дзвінкого голосу старший куди пошлють, дістаючи з великого конверта цупкі аркуші паперу й читаючи урочисто: — «Дорогий і шановний Хомо Хомовичу, добрий день!»

— Дорогий і шановний Хомо Хомовичу... — злякано повторила Мартоха, яка вже того академіка боялась, наче скаженого пса. — Звертається, наче не перед добром...

Того зимового вечора вони читали й перечитували листа від золотоокого Корогли, якого Хома з Мартохою між собою називали просто Йоною. У перших рядках свого послання передавши щире вітання від колег по шефству маститих Мастодонтова-Рапальського й Козака-Мамариги, знаменитий тюрколог в улесливій манері сповіщав грибка маслючка, що вже, либонь, так і не приїде в Яблунівку, аби лікувати синдром Хойзінгера. Справа в тому, що пам'ятного літнього вечора Йону Ісайовича до глибини душі потрясло, як просто й ефектно в дерезі за курником старший куди пошлють із

допомогою звичайної циганської голки полікував чималий гурт академіків. Славно прислужившись народною рефлексотерапією, старший куди пошлють мимохить прищепив йому, Йоні Ісайовичу Корогли, дерзновенну думку, що він може позбутися свого триклятого синдрому Хойзінгера.

А що їхати в Яблунівку до грибка маслячка не дозволяла гіпертрофована гординя, то він сам вдався до вивчення голкотерапії, домігшись тут значних успіхів. І якщо Хома лікував і лікує академічну чи колгоспну публіку лише циганською голкою, то Йона Ісайович пішов далі, розширивши свій інструментарій. Наприклад, лікуючи радикуліт, вельми поширений у вченому світі, він нагрітим металевим стрижнем припалює колегам частину вуха. Також вельми поширений у вченому світі головний біль, то Йона Ісайович, наслідуючи деякі дикі бразільські племена, крихітними стрілами коле колегам п'яти — хай то під час міжнародного симпозіуму чи на захисті докторської дисертації. Беручи приклад із ескімосів, Йона Ісайович успішно практикує навіть із загостреними камінчиками, колючи тими камінчиками і вуха, і п'яти, й інші частини тіла, де є так звані активні точки. Гай-гай, він став неабияким магом акупунктури, себто голковколювання, він знає близько семисот точок на людському організмі, досконало вивчив усі канали, якими ці точки зв'язуються, він утямив механізм дії точок стабілізуючих, тонізуючих, заспокійливих, точок-глашатаїв. Тепер Йона Ісайович освоює електропунктуру, себто лікування з допомогою електричного струму. А ще використає кібернетику. Підпряже лазерний промінь!

Синдрому Хойзінгера наче й не було в мене, коли я захопився самолікуванням із допомогою голковколювання, хвалився Йона Ісайович Корогли. Пропало бажання їсти землю, що переслідувало з дитинства, не відчуваю циркулярної депресії, забув про напади психопатії, нема шизофренії. І все дякуючи вам, Хомо Хомовичу, великий

голкутерапевте з Яблунівки, дякуючи акупунктурі, перехопленій у вас.

Далі під великим секретом золотоокий академік Йона Ісайович Корогли зізнавався, що, навчаючись сміливого мислення в грибка маслючка в ім'я зрослих запитів науково-технічної революції, мріє про широке застосування голковколювання в сільському господарстві. Так, так, палко доводив видатний тюрколог нашої сучасності, і акупунктура, й електропунктура, й психотерапія, й навіювання в тваринництві можуть дати великий народногосподарський ефект. Сміливо експериментуючи в приміському радгоспі, він у групи корів, що давали низькі надої, познаходив активні точки, тривалий час голковколював їх — і тепер ця група корів дає найбільші надої молока в усьому радгоспі!

Позбувшись синдрому Хойзінгера, золотоокий академік Йона Ісайович Корогли обіцяв повністю віддатись лише тюркології та голкотерапії, за якою він бачив велике майбутнє, обіцяв не затівати ніяких чвар і в листах до правління колгоспу «Барвінок» не те що не сумніватись у конгеніальності старшого куди пошлють, а, навпаки, невсипущо доводити його винятковість.

В кінці листа Йона Ісайович Корогли писав про газель із паризького рукопису Дивана, що належить незрівнянному Бабуру, захоплюючись останнім бейтом: «хоч би й як було тяжко, не кажи людям про свій біль, бо твій плач, о Бабур, для людей — сміх». Він визнавав, що хоча Хома й не займався все життя тюркологією, проте отоді на корівнику таки кваліфіковано проаналізував цю перлину арабської поезії, бо, видать, із молоком матері увібрав тонке розуміння поетичного метра муджтасс-і мусам ман-і махбун-і махзуф-і макту, а також виняткове розуміння бінарної символічної класифікації в древніх пам'ятках рунічної писемності й дуалістичної міфології.

— Йона став із тобою, як риба з водою: він на лід, а ти під спід, — мовила вражена Мартоха, коли дочитали листа. —

Дивись, Хомо, якої заспіває той Йона, коли прочує про парад планет. Щоб лиха не знати, треба до того парад планет рано вставати.

— Авжеж, Мартохо, до парад планет треба вставати на порі, як ще не ходять кури на дворі.

Отак вони тишком-нишком гомоніли про майбутній парад планет, бо звикли в усьому радитись, бо жили душа в душу, бо жінка чоловікові ніколи поганого не порадить!

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ СЬОМИЙ,

*у якому розказано про те, як Мартоха з Хомою сумлінно
готувались до парад планет*

Отже, Хома радився з Мартохою про майбутній парад планет, бо вже мали квапитись, бо не тим час дорогий, що довгий, а тим, що короткий, а діло ждати не любить. Та й у цьому ділі не можна не порадитись, бо з парадом планет краще сім разів одміряти й лише раз відрізати, бо парад планет — це вам не скребковий транспортер на корівнику чи макробіотичний дзен, це вам не машина часу чи історія з тракторозавром, бо парад планет — це й справді вінець титанічних зусиль старшого куди пошлють в ім'я науково-технічної революції, космічний гімн творчому генію Хоми Хомовича з яблунівського колгоспу «Барвінок»!

Гаразд поміркувавши, Хома з Мартохою спочатку замислили провести затемнення Сонця. Авжеж, хай Місяць заступить Сонце посеред білого дня. Довгими зимовими вечорами, коли надворі завивав вітер, б'ючи сніговою крупю в шибки, вони вдвох знай гомоніли про сонячні плями та хромосферу, про фотосферну грануляцію та сонячну корону в максимумі і в мінімумі сонячних плям. Із їхніх язиків так і злітали протуберанці спокійні й активні, іонізація верхніх

шарів земної атмосфери, небесний екватор і точка весняного рівнодення, екваторіальні координати Сонця й нахил земної осі. Перебиваючи одне одного, гомоніли про Місяць у фазі першої чверті й про різкі тіні на місячній поверхні, про місячну орбіту й місячну дорогу, про геоцентричну й геліоцентричну швидкість Місяця, про зміну місячних фаз і місячні кратери. Опівночі, попивши холодного узвару, щоб трохи остудити розпашілі від балачок язика, вони від руки креслили докладні схеми повного сонячного затемнення, малювали фази сонячного затемнення в Яблунівці в різні моменти московського часу, а також схеми для Тихого океану, для Південної і Центральної Америки, для Філіппінських островів, для міста Жданова і міста Єйська.

Міркуючи над рухом Місяця й над рухом Землі, що відбуваються в одному напрямку, Хома підраховував швидкість пересування місячної тіні по земній поверхні і — завжди педантично точний біля скребкового транспортера на корівнику! — щось там наплутав із геоцентричною швидкістю Місяця і лінійною швидкістю точок земної поверхні в напрямку руху місячної тіні. Завжди метка на око Мартоха, без якої Хома був завжди як без рук, дала опівночі своєму чоловікові таких чортів, що побудила всіх собак на кутку.

— З тобою наведеш на Сонце місячну тінь, еге ж! Коли вже стали робити, то байдики не можна бити. Дивись, не наплутай із періодом зміни місячних фаз, бо люди скажуть, що ми з тобою працюємо гірше теляти. Та щоб із кільцевидною фазою сонячного затемнення впорався в розрахунках, запланував як слід, щоб не сказали, що з тебе коваль холодний!

Так шпетила Мартоха свого старшого куди пошлють, який трохи наплутав із плануванням сонячного затемнення, але то трапилась чи не єдина помилка, далі вони вже трудилися рука в руку й душа в душу. Мали передбачити тьму-тьмущу всяких подробиць, яких за них ніхто б інший не зумів передбачити. Наприклад, умовились, що повне сонячне

затемнення спостерігатиметься на території нашої держави від Чорного моря до Курильських островів. Тінь Місяця має торкнутися землі о 5-й годині 17-й хвилині 7-й секунді за московським часом у точці зі східною довготою $39^{\circ} 46'$ і північною широтою $42^{\circ} 02'$, це неподалік від міста Сухумі. Швидкість місячної тіні в Грузії має відповідати бурхливому темпераменту її експансивних жителів — два кілометри на секунду!

Хома з Мартохою від того лиха не мали, що свій розум мали, отож, у центрі всесвіту сидючи, себто в своїй хаті у Яблунівці, передбачали, як і де посуватиметься тінь Місяця в день задуманого ними сонячного затемнення. У смузі повної фази опиняться абхазькі міста Галі, Зугдіді, Очамчира, Ткварчелі... Долина річки Інгури, Головний Кавказький хребет, далі місячна тінь перетне Целенджиху, Цицхварі, Порі, Местію. Її не зупинять високі піднебесні вершини Лайла, Ушба, Дим-Тау!.. Кабардино-Балкарія, Чечено-Інгушетія, ріка Терек, Ставропольщина, Дагестан, Каспійське море!..

Здається, ще ніколи Хома з Мартохою не почувались на такій силі, як тоді, коли планували сонячне затемнення, намагаючись передбачити кожну подробицю. Натхненними ясновидючими очима вони, либонь, уже бачили, як місячна тінь посувається далі й далі, долаючи піски Каракумів, долину ріки Емби, Каратон, Кульсари, Кулакші, Тобуксен, Копбулак, гори Чушкакуль і Мугоджари... Далі, далі! Над рікою Об місячна тінь пробігатиме вже півтора кілометра на секунду, матиме форму еліпса... Вперед, вперед! Салаїрський гірський кряж, Кузнецький Алатау, ріки Середня Терсь і Нижня Терсь, Білий Іюс, озеро Шира, Солгонський кряж... Далі, далі! Над Амуром місячна тінь уже котитиметься повільніше, зі швидкістю сімсот двадцять метрів на секунду. Місто Тинда, хребет Джасли, гора Город-Макіт, Татарська протока, острів Сахалін, Охотське море, Курильська гряда — й тоді місячна тінь має покинути територію нашої держави.

За все своє життя Хома з Мартохою ще не мислили такими масштабами!

— Як ми ловко впоралися з отим сонячним затемненням!
— хвалилась Мартоха, бо яка жінка на її місці не хвалилася б.
— Ми з тобою по два рази дражнити собак не станемо.

Упоравшись із плануванням сонячного затемнення, що мало відбутись наступного року, Хома з Мархотою відчули неабияку снагу до успішного проведення параду планет. А щоб ви не подумали, що в цей час голови їм боліли тільки парадом планет, то скажемо, що взимку для обох роботи вистачало в колгоспі, їй і віддавались до останку, а вже вечорами й ночами гомоніли та гомоніли про речі не менш важливі, наприклад, про перемінні зірки. Авжеж, про їхні радіуси, спектральну класифікацію, про зміну періодів затінених перемінних зірок, про карликові цефеїди, про явища при спаласі нової зірки, про рентгенівські пульсари в подвійних зоряних системах та деякі пульсаційні теорії, якими тепер цікавляться колгоспники в Яблунівці, Сухолужжі, Чудвах, Кривошихах, Великому Вербному...

Та хоч би й чим вони клопотались, усе ж їхні думки повертались до найголовнішого — до параду планет, який слід провести довкола Сонця в небі, себто довкола отого знаменитого дуба-вертолуба, на якому сидить птиця-вертолиця: ніхто її не дістане — ні цар, ні цариця, ні красна дівиця, ні попи, ні дяки, ні ми, дураки.

— Хоч би дві чи три планети, — гомоніла запечалена Мартоха, — а то стільки!

— Може, скажеш, не виводити Венеру на парад, бо вона жінка? — гнівався Хома, й очі його блищали, мов кипляча смола.

— А без Марса не можна? Хай без тої страшної планети, що війну віщує.

— Ну, Мартохо, поміркуй. Парад планет, так? А як можна провести парад планет, коли там не буде Венери чи Марса? Чи твій Хома коли халтурив? А що люди казатимуть?..

— Суща правда, Хомо. Твоя любов до всякого діла — сліпа, значить, і з парадом планет не станеш халтурити. Але ж який непосильний труд завдали собі на плечі! Берем до параду Меркурія, Венеру, — загинала Мартоха пальці на лівій руці. — Землю...

— Марс! — владно підказав грибок маслючок, бо рідна жінка затнулась.

— Марс, Юпітер, Сатурн, — загинала Мартоха пальці вже на правій руці.

— Уран! — твердо мовив старший куди пошлють, наче запідозрив Мартоху, що пропустить.

— Хомонько, та чи я проти Урана щось маю? Уран то й Уран, раз ти на всяких колгоспних роботах звик, щоб усе було честь по честі... А ще Нептун і Плутон, так? Чи, може, яку планету пропустила ненавмисне, ти підкажи, Хомонько.

— Та всі дев'ять на місці.

— То й слава Богу, раз усі дев'ять на місці, раз усі дев'ять ми з тобою допускаємо до параду. Бо, звісно, який то парад планет, коли якомусь Плутону не так лінь, як не хочеться на парад, а того Сатурна як на парад гнать, то в нього й п'яти болять, а той Меркурій таке ледащо, не хоче на парад ходити нізащо.

Вриваючи час від сну й п'ючи для бадьорості гарячий грушевий узвар, у темні зимові ночі Хома з Мартохою клопотались кожною дрібницею, яку слід передбачити. Визначили насамперед точний час — весну наступного року. А також точний порядок, за яким супутники небесного світила вилаштуються один за одним, бо тут не можна, щоб від Плутона, скажімо, було користі лише два шага, та й ті щербаті. А ще не забули за силу тяжіння планет, щоб не була їхня сила воляча, а ум курячий чи, скажімо, раз Юпітер дужчий, то він уже й луччий. А ще двома хазяйновитими головами Хома з Мартохою не могли не міркувати про сонячний вітер, себто корпускулярне випромінювання Сонця,

бо для всієї велетенської небесної механіки корпускулярне випромінювання завжди ой як багато важить!

Либонь, тільки в яблунівському колгоспі «Барвінок» так ґрунтовно могли попідкуватись про майбутню передислокацію планет, щоб їхнє протистояння на небосхилі відбулось так, як і має відбуватись протистояння планет. Цим самим, звісно, ми не хочемо кинути тінь на Кривошії, Чудви, Сухолужжя чи Велике Вербче. Авжеж, будь-яке українське село успішно впоралося б із такою роботою, бо коли в нас беруться до чогось, то доводять до пуття. Хоча, цілком можливо, комусь іншому й забракло б у цьому ділі такого артистизму, якого не забракло Хомі та його рідній жінці Мартосі.

Проте ми погрішили б проти істини, якби стверджували, що вони лише вдвох бились над цією космічною проблемою. Гуртом, як то мовиться, і батька легко бити, а що вже тоді казати про такий важливий захід, як парад планет!

Директор школи Діодор Дормидонтович Кастильський, здибавшись із Хомою на вулиці, настійливо радив не забувати під час параду планет про кільця Юпітера, щоб там усе гаразд було з вибухами, з виверженнями, з кометами, метеоритними масами й хмарами.

Ще не встиг розпрощатися з Кастильським, як тут із костуром наближається довгожитель Гапличок і, гадаєте, про Боже й святе з грибком маслючком затіває балачку? Затіває балачку про короткоперіодичні комети Юпітера, Сатурна, Урана й Нептуна, бо, видать, комети цікавлять і непокоять довгожителя Гапличка більше, ніж Боже й святе на схилі віку.

Ще не розкланявся з довгожителем Гапличком, як тут назустріч іде листоноша Федір Горбатюк із важкою поштарською сумкою і, звісно, гомонить зі старшим куди пошлють не про статистичне зведення в останньому номері районної газети, а про газову атмосферу Титана, себто супутника Сатурна.

А яблунівське жіноцтво, якому до всього є діло, якому тільки дай язика почесати? Ото здиває Мартоху коло криниці самогонниці Вівдя Обережок — і знай гомонить про те, що ой як їй приспічило поїхати в Пулково та побувати в обсерваторії, щоб обдивитись небо в найпотужніші телескопи. А колишня пройдисвітка й спекулянтка Одарка Дармограїха, що тепер вибилась у знатні й передові, десь біля автобусної зупинки просить Мартоху крутити з тим парадом планет, та не перекручувати, бо, гляди, ще Дніпро пересохне біля Києва так, що вбрід перебрешеш легендарну ріку... Їй доярка Христя Борозенна також застерігала Мартоху, бо, мовляв, хай собі вдвох із Хомою проводять парад планет, раз замислили, парад завжди парад, але ж хай усе буде по-людськи і з толком, хай жито й пшениця родять під час параду, хай бджоли мають взяток меду, а в Яблунівці цвітуть і плодоносять яблуні, бо яка ж то благословенна Яблунівка, якщо в ній захирлявіло й змертвіло її коронне дерево!

Поспитаєте, як до космічної затії старшого куди пошлють ставилося сільське начальство? Ще навесні голова колгоспу «Барвінок» Михайло Григорович Дим обіцяв йому всебічну підтримку, розуміючи, що хочеш чи не хочеш, а від протистояння сонячних супутників не відкрутишся. Авжеж, всебічної підтримки за всякими клопотами надати не міг, але що не заважав, то не заважав, і на тому спасибі. Так само голова яблунівської сільради Василь Гнатович Перекучеренко не встрявав у організацію параду планет, бо, скажіть, де й коли яка сільрада брала на себе таку відповідальність? Раз там Хома з Мартохою морочаться, то хай морочаться, людина без клопоту ніколи не може, а в сільради й так не до всього руки доходять, то хай там славна яблунівська сімейка поорудує з Меркурієм, Венерою та Марсом...

І так само — начальник районної міліції сам товариш Венеційський. Звісно, доходило до міліції, що Хома Хомович затіяв парад планет, уже поволеньки міняє їхнє розташування на небосхилі, за якихось років півтора таки вишикує їх на

одній лінії, стоятимуть і справді, мов на параді. А хіба не можна? Не було й нема такого циркуляра, щоб заборонити колгоспникам організовувати парад планет. Права людини є права людини, вони гарантуються конституцією, а в конституції й слова немає про парад планет. Отож хай передислоковує планети, хай проводить їхнє протистояння, хай і в цьому ділі пріоритет закріпиться за старшим куди пошлють із Яблунівки, раз він такий любитель пріоритетів!

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМИЙ,

*де зафіксовано могутні природні катаклізми, пов'язані з
майбутнім парадом планет*

Ще де той день, та година й та хвилина, коли Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун і Плутон витягнуться струною перед Сонцем, звершуючи помпезний парад планет, затіяний старшим куди пошлють Хоною Хомовичем Прищепою та його рідною жінкою Мартохою, а прикмети майбутнього космічного протистояння великих і малих сонячних супутників із кожним днем виявлялись усе помітніше. Вони свідчили про те, що передислокація небесних тіл уже почалась, успішно триває і, звісно, відбудеться, засвідчивши безмежний творчий геній і необмежені фізичні можливості яблунівського колгоспника.

Про всі симптоми, що свідчили про наближення парад планет, розказати немає змоги, бо як вогню вогнем не погасиш, так не обіймеш те, що не обіймається...

В Індійському океані на острові Реюньйон озвався вулкан Фурнез, розпечена лава потекла по крутих схилах... У південній частині Тихого океану в районі острова Санта-Крус відбувся сильний землетрус на вісім балів за шкалою Ріхтера... Ураганні вітри з швидкістю до ста кілометрів на

годину впали на Лівійське узбережжя Середземного моря, принісши сніг і град, зруйнувавши мости й автостради, пошкодивши лінії електропередач, а в порту Тріполі викинувши на берег грецьке судно... Ураганні вітри в бразільських штатах Мінас-Жерайс і Еспіріту-Санту спричинились до руйнацій людських жител та інших стихійних лих... На мілинах острова Фліндерс, розташованого між Австралією й Тасманією, загинуло понад сто китів, дружно викинувшись на берег... Сильна лісова пожежа спалахнула в американському штаті Нью-Мексіко, неподалік від міста Мора, знищивши кілька сотень акрів лісового масиву... Небаченої сили злива впала на Лібревіль, столицю Габонської Республіки, вода залила будинки, по вулицях можна було пересуватись тільки на пірогах... У Тунісі вперше за двадцять останніх років випав сніг... У Швейцарії випало стільки снігу, що замети покрили землю заввишки на два метри, з гір посунули грізні лавини, блокуючи транспортні магістралі, зокрема припинився автомобільний і залізничний рух через знаменитий перевал Сен-Готард... Пожежа спалахнула на нафтопереробному заводі, що належить англійській компанії «Брітіш петролеум» у Південному Уельсі... Зазнав аварії й розбився в густому тумані неподалік від американського міста Спокан, штат Вашингтон, літак «Бічкрафт-99»... Тропічні зливи призвели до небаченої повені в південних районах Філіппін...

Виконуючи волю старшого куди пошлють Хоми Хомовича Прищепи з колгоспу «Барвінок», передислоковувались у небесах планети, і їхня передислокація призводила до нечуваного раніше розгулу земної стихії.

Щодня газети всього світу знай тільки й писали про численні погодні катаклізми та кліматичні курйози, за якими бачили руку всемогутнього грибка маслячка. У повідомленні, яке надрукувала, звичайно, не тільки районна газета, котру з великим інтересом читають у Яблунівці, йшлося про те, що неймовірно цікаве астрономічне явище — протозірку, себто

майбутню зорю в процесі її формування, виявила група австралійських учених. Учені вже давно висловлювали думку, що існування протозірок цілком можливе, однак зафіксувати їх раніше ніяк не вдавалось. Нове небесне тіло, незважаючи на хмари пилу й газу, в кілька тисяч разів яскравіше від Сонця. Воно міститься за межами Молочного Шляху, однак, за сприйняттям астрономів, є близьким сусідом нашої галактики, тому що перебуває всього за сто п'ятдесят тисяч світлових років від неї.

Напевне, ви вже здогадуєтесь, як учені пояснювали природу несподіваної появи гігантської протозірки. Еге ж, вони стверджували, що тут не обійшлося без могутнього генія старшого куди пошлють. Затіявши парад планет, він замислив продемонструвати свій невичерпний творчий потенціал і небачену силу, тому-то й заходився формувати оту протозірку. А щоб не чути ніяких нарікань від голови колгоспу Дима, голови сільради Перекучеренка й начальника районної міліції самого товариша Венеційського, грибок маслячок замислив формувати майбутню зірку якомога далі від Яблунівки, отож і подався за межі галактики, отож і чкурнув за сто п'ятдесят тисяч світлових років від нашої системи.

От хоч і розумний цей чудотворець Хома, а все ж таки й наївний, як дитина. Бо де ж це видано, щоб він сховався з тією протозіркою якщо не в галактиці, то в метagalacticі? Та не сховатись йому ні в часі, ні в просторі, бо скрізь упізнають руку старшого куди пошлють, бо немає такої руки ні в кого!

Дехто з учених слушно міркував, що цією протозіркою вірний лицар науково-технічної революції Хома не просто демонструє творчий геній чи необмежену силу. Що, мовляв, ця протозірка йому знадобиться для успішного парад планет, якого хоч і не довго ждати, а все-таки слід почекати. Проте ніхто не сумнівався, що парад планет не за горами, що коли вже яблунівський колгоспник узявся до діла, то робитиме його сміло.

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ДЕВ'ЯТИЙ,

у якому співається панегірик феномену старшого куди пошлють із колгоспу «Барвінок» Хомі Хомовичу

О Хомо всемогутній, о старший куди пошлють із яблунівського колгоспу «Барвінок», незрівнянний грибок маслячок, рівного якому немає поміж численних грибів рідної України!

О вірний лицарю науково-технічної революції, лицарю без докорів сумління і совісті, бо полюбив ти науково-технічну революцію не менше, ніж рідну жінку Мартоху, а може, ще більше й палкіше!

О великий богоборцю, що вірою й правдою утверджував і таки утвердив свій всеосяжний людський геній, досі ніде не бачений, а тільки вперше побачений в благословенній Яблунівці!

Все до снаги тобі, Хомо Хомовичу. Чи хтось до тебе, чи хтось при тобі трошив бовванів, створених за образом і подобою його? А ти власноручно розбивав голови бовванам, присланим до Яблунівки хомопоклонниками з усіх кінців світу, а ті друзки-уламки пішли на будівництво корівника та інших приміщень колгоспного тваринницького комплексу. Чи ще хтось інший спромігся б повести таку войовничу атеїстичну пропаганду? А Хома Хомович спромігся, таки повів серед односельців безкомпромісну атеїстичну пропаганду, виступив перед трудящими з лекцією про древні релігії, домігся, що поміж колгоспників ніхто не схилявся перед ним, як перед божеством. Зате низько схилялись перед ним як перед старшим куди пошлють, бо на землі не може бути вищого й почеснішого звання для людини.

Володіючи унікальним біологічним полем, він побачив золотавий німб не тільки над головою рідної жінки Мартохи

та інших славних і менш славних яблунівців, а й срібне свічення над верхами дерев. Грибок маслячок побачив наскрізь не тільки зоотехніка Трохима Невечерю, не тільки зазирнув на полички в голову до директора школи Діодора Дормидонтовича Кастальського, а й побачив наскрізь самохідний комбайн і цистерну, з якої у полях розкидають органічні добрива. А хто зумів би поговорити з німицею й чистотілом, хто своїм музичним слухом вловив би у вербах над ставом живий голос видатного співака Федора Шаляпіна, хто б іще косив у лузі з косарями не траву, а оперу Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм»?

Не станемо тут розкривати секретів усіх його чудотворень, бо розкритий секрет — уже не секрет, бо навіть знаменитий ілюзіоніст-ексцентрик Гаррі Гудіні забрав із собою в могилу таємниці своїх секретів, що так вражали уяву його сучасників на початку нашого століття.

На скрижалях навітньої історії благославної Яблунівки золотими літерами завжди горітимуть легенди та міфи про старшого куди пошлють, який воскресив із мертвих довгожителя Гапличка чи силою неповторного українського слова навернув до ударної колгоспної праці колишню пройдисвітку й спекулянтку Одарку Дармограїху. Гідне місце на скрижалях історії посяде притчова пригода грибка маслячка, котрий ходив по селу з власною головою під пахвою, вів із нею мудрі бесіди, хотів продати чи за безцінь віддати, проте, на жаль, не знайшлось охочих придбати розумну голову.

А може, й на краще, га, що Хома Хомович таки залишився зі своєю головою? Бо чи міг би він, безголовий, сприйняти й по достоїнству оцінити балет «Ікар», із яким на яблунівському корівнику звітували митці перед тваринниками? Чи міг би він, безголовий, заприятелювати з маститим вченим Мастодонтовим-Рапальським, перевершити в словесному турнірі тюрколога Йону Ісайовича Корогли, порятувати з допомогою народної голкотерапії шефа-спеца Алоллона

Кіндратовича Козака-Мамариги? Та й ніхто, либонь, не сумнівається в тому, що дуже й дуже знадобилася старшому куди пошлють голова тоді, коли він із роботом Мафусаїлом Шерстюком співав задушевних пісень; коли, відмовившись від такого технічного нонсенсу, як вила-згрелі, в самозабутті навіював собі ширу любов до новинки технічного прогресу, себто до скребкового транспортера. Гай-гай, не могло обійтись без голови й тоді, коли Хома став невидимцем, і тоді, коли конструював машину часу, й тоді, коли виходив в астрал. А що вже тоді казати про час, коли Хома став тракторозавром! Хоч би й що там балакали про грибка маслючка, то в жодному ділі невірний цей і лукавий чоловік не обходився без голови.

Справді, звідки така сила в старшого куди пошлють, звідки таке всевладдя над собою, над людьми, над роботою й словом, над природою? Звідки така могутність розуму, якому скоряються всі науки, всі знання, всі ремесла і всі жанри мистецтва? Звідки така всепроникливість у заповідні таємниці буття, в сфери свідомості й підсвідомості?

Авжеж, по-всякому пояснювали такий феномен, як старший куди пошлють Хома Хомович Прищепа з яблунівського колгоспу «Барвінок». Безумовно, є слушність у тому, щоб коріння його феноменальності вбачати в надлюдській залюбленості в роботу на корівнику, — при такій залюбленості примусове відлучення грибка маслючка від роботи не могло не стати трагедією. Є смисл не забувати про закоханість його в красу й силу українського слова. Є резон пам'ятати, що жив чоловік не тільки за московським, київським і місцевим часом, а й за декретним, ефемеридним і місцевим зоряним часом. Авжеж, напився чародійної сили з молоком матері, але ж і з народної пісні він зачерпнув стільки, що не виміряєш. Та й багато інших чинників, на які з більшою чи меншою справедливістю вказувала районна газета і на які вдруге тут посилатись немає потреби.

Звісно, слід відмести всякі сенсаційні здогади, які висловлювались у західній буржуазній пресі. Слід рішуче

відмести пасталакання заокеанського хіроманта Майкла Макговерна, котрий на трудовій руці яблунівського колгоспника зумів роздивитись винятково рідкісне Кільце Венери й назвав старшого куди пошлють рабом планети Меркурій. Необхідно рішуче засудити і варнякання амстердамського напівпорнографічного журнальчика, який намагався за вигаданими синдромами рідні старшого куди пошлють роздивитись коріння надлюдської сили Хоми невірною і лукавою. Автор тієї статті обіцяв написати не тільки про синдроми рідні, а й про синдроми самого грибка-маслючка, та, слава Богу, обіцяна стаття так і не появилась, бо чи то журнал перестав існувати, чи то автора вхопив правець.

Славен Хома Хомович! За якусь мить спроможний із Яблунівки перенестись у будь-яку частину земної кулі — хай то аляскинський льодовик Колумбія, що спускається до морської затоки, чи засніжена вершина Евересту, хай то буде Національна бібліотека Франції, заснована королем Франціском I ще на початку XVI століття, чи Білий дім у Вашингтоні. Проектуючи свій дух у заданий район земної кулі й подумки перетинаючи колосальні відстані, старший куди пошлють, либонь, уже сьогодні може не тільки все там бачити своїми живісінькими очима, а й чути своїми вухами!

Надсвідомий стан свідомості дозволяє розуму Хоми опанувати найвищі істини, яких би він до науково-технічної революції опанувати не зумів. Вічність природи, вічність буття він сконденсував у роки свого життя свідомими зусиллями своїх епохальних вчинків і своїх епохальних думок, зумівши перекинути міст над безмежними проваллями часу. Й домігся він успіху тому, що думав не абияк чи будь про що, а тільки в руслі вимог науково-технічного прогресу, й усі його вчинки так само підпорядковано науково-технічному прогресу навіть тоді, коли випадало помилятись. Нескінченні знання, кескінчена могутність, нескінченний спокій, нескінченне блаженство — ось чого досягнув старший куди пошлють у своєму житті. Звісно, досягнув не без сприяння

голови колгоспу Михайла Григоровича Дима, не без зацікавленості голови сільради Василя Гнатовича Перекучеренка, не без пильного контролю начальника районної міліції самого товариша Венеційського. І, звичайно, за ласкавої допомоги рідної жінки Мартохи та всіх інших яблунівців, яким випало щастя бути сучасниками грибка-маслючка, коли ото він перекидав міст над безмежними проваллями часу, здобуваючи безсмертя.

Слався ж нині й прісно, великий організаторе параду планет Хомо Хомовичу з яблунівського колгоспу «Барвінок»! Явивши свій безмежний геній у невсипущих думаннях і невсипущих чудотвореннях, ти в своїй особі утвердив безсмертя колгоспників не тільки з Яблунівки, а й з Сухолужжя, Великого Вербчого, Кривошиїв, Чудв, Липівки, а й з усієї України, а й з усієї нашої неосяжної держави. І, звичайно, утвердив безсмертя всього роду людського, який, очевидно, чекав на твоє пришествя, сам до пуття не відаючи, що чекає саме на твоє пришествя, що вже непомітно дочекався, що має щастя жити з тобою в одну епоху, дивуючись і вражаючись із твоїх думок і твоїх діянь.

Слався ж нині й прісно, Хомо Хомовичу, слався, слався!

Примітка

Роман «Парад планет» є третьою книгою «хімерної» трилогії Євгена Гуцала. Про попередні пригоди Хоми Прищепи та інших мешканців Яблунівки йдеться у першій та другій книгах трилогії: романах «Позичений чоловік» і «Приватне життя феномена».